

بسم الله الرحمن الرحيم

آمایش محیط

فصل نامه

سال هجدهم - شماره ۶۹ - تابستان ۱۴۰۴

دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر

مدیر مسئول: دکتر مجید شمس

سر دبیر: دکتر بیژن رحمانی

مدیر داخلی: فائزه خرمیان

هیأت تحریریه:

۱. دکتر اصغر نظریان	استاد گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت معلم تهران
۲. دکتر سیمین تولائی	استاد گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت معلم تهران
۳. دکتر بیژن رحمانی	دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی
۴. دکتر شهریار خالدي	استاد گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی
۵. دکتر مجید شمس	استاد گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر
۶. دکتر مسعود مهدوی	استاد گروه جغرافیا، دانشگاه تهران
۷. دکتر عباس ملک حسینی	دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر
۸. دکتر کیانوش ذاکر حقیقی	دانشیار گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان

همکاران علمی این شماره:

دکتر بیژن رحمانی، دکتر شهریار خالدي، دکتر مجید شمس، دکتر محمدتقی رضویان، دکتر سید داود موسوی، دکتر هوشنگ سرور، دکتر کیانوش ذاکر حقیقی، دکتر منیژه لاله پور، دکتر عباس معروفانزاد، خانم بتول مجیدی، دکتر مهرداد رمضانی پور، دکتر مصطفی شاهینی فر، دکتر میرنجف موسوی، دکتر اشکان بیات

گرافیک و صفحه آرایی: دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر - فائزه خرمیان

ویراستار فارسی: دکتر علیرضا روزبهانی

ویراستار انگلیسی: دکتر حمیدرضا خلجی

نشانی: ملایر، بالاتر از پارک سیفیه، دانشگاه آزاد اسلامی، دفتر فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط

تلفن و دورنگار: ۰۸۱-۳۲۲۲۷۸۳۶

نشانی پایگاه اینترنتی: Ebt.p.malayieriau.ac.ir

نشانی پست الکترونیکی: E-mail: amayesh_azad@yahoo.com

بهاء تک شماره: ۳۰۰۰۰ ریال

این مجله بر اساس نامه شماره ۸۹/۳۱۸/۱۰۴۴۳۷ مورخ ۸۹/۱۲/۱۴ از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری درجه علمی - پژوهشی دریافت نموده است.

این مجله همچنین در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) و نیز پایگاه اطلاعات علمی کشور (SID) نمایه سازی شده است.

نویسندگان مسئول محتوا و پاسخگوی نظرات ارائه شده در مقاله و نوشته های خود هستند.

راهنمای نگارش مقاله

فصل نامه‌ی جغرافیایی آمایش محیط

مجله‌ی علمی-پژوهشی آمایش محیط دانشگاه آزاد اسلامی ملایر آمادگی خود را جهت پذیرش مقاله‌ی تحقیقی-تخصصی در کلیه‌ی گرایش‌های جغرافیا اعلام می‌دارد.

نکات قابل توجه جهت نگارش مقاله

۱. مقاله باید نتیجه‌ی پژوهش‌های شخصی نویسنده (منتج از طرح‌های تحقیقاتی و یا رساله‌های دکتری) باشد و قبلاً در نشریه‌ای چاپ نشده باشد. در مورد مقالات ارائه شده در مجامع علمی، مشخصات کامل مجمع باید با مقاله همراه گردد. ترجمه‌هایی که به تأیید هیأت تحریریه رسیده و از کیفیت خوبی برخوردار باشند نیز پذیرفته می‌شود.

۲. مقالات مروری (Review Article) از نویسندگان مجرب و صاحب مقالات پژوهشی در زمینه‌ی مورد بحث به شرطی پذیرفته می‌شود که منابع معتنا بهی مستند تحقیق قرار گرفته باشند.

۳. مقاله باید سلیس، روان و از نظر دستور زبان درست باشد و در انتخاب واژه‌ها دقت کافی شده باشد (مقاله می‌تواند به زبان فارسی یا انگلیسی باشد).

۴. در متن فارسی باید تا حد امکان از معادل فارسی کلمات لاتین استفاده شود و چنانچه معادل فارسی به اندازه‌ی کافی رسا نباشد، می‌تواند با ذکر شماره در بالای معادل، عین کلمه لاتین را در زیرنویس آورد.

۵. مقالات ارسالی باید از طریق سایت فصلنامه به آدرس Ebtp.malayeriau.ac.ir ارسال شود (توضیحاً، مقالات ارسالی تنها از طریق سایت پذیرفته خواهد شد).

۶. فاصله‌ی تقریبی میان سطور ۱ سانتی‌متر با قلم نازنین (B Nazanin) نازک فونت ۱۳ (برای مقالات لاتین با قلم تایمز ۱۲) و عناوین با فونت تیتزر ۱۲ (B titr) حروفچینی و همراه با دیسکت مقاله، تحت نرم‌افزار word2007، 2010، ارسال شود.

۶. صفحه‌ی اول باید شامل: نام، نام خانوادگی، عنوان مقاله، نشانی کامل و شماره تلفن و پست الکترونیکی نویسنده (ها) و منابع مالی تحقیق (در صورت لزوم) باشد.

۷. متن مقاله باید به ترتیب شامل: عنوان مقاله بدون نام نویسنده (ها)، خلاصه (چکیده)، سه تا پنج کلمه‌ی کلیدی در مورد زمینه‌ی تحقیق، مقدمه، روش بررسی، نتایج و بحث، و نتیجه‌گیری، تشکر (در صورت نیاز)، خلاصه‌ی انگلیسی و فهرست منابع باشد.

۸. خلاصه‌ی انگلیسی باید بر روی یک صفحه‌ی جداگانه، به ترتیب شامل عنوان مقاله، نام نویسنده(ها) نشانی کامل (به صورت زیر نویس)، متن، و سه تا پنج کلمه کلیدی باشد. مقالات خارجی باید همراه با یک خلاصه‌ی فارسی و انگلیسی باشد.

۹. جدول‌ها به تعداد محدود با شماره و عنوان تایپ شده در بالا و توضیحات و منبع جدول در زیر آن.
۱۰. شکل‌ها، نمودارها و نقشه‌ها به تعداد محدود با کیفیت خوب، با شماره، عنوان، توضیح و منبع در زیر آن.

۱۱. منابعی باید در پایان مقاله در قسمت «منابع و مأخذ» ذکر شود که در متن نیز مورد استفاده قرار گرفته باشد.

۱۲. به منظور نگارش منابع پایانی به موارد زیر توجه گردد:

مجلات معتبر علمی: نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده اول.....، نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده آخر. سال انتشار. عنوان مقاله. نام کامل مجله، شماره جلد(شماره دوره): شماره صفحات.
مثال:

رفعیان، ا.، درویش صفت، ع.، نمیریان، م. ۱۳۸۵. بررسی قابلیت تصاویر ماهواره لندست ۷. مجله منابع طبیعی ایران، ۵۶(۴): ۸۵۲-۸۴۳.

F.2007. A revision of TRIx for tropic ,giovanardi ,S. ,Fazi ,B. ,casentini ,M. ,Pottine status assessment in the European Water Framework Directive application. Journal of 24(3):413-426. ,Environmental Pollution

مقالات: نام خانوادگی و نام نگارنده، تاریخ انتشار مقاله، عنوان مقاله، عنوان اختصاری یا کامل مجله، شماره‌ی مجله و شماره‌ی اولین و آخرین صفحه‌ی مقاله خواهد آمد.

همایش‌ها و کنفرانس‌ها: نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده اول.....، نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده آخر. سال برگزاری. عنوان مقاله. نام همایش، محل برگزاری، روز، ماه. شماره صفحات.
مثال:

تقفی، م.، شریفی، م.، هلجی اسدی، م. ۱۳۸۴. بررسی پتانسیل باد در استان قزوین برای احداث نیروگاه برق بادی. پنجمین همایش ملی انرژی، تهران، ۱۶-۱۷ شهریور. ۶۵۸-۶۳۷.

پایان‌نامه: نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده اول..... سال انتشار. عنوان پایان‌نامه. مقطع و رشته تحصیلی، نام دانشگاه. تعداد کل صفحات.

مثال:

مشکیان، ع. ۱۳۸۱. بررسی و ارزشیابی محیطی و بیولوژیکی میزان غلظت سرب در کارگران خدمات شهری در یکی از مناطق پر ترافیک شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته بهداشت حرفه‌ای، دانشگاه تربیت مدرس. ۲۵۳ صفحه.

کتاب (تألیف): نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده اول.....، نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده آخر. سال انتشار. عنوان کتاب. شماره چاپ. ناشر. صفحات کتاب.

مثال:

ترکیان، ا. ۱۳۸۰. مهندسی کنترل آلودگی هوا. چاپ اول. انتشارات دانشگاه صنعتی شریف. ۱۵۷ صفحه.
G.1984. Problems on Zonation of high altitude Permafrost. Second Edition. Oxford، Cheng University Press. 853P.

کتاب (ترجمه): نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده اول.....، نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده آخر. سال انتشار. عنوان کتاب. نام و نام خانوادگی مترجم. شماره چاپ. ناشر. صفحات کتاب.

منابع الکترونیک: نام خانوادگی، حرف اول نام نویسنده اول..... سال انتشار. عنوان مقاله. نام مجله. شماره جلد. نام سایت اینترنتی.

۱۴. هیأت تحریریه در قبول و یا رد مقالات رسیده مجاز است و در صورت پذیرفته نشدن، مقاله برگردانده نمی‌شود.

۱۵. نویسندگان مقاله مسؤول محتوی و پاسخ گوی نظرات ارائه شده در مقالات و نوشته‌های خود خواهند بود.

نشانی: ملایر-پارک سیفیه-دانشگاه آزاد اسلامی- ساختمان شماره ۲ (مبتکران)- معاونت پژوهشی
دفتر فصل نامه جغرافیایی آمایش محیط- تلفکس: ۰۸۱-۳۲۲۲۷۸۳۶

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	سنجش عملکرد فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی در بافت مرکزی شهر اهواز (خیابان سلمان فارسی) سعید امان پور، سلمان ایزدزاد
۲۳	تحلیل فضایی آسیب‌های اجتماعی در بافت جدید و غیررسمی شهر مراغه ابراهیم سامی، وحید شیر، رسول رضایی، امید مبارکی
۴۵	ارزیابی کمربند سبز ارتفاعات جنوب شهر مشهد در جلوگیری از پراکنده‌روی شهری هیراد رضائیان، مهدی وطن پرست، محمد معتمدی
۶۵	ارزیابی و رتبه‌بندی شاخص‌های کیفیت محیط شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد با تأکید بر رضایتمندی شهروندان (مطالعه موردی: شهر اسدآباد) مریم محمودی، مجید شمس
۸۵	تحلیلی بر الگوهای تفکیک اراضی و مؤلفه‌های مؤثر بر آن در مناطق حومه‌ای شهر اردبیل مریم جامی اودولو، محمدحسن یزدانی، عطا غفاری گیلانده
۱۰۷	مکان‌یابی محل سکوه‌های انتقال موقت پسماند با استفاده از GIS و مدل AHP (مطالعه موردی: شهر توپسرکان) محمد حسین پور، بیژن رحمانی
۱۲۷	بررسی و مطالعه میزان رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری (مطالعه موردی: شهر بندر ماهشهر) محسن آقائی‌جوبنی، مژده ولی‌زاده
۱۵۱	تحلیل شاخص‌های مسکن شهر خرم‌آباد و پیش‌بینی مسکن مورد نیاز با تأکید بر مسکن شایسته آذر مرادی منفرد، احمد خادم‌الحسینی، صفر قائدرحمتی، حمید صابری
۱۷۵	ارزیابی رابطه شاخص‌های هویت کالبدی و توسعه پایدار بافت‌های جدید شهری (مورد مطالعه: منطقه شش شهر شیراز) فریبرز قسامی، علی شکور، عبدالحسین پاک‌نژادی
۲۰۹	الگوی پیاده‌سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون اکبر ویس مرادی، میثم چگین، حامد فاضلی کبریا، سمیه شاه حسینی

سنجش عملکرد فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی در بافت مرکزی شهر اهواز (خیابان سلمان فارسی)

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۳/۰۶/۱۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۳/۰۷/۰۹

سعید امان پور (استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران)
سلمان ایزدنژاد* (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران)

چکیده

مسیر پیاده تجلی‌گاه حیات مدنی شهر و محل رخداد وقایع و فعالیت‌های اجتماعی شهروندان در زندگی و حیات شهری می‌باشد. لذا هدف اصلی این پژوهش، سنجش عملکرد فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی خیابان سلمان فارسی در بافت مرکزی شهر اهواز می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی است و از روش اسنادی و پیمایشی برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که در بعد کالبدی (۵/۵)، عرض مناسب پیاده‌راه با توجه به حجم زیاد عابرین، بیشترین تأثیر را در میزان رضایت شهروندان از پیاده‌راه شامل می‌شود و در بعد اجتماعی که در جایگاه دوم قرار دارد (۲۲/۳۰)، تمایل شهروندان به پیاده‌روی در خیابان سلمان فارسی بیشترین اولویت را داشته است.

واژه‌های کلیدی: پیاده‌راه، پیاده‌راه سازی، بافت شهری، فضای پشتیبان، اهواز.

* نویسنده مسئول: salman.izadnejad@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

پیاده‌روی به عنوان اصلی‌ترین الگوی جابجایی مردم در داخل کانون‌های زیستی به دلیل کم هزینه بودن یا در دسترس بودن آسان برای کلیه اقشار جامعه به شمار می‌رفت که به دنبال انقلاب صنعتی و سلطه‌ی اتومبیل در شهرها موضوع عابر پیاده به فراموشی سپرده شد (قنبری و همکاران، ۱۳۹۹:۱). وجود پیاده‌روها و مسیرهای پیاده در شهرها برای تداوم حیات شهری ضروری بوده و می‌توان آن‌ها را به عنوان عناصری خاطره‌انگیز و هویت بخش معرفی کرد (ملکیان و همکاران، ۱۴۰۳:۲). این در حالی است که با اختراع اتومبیل و تولید روز افزون آن، چهره شهرها و نوع زندگی مردم دچار تغییراتی شد. فضاهای شهری که تا آن زمان بر مبنای مقیاس انسانی و با توجه به حرکت عابر پیاده و ادراک او از محیط تعریف می‌شدند، پس از آن متناسب با مقیاس خودرو طراحی شدند. به مرور، انسان به عنوان کاربر اصلی فضاهای شهری فراموش شد و نیازهای او به آرامش و امنیت در شهر نادیده گرفته شد (رنجبر و رئیس اسماعیلی، ۱۳۹۲:۸۴). بکارگیری فن‌آوری‌های جدید حمل و نقل و ارتباطات که پس از انقلاب صنعتی به وقوع پیوست، به تکه شدن شهر و کاهش اهمیت فضاهای عمومی انجامیده است. در حال حاضر، برنامه‌های توسعه شهری در کشورمان در گسستی عمیق با سنت گذشته خود، خودرومدار و بر مبنای تسهیل هر چه بیشتر حرکت سواره بوده و آن چنان که باید به فضاهای شهری، اهمیت آنها در ایجاد سرزندگی و پویایی شهری و ارتقای کیفیت‌های محیطی در فضاهای شهری توجه نشده است. امروزه در بسیاری از شهرهای کشورمان، عرصه‌های عمومی غالباً به نیاز انسان به عنوان یک موجود اجتماعی به درستی پاسخگو نبوده و مردم تنها به فضاهای شهری به عنوان مسیری برای گذر می‌نگرند (رزقی و همکار، ۱۳۹۱:۹۶-۹۸). بافت اهواز داری مشکلاتی از قبیل معابر کم عرض و پیچ و خم دار، عدم وجود تأسیسات و تجهیزات جدید شهری، ریزدانی اکثر قطعات، از بین رفتن مراکز محلات، کمبود کاربری‌های مورد نیاز، وجود ساختمان‌های مخروبه و در نتیجه بروز مشکلات ایمنی و تشدید ترافیک و آلودگی‌های صوتی و عدم توجه به محورهای حرکتی پیاده مناسب و فضاهای سبز... می‌باشد. بدیهی است استفاده حداکثری از شبکه‌های پیاده‌راهی منوط به تأمین زیرساخت‌های کمی و کیفی مناسب و برقراری ارتباط با کاربری‌های همجوار است؛ تا آنجا که امروزه فراهم ساختن زمینه لازم برای حمایت از فعالیت‌ها و رخدادهای تضمین‌کننده حیات شهری از جمله فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی اهمیت زیادی یافته است. درک معیارهای تأثیرگذار از دیدگاه کاربران با هدف ارتقای وضع موجود از موضوعات مهمی است که باید برنامه‌ریزان و طراحان شهری توجه ویژه‌ای به آن داشته باشند. همچنین باید اذعان داشت که لذا ضرورت پرداختن به این مقوله بدین صورت تعبیر می‌گردد، پیاده‌مداری، یکی از مهم‌ترین رویکردهای توسعه شهری و

افزایش کیفیت محیطی از دیدگاه نوشهر گرایی محسوب می‌شود. شبکه‌های پیاده‌راهی علاوه بر وظیفه جابه‌جایی، بعضی زیرساخت‌های توسعه پایدار شهری همچون امنیت اجتماعی، حفاظت از محیط زیست و اشتغال را نیز تقویت می‌کند و با حمایت از تعاملات اجتماعی و باز تولید خاطرات جمعی، انسجام بخش روابط اجتماعی و فرهنگی شهروندان هستند (مشرف دهکردی و شیعه، ۱۳۹۷: ۴۷). با بررسی عملکرد این قبیل فضاها آگاهی از قابلیت‌ها و نارسایی‌های موجود و اقدام برای رفع کاستی‌ها میسر می‌شود. لذا سنجش عملکرد فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی بافت مرکزی خیابان سلمان فارسی اهواز، هدف اصلی پژوهش جاری می‌باشد.

فرضیه‌ها

- بین عملکرد ابعاد اجتماعی و کالبدی رابطه آماری معناداری وجود دارد.
- بین عملکرد ابعاد اجتماعی و زیست محیطی رابطه آماری معناداری وجود دارد.
- بین عملکرد ابعاد کالبدی و زیست محیطی رابطه آماری معناداری وجود دارد.
- بین عملکرد ابعاد کالبدی و اقتصادی رابطه آماری معناداری وجود دارد.
- بین عملکرد ابعاد زیست محیطی و اقتصادی رابطه آماری معناداری وجود دارد.
- بین عملکرد ابعاد اجتماعی و اقتصادی رابطه آماری معناداری وجود دارد.

ادبیات نظری

تعاریف و مفاهیم

در این بخش، به منظور اشراف بهتر اطلاعاتی نسبت به گزاره‌ها و محور پژوهش، واژگان اساسی مورد کاربرد به صورت مبسوط، تعریف می‌گردند.

فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی

فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی، پهنه‌هایی با کاربری‌های مختلط، دامنه گسترده‌ای از فعالیت‌ها را دربرمی‌گیرند و با حمایت از ارزش‌های بصری، فرهنگی و اجتماعی، حضور هرچه بیشتر شهروندان را تقویت می‌کنند (چانگ و پارک، ۲۰۱۸).

شبکه پیاده‌راهی

پهنه پیاده مدار، مکانی است که ساکنان آن با هر سن و توانایی، امنیت، راحتی و آسایش، تناسب و جذابیت در پیاده‌روی را هنگام فراغت و در استفاده از تجهیزات و آمد و شد احساس می‌کنند (زیکوفسکی و بوردن، ۱۳۹۱: ۳۱۰). شبکه پیاده‌راهی، بستری برای نظارت اجتماعی به‌ویژه در محل‌های خلوت و بدون نظارت اجتماعی، تأثیری مثبت در ارتقای حس امنیت دارد (علیزاده و عنبری، ۱۳۹۶: ۱۵۲) و ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت‌های محیطی را (میرزایی و محمدزکی، ۱۳۹۵: ۱۲۲) ممکن می‌سازد.

پیاده‌روی و پیاده‌راه سازی

پیاده‌روی، ساده‌ترین نوع جابجایی بین مبدا و مقصد بوده و تنها گونه‌ای از حمل و نقل است که بصورت مستقل و غیروابسته به هیچ‌گونه ابزار یا وسیله‌ای خارجی امکان‌پذیر می‌باشد: پیاده‌روی، مهم‌ترین روش جابه‌جایی افراد در شهرهاست. پیاده‌روی، ابتدایی‌ترین نوع حمل و نقل شهری است و می‌تواند ایمن‌ترین و راحت‌ترین آن نیز باشد. دو کیفیت مهمی که منجر به سرزندگی پیاده‌راه‌ها می‌شوند تنوع و نفوذپذیری این فضاها هستند (داوری و همکاران، ۱۴۰۳: ۷). محققان پیاده‌روی را قدیمی‌ترین و اساسی‌ترین حالت سفرهای شهری می‌دانند که اغلب در زمان طراحی سیستم‌های حمل و نقل شهری مورد کم توجهی قرار می‌گیرد (Zegeer et al, 2002). فعالیت پیاده‌روی را می‌توان قدم زدن مابین فضاهای شهری جهت اهداف تفریحی، ورزشی، دسترسی به تسهیلات شهری و مقاصد کاری دانست (Dobbs, 2009). پیاده‌راه سازی نیرومندترین و اثرگذارترین جنبش‌های طراحی مجدد خیابان و محلات است که محیط عمومی بسیاری از شهرها را تغییر داده است و برنامه‌ریزان آمریکایی و اروپایی با استفاده از این طرح و بستن و محدود نمودن ورود ترافیک سواره به خیابان‌های اصلی، موفقیت‌های چشمگیری در احیای مراکز شهر رو به زوال کسب کرده‌اند. در دهه ۱۹۷۰-۱۹۸۰ این جنبش منجر به ساخت ۱۵۰ مال در شهرهای کوچک و بزرگ آمریکا شد. پیاده‌راه سازی به معنی فرایندی است که در آن فضای خیابان از خودروها و دیگر وسایل نقلیه پس گرفته می‌شود و به دنبال آن اقدامات مناسبی هم چون سنگ فرش خیابان، اضافه نمودن مبلمان و جزئیات دیگر انجام می‌شود (صرافی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۲۷). امروزه، در سیاست‌های برنامه‌ریزی شهری به دنبال تقویت محیط‌های پیاده و از بین بردن موانعی هستیم که توانایی ما را برای پیاده‌روی آسان و ایمن، محدود می‌کند (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۳).

بافت مرکزی

بافت شهر، بیانگر دانه‌بندی فضاهای کالبدی، شبکه ارتباطی و نحوه دسترسی‌ها، چگونگی توزیع فعالیت‌ها و در نهایت شکل‌گیری و گسترش شهر در طول تاریخ می‌باشد (محمد صالحی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴). بافت‌های مرکزی شهری را می‌توان در بعد فرهنگی- اجتماعی به عنوان هویت ملی، در بعد اقتصادی نیز جزئی با ارزش ثروت دانست که در غیاب سیاست‌های اصولی نقش آن‌ها کم رنگ می‌شود (امیریان و پوچانی، ۱۴۰۱: ۱۴۰). مراکز شهرها با سابقه قدیمی، به دلیل مرکزیت جغرافیایی، سهولت دسترسی، مرکزیت ثقل اقتصادی و ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی، دارای پتانسیل بالقوه بالایی می‌باشند، علیرغم ویژگی‌های مثبت قسمت مرکزی شهرها، بافت آن‌ها از لحاظ مشکلات کالبدی (فرسودگی)، زیست محیطی، درهم پیچیدگی بافت و ضعف زیرساخت‌ها رنج می‌برند (محمد صالحی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱).

پیشینه تحقیق

براساس پژوهش‌های کیم و جونگ (Kim and Jung, 2017) در بعضی شهرهای صنعتی کشور کره مراکز خرید، رستوران‌ها، استودیوها، نمایشگاه‌ها، محل انجام فعالیت‌های هنری و فرهنگی به ویژه مکان‌های مجهز به مبلمان شهری با ایجاد زمینه مناسب شهروندان را به کسب تجربه‌های جدیدتر تشویق کرده‌اند و در افزایش پیاده‌روی مؤثر بوده‌اند.

مک دونالد و همکاران (Macdonald et al, 2017) در مقاله‌ای کیفیت شبکه پیاده‌راهی را سنجیده‌اند: بنابراین پژوهش، ایجاد و گسترش فضاهای سبز، فرصتی مناسب برای تفسیر محیط فراهم می‌آورد و نقش مؤثری در ادراک بهتر مراجعان از محیط و همچنین حس آرامش و امنیت آنان دارد.

لاروزا (Larosa, 2017) در نتایج پژوهش‌های خود در شهر کاتانیای ایتالیا، افزایش امنیت و کارایی فضای باز، ساختمان‌های خالی از سکنه و حتی کارخانه‌های قدیمی را مشوق حضور بیشتر شهروندان برای کسب تجربه‌های متفاوت و عاملی در راستای افزایش پیاده‌روی دانسته است.

پژوهش‌های مومینوویچ (Muminovic, 2017) در شهر کانبرا نشان می‌دهد فعال شدن فضاهای باز شهری با مقیاس انسانی که از بیان اندیشه‌ها و رفتارهای مبتنی بر قانون و عرف در آنها آزادانه استقبال عمومی شود، عاملی مؤثر در افزایش کارایی شبکه‌های پیاده‌راهی به شمار می‌رود.

آفرین (۱۳۹۷) به بررسی اشکالات طراحی و اجرایی پیاده روها در معابر شهری کلان شهر اهواز و ارایه راهکارها پرداخت. یافته‌های پژوهش حاکی از آن بود که اشکالات شناسایی شده برای پیاده روهای کلان شهر اهواز در قالب چهار گروه موانع، سدمعبر، تأسیسات و مسایل فنی و اجرایی پیاده رو شناسایی شد.

خان مرادی (۱۳۹۷) در تحقیقی به بررسی عناصر مؤثر در ایجاد و ارتقاء ارزش مسیرهای تردد پیاده (نمونه موردی: خیابان امام زنجان) پرداخت. در نهایت به این نتیجه می‌رسیم که برخی از ضوابط در این محور بسیار خوب اجرا شده و برخی نیز به صورت نامناسب بوده است و همچنین در جهت سامان دادن به این محور پیشنهادهایی از قبیل کاشت تعداد زیادی از درختان متناسب با اقلیم شهر زنجان و همچنین کف سازی مناسب و متناسب با حضور معلولین داده شد.

کریمی و عبداللهی (۱۳۹۶) در بررسی بعضی محلات شهرکرد از فضاهای مکث و مبلمان شهری به منزله عامل افزایش پیاده مداری نام برده‌اند.

اکبری و داوودی (۱۳۹۵) در بررسی پیاده مداری در شهر سنندج عواملی چون خوانایی، تنوع کاربریها و هویت شهری را در این رابطه مؤثر دانسته‌اند.

امروزه افزایش قابلیت پیاده مداری علاوه بر تأثیرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی (جوش، ۲۰۱۷) با توجه به نقشی که در سلامت جسمانی (میچیل، ۲۰۱۸)، درک محیط و ارتقای ایمنی و امنیت شهروندان دارد، به موضوعی اساسی در مبحث شهرسازی تبدیل شده است. شبکه پیاده راهی، بستری برای نظارت اجتماعی به ویژه در محل‌های خلوت و بدون نظارت اجتماعی، تأثیری مثبت در ارتقای حس امنیت دارد (علیزاده، ۱۳۹۵) و ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت‌های محیطی را (میرزایی، ۱۳۹۵) ممکن می‌سازد. ارتقای شاخص‌های پیاده مداری نیازمند برنامه‌ریزی دقیق در عرصه‌های مختلف و توجه به جزئیات مؤثر در کیفیت محیط از جمله فضاهای پشتیبانی شبکه‌های پیاده‌راهی است. فضاهای پشتیبانی شبکه پیاده راهی با فراهم ساختن شرایط لازم، مراجعان را به حضور و مشارکت در عرصه اجتماعی تشویق می‌کنند و انتظارات آنان را در ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی، کالبدی و اقتصادی (هال، ۲۰۱۸) برآورده می‌سازد. لذا با توجه به مطالب بیان شده سنجش عملکرد فضاهای پشتیبانی در حمایت از شبکه‌های پیاده محور ضروری می‌باشد.

روش شناسی

متدولوژی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی است و از روش اسنادی و پیمایشی برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است. پژوهش حاضر، از لحاظ هدف شناختی است و به لحاظ نوع داده‌ها از جمله تحقیقات کمی - کیفی است و ابزار سنجش داده‌ها، پرسشنامه، مصاحبه، و عکس می‌باشد. جامعه نمونه، شامل کسبه و ساکنین خیابان سلمان فارسی و شهروندان غیرساکن می‌باشند. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی بوده و حجم نمونه ۱۰۰ نفر در نظر گرفته شده است. در انتخاب جامعه نمونه در این طرح سعی شده که با نمونه‌ها برخورد صنفی صورت پذیرد و نه جنسیتی. براین اساس، جامعه آماری صورت کاسب و ساکن یا عابر تقسیم شده است. سنین مصاحبه شوندگان از ۲۰ تا ۶۵ سال می‌باشد و بازه تحصیلات از ابتدایی تا دوره فوق لیسانس متفاوت است. با استفاده از نرم‌افزار آماری Spss و بکارگیری آزمون‌های پارامتریک و ناپارامتریک Correlation، Friedman، chi-square، Ttest به تحلیل پرسشنامه اقدام شده است

روش آلفای کرونباخ برای سنجش قابلیت اعتماد پرسشنامه

این روش برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه‌ها یا آزمون‌هایی که خصیصه‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کند به کار می‌رود. در این گونه ابزارها، پاسخ هر سؤال می‌تواند مقادیر عددی مختلف را اختیار کند. برای محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ابتدا باید واریانس نمره‌های هر زیر مجموعه سؤال‌های پرسشنامه یا (زیر آزمون) و واریانس کل را محاسبه کرد (سرمد، ۱۳۷۶).

جدول ۱- بررسی قابلیت اعتماد پرسشنامه

آماره پایایی پرسشنامه	
تعداد سؤالات مورد آزمون	آزمون آماری آلفای کرونباخ
۳۷	۰,۷۰۹

مأخذ: نگارندگان

از آنجایی که مقدار ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰,۷۰۹ بدست آمده و بزرگتر از ۰,۷ می‌باشد و در سطح مناسبی قرار دارد، بنابراین قابلیت اعتماد (پایایی) این پرسشنامه قابل قبول می‌باشد.

جدول ۲- چارچوب سنجش عملکرد فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی در بافت مرکزی شهر اهواز
مورد استفاده پژوهش

شاخص	زیر شاخص
کالبدی	تناسب مغازه‌ها و فعالیت‌های واقع در مسیر پیاده‌راه
	پیوستگی و ارتباط میان پیاده‌راه و سایر مناطق شهر
	رونق اقتصادی کاربری‌های تجاری و خدماتی در پیاده‌راه
	میزان نفوذپذیری و دسترسی مناسبی به حمل و نقل عمومی
	درمواقع اضطراری امکان آمدن ماشین امدادی و خدمات‌رسانی وجود دارد
	احداث ایستگاه تاکسی و محل توقف اتومبیل در نزدیکی محور
	دسترسی به پارکینگ در محل مجاور مسیر پیاده‌راه
	تعداد مناسب پارکینگ در محل مجاور مسیر پیاده‌راه
	امکان پارک کردن و ورود وسیله نقلیه شخصی به محور پیاده‌راه
	به کارگیری رنگ و مصالح مناسب برای کف پیاده‌راه و نمای مناسب
	نورپردازی مناسبی در محور پیاده‌راه
	تعبیه مکان و جانمایی مکان‌هایی برای استراحت
	تأمین سایه بان، حفاظ و گذرهای سرپوشیده با توجه به گرمای هوا دارد
	وجود سرویس‌های بهداشتی در حوزه بلافاصله محور پیاده‌راه
	وجود سطل‌های زباله در حوزه بلافاصله محور پیاده‌راه
	تنوع فعالیت‌های فرهنگی مذهبی در مسیر پیاده‌راه
	وجود دستفروش‌ها در مسیر پیاده‌راه
	تنوع کاربری‌ها در طول مسیر پیاده‌راه
	عرض پیاده‌راه با توجه به حجم زیاد عابرین پیاده
	تعداد ایستگاه‌های پلیس با توجه به مزاحمت‌های خیابانی
اجتماعی	تعامل مردم به پیاده‌روی از این مسیر
	مردم از احداث پروژه پیاده‌راه رضایتمند هستند.
	مشارکت و همکاری ساکنین و کسبه محل در اجرای طرح پیاده‌راه
	مزاحمت‌های خیابانی (دزدی....) در طول این محور بسیار کم می‌باشد
	رفت و آمد مردم بیشتر از این مسیر نشانگر پویایی آن است

رضایت نسبت به خدمات عمومی در مسیر پیاده‌راه	اقتصادی
احداث پیاده‌راه و فروش بیشتر و رونق اقتصادی	
احیا کاربری‌های خالی یا متروکه	
افزایش قیمت مغازه‌ها در طول محور	
تنوع محصولات فروشگاه‌ها	
سازمان‌های مربوطه هزینه‌های نظافتی و خدماتی این مسیر را بر عهده دارند.	
کمک‌های مالی از طرف افراد ساکن و کسبه	زیست محیطی
فعالیت‌های شغلی (فروش احشام) در طول این مسیر	
محوطه پیاده‌راه و حفظ ویژگی طبیعی محل و کمبود فضای سبز	
(بازارهای هفتگی فروش پرندگان) باعث آلودگی و مزاحمت شده است	
نحوه نظافت محیط و وجود تعداد مناسب سطل‌های زباله	
وجود رستوران‌ها و کبابی‌های مختلف باعث آلودگی زیاد هوا شده است	

منبع: نگارندگان

- مراحل انجام تحلیل سلسله مراتبی فازی چانگ

مرحله ۱: ترسیم درخت سلسله مراتبی، در این مرحله ابتدا ساختار سلسله مراتبی تصمیم با استفاده از سطوح هدف، معیار و زیرمعیارها ترسیم می‌شود.

مرحله ۲: تعریف اعداد فازی به منظور انجام مقایسه‌های زوجی

مرحله ۳: تشکیل ماتریس مقایسات زوجی $\tilde{a}$ ، در این مرحله ماتریس‌های توافقی را مطابق با درخت تصمیم و با استفاده از نظرات خبرگان تشکیل داده و سپس نرخ ناسازگاری مطابق روش گوگوس و بوچر محاسبه می‌گردد.

ماتریس مقایسه زوجی به صورت زیر خواهد بود: که این ماتریس حاوی اعداد فازی زیر است:

$$\tilde{a}_n = \begin{cases} 1 & i=j \\ \tilde{a}_{12}, \tilde{a}_{13}, \tilde{a}_{14}, \tilde{a}_{15}, \tilde{a}_{16}, \tilde{a}_{17}, \tilde{a}_{18}, \tilde{a}_{19}, \tilde{a}_{110}, \tilde{a}_{111}, \tilde{a}_{112}, \tilde{a}_{113}, \tilde{a}_{114}, \tilde{a}_{115}, \tilde{a}_{116}, \tilde{a}_{117}, \tilde{a}_{118}, \tilde{a}_{119}, \tilde{a}_{120} & i \neq j \end{cases}$$

$$\tilde{A} = \begin{pmatrix} 1 & \tilde{a}_{12} & \dots & \tilde{a}_{1n} \\ \tilde{a}_{21} & 1 & \dots & \tilde{a}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{a}_{n1} & \tilde{a}_{n2} & \dots & 1 \end{pmatrix}$$

مرحله ۴: محاسبه برای هر یک از سطرهای ماتریس مقایسه زوجی که خود یک عدد فازی مثلثی است از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

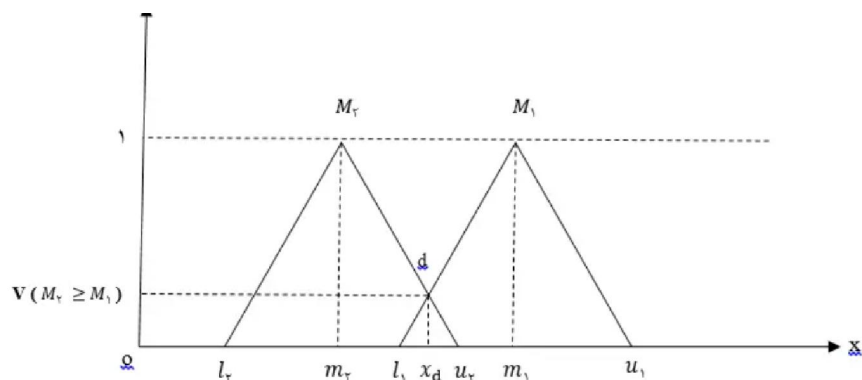
$$S_i = \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \otimes \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1}.$$

مرحله ۵: محاسبه درجه بزرگی S_i ها نسبت به یکدیگر

به طور کلی اگر $M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ و $M_2 = (l_2, m_2, u_2)$ دو عدد فازی مثلثی هستند که طبق ماتریس مقایسه زوجی درجه بزرگ M_1 نسبت به M_2 به صورت زیر است:

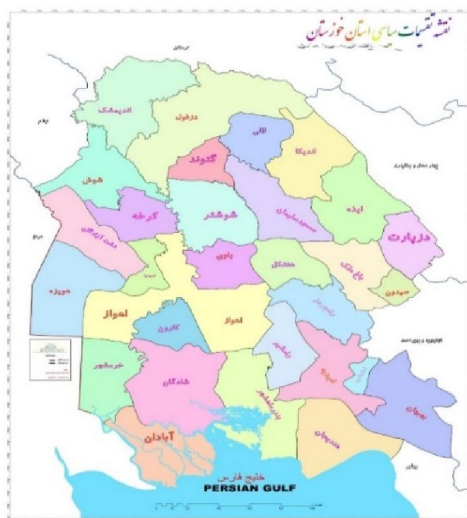
$$V(M_2 \geq M_1) = \text{hgt}(M_1 \cap M_2) = \mu_{M_1}(d) = \begin{cases} 1 & ; m_2 \geq m_1 \\ 0 & ; l_1 \geq u_2 \\ \frac{l_1 - u_2}{(m_2 - u_2) - (m_1 - l_1)} & \text{در غیر این صورت} \end{cases}$$

لذا در تکمیل این بحث باید گفت که در مجموع، روش FAHP ارائه شده، شکل تعمیم یافته‌ای از روش AHP کلاسیک می‌باشد. در این روش برای زوجی گزینه‌ها از اعداد فازی و برای بدست آوردن وزن‌ها و ارجحیت از روش میانگیری هندسی بهره می‌بریم. این فرایند یک روش ریاضیاتی برای تعیین اهمیت و تقدم معیارها در فرایند ارزیابی و تصمیم‌گیری است. اعداد فازی مورد استفاده در این مدل به صورت اعداد فازی مثلثی است که به صورت $M = (m, \alpha, \beta)$ خواهد بود. طیف فازی مورد استفاده در این پژوهش در قالب شکل زیر خواهد بود:

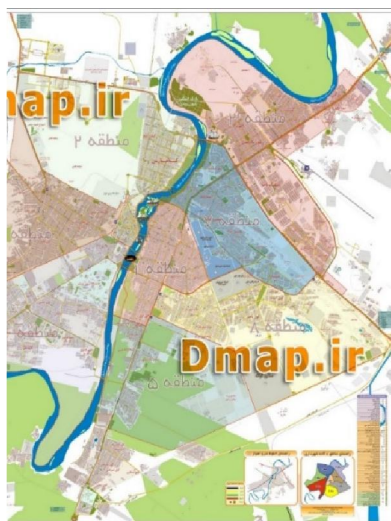

۳-۷- معرفی اجمالی محدوده مورد مطالعه

اهواز مرکز استان خوزستان یکی از هشت کلانشهر ایران است. این شهر که در بخش مرکزی شهرستان اهواز قرار دارد، در موقعیت جغرافیایی ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی در بخش جلگه‌ای خوزستان و با ارتفاع ۱۸ متر از سطح دریا واقع می‌باشد جمعیت آن نیز در سرشماری سال ۱۳۹۵، ۳۰۲، ۵۹۱ نفر بوده که اهواز را در جایگاه ششمین شهر پرجمعیت ایران قرار می‌دهد (استانداری خوزستان). گفتنی است که خیابان سلمان فارسی (نادری) از محله‌های ۳۰ متری، ۲۴ متری و اهواز عبور می‌کند. این خیابان در نزدیکی خیابان‌های کنارگذر آیه‌الله بهبهانی، ۱۰ پاداد و بزرگراه آیت الله بهبهانی قرار گرفته است. مهم‌ترین بخش اهواز از ابتدای تأسیس تاکنون منطقه ۱ شهر اهواز محل قرارگیری مهمترین و پرتراکم‌ترین خیابان شهر (خیابان سلمان فارسی) است که این خیابان به دلیل مرکزیت و به لطف اختلاط کاربری‌های شهری موجود در خود میزبان انبوهی از جمعیت در طول شبانه روز می‌باشد. وجود بیشترین سطح بافت‌های فرسوده شهر اهواز نیز در این منطقه می‌باشد که این ویژگی این منطقه را دارای اهمیت کرده است و نیاز به توجه ویژه را نشان می‌دهد. خیابان سلمان فارسی به‌عنوان اولین و مهمترین خیابان کلانشهر اهواز که تا قبل از پیاده‌راه‌سازی محور متراکم‌ترین و پرتراکم‌ترین خیابان محسوب می‌شد، روزانه حجم زیادی از وسائط نقلیه را به سمت خود می‌کشاند.

نقشه ۱- تقسیمات سیاسی استان خوزستان

نقشه ۲- منطقه‌بندی شهر اهواز

منبع: استانداری خوزستان

۸- تحلیل ارتباط و همبستگی گویه‌ها به وسیله آزمون کورلیشن

تحلیل همبستگی ابزاری برای تعیین نوع و درجه رابطه یک متغیر کمی با متغیر کمی دیگر است. ضریب همبستگی یکی از معیارهای مورد استفاده در تعیین همبستگی دو متغیر می‌باشد، ضریب همبستگی شدت رابطه و همچنین نوع رابطه معکوس یا مستقیم را نشان می‌دهد این ضریب بین ۱ تا ۱- است و در صورت عدم وجود رابطه برابر صفر می‌باشد و از دو ضریب همبستگی اسپیرمن جهت تحلیل همبستگی استفاده می‌شود. اگر ضریب از ۰,۲ بیشتر باشد، تأیید و اگر از ۰,۲ کمتر باشد، رد می‌شود.

جدول ۴- تحلیل رابطه و همبستگی گویه‌ها

شماره	فرضیه‌ها	معنی‌داری	ضریب همبستگی	وضعیت	شدت ارتباط	نوع ارتباط
۱	ارتباط بین ابعاد کالبدی - اجتماعی	۰/۷۱۷	۰/۲۹	رد فرض	-	-
۲	ارتباط بین ابعاد اجتماعی - زیست محیطی	۰/۲۰۸	۰/۱۱۶	رد فرض	-	-
۳	ارتباط بین ابعاد کالبدی زیست محیطی	۰/۰۰۰	۰/۳۰۱	تأیید فرض	خوب	مستقیم
۴	ارتباط بین ابعاد کالبدی اقتصادی	۰/۷۳۹	۰/۱۵۴	رد فرض	-	-
۵	ارتباط بین ابعاد زیست محیطی اقتصادی	۰/۱۰۹	۰/۲۰۹	تأیید فرض	خوب	مستقیم
۶	ارتباط بین ابعاد اجتماعی اقتصادی	۰/۰۰۰	۰/۳۸۴	تأیید فرض	خوب	مستقیم

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

با توجه به اهمیت بعد اجتماعی و اقتصادی در پیاده‌راه خیابان سلمان فارسی به بررسی رابطه این شاخص می‌پردازیم. از نظر بعد اجتماعی، پیاده‌راه بیش‌ترین گستره را به فعالیت‌های عابرین پیاده اختصاص می‌دهد؛ یک عابر پیاده در مقایسه با یک اتومبیل علاوه بر آن که کمتر از بیست برابر فضا اشغال می‌کند، قادر است که هم زمان در حال حرکت با دیگران ارتباط برقرار کند و تعامل داشته باشد. فراهم سازی مکان‌های پاسخگو از لحاظ اجتماعی در مناطق پر ازدحام مراکز شهری، خدمت مهمی به جمعیت شهری است. در این بعد رابطه نسبتاً خوبی بین

این دو بعد وجود دارد که ضریب همبستگی این دو بعد ۳۸۲ می‌باشد که در بعد اجتماعی و اقتصادی مردم تمایل به پیاده‌روی از این مسیر را دارند و به تبع آن، این خواهان باعث افزایش رونق اقتصادی هم می‌شود. پیاده‌راه‌ها در مراکز شهری شرایط مطلوبی را برای خرید به وجود می‌آورند. در حقیقت انگیزه افزایش فروش و رونق اقتصادی باعث رشد و گرایش به پیاده‌راه‌سازی شد.

بحث

در پژوهش حاضر شیوه اصلی تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی و به کارگیری نرم‌افزار SPSS و از طریق آزمون‌های Correlation و Friedman، chi-square، Ttest به ارزیابی میزان رضایتمندی ساکنین از پیاده‌راه‌سازی خیابان سلمان فارسی، در ابعاد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی می‌پردازد که در ادامه به تحلیل و بررسی نتایج حاصل هر یک از آزمون‌های نام برده می‌پردازیم.

تحلیل سنجش رضایتمندی ساکنین با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای (T-Test): آزمون میانگین یک جامعه بر مبنای توزیع T، یک آزمون پارامتریک می‌باشد و زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد میانگین یک جامعه، با یک حالت معمول و استاندارد و یا حتی یک عدد فرضی و مورد انتظار مقایسه می‌شود.

آزمون تی تک نمونه‌ای میزان تفاوت میانگین داده‌های گردآوری شده از یک مقدار مورد ادعا را نشان داده که معنی‌داری آن نشان از تفاوت این دو میانگین دارد. در مقاله حاضر، عدد سه در طیف‌های به کار رفته لیکرت حد میانه می‌باشد در نتیجه میانگین بالاتر از ۳ وضعیت مطلوب و میانگین ۳ و پایین‌تر از ۳ وضعیت نامطلوب را نشان می‌دهد.

جدول ۳- سنجش مؤلفه با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای

شاخص	حد متوسط	میانگین واقعی	اختلاف	سطح معنی‌داری
A کالبدی	۵۸	۶۰/۸	۲/۸	۰/۳۰۰
B اجتماعی	۱۹	۲۲/۳۰۱	۲/۱۵	۰/۰۰۰
C اقتصادی	۱۹	۱۹/۶	۳/۸۰	۰/۰۰۰
D زیست محیطی	۱۶	۱۳/۹۵	-۲/۹	۰/۳۰۷
E رضایتمندی	۱۰۸	۱۰۲/۶۶	۷/۱۷۴	۰/۳۲۷

جدول ۴- سنجش مؤلفه با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای

ابعاد	آماره T	سطح معنی‌داری	میانگین	اختلاف	بازه اطمینان
کالبدی	۳/۰۰۵	۰/۳۰۰	۵۸	۲/۸	۷۸۷/۰، ۳/۸۲
اجتماعی	۱۱/۰۸۱	۰/۰۰۰	۱۹	۲/۱۵	۲/۳۶، ۳/۵۵
اقتصادی	۱۲/۰۵۹	۰/۰۰۰	۱۹	۳/۰۸	۳/۰۰۸، ۳/۶۸
زیست محیطی	۷۱۶-	۳۰۸-	۱۶	۰/۲۹-	۷۸۵-، ۰/۳۴
رضایتمندی	۶/۵۰۸	۰/۳۱۶	۱۰۸	۷/۱۷۴	۵/۹۹، ۱۰/۵۰

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

با توجه به مقادیر حد بالا و حد پایین در جدول شماره ۳ می‌توان گفت:

۱. هرگاه حد پایین و بالا مثبت باشد، میانگین از مقدار مورد آزمون بزرگتر است.
۲. هرگاه حد پایین و بالا منفی باشد، میانگین از مقدار مورد آزمون کوچکتر است.
۳. هرگاه حد پایین منفی و حد بالا مثبت باشد میانگین با مقدار مورد آزمون تفاوت معنی‌داری ندارد.

الف. بعد کالبدی

با توجه به نتایج T-Test میانگین واقعی در بعد کالبدی ۵۸/۵ می‌باشد که بیشتر از میانگین مفروض می‌باشد و آزمون اختلاف این دو ۲/۳۰ است و نشان از این دارد که ساکنان و استفاده‌کنندگان از این مسیر پیاده‌راه رضایتمندی میانه‌ای از لحاظ بعد کالبدی دارند. در بعد کالبدی همچنین تناسب کاربری‌ها با مسیر پیاده‌راه، وضعیت رونق اقتصادی، دسترسی مناسب به حمل‌ونقل عمومی، دسترسی به پارکینگ، مناسب‌بودن کف پوش‌ها و رنگ آن‌ها وضعیت نورپردازی مناسب، تأمین سایه‌بان، عرض پیاده‌راه در این بعد مورد پرسش قرار گرفت. در این بعد مقدار Sig ۰/۳ می‌باشد که این مقدار از ۰/۰۵ کمتر است. در این بعد حد بالا و پایین هر دو مثبت هستند و این به معنای آن است که میانگین از مقدار مورد آزمون بزرگتر است.

ب. بعد اجتماعی

در بررسی‌های انجام‌گرفته در آزمون T-Test در بعد اجتماعی میزان تمایل افراد، شرکت در مراسم‌ها در امتداد این آزمون پیاده‌راه، میزان تمایل به احداث این مسیر، مشارکت ساکنان و کسبه در احداث این مسیر، مزاحمت‌ها و درگیری‌ها در این محور، و پویایی این مسیر و میزان دسترسی به خدمات عمومی مورد سؤال قرار گرفته است که در اینجا میانگین واقعی ما

۲۲,۳۰۱ میباشد و اختلاف آن با میانگین مفروض ۲۰۱۵ است. در این بعد مقدار $SIG(0.00)$ است و از $(/0.05)$ کمتر است. حد بالا و پایین نیز هر دو مثبت هستند و نشان‌دهنده بالاتر بودن میانگین واقعی از میانگین مفروض است. در واقع با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته می‌توان بیان کرد که در این بعد رضایتمندی وجود دارد و میزان این رضایت متوسط رو به بالا میباشد.

ج. بعد اقتصادی

با توجه به احداث این پیاده‌راه عملکردهای واحدهای موجود در این پیاده‌راه از تنوع زیادی برخوردار است، به گونه‌ای که غالب عملکردهای موجود نیاز ساکنین مجموع این عوامل روزانه جمعیت زیادی از شهروندان و ساکنین را به خود جذب می‌کند. گویه‌های مورد آزمون در بعد اقتصادی بررسی میزان تأثیر پیاده در فروش بیشتر کسبه، بررسی تأثیر پیاده‌راه بر احیای کاربری‌های متروکه و ایجاد اشتغال، افزایش قیمت مغازه‌ها با توجه به احداث پیاده‌راه، تنوع کاربری‌های موجود، میزان مشارکت مالی کسبه در احداث پیاده‌راه بودند. در این بعد میانگین مفروض ۱۹ و مقدار میانگین واقعی ۱۹,۶ است، مقدار اختلاف ۳,۰۸ میباشد و میانگین واقعی بالاتر از مقدار مفروض است در اینجا مقدار $SIG(0.00)$ است و از $(/0.05)$ کمتر است. حد بالا و پایین نیز هر دو مثبت هستند که با توجه به این مورد و بالاتر بودن میانگین واقعی از مقدار مفروض بیان‌کننده یک احساس رضایت نسبتاً خوب و رو به بالا است.

د. بعد زیست‌محیطی

در بررسی بعد زیست‌محیطی گویه‌هایی مطرح شدند که به نظر می‌رسد بیشترین تأثیر را در میزان نارضایتی شهروندان داشته باشد که مهم‌ترین آنها عدم وجود فضای سبز و حفظ ویژگی‌های طبیعی محور پیاده‌راه و همچنین بازارهای فروش پرندگان و احشام در خیابان‌های بلافاصله محور پیاده‌راه می‌باشند. در نتایج بدست از آزمون T -Test میانگین مفروض در نظر گرفته شده ۱۶ میباشد و مقدار میانگین واقعی به دست آمده از این بعد -0.29 است. در این بعد مقدار 0.785 است. در آن بعد مقدار SIG است. حد پایین منفی و حد بالا مثبت است که با توجه به کمتر بودن میانگین واقعی از مقدار مفروض و همچنین حد پایین منفی و حد بالا مثبت که بیان‌کننده عدم رضایت و نارضایتی نسبی از این بعد است.

- اولویت‌بندی گویه‌ها و سنجش میزان اثرگذاری آن‌ها بر ابعاد به وسیله آزمون خی دو آزمون خی دو جزء آزمون‌های ناپارامتریک است که از آن اصولاً به منظور مقایسه نسبت‌ها، درصدها و فراوانی‌ها در مسائل تک متغیری یا چند متغیری استفاده می‌شود. به عبارتی، در این آزمون، با استفاده از تفاوت بین این دو فراوانی، به وجود یا عدم رابطه بین دو متغیر پی می‌بریم. این آزمون برای بررسی نوع توزیع داده‌ها در متغیرهای کیفی یا متغیرهای کمی دسته‌بندی شده به کار می‌رود.

جدول ۵- نتایج آزمون خی دو

ردیف	گویه	زیاد / فراوانی	متوسط / فراوانی	کم / فراوانی	بعد
۱	تناسب مغازه‌ها و فعالیت‌های واقع در مسیر پیاده‌راه	۵۶	۳۷	۷	کالبدی
۲	پیوستگی و ارتباط میان پیاده‌راه و سایر مناطق شهر	۴۲	۴۱	۱۷	
۳	رونق اقتصادی کاربری‌های تجاری و خدماتی در پیاده‌راه	۴۸	۳۰	۲۲	
۴	میزان نفوذپذیری و دسترسی مناسبی به حمل و نقل عمومی	۶۲	۳۱	۷	
۵	درمواقع اضطراری امکان آمدن ماشین امدادی و خدمات رسانی وجود دارد	۴۲	۳۵	۲۲	
۶	احداث ایستگاه تاکسی و محل توقف اتومبیل در نزدیکی محور	۵۷	۳۲	۱۱	
۷	دسترسی به پارکینگ در محل مجاور مسیر پیاده‌راه	۳۴	۳۷	۲۹	
۸	تعداد مناسب پارکینگ در محل مجاور مسیر پیاده‌راه	۲۱	۴۶	۳۳	
۹	امکان پارک کردن و ورود وسیله نقلیه شخصی به محور پیاده‌راه	۵۰	۳۰	۲۰	
۱۰	به کارگیری رنگ و مصالح مناسب برای کف پیاده‌راه و نمای مناسب	۳۱	۳۸	۳۲	
۱۱	نورپردازی مناسبی در محور پیاده‌راه	۳۲	۲۲	۴۶	
۱۲	تعبیه مکان و جانمایی مکان‌هایی برای استراحت	۱۴	۳۱	۵۵	
۱۳	تأمین سایه بان، حفاظ و گذرهای سرپوشیده با توجه به گرمای هوا دارد	۶	۳۴	۶۰	
۱۴	وجود سرویس‌های بهداشتی در حوزه بلافصل محور	۲۰	۳۸	۴۲	

	پیاده‌راه			
	۱۵	۴۴	۴۱	
	۲۲	۲۶	۵۲	
	۳۲	۲۱	۴۷	
	۱۱	۵۴	۳۵	
	۷	۲۸	۶۵	
	۳۷	۲۸	۳۵	
اجتماعی	۵	۱۰	۸۵	۲۱
	۷	۱۵	۷۸	۲۲
	۹	۴۸	۴۳	۲۳
	۵۷	۱۶	۲۷	۲۴
	۸	۲۰	۷۲	۲۵
	۲۰	۴۹	۳۱	۲۶
اقتصادی	۱۰	۲۱	۶۹	۲۷
	۱۹	۲۸	۵۳	۲۸
	۶	۲۳	۷۱	۲۹
	۶	۱۶	۷۸	۳۰
	۷	۵۱	۴۲	۳۱
	۲۸	۴۸	۲۵	۳۲
زیست محیطی	۳۷	۱۱	۵۲	۳۳
	۶۹	۱۵	۱۶	۳۴
	۳۳	۱۳	۵۴	۳۵
	۱۹	۲۳	۵۸	۳۶
	۵۳	۱۷	20	۳۷

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

— عملیات ارزش گذاری بر شاخص‌های پیاده‌پذیری بر اساس تکنیک تحلیل سلسله مراتبی

فازی

نتایج تحلیل

در این پژوهش با توجه به شاخص‌ها و گویه‌های ذکر شده در جدول پیشین، به وزن دهی آنها و همچنین کلاس‌بندی هر معیار از روش FAHP استفاده گردید. برای پیاده‌سازی روش سلسله مراتبی از معیارها دو به دو مقایسه می‌شوند.

الف - بعد کالبدی

با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون خی دو نقش عرض مناسب پیاده‌راه با توجه به حجم زیاد عابرین از مسیر با فراوانی (۶۵ درصد) بیش‌ترین و تأمین سایه‌بان و گذارهای سرپوشیده با فراوانی (۶ درصد) کم‌ترین فراوانی و تأثیر را بر بعد کالبدی دارد. نتایج به دست آمده آزمون فریدمن حاکی از آن است که در بعد کالبدی عرض مناسب پیاده‌راه با توجه حجم زیاد عابرین بیش‌ترین تأثیر را در میزان رضایت شهروندان از پیاده‌راه داشته از موارد دیگر می‌توان به دسترسی به ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی و تنوع کاربریها و نزدیکی به پارکینگ را ذکر کرد. همچنین تأمین سایه‌بان و گذارهای سرپوشیده کمترین تأثیر را در میزان رضایت‌مندی داشته است.

ب - بعد اجتماعی

در بررسی بعد اجتماعی با استفاده از نتایج آزمون خی دو تمایل مردم به پیاده‌روی در این مسیر با (۸۵ درصد فراوانی) بیشترین فراوانی را داشته، و مزاحمت‌های خیابانی در طول مسیر کمترین فراوانی و بیشترین تأثیر منفی را بر پیاده را داشته (۲۸ درصد فراوانی). بررسی نتایج به دست آمده آزمون فریدمن در بعد اجتماعی با توجه به جدول، تمایل شهروندان به پیاده‌روی در مسیر بیش‌ترین اولویت را داشته و همچنین مزاحمت‌های خیابانی و درگیری و دزدی کمترین اولویت را داشته است و در رتبه آخر قرار دارند.

ج - بعد اقتصادی

در بررسی نتایج بعد اقتصادی تحقیق در آزمون خی دو تنوع محصولات فروشگاه‌ها بیشترین فراوانی (۷۸ درصد) و کمک‌های مالی کسبه و ساکنین در اجرای پروژه پیاده‌راه کمترین فراوانی را داشته است (۲۵ درصد فراوانی). بیشترین فراوانی بعد از گویه تنوع کاربری‌ها مربوط به افزایش قیمت مغازه‌ها و رونق اقتصادی بیشتر مغازه‌هاست. در نتایج آزمون

فریدمن در بعد اقتصادی تنوع محصولات فروشگاه‌ها بیش‌ترین عامل رضایتمندی از پیاده‌راه و کمک‌های مالی از طرف کسبه و ساکنین کم‌ترین تأثیر را در رضایتمندی داشته است.

د- بعد زیست‌محیطی

در بررسی بعد زیست محیطی در آزمون خی‌دو بیش‌ترین فراوانی مربوط به وجود سطل‌های زباله بوده که از تجمع پسماند جلوگیری کرده با فراوانی (۵۸ درصد) و کم‌ترین فراوانی مربوط به حفظ ویژگی‌های طبیعی و فضای سبز محوطه پیاده‌راه بوده با فراوانی (۱۶ درصد). در نتایج آزمون فریدمن در تحلیل بعد زیست محیطی وجود تعداد مناسب سطل‌های زباله در مسیر بیش‌ترین اولویت و فضای سبز و حفظ ویژگی‌های طبیعی مسیر کم‌ترین تأثیر را در رضایتمندی شهروندان از مسیر داشته است.

نتیجه‌گیری

یکی از راهبردهای مشارکت و نظارت مردم بر طرح‌های توسعه شهری ارزیابی این طرح‌ها از دیدگاه شهروندان است. یکی از طرح‌های مهم توسعه شهری که در درون خود یا پیرامون خود چندین پروژه توسعه شهری را ایجاد می‌کند پیاده‌راه سازی است. رنجبر و رئیس اسماعیلی (۱۳۸۹)، در پژوهش خود به سنجش کیفیت پیاده‌راه‌های شهری در ایران پرداختند که از ۱۱ مؤلفه اصلی سازنده کیفیت در پیاده راه صف، ۷ مؤلفه تنوع، انعطاف‌پذیری، پاکیزگی، خوانایی، سرزندگی و هویت در رده کیفی کم و خیلی کم، ۳ مؤلفه کارایی، آسایش و تمایز و تشخیص در رده کیفی متوسط رو به پایین و مؤلفه دسترسی و نفوذپذیری در رده کیفی زیاد قرار می‌گیرند. مشرف دهکردی و شیعه (۱۳۹۷)، در مقاله سنجش عملکرد فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی در بافت مرکزی شهر کرد به این نتیجه رسیدند که پراکنش فضاهای پشتیبان از ساختار پیاده‌راهی موجود حمایت می‌کند. بیش‌ترین رضایت مربوط به بناهای تاریخی، مراکز تجاری و پایانه‌های حمل و نقل عمومی و کم‌ترین رضایت مربوط به فعالیت‌های فرهنگی- هنری، فضاهای سبز و فضاهای تفریحی است. کلانشهر اهواز با توجه به ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی خود نیازمندی‌های فضاهایی امن و ایمن و سرزنده برای تعاملات اجتماعی شهروندان و ارتقای کیفیت محیطی این فضاهاست که به‌نظر می‌رسد پیاده‌راه سازی خیابان سلمان فارسی تاحدودی توانسته این نیاز مبرم را برآورده کند. براساس تحلیل پرسشنامه‌های مطرح شده در این پژوهش که به واسطه روش‌های آماری و مدل نظری پژوهش تحقق پیدا کرد به این نتیجه رسیدیم که بعد کالبدی با ۶۰/۸ درصد مهم‌ترین عامل رضایتمندی شهروندان از پیاده‌راه‌سازی محور خیابان سلمان فارسی بوده است. بعد اجتماعی با ۲۲/۳۰۱ درصد رتبه دوم را در میزان رضایتمندی شهروندان از محور دارد. نتایج بررسی در این بعد نشان می‌دهد که

ایجاد فضایی امن و قابل پیاده‌رویی همراه با تعاملات قوی اجتماعی مورد رضایت اکثریت شهروندان است. بعد اقتصادی با ۱۹/۶ درصد در جایگاه سوم قرار گرفت. بررسی بعد اقتصادی محور از دو منظر مورد توجه بود؛ یکی برای شهروندان که بیشتر کاربری‌ها تجاری و تأمین کننده نیاز متنوع شهروندان و ساکنین بوده است و یکی از نظر کسبه مورد توجه بود که طرح پیاده‌راه سازی سبب جذب بیشتر جمعیت شده و به تبع آن منجر به رونق اقتصادی بیشتر کسبه و بالارفتن قیمت مغازه‌ها شده است. بعد زیست محیطی با ۱۳/۹۵ درصد رتبه چهارم را در میزان رضایتمندی شهروندان از محور دارد. بررسی‌های بعد زیست محیطی نشان دهنده عدم رضایت کافی شهروندان از وضعیت زیست محیطی این محور است که کمبود و نبود محسوس فضای سبز و همچنین بازار فروش پرندگان و احشام در مجاورت و نزدیکی خیابان سلمان فارسی این نارضایتی را سبب شده است. نوآوری این مقاله، تقویت فضاهای پشتیبان شبکه پیاده‌راهی، رضایت ساکنان را از کیفیت محیط ارتقا می‌بخشد و گام مؤثری در مسیر افزایش پیاده‌مداری است.

منابع و مآخذ:

- ۱- آفرین، ر و عباسی دزفولی، ع، (۱۳۹۷). بررسی اشکالات طراحی و اجرایی پیاده روها در معابر شهری کلان شهر اهواز و ارایه راهکارها. کنفرانس عمران، معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام، تبریز.
- ۲- امیریان، ح و پوچانی، م، (۱۴۰۱). واکاوی و ارزیابی تجارب مداخله در بافت مرکزی شهر اسفراین. فصلنامه اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۳، شماره ۱، ۱۴۷-۱۳۵.
- ۳- اوستروفسکی، و، (۱۳۸۵)، شهرسازی معاصر از نخستین سرچشمه‌ها تا منشور آتن. لادن اعتضادی. چاپ سوم، مرکز نشر دانشگاهی، تهران. ۱۸۸ صفحه.
- ۴- خانمرادی، س، حسنی، م و محمدلو، م. (۱۳۹۷). بررسی عناصر مؤثر در ایجاد و ارتقاء ارزش مسیرهای تردد پیاده (نمونه موردی: خیابان امام زنجان). کنفرانس عمران، معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام، تبریز.
- ۵- رزقی، م، رزقی، ک. ۱۳۹۲. تحلیل فضاهای شهری. چاپ دوم. انتشارات اول و آخر، تهران. ۱۵۹ صفحه.
- ۶- رفیعیان، م؛ صدیقی، ا و پورمحمدی، م. (۱۳۹۰). امکان سنجی ارتقاء کیفیت محیط از طریق پیاده راه سازی محورهای شهری (مورد مطالعه: محور خیابان ارم بخش مرکزی شهر قم). مطالعات و پژوهشهای شهری و منطقه‌ای، ۱۱(۳)، ۵۶-۴۱.
- ۷- رنجبر، ا و رییس اسماعیلی، ف. (۱۳۸۹). سنجش کیفیت پیاده‌راههای شهری در ایران (پیاده‌راه صف سپهسالار تهران). نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۴۲(۲)، ۹۳-۸۳.
- ۸- داوری، س، مجلسی، ا و فنایی، ز (۱۴۰۳). ارزیابی و اولویت‌بندی گونه‌های هنر عمومی در راستای سرزندگی خیابان‌های پیاده محور با استفاده از فرایند سلسله مراتبی. (AHP) - فصلنامه آمایش محیط، شماره ۶۸، ۲۲ صفحه.
- ۹- صرافی، م و همکاران. (۱۳۹۳). اندیشه‌های نو در برنامه‌ریزی شهری. چاپ اول، شورای اسلامی شهر تهران، ۳۰۶ صفحه.
- ۱۰- علیزاده، ک و عنبری، ح، (۱۳۹۶). نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در وقوع جرم با تأکید بر پارک‌های منطقه ۹ مشهد. فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۲۹(۸)، ۱۴۱-۱۶۰.
- ۱۱- قنبری، ا، هادی، ا و هادی، ا، (۱۳۹۹)، بررسی تطبیقی پیاده‌راه‌های تربیت و ولیعصر شهر تبریز از منظر مؤلفه‌های پیاده مداری، فصل نامه آمایش محیط، شماره ۵۰، ۲۶ صفحه.

- ۱۲- محمد صالحی، ز، شیخی، ح و رحیمون، ع، (۱۳۹۳)، بهسازی کالبدی-محیطی بافت مرکزی شهر با رویکرد توسعه شهری پایدار. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری، ۱۵، ۷۳.
- ۱۳- مشرف دهکردی، ح، شیعه، ا. (۱۳۹۷). سنجش عملکرد فضاها و پشتیبان شبکه پیاده‌راهی در بافت مرکزی شهرکرد. فصل نامه علمی -پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۴(۸)، ۴۷-۶۶.
- ۱۴- ملکیان، م، کلهرنیا، ب و سبحان اردکانی، س(۱۴۰۳)، ارزیابی جایگاه پیاده‌مداری در باز آفرینی شهری پایدار(مورد مطالعه: منطقه یک شهر همدان). فصلنامه آمایش محیط، شماره ۶۷، ۱۸ صفحه.
- ۱۵- میرزایی، خ و محمدزکی، ا، (۱۳۹۵). ارزیابی آثار اجتماعی پیاده‌راه سازی خیابان ۱۵ خرداد واقع در منطقه ۱۲ شهرداری تهران(فاز دوم). فصلنامه پژوهشی و برنامه‌ریزی شهری، ۲۴(۷)، ۱۴۲-۱۲۱.
- 16- Dobbs, G. L. 2009. Pedestrian and Bicycle Safety on a College Campus: Crash and Conflict Analyses with.
- 17- Muminovic, M. 2017 "place identity and sustainable urban regeneration: public space in Canberra city centre", international journal of sustainable development and planning, 12 (4), WIT Press London, Pp. 734-743.
- 18- Macdonald, E., Szibbo, N., Eisenstein, W., Mazingo, L. 2017. "Quality of service: toward a standardized rating tool for pedestrian quality of urban streets", Journal of Urban Design, 23 (1), Taylor & Francis Online, Pp. 71-93.
- 19- La Rosa, D., Privitera, R., Barbarossa, L., Greca, P. 2017. Assessing Spatial Benefits of Urban Regeneration Programs In A Highly Vulnerable Urban Context: A Case Study In Catania", Italy, Landscape And Urban Planning, January 2017, (157), Elsevier, Pp 180-192.
- 20- Hall, C., Yael, R. 2018. "Measuring the Relationship between Tourism and Walkability? Walk Score and English Tourist Attractions", Journal of Sustainable Tourism, 26 (1), Taylor & Francis Online, Pp, 1-18.
- 21- Joshi, M. 2017. Urban Regeneration and Sustainability: Importance of Sustainable.

تحلیل فضایی آسیب‌های اجتماعی در بافت جدید و غیررسمی شهر مراغه

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۲/۱۱/۲۷ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۳/۰۲/۱۲

ابراهیم سامی* (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران)
وحید شیری (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه
مراغه، مراغه، ایران)

رسول رضایی (عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان، تبریز، ایران)
امید مبارکی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران)

چکیده

آسیب‌های اجتماعی یکی از محورها و مباحث اصلی مطالعات آسیب‌شناسی شهری در اغلب شهرهاست. هدف پژوهش حاضر، تحلیل فضایی آسیب‌های اجتماعی بافت‌های شهری (مطالعه موردی: بافت‌های جدید (گلشهر) و غیررسمی (میکائیل آباد) شهر مراغه) بود. نوع تحقیق کاربردی و روش پژوهش توصیفی از نوع علی - مقایسه‌ای بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل افرادی که در بافت‌های شهر جدید گلشهر و بافت غیررسمی میکائیل آباد زندگی می‌کنند. نمونه آماری با توجه به روش تحقیق و نظر متخصصان، تعداد ۱۰۰ نفر برای هر گروه و در کل ۲۰۰ نفر از طریق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای احتمالی انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه آسیب‌های اجتماعی محقق ساخته استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون خی دو و تحلیل واریانس چند متغیره استفاده گردید. نتایج تحقیق نشان می‌دهد؛ که نوع آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های جدید و غیررسمی شهر مراغه متفاوت است. ولی در مؤلفه‌های ۵ گانه (اجتماعی، خشونت، خانواده، محیط عمومی و اموال) تفاوتی وجود نداشت. همچنین میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های جدید و غیررسمی شهر مراغه متفاوت است و میزان مؤلفه‌های ۵ گانه آسیب‌های اجتماعی (اجتماعی، خشونت، خانواده، محیط عمومی و اموال) تفاوت معنی‌داری را در بین بافت‌های غیررسمی و بافت شهری جدید نشان داد. در نهایت می‌توان گفت که در هر دو بافت شهری جدید و بافت‌های غیررسمی آسیب‌های اجتماعی وجود دارد و میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های غیررسمی بیشتر از بافت‌های شهری جدید می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل فضایی، آسیب‌های اجتماعی، شهر مراغه.

بیان مسئله

رشد شهرنشینی مهمترین و پیچیده‌ترین پویای اجتماعی و فضایی جهان در نیم قرن گذشته بوده است. این پدیده در بسیاری از اقتصادهای در حال توسعه به طور اعم و ایران به طور اخص، به دلایل خاص خود، پوششی شتابان بوده که قطبی یا تمرکز جمعیت و فعالیت در کلانشهرها از مهم‌ترین عوارض فضایی آن به شمار می‌رود. رشد شهرنشینی توأم با ظهور کلانشهرها، در کنار دستاوردهای مثبتی از جمله ارتقای استانداردهای کیفی زندگی شهری، با عواقب زیانبار و آسیب‌های شهری متعددی نیز همراه بوده است. طیف متنوع آسیب‌های اجتماعی از مهمترین جنبه‌های آسیب‌شناسی شهری در اغلب شهرها و کلانشهرها است (علی اکبری و درخشان، ۱۳۹۲: ۵۰). به عبارتی گسترش بی‌رویه شهری باعث آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی در شهرها و اطراف شهرها گردیده است از جمله؛ کاهش سرمایه‌گذاری در مناطق مرکزی و افول شهر، شکل‌گیری و گسترش اسکان‌های غیررسمی و زاغه نشینی، کاهش کیفیت محیط شهری و کمبود امکانات و خدمات، تخریب باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی اطراف شهرها، کاهش کیفیت هوا و آلودگی صدا و غیره (Dieleman and Wegener, 2005). داده‌های تجربی اثبات می‌کند ارتباط قوی میان گسترش بی‌رویه شهرها و افول شهرها و افزایش آسیب‌های اجتماعی در شهرها وجود دارد. در واقع افزایش جمعیت بدون برنامه‌ریزی در شهرها موجب موجب افول کیفیت محیط شهری می‌شود. اگرچه دلیل قاطع و استدلال بسط پذیری وجود ندارد که آسیب‌های اجتماعی را از نظر مکانی مختص جوامع شهری بدانیم، به طور معمول شهرها کانون اصلی بسیاری از آسیب‌های اجتماعی‌اند. از نظر تاریخی نیز نرخ جرائم و آسیب‌های اجتماعی در نواحی شهری همواره بالا بوده (هالیوال و همکاران، ۲۰۰۰: ۳۱۰) و در برنامه‌ریزی شهری معاصر نیز کاهش جرم و جنایت در محیطهای شهری به ویژه در حومه‌های شهری جدید، از مهمترین اهداف برنامه‌ریزی شهری با رویکرد شهر سالم است. در جغرافیا تحلیل رابطه میان محیط و رفتار انسان با طرح نظریه محیط گرایی آغاز شد که براساس آن شرایط محیط طبیعی (اقلیم) نقش تعیین کننده در ادراک احساس و رفتار انسان دارد؛ در حالی که در مکتب اختیار یا امکان گرایی، محیط در رفتار انسان تأثیرگذار است ولی نقش تعیین کننده ندارد. جغرافیای شهری سنتی از این دو دیدگاه متأثر شده است. در حالی که در جغرافیای شهری معاصر روابط میان محیط جغرافیایی و آسیب‌های اجتماعی از دیدگاه جغرافیای اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد که در آن نقش مؤلفه‌های جغرافیایی شهر در بروز جرائم و آسیب‌های شهری مطالعه می‌شود. نظر به اینکه

آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های غیررسمی بنا به دلایلی همچون فقر، بیکاری، سطح نازل کیفیت زندگی، سطح نازل امنیت جانی و مالی و... نسبت به سایر بافت‌های شهر پررنگ‌تر است، بنابراین این نوع بافت‌ها به عنوان کانون‌های خطر و مرکز انباشت انواع آسیب‌های اجتماعی قلمداد می‌شوند. در واقع زمانی که ساکنان این قبیل بافت‌ها در شرایط بحرانی دچار درد، رنج و محرومیت زیاد می‌شوند و فرد نسبت به وضعیت موجود دچار عصیان می‌شود، این حس عصیان خود را به شکل انواع آسیب‌های اجتماعی همچون اعتیاد، خودکشی، انواع جرایم و بزه، بروز می‌دهد (زارنجی و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۸).

آسیب شناسی اجتماعی^۱ مفهوم جدیدی است که از علوم زیستی گرفته شده و مبتنی بر تشابهی است که دانشمندان بین بیماری‌های عضوی و آسیب‌های اجتماعی (کجروپها) قائل می‌شوند. واژه آسیب شناسی از دیدگاه پزشکی به فرایند ریشه یابی بیماری‌ها گفته می‌شود. آسیب اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی و غیررسمی جامعه محل فعالیت کنشگران قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منبع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبرو می‌گردد. به همین دلیل، کجروان سعی دارند کجروی‌ها خود را از دید ناظران قانون، اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان نمایند؛ زیرا در غیر این صورت با پیگرد قانونی، تکفیر اخلاقی و طرد اجتماعی مواجه می‌شوند. مسئله مربوط به آسیب‌های اجتماعی از دیر باز در جامعه بشری مورد توجه اندیشمندان بوده است. همزمان با گسترش انقلاب صنعتی و دامنه نیازمندی‌ها، محرومیت‌های ناشی از عدم امکان برآورده شدن خواسته‌ها و نیازهای زندگی، موجب گسترش شدید و دامنه دار فساد، عصیان، تبهکاری، سرگردانی، دزدی و انحرافهای جنسی و دیگر آسیب‌ها شده است. آسیب‌های اجتماعی در هر جامعه‌ای یکی از عمده‌ترین عوامل تهدیدکننده نظام اجتماعی تلقی می‌شود. بنیان هر جامعه به همنوایی اعضایش با ارزش‌ها و هنجارهای آن متکی است. اگر اعضای جامعه از هنجارهای اجتماعی تخطی کنند، جامعه نمی‌تواند، به آسانی کارکردهای خود را انجام دهد، بنابراین دچار بی‌سازمانی و بی‌نظمی می‌شود. در این حالت، مکانیسم‌های کنترل اجتماعی وارد عمل می‌شوند تا افراد ناهم‌نوا را به هم‌نوایی با هنجارها و ارزش‌های جامعه وادار کنند. اگر این مکانیسم‌ها، مؤثر نیفتد و افراد همچنان به تخطی از هنجارها ادامه دهند، ممکن است شیرازه نظام اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جامعه با خطر جدی روبه رو شود. آسیب‌های اجتماعی پدیده‌هایی واقعی، متغیر، قانونمند و قابل کنترل و پیش‌گیری‌اند. کنترل‌پذیری آسیب‌های اجتماعی شناخت علمی آنها را در هر جامعه‌ای برای پاسخ به پرسشهای نظری و

^۱Social-Pathology

عملی و کاربردی ضروری و پر اهمیت می‌سازد. (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۹: ۹). بافت‌های شهری متعلق به هر زمان و هر مکانی که باشد چه آنهایی که ناکارآمد و کهن هستند و چه آنهایی که رشد و توسعه آتی شهر را رقم می‌زنند برای ادامه حیات خود ناگزیر به پذیرفتن قواعد رشد، تغییرات کالبدی و نیازهای کاربردی هستند. حال آنکه بافت شهری ترکیبی است از فضای فیزیکی اجتماعی و فضای ساخته شده که هر یک ویژگیهای خاص خود را داشته و نیازهای متفاوتی را طلب می‌کند (شکوهی، ۱۳۸۸: ۱۷۲). بافت‌های شهرهای ایران تحت تأثیر مسائل جغرافیایی، طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و اداری و سیاسی مختلفی قرار دارند. اسکان جمعیت زیاد در واحدهای مسکونی به علت رشد جمعیت، فشار روانی اجتماعی ناشی از زندگی در بافت‌هایی که دارای ارزش و منزلت اجتماعی پایینی هستند سبب افزایش بروز آسیب‌های اجتماعی می‌شود. تغییر در شیوه زندگی شهری بعد از اصلاحات ارضی مشکلاتی را در بافت‌های شهری به وجود آورد که در شهر مراغه این مشکلات کاملاً قابل لمس است. در اثر تحولات اخیر ملی و منطقه‌ای (یکی انجام اصلاحات ارضی و دیگری وقوع انقلاب اسلامی ۱۳۵۷) و افزایش رشد طبیعی جمعیت و مهاجرت‌های روستا شهری، این شهر با کمبود واحد مسکونی استاندارد و حاشیه نشینی مواجه شده است. این امر سبب بروز انواع آسیب‌های اجتماعی در مناطق مختلف شهر شده است. با توجه به تأثیر فضاهای شهری در بوجود آمدن آسیب‌های اجتماعی و کنترل اجتماعی آنها، این تحقیق در پی آن است که نوع و شدت آسیب‌های اجتماعی را در دو فضای شهری مراغه (گلشهر و میکائیل آباد) مطالعه نمایند و سؤال اصلی این پژوهش این است که چه تفاوتی بین انواع آسیب‌های اجتماعی در فضای شهری دوگانه، جدید و غیررسمی مراغه با مطالعه موردی شهر جدید (گلشهر) و غیررسمی (میکائیل آباد) وجود دارد؟

مبانی نظری

آسیب شناسی اجتماعی

آسیب شناسی اجتماعی مفهوم جدیدی است که از علوم زیستی گرفته شده و مبتنی بر تشابهی است که دانشمندان بین بیماریهای عضوی و انحرافات اجتماعی قائل می‌شود در واقع با شکل‌گیری و رشد جامعه شناسی در قرن نوزدهم میلادی بهره‌گیری از علوم مختلف برای بیان فرآیندهای اجتماعی نیز معمول گردید و در نتیجه بسیاری از اصطلاحات و واژه‌های رایج در علوم دیگر چون زیست شناسی، علوم پزشکی، زمین شناسی و مانند آن در جامعه شناسی نیز به کار گرفته شد که از جمله می‌توان آسیب شناسی را نام برد. آسیب شناسی عبارت است از مطالعه و شناخت ریشه‌ی بی‌نظمی‌ها در ارگانیسم انسانی. بنابراین در مشابهت کالبد انسانی

با کالبد جامعه، اصطلاح آسیب‌شناسی اجتماعی برای مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌های اجتماعی بکار می‌رود (ستوده، ۱۳۹۵: ۷۹).

فضای شهری و آسیب‌های اجتماعی

مکان، محیط جغرافیایی، خصوصیات فیزیکی محیط، معماری و طراحی فضاها و به طور کلی زمینه‌های موقعیتی می‌تواند به عنوان متغیرهای تأثیرگذار در رویکرد دوم مطرح شوند. تأکید بر مکان در نظریه‌های این رویکرد، کاستی‌های ناشی از تأکید صرف بر انگیزه‌های مجرمانه را در شناخت و تبیین جرم جبران می‌کند (Alibar, 2003). اگر چه دلیل قاطع و استدلال بسط‌پذیری وجود ندارد که آسیب‌های اجتماعی را از نظر مکانی مختص جوامع شهری بدانیم، به طور معمول شهرها کانون اصلی بسیاری از آسیب‌های اجتماعی‌اند. از نظر تاریخی نیز نرخ جرائم و آسیب‌های اجتماعی در نواحی شهری همواره بالا بوده است (هالیوال^۱ و همکاران، ۲۰۰۰). نوع جمعیت مهاجر، ساخت و سازهای بی‌ضابطه و غیراستاندارد، دسترس‌پذیری ضعیف، نظارت ضعیف سازمانهای انتظامی و شهری و تراکم این محلات، وجه متمایز این سکونتگاهها از سایر محلات شهری است. بیش از آنکه موقعیت کالبدی و شرایط فردی ساکنین مسبب مشکلات این محلات باشد، آثار ناحیه‌ای حاصله از مجاورت گروه‌های اجتماعی فاقد فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی برتر، سازنده محیطی با سرمایه اجتماعی ضعیف، همراه با برچسب‌های منفی اجتماعی و خدمات رسانی ضعیف شهری است. به عبارتی، مجاورت گروه‌های اجتماعی کمتر برخوردار در محیط محله، باعث شکل‌گیری اجتماعات طرد شده و کم امید است (اتکینسون و همکاران، ۲۰۱۰)^۲. مک کورد و همکاران^۳ (۲۰۰۹). با تحلیل شدت اعتبار و اثرات جرائم در کاربری اراضی و ارائه الگو جرائم محلی در آمریکا نشان دادند که جرائم به طور تصادفی و در فضا رخ نمی‌دهند. مکان‌هایی معین در محیط، ویژگی‌هایی از خود نشان می‌دهد که آنها را برای مجرمان، بالقوه جذابتر می‌کند. ممکن است انواع معینی از کاربری زمین در یک ناحیه وجود داشته باشد که مقدار بیشتری از جرم و بی‌نظمی را دامن بزند. این کاربریها حجم گسترده‌ای از جمعیت را جذب می‌کند و ممکن است آنان نیز در به وجود آمدن جرم در شهر مؤثر باشند.

^۱ Haliwal and et al

^۲ Atkinson and et al

^۳ McCord and et al

برنامه‌ریزی شهری و آسیب‌های اجتماعی

توسعه و رشد بدون برنامه برخی از فضاهای شهری به ویژه فضاهای حاشیه شهری موجب رشد و گسترش ناموزون شهر و بوجود آمدن مسائل زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی از قبیل سیمای نامطلوب شهری، اعتیاد به مواد مخدر، گسترش فساد اخلاقی و در نهایت ناپایداری شهری شده است. سکونتگاههای غیررسمی از پیامدها و اثرات سوء شهرنشینی شتابان است. که مشخصه مهم کشورهای جهان سوم است (مولایی بیرگانی، ۱۳۹۵: ۱۴). نتیجه صنعتی شدن شتابان شهرها و مهاجرت‌های بی‌رویه و همچنین مسائل و مشکلات اقتصادی و اجتماعی و مهم‌تر از آن عدم وجود مدیریت واحد و هماهنگ در زمینه مسائل و مشکلات شهری است. لذا برنامه‌ریزی شهری با هدف کاهش و کنترل چالش‌های مختلف شهری از جمله مسائل اجتماعی، ناچار به اتخاذ رویکردهای متنوع و تحلیل‌های میان رشته‌ای است. درک صحیح و تحلیل دقیق و عمق این بستر فضایی- جغرافیایی و ساختارهای فیزیکی و کالبدی و کارکردی بارگذاری شده در آن، با روانشناسی علوم محیطی، به ویژه دانش جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، یکی از مهمترین ضرورت‌ها و نیازهای برنامه‌ریزی و مدیریت پایدار و (پیشگیرانه رفتارهای شهری) جغرافیای رفتاری (به طور اعم و رفتارهای ناهنجار و آسیب‌زا) جغرافیای آسیب شناسی شهری به طور اخص است. به اعتقاد بسیاری از آسیب شناسان شهری همه اشکال ناهنجاری‌های اجتماعی، معلول ناسازگارپهای اجتماعی است (حیدری، ۱۳۹۹: ۲۵). در مورد آسیب‌های اجتماعی شهرهای کشور جلسات هم اندیشی متعددی برگزار شده و سندهای راهبردی در این مقوله به تصویب رسیده است که به دو مورد اخیر به اختصار اشاره می‌شود: در رابطه با کنترل آسیب‌های اجتماعی ابلاغ «سند ملی جامع کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی در شهرهای کشور» از سوی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی را می‌توان نام برد دبیرخانه اجرایی این سند در سطح ملی و استانی بهزیستی است. و بر همین اساس این سازمان موظف به دریافت گزارش عملکرد دستگاههای ذیربط در امور آسیب‌های اجتماعی در مدارس، دانشگاهها و ادارات است همچنین در این سند ملی موضوعاتی همچون گسترش ورزش همگانی در محلات با اولویت مناطق محروم و آسیب‌زا و محروم و گسترش مراکز مشاوره، آموزش درباره آسیب‌های شایع و در حال شیوع به مردم و برنامه‌های مرتبط با خشونت‌های شهری از دیگر موارد ذکر شده است.

پیشینه پژوهش

علی اکبری و درخشان (۱۳۹۳) در تحلیل الگوهای فضایی آسیب‌های اجتماعی در محیط‌های شهری مطالعه موردی: منطقه پنج کلان‌شهر تهران نشان دادند که در این مقاله با

روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس موقعیتیابی مکانی GPS داده‌های اسنادی پایه، الگوهای فضایی چهار آسیب اجتماعی (کارتن‌خوابی، تکدی‌گری، اعتیاد و کودکان خیابانی) با استفاده از GIS و روش‌های آماری و گرافیکی در منطقه پنج کلان‌شهر تهران مطالعه و تحلیل می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهد بستر فضایی-جغرافیایی شهر و ساختارهای کالبدی و کارکردی بارگذاری شده در آن بر شکل‌گیری کانون‌های مکانی، محورهای فضایی، شدت تراکم، دامنه و نحوه انتشار فضایی آسیب‌ها و در نتیجه الگوهای فضایی آسیب‌های اجتماعی اثر تعیین‌کننده دارد. ترمینال غرب، میدان آزادی، میدان دوم صادقیه، میدان شهرزیبا، محله‌های کن، مهران و جنت‌آباد جنوبی، مهم‌ترین محدوده‌ها و کانون‌های آسیب‌زایی اجتماعی و نقاط شدت تراکم آسیب‌ها محسوب می‌شوند که در شکل‌گیری محور فضایی و جهت جغرافیایی آسیب‌ها به شدت تأثیرگذارند. بهادری و همکاران (۱۳۹۶) در بررسی آسیب شناسی فرهنگی و اجتماعی بافت‌های مسالهدار شهری (مورد مطالعه: بافت‌های فرسوده کرج) شهر کرج با وسعت ۱۷,۵ کیلو متر مربع دارای ۷۸۵ هکتار بافت فرسوده می‌باشد که در نقاط مختلف شهر قرار گرفته‌اند. بافت‌های مسئله‌دار در شهر کرج ارتباطی با مسایل مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دارد. این بافت‌ها به علت فرسودگی دارای مشکلات زیادی است از جمله: جمعیت بالا، ریز دانه بودن اراضی قطعات مسکونی، نبود شبکه کارآمد و رفت و آمد در سطح محله‌ها و ریز پهنه‌ها، ساختار اجتماعی و فرهنگی نیمه سنتی و در حال گذار و نارسایی در فضاهای کاربری‌ها به گونه‌ای که علاوه بر کمبود، برخی کاربریها مزاحم یکدیگر می‌باشند. رواج بیکاری و مشاغل کاذب و غیر رسمی، بار تکفل بالا نسبت به میانگین‌های قوی و ضعف مالی ساکنان برای مشکلات در ساماندهی از جمله مشکلات اقتصادی و ریزدانه‌گی، ناهنجاری و بی‌دوامی ساخت و سازها، را از جمله مشکلات این بافت‌ها بر شمرده. ایران‌دوست و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «فقر، سکونتگاه‌های غیررسمی و امنیت شهری» بیان می‌دارد؛ از آنجا که سکونتگاه‌های غیررسمی مسکن بخش عمده‌ای از فقرای شهری را تدارک می‌بیند و زمینه اشتغال آنان را فراهم می‌سازد، در مواردی به مثابه فرصتی در توسعه شهری نگریسته می‌شود، اما در عین حال در بردارنده مشکلاتی هستند که پایداری شهرها را تهدید می‌کند؛ امنیت شهری از جهاتی با ویژگی‌ها و شرایط سکونتگاه‌های فقیرنشین شهری ارتباط تنگاتنگی دارد. این بررسی نشان می‌دهد که امنیت و سکونتگاه‌های غیررسمی رابطه‌ای دو سویه دارند که با امنیت کل شهر و نیز ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی ارتباط پیدا می‌کند. فقر، امنیت سکونت، بلایای طبیعی و انسان ساز، خشونت‌ها و شورش‌های شهری مسائل اصلی امنیتی سکونتگاه‌های غیررسمی هستند. عظیمی (۱۴۰۰) در تحلیل بر هم‌کنش‌های ساختار فضایی آسیب‌های اجتماعی در شهر تهران نشان داد که برای هر پدیده اجتماعی در عرصه شهری

می‌توان مصداق‌ها و برون‌دادهای فضایی نشان داد که این امر بیانگر رفتار فضایی پدیده‌های اجتماعی است. در بررسی چنین پدیده‌هایی، به جهت همبستگی و اثر هم‌افزایی آن‌ها، می‌توان الگویی از برهم‌کنش را ملاحظه کرد. توجه به ساختار فضایی طبقه اجتماعی و نیز الگوی فضایی پراکنش پهنه ثروتمند و فقیرنشین در شهر تهران، می‌توان گفت فقر و تفرق از محرک‌های تمرکز انواع آسیب‌های اجتماعی در محلات فقیرنشین است. مانوئل کاستلز در کتاب مسئله شهری در سال ۱۹۷۷ در باره گروه‌های حاشیه نشین در کشورهای در حال توسعه می‌گوید: شهرنشینی با آهنگ شتابنده‌ای گسترش می‌یابد در حالی که امکانات اشتغال مولد برای جمعیت تازه وارد (مهاجران) فراهم نیست، سکونتگاه‌ها و محله‌های نامتعارف از قبیل زاغه‌ها و آلونک‌های حاشیه‌ای که از طریق مهاجران تازه وارد و تهی دست برپا شده به شیوه خودرو و خودساز به وجود می‌آیند. در نهایت وی حاشیه نشینی را مولود نابرابری‌های اقتصادی- اجتماعی و شهرنشینی ناهمگون و انتقال فقر روستایی به فقر شهری می‌داند. (Marva, 2015) استدلال می‌کند که موضوع سکونتگاه‌های غیررسمی نشان‌دهنده یک چالش کلیدی نه تنها در مصر، بلکه در سراسر جهان است. باوجود تمام تلاش برای مهار رشد سکونتگاه‌های غیررسمی، آنها به‌طور پیوسته در حال رشد هستند که روش پیشنهاد شده برای آن توسعه مشارکتی است (Petrella, 2004). در پروژه‌های با عنوان آسیب‌های اجتماعی شهری و سیاست‌های امنیت؛ اهداف و نتایج پروژه را این گونه توضیح می‌دهد؛ این پروژه برای امن کردن فضاهای شهری و محور کار آن، پیشگیری از جرم بود. بنابراین پروژه، سه رکن اصلی برای پیشگیری از جرم و کاهش احساس ناامنی عبارت است از: ۱- اجرای قانون؛ هدفمند کردن گشتهای پلیس رؤیت پذیر، بهبود ارتباطات و دسترسی با اجرای قانون، تکمیل کردن نظارت محله‌ای ۲- شناسایی گروه‌های در معرض خطر و انجام اقدامات پیشگیرانه اجتماعی؛ هدفمند کردن گروه‌های آسیب پذیر (زنان و کودکان و جوانان)، برنامه‌های آموزشی، توسعه مراکز حمایت از قربانیان جرم و تسهیلات تفریحی برای مشغول کردن جوانان ۳- برنامه‌ریزی برای بهبود روشنایی خیابان و مدیریت فیزیکی آن: احیاء فضای عمومی و باغ‌ها، طراحی خیابان‌ها، ساختمان‌ها، پارک‌ها و.... به منظور کاهش فرصت‌های جرم و سازماندهی مجدد بازارها و پایانه‌ها (Wallace, 2006). در پژوهشی که در مورد آسیب‌های اجتماعی در کشور کانادا انجام داده به این نتیجه رسیده است که؛ آسیب‌های اجتماعی به طور تصادفی در شهر اتفاق نمی‌افتند بلکه با سایر عوامل در ارتباط هستند از این رو ویژگی‌های اجتماعی- اقتصادی و کالبدی محله‌های شهری در میزان وقوع جرم و ناامنی مؤثر است (McCord and Ratcliffe, 2009). در پژوهشی در کشور آمریکا، به این نتیجه می‌رسد که؛ آسیب‌های اجتماعی به طور تصادفی و در فضا رخ نمی‌دهد. مکان‌هایی معین در محیط، ویژگی‌هایی از خود

نشان می‌دهد که آنها را برای مجرمان، بالقوه جذابتر می‌کند. ممکن است انواع معینی از کاربری زمین در یک ناحیه وجود داشته باشد که مقدار بیشتری از جرم و بی‌نظمی را دامن بزند. این کاربری‌ها حجم گسترده‌ای از جمعیت را جذب می‌کند و ممکن است آنان نیز در به وجود آمدن جرم در شهر مؤثر باشند (Davino and et al, 2021). در پژوهشی با عنوان تحلیل آسیب‌های اجتماعی در فضای شهرهای با استفاده از مدل‌ها و روشهای چند متغیره (مطالعه موردی: شهر رم) عنوان می‌کنند که؛ آسیب‌پذیری اجتماعی را می‌توان به عنوان وضعیتی تعریف کرد که در آن افراد با شرایط محرومیت چند بعدی مشخص می‌شوند که جنبه‌های متعددی از زندگی را در بر می‌گیرد و جمعیت را در معرض خطرات و مخاطرات مختلف ناشی از عوامل محیطی، اجتماعی-اقتصادی و همه‌گیر قرار می‌دهد. تحلیل زیر استفاده از روش‌ها و مدل‌های چند متغیره را برای ارائه شاخصی برای هر ابعاد آسیب‌پذیری (کیفیت مسکن، بافت اجتماعی، آموزش، اشتغال، تحرک شهری، روابط اجتماعی و شرایط اقتصادی) و یک شاخص جهانی برای ترسیم آسیب‌پذیری اجتماعی ارائه می‌کند.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی و علی-مقایسه است که می‌خواهد آسیب‌های اجتماعی را در دو بافت جدید و غیررسمی مورد مقایسه کند. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق شامل ساکنان بافت‌های جدید و غیررسمی شهر مراغه می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه با توجه به روش تحقیق، تجارب قبلی و نظر متخصصان تعداد ۱۰۰ نفر از هر بافت شهری جمعاً به تعداد ۲۰۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شد و روش نمونه‌گیری از نوع خوشه‌ای احتمالی می‌باشد. در این پژوهش جهت تحلیل داده‌ها از آزمون خی دو و تحلیل واریانس چند متغیره استفاده شده است. برای تعیین تفاوت میان نوع آسیب‌های اجتماعی که داده‌ها از نوع مقیاس اسمی می‌باشد از آزمون خی دو استفاده شد و برای تعیین تفاوت در میزان آسیب‌های اجتماعی که داده‌ها از نوع مقیاس اندازه‌گیری فاصله‌ای می‌باشد از تحلیل واریانس چند متغیره استفاده شد. شاخص‌های تحقیق عبارتند از:

جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌ها و پرسشنامه آسیب‌های اجتماعی

مؤلفه	شاخص‌ها	تعداد گویه‌ها
	نقض هنجارها و قوانین اجتماعی	۸
	رفتار بی‌ملاحظه یا مزاحمت برای همسایه‌ها	۸
	دروغ‌گویی و فریبکاری	۶

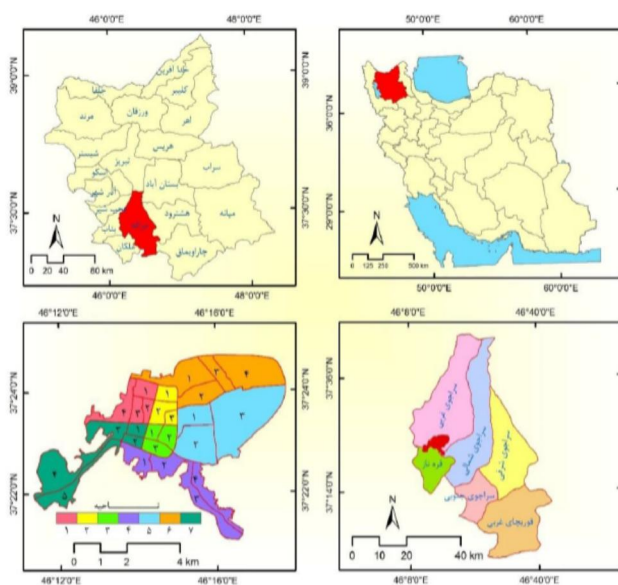
۵	رفتارهای مزاحمت آمیز در مکان‌های عمومی	اجتماعی
۵	مزاحمت حیوانات (صدای پارس سگ خانگی)	
۶	مزاحمت‌های تلفنی و مجازی	
۷	قلدری و توهین به شخص یا گروه خاصی از افراد	خشونت
۵	استفاده از خشونت و تهدید علیه یک فرد یا گروهی از افراد	
۶	ضرب و جرح	
۵	ترساندن دیگران از طریق تهدید یا خشونت واقعی	
۴	طلاق	خانواده
۶	جرائم جنسی	
۶	درگیری خانوادگی	
۴	آزار کلامی یا فیزیکی افراد ناتوان یا سالخورده	
۵	رانندگی پرخطر و بی‌احتیاط	محیطی و مکان‌های عمومی
۶	استفاده نادرست از خودروها و وسایل نقلیه	
۵	ریختن زباله در فضاهای عمومی یا خصوصی	
۴	تجاوز به اموال خصوصی یا عمومی	اموال
۴	دزدی از خدمات عمومی (مثل گاز، برق، آب)	
۸	دزدی از اشخاص	
۸	خرابکاری و شکستن اموال عمومی یا خصوصی	
۱۲۱	آسیب‌های اجتماعی کل	

منبع (ایراندوست، ۱۳۹۱؛ پورااحمد و همکاران، ۱۳۹۹؛ علی اکبری و درخشان، ۱۳۹۳؛ نگارندگان)

محدوده مورد مطالعه

شهر مراغه بعد از تبریز دومین شهر بزرگ استان آذربایجان شرقی می‌باشد. شهر مراغه با تبریز که مرکز استان آذربایجان شرقی است حدود ۱۲۰ کیلومتر، فاصله دارد. مراغه دومین کهن شهر آذربایجان بعد از ارومیه است. جمعیت شهر مراغه معادل ۱۷۵۲۵۵ نفر می‌باشد. این شهر در گوشه شمال غربی کشور در سی و هفت درجه ۲۲ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی و در ۴۶ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۱۷ دقیقه طول جغرافیایی واقع گردیده است. مراغه مرکز شهرستان مراغه و یکی از ۱۹ شهرستان این استان محسوب می‌شود مراغه با دارا بودن وسعت تقریبی ۲۵۹۷ هکتار دومین شهر بزرگ آذربایجان شرقی بعد از تبریز است که در امتداد رودخانه صوفی چای در دامنه‌های جنوبی کوه سه‌سند واقع شده است. وسعت شهر

مراغه با تقریب ۲۵۹۷ هکتار می‌باشد. متوسط تراکم ناخالص جمعیتی کل شهر در وضع موجود ۵۷ نفر در هکتار است. شهر مراغه به لحاظ ساختاری تقریباً شطرنجی است و این شکل عمدتاً در توسعه‌های اخیر مشاهده می‌شود. در بافت قدیمی دارای بافتی تقریباً ارگانیک است. هسته اولیه شهر در شرق رودخانه صوفی چای شکل گرفته و گسترش یافته است (مهندسین مشاور نقش محیط، ۱۳۸۵). از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۶۵ وقوع انقلاب اسلامی و افزایش مهاجرت جمعیت روستایی به شهر و رشد جمعیت شهر مراغه، تقاضا برای مسکن را افزایش داد و شهر به قسمت‌های خارج کمربندی به ویژه بخش‌های شمال شرقی (شهرک ولیعصر)، غرب رودخانه صوفی چای گسترش یافت. همچنین بافت‌های روستایی واقع در جنوب شرقی و جنوب غربی شهر روستاهای پهرآباد و میکائیل آباد که در مسیر راههای ارتباطی بین شهری بناب و هشتگرد واقع شده بودند، نیز به سمت توسعه شهر رفتند و اراضی حد فاصل آنها به زیر ساخت و ساز عمدتاً غیر قانونی رفتند. آغاز گسترش بی‌رویه شهر مراغه به زمان تهیه، اولین طرح جامع شهر در سال ۱۳۶۸ بر می‌گردد. جمعیت شهر از ۱۰۰۰۰۰ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۴۹۰۰۰ نفر در سال ۱۳۸۵ و ۱۷۵۲۵۵ نفر در سال ۱۳۹۵ با نرخ رشد سالانه ۲ درصد افزایش یافت. در حالی که وسعت شهر از ۹۲۷ هکتار در سال ۱۳۶۵ به ۲۵۹۷ هکتار با نرخ رشد سالانه ۵/۲۸ درصد افزایش یافت.

شکل ۱: نقشه محدوده مورد مطالعه

بحث و یافته‌ها

تحلیل استنباطی

الف - نوع آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های جدید و غیررسمی شهر مراغه
براساس نتایج آزمون خی دو می‌توان گفت که:

جدول شماره ۲. آزمون خی دو در مؤلفه اجتماعی

مؤلفه	گروه	فراوانی مشاهده شده	مورد انتظار	باقی مانده	آماره خی دو	معنی‌داری
اجتماعی	بافت جدید	۳۸۰	۳۹۳/۵	-۱۳/۵	۰/۹۲۶	۰/۳۳۶
	بافت غیررسمی	۴۰۷	۳۹۳/۵	۱۳/۵		
خشونت	بافت جدید	۲۳۹	۲۵۱	-۱۲	۱/۱۴۷	۰/۲۸۴
	بافت غیررسمی	۲۶۳	۲۵۱	۱۲		
خانواده	بافت جدید	۲۴۹	۲۶۴/۵	۱۵/۵	۱/۸۱۷	۰/۱۷۸
	بافت غیررسمی	۲۸۰	۲۶۴/۵	۱۵/۵		
محیط عمومی	بافت جدید	۲۴۷	۲۵۴	-۷	۰/۳۸۶	۰/۵۳۵
	بافت غیررسمی	۲۶۱	۲۵۴	۷		
اموال	بافت جدید	۲۸۹	۲۹۷	-۸	۰/۴۳۱	۰/۵۱۲
	بافت غیررسمی	۳۰۵	۲۹۷	۸		
آسیب‌های اجتماعی	بافت جدید	۱۴۰۴	۱۴۶۰	-۵۶	۴/۲۹۶	۰/۰۳۸
	بافت غیررسمی	۱۵۱۶	۱۴۶۰	۵۶		

منبع: محاسبات نگارندگان

جدول شماره ۲ نتایج آزمون خی دو در مؤلفه اجتماعی را نشان می‌دهد که با مقدار معنی‌داری ۰/۳۳۶ بزرگتر از ۰/۰۵ می‌باشد لذا بین دو گروه بافت‌های جدید و غیررسمی از لحاظ نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. مطابق جدول بالا نتایج آزمون خی دو در مؤلفه خشونت را نشان می‌دهد که با مقدار معنی‌داری ۰/۲۸۴ بزرگتر از ۰/۰۵ می‌باشد لذا بین دو گروه بافت‌های جدید و غیررسمی از لحاظ نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. جدول شماره ۲ نتایج آزمون خی دو در مؤلفه خانواده را نشان می‌دهد که با مقدار معنی‌داری ۰/۱۷۸ بزرگتر از ۰/۰۵ می‌باشد لذا بین دو گروه بافت‌های جدید و غیررسمی از لحاظ نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. مطابق جدول بالا نتایج آزمون خی دو در مؤلفه محیط عمومی را نشان می‌دهد که با مقدار معنی‌داری ۰/۵۳۵ بزرگتر از ۰/۰۵ می‌باشد لذا بین دو گروه بافت‌های جدید و غیررسمی از لحاظ نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. مطابق جدول بالا نتایج آزمون خی دو در مؤلفه اموال را نشان می‌دهد که با مقدار معنی‌داری ۰/۵۱۲

بزرگتر از ۰/۰۵ می‌باشد لذا بین دو گروه بافت‌های جدید و غیررسمی از لحاظ نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. مطابق جدول بالا نتایج آزمون خی دو در آسیب‌های اجتماعی را نشان می‌دهد که با مقدار معنی‌داری ۰/۰۳۸ کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد لذا بین دو گروه بافت‌های جدید و غیررسمی از لحاظ نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. لذا نتایج تحقیق در مورد تفاوت نوع آسیب‌های اجتماعی نشان دهنده متفاوت بودن آسیب‌های اجتماعی در دو بافت غیررسمی و جدید می‌باشد.

جدول شماره ۳. رتبه‌بندی مؤلفه‌های آسیب‌های اجتماعی در دو بافت غیررسمی و جدید

ردیف	بافت جدید		بافت غیررسمی	
	رتبه‌بندی مؤلفه	تعداد	رتبه‌بندی مؤلفه	تعداد
۱	آسیب اجتماعی کل	۱۴۰۴	آسیب اجتماعی کل	۱۵۱۶
۲	مؤلفه اجتماعی	۳۸۰	مؤلفه اجتماعی	۴۰۷
۳	مؤلفه اموال	۲۸۹	مؤلفه اموال	۳۰۵
۴	مؤلفه خانواده	۲۴۹	مؤلفه خانواده	۲۸۰
۵	مؤلفه محیط عمومی	۲۴۷	مؤلفه خشونت	۲۶۳
۶	مؤلفه خشونت	۲۳۹	مؤلفه محیط عمومی	۲۶۱

منبع: محاسبات نگارندگان

جدول شماره ۳ رتبه‌بندی مؤلفه‌های آسیب‌های اجتماعی در دوبافت غیررسمی و جدید را نشان می‌دهد که در بافت جدید رتبه‌بندی آسیب‌های اجتماعی و مؤلفه‌های آن به ترتیب زیر می‌باشد: آسیب اجتماعی کل، مؤلفه اجتماعی، مؤلفه اموال، مؤلفه خانواده، مؤلفه محیط عمومی و مؤلفه خشونت و در بافت غیررسمی رتبه‌بندی آسیب‌های اجتماعی و مؤلفه‌های آن به ترتیب زیر می‌باشد: آسیب اجتماعی کل، مؤلفه اجتماعی، مؤلفه اموال، مؤلفه خانواده، مؤلفه خشونت و مؤلفه محیط عمومی.

ب - میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های جدید و غیررسمی شهر مراغه

جهت تحلیل اطلاعات این بخش، از روش تحلیل واریانس چند متغیره به شرح زیر استفاده گردیده است.

جدول ۴. نمرات توصیفی متغیرهای تحقیق در گروه‌های مورد مقایسه

متغیر	گروه	میانگین	انحراف معیار
مؤلفه اجتماعی	بافت جدید	۱۰۲/۲۶	۲۱/۶۲
	بافت غیررسمی	۱۲۰/۷۷	۲۵/۱۳
	کل	۱۱۳/۰۱	۲۴/۶۴

۱۶/۰۲	۶۰/۱۱	بافت جدید	مؤلفه خشونت
۱۷/۰۴	۷۵/۷۵	بافت غیررسمی	
۱۸/۲۷	۹۳/۶۷	کل	
۱۴/۶۲	۵۷/۳۱	بافت جدید	مؤلفه خانواده
۱۴/۸۴	۶۷/۵۲	بافت غیررسمی	
۱۵/۵۶	۶۲/۴۱	کل	
۱۱/۱۴	۴۲/۸۰	بافت جدید	مؤلفه محیط عمومی
۱۲/۶۵	۴۹/۶۹	بافت غیررسمی	
۱۲/۳۸	۴۶/۲۴	کل	
۱۲/۸۶	۵۰/۸۱	بافت جدید	مؤلفه اموال
۲۰/۳۴	۶۹/۶۱	بافت غیررسمی	
۱۹/۴۱	۶۰/۲۱	کل	
۴۷/۵۴	۳۶۴/۲۴	بافت جدید	آسیب‌های اجتماعی کل
۶۳/۵۹	۴۳۷/۳۹	بافت غیررسمی	
۶۶/۹۳	۴۰۰/۸۱	کل	

منبع: محاسبات نگارندگان

الف- آزمون لوین

جدول ۵. نتایج آزمون همگنی‌های واریانس لوین بین متغیرهای تحقیق در گروهها

متغیر	مقدار F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	معنی‌داری
مؤلفه اجتماعی	۳/۴۰	۱	۱۹۸	۰/۱۲۲
مؤلفه خشونت	۱/۰۴۶	۱	۱۹۸	۰/۳۰۸
مؤلفه خانواده	۱/۰۴۵	۱	۱۹۸	۰/۳۰۸
مؤلفه محیط عمومی	۱/۰۳۱	۱	۱۹۸	۰/۳۶۵
مؤلفه اموال	۱/۲۵۸	۱	۱۹۸	۰/۲۶۳
آسیب‌های اجتماعی کل	۲/۰۳۵	۱	۱۹۸	۰/۱۶۵

منبع: محاسبات نگارندگان

جدول ۵ نتایج آزمون همگنی‌های واریانس لوین بین متغیرهای تحقیق در هر دو گروه را نشان می‌دهد که آزمون لوین در تمامی مؤلفه‌ها معنی‌دار نمی‌باشد به این معنی که مفروض همگنی واریانس‌ها رعایت گردیده است.

ب- آزمون نمره Z برای کجی و کشیدگی

جدول ۶. آزمون نمره Z برای کجی و کشیدگی

متغیر	آماره	خطای استاندارد	نمره Z	نقطه برش	نتیجه بررسی
مؤلفه اجتماعی	کجی	۰/۰۰۱	۰/۱۷۲	۰/۰۰۵	۳/۲۹ قابل قبول
	کشیدگی	۰/۹۵۸	۰/۳۴۲	۲/۸۰	۳/۲۹ قابل قبول
مؤلفه خشونت	کجی	۰/۱۶۸	۰/۱۷۲	۰/۹۷۶	۳/۲۹ قابل قبول
	کشیدگی	۱/۰۹۴	۰/۳۴۲	۳/۱۹	۳/۲۹ قابل قبول
مؤلفه خانواده	کجی	۰/۱۰۴	۰/۱۷۲	۰/۶۰۴	۳/۲۹ قابل قبول
	کشیدگی	۰/۹۶۰	۰/۳۴۲	۲/۸۰	۳/۲۹ قابل قبول
مؤلفه محیط عمومی	کجی	۰/۱۶۷	۰/۱۷۲	۰/۹۷۰	۳/۲۹ قابل قبول
	کشیدگی	۰/۴۹۵	۰/۳۴۲	۱/۴۴	۳/۲۹ قابل قبول
اموال	کجی	۰/۶۷۲	۰/۱۷۲	۳/۹۰	۳/۲۹ قابل قبول
	کشیدگی	۰/۴۸۳	۰/۳۴۲	۱/۴۱	۳/۲۹ قابل قبول
آسیب‌های اجتماعی کل	کجی	۰/۲۴۵	۰/۱۷۲	۱/۴۲	۳/۲۹ قابل قبول
	کشیدگی	۰/۶۸۹	۰/۳۴۲	۲/۰۱	۳/۲۹ قابل قبول

منبع: محاسبات نگارندگان

جدول ۶ آزمون نمره Z برای کجی و کشیدگی را نشان می‌دهد با توجه به تقسیم آماره کجی و کشیدگی بر خطای استاندارد آنها، می‌توان گفت که تمامی گزینه‌ها متناسب با نقطه برش می‌باشند. در کل داده‌ها نرمال می‌باشند.

جدول ۷. خلاصه نتایج تحلیل چند متغیری برای مقایسه نمره‌ها در متغیرهای وابسته برای گروه‌های

اثر	ارزش	مقدار F	معنی‌داری
گروه	اثر پیلای	۰/۴۵۱	۲۶/۴۷
	لامبدای ویلکز	۰/۵۴۹	۲۶/۴۷
	اثر هاتلینگ	۰/۸۲۳	۲۶/۴۷
	بزرگترین ریشه روی	۰/۸۲۳	۲۶/۴۷

منبع: محاسبات نگارندگان

جدول ۷ خلاصه نتایج تحلیل چند متغیری برای مقایسه نمره‌ها در متغیرهای وابسته برای گروه‌های مورد مقایسه ارائه شده است. مندرجات جدول نشان می‌دهد که بین گروه‌های مورد مقایسه از لحاظ حداقل یکی از متغیرهای تحقیق تفاوت معنی‌داری وجود دارد. برای بررسی نقطه تفاوت، تحلیل واریانس‌های یک‌راهه در متن مانوا روی متغیرهای وابسته انجام شد.

جدول ۶-۷ نتایج تحلیل واریانس یکراهه در متن مانوا برای مقایسه نمره‌های متغیرهای تحقیق در گروه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۸. نتایج تحلیل واریانس یکراهه در متن مانوا

منبع تغییرات	متغیر وابسته	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معنی‌داری	اندازه اثر
گروه	مؤلفه اجتماعی	۱۲۰۲۸/۰۰۵	۱	۱۲۰۲۸/۰۰۵	۲۱/۸۸	۰/۰۰۱	۰/۱۰۰
	مؤلفه خشونت	۱۲۲۳۰/۴۸	۱	۱۲۲۳۰/۴۸	۴۴/۶۷۹	۰/۰۰۱	۰/۱۸۴
	مؤلفه خانواده	۵۲۱۲/۲۰۵	۱	۵۲۱۲/۲۰۵	۲۴/۰۰۹	۰/۰۰۱	۰/۱۰۸
	محیط عمومی	۲۳۷۳/۶۰۵	۱	۲۳۷۳/۶۰۵	۱۶/۶۹۵	۰/۰۰۱	۰/۰۷۸
	مؤلفه اموال	۱۷۶۷۲	۱	۱۷۶۷۲	۶۳/۹۸۳	۰/۰۰۱	۰/۲۳۵
	آسیب‌های اجتماعی کل	۲۶۷۵۴۶/۱۲۵	۱	۲۶۷۵۴۶/۱۲۵	۸۴/۸۷۴	۰/۰۰۱	۰/۳۰۰
خطا	مؤلفه اجتماعی	۱۰۸۸۴۴/۹۵	۱۹۸	۵۴۹/۷۲۲			
	مؤلفه خشونت	۵۴۲۰۰/۵۴۰	۱۹۸	۲۷۳/۷۴			
	مؤلفه خانواده	۴۲۹۸۴/۳۵	۱۹۸	۲۱۷/۰۹۳			
	محیط عمومی	۲۸۱۴۹/۳۹	۱۹۸	۱۴۲/۱۶۹			
	مؤلفه اموال	۵۷۳۷۷/۱۸	۱۹۸	۲۹۸/۷۸۴			
	آسیب‌های اجتماعی کل	۶۲۴۱۴۸/۰۳	۱۹۸	۳۱۵۲/۲۶۳			

منبع: محاسبات نگارندگان

جدول ۸ نتایج تحلیل واریانس یکراهه در متن مانوا روی نمره‌های متغیرها در گروه‌ها را نشان می‌دهد که تحلیل واریانس‌های یکراهه در متغیر اضطراب موقعیت ($F = ۷۹/۰۰۸$, $p = ۰/۰۰۱$)، انتظار پذیرش مثبت ($F = ۳۳/۴۸۰$, $p = ۰/۰۰۱$)، حساسیت نسبت به طرد کل ($F = ۱۱/۰۱۵$, $p = ۰/۰۰۱$)، معنی‌دار می‌باشند.

نتیجه‌گیری

در اکثر شهرهای ایران پدیده بافت‌های غیررسمی و حاشیه شهر وجود دارد که این پدیده روز به روز در حال افزایش است. بافت‌های غیررسمی به واقع یکی از بارزترین چهره‌های فقر شهری در بیشتر شهرهای کشور ما است. آسیب‌های اجتماعی یکی از محورهای و مباحث

اصلی مطالعات آسیب‌شناسی شهری در اغلب شهرها و کلان‌شهرهاست. این نوع آسیب‌ها دلایل، گونه‌ها و آثار و عوارض متعددی دارند و برنامه‌ریزی شهری نیز با هدف کاهش و کنترل آن، ناچار به اتخاذ رویکردهای متنوع و تحلیل‌های میان‌رشته‌ای است. در میان محلات غیررسمی مراغه، موضوع آسیب‌پذیری محله میکایل آباد و مقایسه آن با شهرک گلشهر برجستگی ویژه‌ای دارد که بررسی و تحلیل عوامل مؤثر در این محله ضروری می‌باشد. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که؛ با توجه به مؤلفه‌های ۵ گانه آسیب‌های اجتماعی می‌توان گفت که تک تک مؤلفه‌های در مقایسه با یکدیگر در دو بافت غیررسمی و بافت جدید شهری تفاوتی مشاهده نشده است ولی در فرضیه اول کلی نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های جدید و غیررسمی تفاوت وجود دارد و این تفاوت از لحاظ آماری معنی‌دار است. با توجه به جمع کل فراوانی‌ها می‌توان گفت نوع و فراوانی آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های غیررسمی و حاشیه‌ای بیشتر از بافت‌های جدید می‌باشد. و این یافته با نتایج تحقیقات ولفرام (۲۰۱۸)، بیرکان و هوگ (۲۰۱۱)، علی اکبری و درخشان (۱۳۹۳)، بهادری و همکاران (۱۳۹۶) و علی اکبری (۱۳۸۳) همسویی دارد. در تبیین آن می‌توان بیان کرد که اقدامات نامعقول مدیریت شهری و پیشنهاد‌های ناسنجیده طرح‌های شهری نیز می‌توانند موجب تشدید این پدیده شوند. بافت شهری گستره‌ای همپیوند است که با ریخت‌شناسی‌های متفاوت طی دوران حیات شهری در داخل محدوده شهر و یا حاشیه آن در تداوم و پیوند با شهر شکل گرفته باشد. این گستره می‌تواند از بناها، مجموعه‌ها، راهها، فضاها، تأسیسات و تجهیزات شهری و یا ترکیبی از آنها تشکیل شده باشد. یکی از مهمترین و پیچیده‌ترین تحولات اجتماعی جهان در نیم قرن اخیر توسعه شهرنشینی است. فرایند شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه به طور کلی و در ایران به طور اخص به دلایل خاص خود در فرایندی شتابان به کلان شهری و قطبی شدن منجر شده است. براساس نتایج جدول ۸ ($F = 84/874$, $p = 0/001$)، معنی‌دار می‌باشند پس بین دو گروه بافت جدید و بافت غیررسمی در آسیب‌های اجتماعی تفاوت وجود دارد. همچنین ($F = 21/88$, $p = 0/001$)، بین دو گروه بافت جدید و بافت غیررسمی در مؤلفه اجتماعی تفاوت وجود دارد. براساس نتایج جدول ۸ ($F = 44/67$, $p = 0/001$)، بین دو گروه بافت جدید و بافت غیررسمی در مؤلفه خشونت تفاوت وجود دارد. همچنین ($F = 24/009$, $p = 0/001$)، بین دو گروه بافت جدید و بافت غیررسمی در مؤلفه خانواده تفاوت وجود دارد. ($F = 16/695$, $p = 0/001$)، بین دو گروه بافت جدید و بافت غیررسمی در مؤلفه محیط عمومی تفاوت وجود دارد. ($F = 63/983$, $p = 0/001$)، بین دو گروه بافت جدید و بافت غیررسمی در مؤلفه اموال تفاوت وجود دارد. با توجه به یافته‌های این فرضیه‌ها با نتایج تحقیقات الکساندرسکو و همکاران (۲۰۱۶)، وئکسا و همکاران (۲۰۱۱)، ماروا (۲۰۱۵)، عظیمی (۱۴۰۰)، ربانی و همکاران (۱۳۸۷)، علی تاجر و

همکاران (۱۳۹۵) مریم جعفری و همکاران (۱۳۹۷) همسویی دارد و در تبیین آن می‌توان گفت که آسیب‌های اجتماعی دلایل مختلفی دارند؛ لذا به عنوان یک موضوع میان رشته‌ای در حیطه بررسی علوم مختلفی در حوزه‌های محیطی و اجتماعی قرار دارند. در تمامی این علوم آسیب شناسی اجتماعی از منظر رابطه میان فضا و رفتار، فضا و اجتماع یا محیط و رفتار اجتماعی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. با وجود این که در علوم اجتماعی ادراک از مفاهیم فضا هنوز به درجه قابل قبولی نرسیده و در علوم محیطی نیز چارچوب نظری کاملی برای نقش اجتماع و رفتار اجتماعی عرضه نشده است، ولی چگونگی ارتباط متقابل فضا و رفتار به پیدایش الگوهای نظری مختلفی در این علوم منجر شده است. پیشنهادات پژوهش عبارتند از: ۱- مسأله بیکاری و ارتقای ضریب شغلی جوانان و دانش‌آموختگان در پرتو رویکرد سیستمی و به مثابه یک فرایند در قالب برنامه‌ریزی استراتژیک در دستور کار جدی دستگاهها و سازمانهای ذیربط قرار گیرد؛ ۲- اهتمام در تدوین برنامه جامع فقرزایی، کاهش فاصله طبقاتی و حمایت از دهک‌های آسیب پذیر؛ ۳- برگزاری آموزش مهارت‌های اجتماعی و زندگی در این مناطق ۴ - افزایش امکانات و کیفیت بخشی به امکانات عمومی و رفاهی در این مناطق ۵- افزایش ضریب امنیت عمومی و اجتماعی و مداخلات دستگاه‌های فرهنگی، آموزشی و انتظامی با هدف کاهش زمینه‌های جرم و جنایت؛ ۶- دادن وام‌های بلند مدت و میان مدت با هدف رسمیت بخشیدن به بافت‌های غیررسمی ۷- بهسازی و بازآفرینی شهری در مناطق غیررسمی ۸- توجه به حقوق شهروندی در چارچوب التزام عملی به قانون ۹- ارایه خدمات مطلوب شهروندی و تلاش برای جلب رضایت شهروندان و ارتقای اعتماد و فراهم سازی شرایط مناسب برای آحاد شهروندان توسط مدیریت شهری ۱۰- تحکیم بنیان خانواده به عنوان یکی از راهبردهای اساسی در امر کاهش آسیب‌های اجتماعی توسط دستگاههای مسئول

منابع و مآخذ:

- ۱- ایراندوست، کیومرث (۱۳۹۱). فقر، سکونتگاه‌های غیررسمی و امنیت شهری، فصلنامه ره نامه - سیاستگذاری، سال سوم، شماره اول، ۱۵۹.
- ۲- بهادری، آرش؛ بیک محمدی، حسن؛ تقوایی، مسعود (۱۳۹۶). آسیب شناسی فرهنگی و اجتماعی بافت‌های مساله دار شهری (مورد مطالعه: بافت‌های فرسوده کرج). پژوهشهای مکانی فضایی بهار ۱۳۹۶ - شماره ۲ صفحه - از ۳۵ تا ۵۳.
- ۳- پوراحمد، ا.، حاتمی نژاد، ح.، و ملکی، ر. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر بافت‌های ناکارآمد شهری بر آسیب‌های اجتماعی (مورد مطالعه: شهر مراغه). مطالعات جغرافیای مناطق کوهستانی، ۳۱(۳) (پیاپی ۳)، ۳۷-۵۲.
- <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=577593>
- ۴- علی اکبری، اسماعیل، و درخشان، شهرام. (۱۳۹۳). تحلیل الگوهای فضایی آسیب‌های اجتماعی در محیط‌های شهری مطالعه موردی: منطقه پنج کلان‌شهر تهران. پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۲(۱)، ۴۹-۷۲.
doi:10.22059/jurbangeo.2014.51482
- ۵- عظیمی آزاده. (۱۴۰۰). تحلیل بر هم کنش‌های ساختار فضایی آسیب‌های اجتماعی در شهر تهران. مجله علمی "آمایش سرزمین"، ۱۳(۲)، ۵۲۳-۵۴۳.
doi: 10.22059/jtcp.2021.328230.670242
- ۶- زارنجی ژیللا فرزانه سادات، یزدانی محمدحسن و جامی اودولو مریم (۱۴۰۰)، مقایسه تطبیقی محلات غیررسمی شهر اردبیل براساس آسیب‌های اجتماعی در دوران پاندمی کووید ۱۹ با تأکید بر امنیت اجتماعی. نشریه پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی. سال چهاردهم- شماره دوم (پیاپی ۵۴) - تابستان.
- ۷- ستوده، هدایت الله (۱۳۹۵)، آسیب‌ها اجتماعی (جامعه شناسی انحرافات)، تهران، انتشارات آوای نور.
- ۸- شکوهی، علی (۱۳۸۸). تحلیل مسائل بافت‌های فرسوده شهری با استفاده از نقشه‌های فازی، سومین همایش منطقه‌ای بررسی مسائل شهرسازی زنجان.
- ۹- حیدری، محمد تقی؛ محمدی، شهرام (۱۳۹۷). تحلیل و ارزیابی آسیب‌های اجتماعی در محلات دارای اسکان غیررسمی (مطالعه موردی محله اسلام آباد شهر زنجان)، فصلنامه برنامه‌ریزی شهری، سال ۱۱، شماره پیاپی ۴۰، ۲۵-۴۰.

۱۰- مولایی بیرگانی، مرجان (۱۳۹۵). آسیب‌ها و مسائل اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی (حاشیه نشینی شهرها)، کنفرانس بین المللی تحقیق و توسعه در علوم انسانی، مدیریت و اقتصاد. تهران.

۱۱- ملکیان، اکرم، عبداللہی، اسماعیل یار محمد توسکی، مریم. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر سکونت‌گاه‌های غیررسمی بر احساس امنیت اجتماعی «مطالعه موردی: یحیی آباد آران و بیدگل». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر (علمی - پژوهشی) 89-75، 5(9)
doi: 10.22084/csr.2016.1808

- 12- Aliber, M (2003). Chronic poverty in South Africa: incidence, causes and policies, Journal of World Development, 31 (3): 473-490.
- 13- Atkinson, R; Buck, N and Kintrea, K (2010). Neighbourhoods and Poverty: Linking Place and Social Exclusion, In N. Buck, I. Gordon, A. Hardiding & I. Turok, Changing Cities-Rethinking.
- 14- Bardi Ana Morad Nejan, R., Malekshahi, GH., Mohamadi, A (2014). Assessment of the Role of Informal Settlements in Spatial Disruption of Urban Structure (Case Study: Gonbadkavus City), Journal of Spatial Planning (Geography), 4(4), 65-86.
- 15- Beckley, Amber L (2015). Deterrence versus Marginalization: Evidence from Immigrant Offending, Race and Justice, July 2015; vol. 5, 3: 278-300.
- 16- Dhaliwal, G.S., Sangha, G.S. and Ralhan, P.K. (2000). Fundamentals of Environmental Science, Kalyani Publisher., New Delhi. Shamloo S. [Psychological pathology]. 2nd. Tehran: Roshd Publication. 1989; p: 54
- 17- Davino, C., Marco, G., Silvia, S., Vistocco, D. (2021). Measuring Social Vulnerability in an Urban Space through Multivariate Methods and Models. Rheumatology and Therapy, Soc Indic Res 157, 1179–1201 (2021). <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02680-0>.
- 18- Dieleman, F., Wegener, M., (2005), "Compact City and Urban Sprawl", Built Environment, 30: 308-323
- 19- Haliwal, g. S; Sangha, G. S. and Ralhan, P. K (2000). Fundamentals of Environmental science, Kalyani publisher, New Delhi.
- 20- Harvey, D. (1973). Social Justice and the City, University of Georgia Press, Translated in Persian by Hesamin.

- 21- Marwa A. Khalifa. 2015. "Evolution of informal settlements upgrading strategies in Egypt: From negligence to participatory development". Ain Shams Engineering Journal. Vol. 6. Issue 4. pp. 1151-1159.
- 22- McCord, E.S. and Ratcliffe J.H (2009). Intensity Value Analysis and the Criminogenic Effects of Land use Features on Local Crime Patterns, Crime Patterns and Analysis, 2 (1): 7, available at: www.jratcliffe.net/papers/McCord_Ratcliffe.
- 23- Mohseni, R. A (2015). City and its Socio-Economic Pathology, Case Study: Gorgan, Journal of Social Research, 8(29), 19-44.
- 24- Petrella, L. (2004). Urban Space and Security Policies: between inclusion and privatization, UN-HABITAT, World Urban Forum, Barcelona, Spain.
- 25- Smolka, M (2008). Informality and poverty in Latin American urban policies, In: Martine. G, et al. (Eds.), the New Global Frontier: Urbanization, Poverty, and Environment in the 21st Century, Eathscan, London: 99-114.
- 26- Wallace, M., Wisener, M., & Collins, K. (2006). Neighbourhood characteristics and the distribution of crime in Regina. Statistics Canada, Canadian Centre for Justice Statistics

ارزیابی کمربند سبز ارتفاعات جنوب شهر مشهد در جلوگیری از پراکنده‌روی شهری

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۳/۰۶/۲۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۳/۰۸/۰۴

هیراد رضائیان (دانشجوی دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد شیروان، دانشگاه آزاد اسلامی، شیروان، ایران)
مهدی وطن پرست* (دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد شیروان، دانشگاه آزاد اسلامی، شیروان، ایران)
محمد معتمدی (دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد شیروان، دانشگاه آزاد اسلامی، شیروان، ایران)

چکیده

رشد جمعیت و گسترش شهرها باعث ایجاد پراکنده‌روی شهری شده. کمربندهای سبز به عنوان راهکاری برای کنترل این پراکندگی مطرح شده‌اند. این پژوهش به بررسی نقش کمربند سبز ارتفاعات جنوبی مشهد در جلوگیری از پراکنده‌روی شهری می‌پردازد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده که برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی از طریق تکنیک دلفی و با روش گلوله برفی نخبگان مرتبط با موضوع پژوهش مشخص در نهایت ۲۰ نفر به عنوان نمونه آماری بدست آمدند که با استفاده از مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شدند، به طوریکه ابتدا روایی داده‌ها در محیط نرم‌افزار میک مک محاسبه شد که در سطح ۷۰٪ تأیید شدند. نتایج بدست آمده نشان داد، سیستم کمربند سبز در مشهد ناپایدار بوده به طوریکه ۵ متغیر با اثر وابستگی بالا در محدوده متغیرهای ریسک، به عنوان پیشران‌های اصلی انتخاب شدند که از بین آن‌ها متغیر هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمربند سبز با امتیاز ۳۶ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری دارای اهمیت بالا در هدایت سیستم کمربند سبز به سوی پایداری دارد و بر اساس نتایج نرم‌افزار سناریو ویزارد، تسهیل دسترسی روستاییان و توسعه گردشگری روستایی نقش مهمی در تحقق سناریوی مطلوب دارد. راهبردهای پیشنهادی برای تحقق این سناریو و کنترل پیامدهای منفی شامل اختصاص زمین‌های خصوصی و وقفی، سرمایه‌گذاری برای کاشت و نگهداری درختان، و توسعه فضای سبز به منظور مهار سیلاب است. همچنین همکاری شهرداری و فرمانداری با مدیران اجرایی برای تقویت گردشگری محور کمربند سبز و توسعه اقتصاد روستایی، در بهره‌برداری موفق از این طرح و جلوگیری از پراکنده‌روی شهری مؤثر است.

واژه‌های کلیدی: خزش شهری، کمربند سبز شهری، رشد شهری، ارتفاعات جنوب مشهد.

بیان مسئله

بنا به پیش‌بینی‌های سازمان ملل بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۳۰ بیش از ۶۰ درصد جمعیت دنیا (حدود ۴/۹ میلیارد نفر) در شهرها زندگی خواهند کرد. اینکه شهر رشد می‌کند، نشانه سلامت و رونق شهری است و توقف رشد شهری نشانه رکود شهری است ولی سرعت زیاد رشد و توسعه افقی شهر می‌تواند سبب اختلال زندگی شهری شود (درویشی و موغلی، ۱۳۹۹: ۳۷۰). توسعه روزافزون جامعه شهری، متأثر از رشد بی‌رویه جمعیت و مهاجرت به ساخت و سازهای بدون برنامه‌ریزی و در نتیجه تغییرات فضایی در فرم و شکل شهر منجر شده است (رجبی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۴). بنابراین گسترش جمعیت شهری و مهاجرت به مناطق شهری منجر به پدیده خزش شهری یا پراکنده روی شده است. اصلاحات اقتصادی و اتخاذ راهبرد صنعتی شدن، اقتصاد روستایی را به شدت تغییر داده و در نتیجه روستاها به شهرهای بدون برنامه تبدیل شده‌اند. از این رو خزش شهری به عنوان تغییر مناطق روستایی به شهرهای کوچک تلقی می‌شود که تبعاتی مانند: تخریب محیط زیست و از بین رفتن زمین‌های کشاورزی را در پی دارد (ثابت و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۷). در واقع باید بیان داشت که سیاست تمرکز جمعیت و سرمایه‌گذاری در کلانشهرهای ایران مانند تهران و مشهد، علاوه بر ادغام روستاها در بافت شهرهای بزرگ، سبب تغییر کاربری اراضی روستایی ناشی از دگرگونی زمین‌های کشاورزی به مسکونی شده و در نتیجه تغییرات شدید فضایی، اقتصادی-اجتماعی را در پی داشته است (شه بخش و قنبری، ۱۳۹۹: ۸۶).

در دو دهه اخیر، شهر مشهد همزمان توسعه پیوسته و ناپیوسته داشته است. مساحت شهر در دهه ۵۵ تا ۶۵ از ۶۸ به ۳۵۰ کیلومتر مربع (۲۲،۵ برابر) و جمعیت از ۶۶۷،۷۷۰ به ۳،۰۰۱،۲۰۰ نفر (۴،۵ برابر) افزایش یافته است؛ یعنی رشد فیزیکی شهر بسیار بیشتر از رشد جمعیت بوده و این باعث پراکنده‌رویی شهری شده است. به منظور کنترل این روند، طرح کمربند سبز شهری با مساحت ۲۸ کیلومتر مربع برای حرکت به سمت شهر فشرده اجرا شد. کمربند سبز جنوبی مشهد با داشتن پوشش گیاهی متنوع و منابع طبیعی، خدمات گوناگونی ارائه می‌کند و شامل پارک‌های مهمی مانند پارک جنگلی کوهستان، چهل بوستان، و فضاهای سبز اطراف جاده بهشت رضا(ع) است. (اسدالله زاده و همکاران، ۱۴۰۲، ۹۳). در جدول شماره (۱) وضعیت کمربند سبز مشهد آورده شده است.

شرح	کمربند سبز(هکتار)	درصد تحقق نسبت به کل طرح
مساحت فضای سبز موجود کمربند سبز جنوبی	۳۵۴۳	۲۲/۱۲
مساحت فضای سبز موجود کمربند سبز شمالی (کرانه شمالی)	۲۳۷	۸۱/۰
مساحت کمربند سبز (تا پایان فصل تابستان ۱۴۰۱)	۳۷۸۰	۰۳/۱۳
مساحت افق طرح جامع مجموعه شهری(هکتار)	۲۹، ۰۰۰	

منبع: سازمان پارکها و فضای سبز شهرداری مشهد، ۱۴۰۰

ساخت‌وسازهای بی‌رویه حاشیه‌ای در مشهد موجب گسترش پراکنده شهر، افزایش هزینه خدمات، نابرابری منطقه‌ای و انزوای اجتماعی شده و بسیاری از زمین‌های داخل شهر بلااستفاده مانده‌اند. برای مقابله با این روند، از سال ۱۳۷۴ پروژه کمربند سبز مشهد با هدف جلوگیری از زمین‌خواری و ایجاد فضای سبز شهری آغاز شد؛ اما تا سال ۱۴۰۴ اجرای کامل آن محقق نشده است. بنابراین این پژوهش نقش کمربند سبز ارتفاعات جنوبی را در کنترل خزش شهری و جلوگیری از گسترش بی‌رویه بررسی می‌کند.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

خزش شهری که از آن به پراکنده‌روی شهری نام می‌برند، اصطلاحی است که در نیم قرن اخیر در قالب واژه Sprawl و به معنی عام گسترده‌گی ناموزون شهر در متون آمده است. خزش شهری رشد بیش از اندازه شهر است و سه بعد ۱-پراکنده‌گی در سکونتگاه‌های کم تراکم، ۲- ساختمان‌های ناپیوسته و بسیار پراکنده و ۳-توسعه جدید در فواصل دورتری از مرکز شهر در حاشیه‌ها و حومه‌های شهری را در بر می‌گیرد (دهکردی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۵۰). به طوریکه در نواحی کلان شهری با فشار در درون نواحی روستایی رشد کرده، و سکونتگاه‌های روستایی مورد مهاجرت سریع قرار گرفته‌اند (شفیعی ثابت، ۱۳۹۲: ۱۴۷). پراکنده‌روی شهری با تغییر کاربری اراضی، پیامدهای منفی زیست‌محیطی مانند کاهش اراضی حاصلخیز، از بین رفتن تنوع زیستی، افت کیفیت آب، افزایش آلودگی و مصرف انرژی را به همراه داشته است. از نظر اقتصادی و اجتماعی نیز، این پدیده موجب افزایش هزینه زیرساخت‌ها و خدمات عمومی، کاهش سلامت و ایمنی، از دست رفتن ارزش‌های فرهنگی، افزایش نابرابری و ترافیک و محدود شدن دسترسی‌ها شده است. (رحیمی، ۱۳۹۷: ۱۱۳). رشد و گسترش پراکنده یکی از اشکال

توسعه شهری براساس عوامل متعددی مانند: بنیان اقتصادی شهر، امکان بورس‌بازی زمین، سیاست سهل‌انگارانه شهرسازی و تصمیم‌گیری‌های ناگهانی برای توسعه شهری، قوانین و برنامه‌های ناکارآمد شهری شکل می‌گیرد (حسینی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۸). نقش نزدیکی به زیرساخت‌ها و تجمع مشاغل مانند منطقه کسب و کار مرکزی نیز به عنوان یکی از دلایل اصلی رشد شهری در نظر گرفته می‌شود (نورش و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۶۰) در سال‌های اخیر گذر از کمربند سبز به "شبکه‌های سبز" در کشورهای جهان همچون استرالیا (شبکه‌های سبز) و آلمان (پارک‌های منطقه‌ای) مطرح شده است (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۹۷). مفهوم کمربند سبز نخستین بار در دهه ۱۹۳۰ مطرح و در دهه ۱۹۵۰ به سیاست ملی تبدیل شد و کمربندهای سبزی در اطراف شهرهای انگلستان شکل گرفت. در دهه ۱۹۹۰، ارزیابی‌ها نشان داد این سیاست در کنترل پراکنده‌روی شهری و جلوگیری از ادغام شهرها مؤثر بوده است. پیش از این دهه، جنبه حفاظتی کمربند سبز مطرح بود، اما از دهه ۱۹۹۰ به ویژگی‌های تفریحی و زیست‌محیطی آن نیز توجه شده است. (داداش پور و همکاران، ۱۳۹۳، ۲۹۵). موضوع و کاربست کمربند سبز به عنوان ابزار برنامه‌ریزی شهری برای اولین بار توسط برنامه‌ریزان بریتانیایی همچون پاتریک ابرکرامبی و ریموند آنوین مورد استفاده قرار گرفت (Amati, 2008:1).

در ارتباط با موضوع مورد مطالعه، در داخل و خارج از کشور پژوهشهای زیادی انجام گرفته که در این قسمت به مهمترین و مرتبط‌ترین آنها اشاره می‌شود:

-جلالیان و همکاران در سال ۱۳۹۲ در پژوهشی با عنوان «تحلیل خزش شهری و تحولات کاربری اراضی در شهرهای ارومیه و اصفهان» به این نتیجه رسیدند که در تغییرات کاربری اراضی کشاورزی و پیرامون شهر ارومیه می‌توان سود پایین کشاورزی و آسیب‌پذیری باغداری اشاره نمود. صنعتی شدن شهر اصفهان و ایجاد شهرک‌های مسکونی و مراکز اداری و دانشگاهی در پیرامون آن سبب افزایش مهاجرت از روستا به این کلانشهر و تغییر کاربری اراضی زراعی و ناپایداری منابع محیط زیست شده است. داداش‌پور و همکاران در سال ۱۳۹۳ در مطالعه‌ای درباره ایجاد کمربند سبز پیرامون تهران، مشخص شد که این کمربند با رویکرد مدیریت یکپارچه، چهار کارکرد اصلی دارد: حفاظتی، کشاورزی، شهری و زیرساختی. مناطق شمالی و شرقی به دلیل ارزش‌های زیست‌محیطی در اولویت حفاظت قرار دارند، هرچند کشاورزی پراکنده نیز در آن‌ها دیده می‌شود. اما در بخش‌های مرکزی و جنوبی، علاوه بر نقش مهم کشاورزی، زمینه برای توسعه شهری و زیرساخت‌ها نیز فراهم است. گلچین و همکاران در سال ۱۳۹۶ مطالعه‌ای درباره طراحی کمربند سبز جنوب غرب زاهدان نشان داد که با توجه به قرارگیری ورودی و مسیر ترانزیتی مهم و وزش غالب بادهای از این سمت، احداث کمربند سبز در

این منطقه می‌تواند به‌عنوان دیواری در برابر ریزگردها عمل کند، سرانه فضای سبز شهر را افزایش دهد و ورودی شهر را از نظر بصری بهبود بخشد. خمر و بلوچ در سال (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی و تحلیل پهنه‌های بلافصل شهر نیک‌شهر به منظور تعیین جهات مناسب توسعه فیزیکی» به این نتیجه رسیدند که عمده‌ترین عارضه طبیعی شهر نیک‌شهر را ارتفاعات و رودخانه‌ها و شاخه‌های منشعب از آن تشکیل می‌دهد که این عوامل باعث شده شهر، شکلی خطی به خود گرفته و در امتداد جنوب غرب به شمال شرق گسترش یابد و از طرف دیگر ارتفاعات موجود در شمال و بخش‌هایی از جنوب شهر و نیز در محدوده‌ای از بدنه‌ی غربی شهر موجب گردیده تا شهر در جهت شمال-جنوبی امکان توسعه و گسترش نداشته باشد. در نهایت تلاش برای رشد عمودی و هوشمند می‌تواند به توسعه پایدار بیانجامد. ثابت و همکاران در سال ۱۳۹۸ در پژوهشی با عنوان «واکاوی پیامدهای خزش شهری در سکونتگاه روستایی پیرامونی جنوب کلانشهر تهران با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور و تصاویر ماهواره‌ای» یافته‌ها نشان داده که ساخت و سازهای مسکونی در این ناحیه طی سه دهه افزایش پیدا کرده است. همچنین گسترش شبکه راه‌ها، بزرگراه‌ها، شبکه برق و ساخت و سازهای غیر مسکونی، خزش شهری گسسته را در ناحیه تشدید کرده است. در این راستا برنامه‌ریزی یکپارچه کاربری زمین پیشنهاد می‌شود. نیک پور و احمدی در سال ۱۴۰۱ در پژوهشی با عنوان سنجش و ارزیابی میزان پراکنده‌رویی شهری (مطالعه موردی: شهر ساری) با روش شناسی کمی از نوع تحلیل عاملی اکتشافی به ارزیابی متغیرهای پژوهش پرداختند و در نتایج ۱۶ شاخص مؤثر پراکنده رویی شهری سازی به ۶ عامل تراکم، دسترسی، تراکم خالص، بی‌قاعدگی نواحی، فضای فعالیت و قطعات ساختمانی دسته‌بندی شده و دو عامل تراکم و دسترسی اثر بالایی بر پراکنده رویی داشته و در نواحی که بیش‌ترین پراکنده رویی از نظر اجتماعی و اقتصادی، چشم‌اندازی از فقر، تغییر کاربری اراضی، فقدان خدمات زیرساختی و عمومی ترسیم نموده و منجر به گسترش بافت ناکارآمد شهری شده است.

-قانعی فرد و همکاران در سال ۱۴۰۲ در پژوهشی با عنوان جایگاه پدیده‌ی خزش شهری در تحولات مکانی-فضایی سکونتگاه‌های حریم شهر تهران (نمونه موردی: شهرستان اسلامشهر) به تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ای با نرم افزارهای spss, Lisrsr پرداخته شده و این محدوده به علت آنکه ارزانی زمین و مسکن و وجود پتانسیل‌های بالقوه منطقه‌ای در سکنه مهاجران مؤثر بوده دچار پدیده خزش شهری شده و نتایج نشان داده که عوامل محیطی-کالبدی، اقتصادی-اجتماعی و مدیریتی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر خزش شهری اسلامشهر بوده است. قاسم پور و همکاران در سال ۱۴۰۲ در پژوهشی با عنوان «تحلیل و تبیین فضایی پراکنده رویی در شهرهای صنعتی (مطالعه موردی: بندر ماهشهر)» با مدل ترکیبی Markov و کراس و هلدن با

تجزیه و تحلیل Gis, Terrset, Envi به این نتیجه رسیدند که طی سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ حدود ۷۵ درصد رشد ماهشهر مربوط به افزایش جمعیت و ۲۵ درصد مربوط به رشد فیزیکی بوده است. در صورت عدم مدیریت بهینه پراکنده‌رویی بندر ماهشهر باغات و اراضی آن در آینده‌ای نه چندان دور دچار تغییرات زیادی خواهد بود و با توجه به وضعیت اقلیمی شهر و گرمایش جهانی آثار سوئی را بر ساکنین در پی خواهد داشت.

- بارچل و همکاران^۱ در سال ۲۰۰۵ در تحقیقی با عنوان «هزینه‌های خزش: اثرات- اقتصادی کنترل نشده توسعه، پرس‌آیلند» در آمریکا پیش‌بینی کردند که ۷ میلیون هکتار از زمین‌های کشاورزی و ۷ میلیون هکتار از زمین‌های حساس از نظر زیست‌محیطی و ۵ میلیون هکتار از دیگر زمین‌ها طی دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ بر اثر خزش شهری از بین‌برود. مارتینز و همکاران^۲ در سال ۲۰۰۷ مطالعه‌ای درباره توسعه زمین و خزش شهری در پورتوریکو نشان داد که بیش از نیمی از خزش‌های شهری خارج از محدوده مراکز شهری و به دلیل برنامه‌ریزی نامناسب اراضی رخ داده است؛ به‌طوری‌که ۴۰ درصد سطح جزیره را دربر گرفته. این روند باعث ساخت‌وساز بر روی بیش از یک‌چهارم زمین‌های حاصلخیز کشاورزی و فشار بر فضاهای باز، به‌ویژه در حاشیه جاده‌های روستایی و اطراف شهرهای بزرگی مانند سان خوان شده است. باینکا^۳ در سال ۲۰۱۲ در پژوهشی با عنوان «خزش شهری و تغییر کاربری اراضی در نواحی- کلان‌شهری رومانی در پیرامون کلان‌شهر بخارست» به این نتیجه رسید که تغییرات کاربری - اراضی‌شدیدی در نواحی پیرامونی کلان‌شهر بخارست رخ داده؛ که مهمترین آن تبدیل و تغییر کاربری‌ها در زمین‌های اراضی کشاورزی بوده است. در این رابطه، خزش شهری کلان‌شهر بخارست اراضی کشاورزی را تبدیل به ساخت و سازهای شهری، صنعتی و تجاری به‌ویژه در مجاورت کانون‌های شهری و در امتداد جاده‌های اصلی در درون منطقه کلان‌شهری کرده است. رامش و نیجاگونپا^۴ در سال ۲۰۱۴ در پژوهشی با عنوان «توسعه کمربند سبز شهری آینده‌ای فوق‌العاده برای تعادل زیست محیطی در شهر گلبارکا، کارناتاکا» با هدف کمربند سبز در حفاظت از زمین در برابر گسترش شهری و حفظ منطقه کشاورزی و تأمین زیستگاه حیات وحش به سیاستی برای محدودیت ساخت و ساز اشاره دارد و حدود ۲ درصد از شهر به کمربند سبز اختصاص دارد که مشکل کم جنگلی را حل نکرده ولی در بهبود کیفیت هوا نقش مهمی داشته است.

¹⁻ Burchell & et al

²⁻ Martinuzzi & et al

³⁻ Bianca

⁴⁻ Ramesh & Nijagunppa

-بانیا ۱ در سال ۲۰۱۴ در پژوهشی با عنوان "خزش مناطق شهری: تعارف، داده‌ها، روش‌های اندازه‌گیری و اثرات زیست محیطی در شهر ممفیس" به این نتیجه رسید که با توجه به پیامدهای زیست محیطی خزش شهری در شهر ممفیس، هر چه خزش شهری افزایش پیدا می‌کند، اثرات منفی زیست محیطی (پوشش گیاهی، پوشش جانوری، زمین‌های کشاورزی و...)، در منطقه افزایش پیدا می‌کند. تانییر ۲ و همکاران در سال ۲۰۲۰ در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر توسعه‌های شهری بر اتصال عملکردی زیستگاه‌های جنگلی: مشارکت مشترک مدل‌های شهری پیشرفته و نمودارهای منظر» به این نتیجه رسیدند که شهر فشرده ارتباط عملکردی بیشتری برای حفظ گونه‌های جنگلی دارد و پراکنده رویی تأثیرات منفی برای آن‌ها دارد و کاهش اتصال عملکردی زیستگاه‌های جنگلی ناشی از افزایش ترافیک است نه توسعه مسکونی.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت از نوع اکتشافی می‌باشد که روش تحقیق به صورت توصیفی-تحلیل بوده و برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی از طریق تکنیک دلفی و انتخاب تعداد نمونه آماری نیز با استفاده از روش نمونه‌گیری گلوله برفی بوده که از بین نخبگان مرتبط با موضوع پژوهش تعداد ۲۰ نفر به عنوان نمونه آماری تعیین شدند. در راستای سؤالات مطرح شده با روش دلفی متغیرهای اولیه جمع‌آوری و با روش تحلیل ساختاری در میک مک، متغیرهای تأثیر گذار شناسایی و با توجه به عدم قطعیت و اهمیت آن‌ها به پیشران‌های کلیدی تبدیل شدند. با نظرسنجی‌های صورت گرفته، حالت‌های احتمالی پیشران‌ها جمع‌آوری و نمره‌دهی به آن‌ها با روش تحلیل تأثیر متقابل صورت گرفته است و سناریوهای سازگار به دست آمده‌اند. همچنین از نرم افزارهای میک مک و سناریو ویزارد برای تجزیه و تحلیل اطلاعات بهره گرفته شده است.

یافته‌های پژوهش

در بررسی جنسیت پاسخگویان ۱۰ نفر مرد و ۱۰ نفر نیز زن بودند که به پرسشنامه ماتریس اثرات متقاطع پاسخ دادند. به طوریکه ۳ نفر در رده سنی ۲۵ تا ۳۰ ساله، ۱۰ نفر ۳۱ تا ۳۵ ساله، ۲ نفر ۳۶ تا ۴۰ ساله، ۳ نفر در رده ۴۱ تا ۴۵ سال و ۲ نفر نیز در رده ۴۶ تا ۵۰ سال بودند که به پرسشنامه پاسخ دادند. همچنین از لحاظ سطح تحصیلات ۱۰ نفر مدرک کارشناسی، ۵ نفر کارشناسی ارشد و ۵ نفر نیز دارای مدرک دکتری تخصصی بودند و از نظر

1- Banai

2- Tannier & et al

پست سازمانی از بین پاسخ گویان ۶ نفر مدیر، ۴ نفر کارشناس و ۱۰ نفر هیئت علمی دانشگاهی بودند.

براساس مصاحبه با نخبگان پیشرانها و حالت‌های احتمالی شناسایی شدند همچنین با روش تحلیل ساختاری و استفاده از نرم‌افزار میک مک در جهت شناسایی پایداری و ناپایداری سیستم و پیشران‌های کلیدی کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد، پرسشنامه‌های تدوین شده در قالب ماتریس اثرات متقاطع به روش نمونه‌گیری گلوله برفی از بین جامعه نخبگان که ۲۰ نفر تعیین شدند، تکمیل و نهایی شدند و در ادامه با استفاده از خروجی‌های میک مک در پراکنش اثر-وابستگی متغیرها در قالب نقشه و گراف، ناپایداری سیستم و براساس ضریب تأثیرگذاری و عدم قطعیت متغیرها، مهم‌ترین پیشران‌های کلیدی شناسایی شدند.

ویژگی‌های ماتریس اثر-وابستگی

در جدول زیر میزان تأثیرات زیاد، متوسط، کم و بالقوه متغیرها را از دیدگاه نخبگان نشان می‌دهند.

جدول (۲): ویژگی‌های ماتریس کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد

شاخص	ارزش
اندازه ماتریس	۱۳
تعداد تکرار داده‌ها	۲
تعداد صفرها	۴۵
تعداد یک‌ها	۲
تعداد دوها	۲۵
تعداد سه‌ها	۹۷
تعداد pها	۰
جمع	۱۲۴
شاخص پر شدگی	٪ ۷۳/۳۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

از اطلاعات مندرج در جدول (۲) می‌توان دریافت که شاخص پرشدگی به دست آمده برای متغیرها با دوبار تکرار چرخش داده‌ای، عدد ۷۳٪ را نشان می‌دهد که این امر تأثیرگذاری بالا متغیرها بر همدیگر را نشان می‌دهد. هم چنین باید گفت براساس ۱۲۴ ارزش محاسبه شده

در ماتریس اثرات متقاطع توسط نخبگان، ۹۷ مورد بالاترین جامعه آماری را در تأثیرگذاری زیاد، ۲۵ مورد تأثیرگذاری متوسط، ۲ مورد تأثیرگذاری ضعیف و ۰ مورد تأثیرگذاری بالقوه ارزیابی شده است.

تأثیرات مستقیم

جدول (۳): اثر-وابستگی مستقیم متغیرهای کمر بند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد

ردیف	متغیرها	حروف مخفف	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	توسعه شهری در اطراف محدوده شهر	A	33	26
۲	حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش طبیعی	B	31	33
۳	اتصال مشهد به شهرهای توس و شاندیز و طرqbه	C	27	17
۴	انفصال فعالیتی و فضایی	D	25	21
۵	آلودگی‌های زیست محیطی	E	27	32
۶	فضای سبز و باز عمومی	F	31	33
۷	شبکه معابر و بهسازی راه‌های موجود	G	11	14
۸	قوانین و مقررات مرتبط با تأسیسات و تجهیزات زیربنایی	H	22	28
۹	ضوابط و مقررات فعالیت‌های باغداری و آبخیزداری	I	28	26
۱۰	جنگلکاری توسط سازمان‌های دولتی	J	26	23
۱۱	بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز خصوصی	K	31	33
۱۲	زیباسازی منظر	L	15	24
۱۳	هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمر بند سبز	M	36	33

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

در شناسایی متغیرهای تأثیرگذاری-تأثیرپذیری مستقیم با توجه به امتیاز کسب شده، می‌توان دریافت که متغیرهای توسعه شهری در اطراف محدوده شهر با امتیاز ۳۳ در تأثیرگذاری و ۲۶ در تأثیرپذیری، متغیر حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش طبیعی با امتیاز ۳۱ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری، فضای سبز و باز عمومی با امتیاز ۳۱ در تأثیرگذاری و

۳۳ در تأثیرپذیری، بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز خصوصی با امتیاز ۳۱ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری و هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمربند سبز با امتیاز ۳۶ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری دارای اثر-وابستگی بالا هستند و در ناحیه دوم متغیرهای دووجهی از نوع ریسک هستند. متغیرهای اتصال مشهد به شهرهای توس و شاندیز و طرجه با امتیاز ۲۷، انفصال فعالیتی و فضایی با امتیاز ۲۵ و جنگل کاری توسط سازمان‌های دولتی با امتیاز ۲۶ دارای تأثیرگذاری و در ناحیه اول از نوع متغیرهای تأثیرگذار هستند. قوانین و مقررات مرتبط با تأسیسات و تجهیزات زیربنایی با امتیاز ۲۲ و زیباسازی منظر با امتیاز ۲۴ در تأثیرپذیری در ناحیه چهارم جزو متغیرهای تأثیرپذیر هستند. متغیر شبکه معابر و بهسازی راه‌های موجود جزوه متغیرهای ناحیه سوم یعنی مستقل می‌باشد و متغیرهای آلودگی‌های زیست محیطی و ضوابط و مقررات فعالیت‌های باغداری و آبخیزداری در ناحیه دوم متغیرهای دووجهی از نوع هدف می‌باشند.

متغیرهای تأثیرپذیری که حالت فاجعه سیستم کمربند سبز در مشهد را نشان می‌دهد. محدوده متغیرهای مستقل که شامل توزیع متغیرهای ثانویه (بالای خط قطری) و گسسته (پایین خط قطری) می‌باشد، وضع موجود سیستم کمربند سبز در مشهد را نشان می‌دهد. در شناسایی پایداری و ناپایداری سیستم کمربند سبز در شهر مشهد اگر پراکنش متغیرها در محدوده متغیرهای تأثیرگذار، مستقل و تأثیرپذیر باشد، حالت L شکل متغیرها در محدوده سیستم توزیع شده‌اند که پایداری سیستم نشان می‌دهد ولی اگر پراکنش متغیرها در محدوده متغیرهای دووجهی، تأثیرپذیر و مستقل از شمال شرقی به سمت جنوب غربی توزیع شده باشند، سیستم ناپایدار می‌باشد.

تأثیرات غیر مستقیم

جدول (۴): اثر-وابستگی غیر مستقیم متغیرهای کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد

ردیف	متغیرها	حروف مخفف	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	توسعه شهری در اطراف محدوده شهر	A	23698	20175
۲	حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش طبیعی	B	23125	24414
۳	اتصال مشهد به شهرهای توس و شاندیز و طرجه	C	19543	12936
۴	انفصال فعالیتی و فضایی	D	19226	16164
۵	آلودگی‌های زیست محیطی	E	20718	23698
۶	فضای سبز و باز عمومی	F	22605	23650

۷	شبکه معابر و بهسازی راه‌های موجود	G	8986	10575
۸	قوانین و مقررات مرتبط با تأسیسات و تجهیزات زیربنایی	H	17902	21500
۹	ضوابط و مقررات فعالیت‌های باغداری و آبخیزداری	I	21539	20112
۱۰	جنگل کاری توسط سازمان‌های دولتی	J	20060	18039
۱۱	بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز خصوصی	K	22438	23628
۱۲	زیباسازی منظر	L	12141	18579
۱۳	هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمر بند سبز	M	25494	24005

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

در شناسایی متغیرهای تأثیرگذاری-تأثیرپذیری غیر مستقیم با توجه به امتیاز کسب شده طبق جدول شماره ۴، می‌توان دریافت که متغیرهای توسعه شهری در اطراف محدوده شهر با امتیاز 23698 در تأثیرگذاری و 20175 در تأثیرپذیری، حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش طبیعی با امتیاز 23125 در تأثیرگذاری و 24414 در تأثیرپذیری، فضای سبز و باز عمومی با امتیاز 22605 در تأثیرگذاری و 23650 در تأثیرپذیری و بهره‌برداری از اراضی و ساخت و ساز خصوصی با امتیاز 22438 در تأثیرگذاری و 23628 در تأثیرپذیری و هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمر بند سبز با امتیاز 25494 در تأثیرگذاری و 24005 در تأثیرپذیری در محدوده متغیرهای دوجبهی از نوع ریسک با اثر-وابستگی بالا هستند. در تأثیرگذاری غیر مستقیم با دوبار تکرار چرخش داده‌ای در میک مک نشان داده که سیستم کمر بند سبز ناپایدار و جا به جایی متغیرها نشان می‌دهد که در نقشه اثر-وابستگی مستقیم بالقوه متغیر جنگل کاری توسط سازمان‌های دولتی در محدوده متغیرهای تأثیرگذار بود و در اثر-وابستگی غیر مستقیم بالقوه در محدوده متغیرهای دوجبهی از نوع ریسک قرار گرفته است.

—تأثیرات مستقیم بالقوه

جدول (۵): اثر-وابستگی مستقیم بالقوه متغیرهای کمر بند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد

ردیف	متغیرها	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	توسعه شهری در اطراف محدوده شهر	33	26
۲	حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش	31	33
۳	اتصال مشهد به شهرهای توس و شاندیز	27	17
۴	انفصال فعالیتی و فضایی	25	21
۵	آلودگی‌های زیست محیطی	27	32
۶	فضای سبز و باز عمومی	31	33

۷	شبکه معابر و بهسازی راه‌های موجود	۱۱	۱۴
۸	قوانین و مقررات مرتبط با تأسیسات و تجهیزات زیربنایی	۲۲	۲۸
۹	ضوابط و مقررات فعالیت‌های آبخیزداری	۲۸	۲۶
۱۰	جنگل‌کاری توسط سازمان‌های دولتی	۲۶	۲۳
۱۱	بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز	۳۱	۳۳
۱۲	زیباسازی منظر	۱۵	۲۴
۱۳	هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمربند سبز	۳۶	۳۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

در شناسایی متغیرهای تأثیرگذاری-تأثیرپذیری مستقیم بالقوه با توجه به امتیاز کسب شده در جدول شماره ۵، می‌توان دریافت که متغیرهای توسعه شهری در اطراف محدوده شهر با امتیاز ۳۳ در تأثیرگذاری و ۲۶ در تأثیرپذیری، متغیر حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش طبیعی با امتیاز ۳۱ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری، فضای سبز و باز عمومی با امتیاز ۳۱ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری، بهره‌برداری از اراضی و ساخت و ساز خصوصی با امتیاز ۳۱ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری و هماهنگی طرح‌ها با ضوابط کمربند سبز با امتیاز ۳۶ در تأثیرگذاری و ۳۳ در تأثیرپذیری دارای اثر-وابستگی بالا هستند.

تأثیرات غیر مستقیم بالقوه

جدول (۶): اثر-وابستگی غیر مستقیم بالقوه متغیرهای کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد

ردیف	متغیرها	مخفف	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	توسعه شهری در اطراف محدوده شهر	A	23698	20175
۲	حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش	B	23125	24414
۳	اتصال مشهد به شهرهای توس و شاندیز	C	19543	12936
۴	انفصال فعالیتی و فضایی	D	19226	16164
۵	آلودگی‌های زیست محیطی	E	20718	23698
۶	فضای سبز و باز عمومی	F	22605	23650
۷	شبکه معابر و بهسازی راه‌های موجود	G	8986	10575
۸	قوانین و مقررات مرتبط با تجهیزات زیربنایی	H	17902	21500
۹	ضوابط و مقررات فعالیت‌های آبخیزداری	I	21539	20112
۱۰	جنگل‌کاری توسط سازمان‌های دولتی	J	20060	18039

23628	22438	K	بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز	۱۱
18579	12141	L	زیباسازی منظر	۱۲
20175	25494	M	هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمربند سبز	۱۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

در شناسایی متغیرهای تأثیرگذاری-تأثیرپذیری غیر مستقیم بالقوه با توجه به امتیاز کسب شده در جدول شماره ۶، می‌توان دریافت که متغیرهای متغیرهای توسعه شهری در اطراف محدوده شهر با امتیاز 23698 در تأثیرگذاری و 20175 در تأثیرپذیری، حفظ اراضی کشاورزی و منابع باارزش طبیعی با امتیاز 23125 در تأثیرگذاری و 24414 در تأثیرپذیری، فضای سبز و باز عمومی با امتیاز 22605 در تأثیرگذاری و 23650 در تأثیرپذیری و بهره-برداری از اراضی و ساخت و ساز خصوصی با امتیاز 22438 در تأثیرگذاری و 23628 در تأثیرپذیری و هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمربند سبز با امتیاز 25494 در تأثیرگذاری و 24005 در تأثیرپذیری در محدوده متغیرهای دوجبه‌ای از نوع ریسک با اثر-وابستگی بالا هستند

—شناسایی پیشران‌های کلیدی

از ۱۳ متغیر وارد شده به میک مک براساس امتیاز کسب شده در اثر-وابستگی مستقیم متغیرها، ۵ متغیر که دارای بالاترین امتیاز کسب شده در تأثیرگذاری بودند و در محدوده متغیرهای دو وجهی از نوع ریسک قرار گرفته بودند، به عنوان پیشران‌های کلیدی دارای اهمیت و عدم قطعیت بالا انتخاب شدند.

جدول (۷): پیشران‌های کلیدی کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد

پیشران‌ها	ردیف
توسعه شهری در محدوده شهر	۱
حفظ اراضی کشاورزی و منابع با ارزش طبیعی	۲
فضای سبز و باز عمومی	۳
بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز	۴
هماهنگی طرح‌های هادی با ضوابط کمربند سبز	۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

پیشران‌ها شامل: توسعه شهری در محدوده شهر، حفظ اراضی کشاورزی و منابع با ارزش طبیعی، فضای سبز و باز عمومی، بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز و هماهنگی طرح هادی با ضوابط کمربند سبز می‌باشد.

روش تحلیل تأثیر متقابل در سناریو ویزارد

در سناریو ویزارد، پیشران‌ها و حالت‌های احتمالی آن‌ها وارد شده و به نمره گذاری تأثیرات متقابل حالت‌های احتمالی در طیف -۳ و +۳ پرداخته و سپس استانداردسازی داده‌های تأثیر متقابل صورت گرفته و خروجی‌های تأثیرات متوازن سناریو که تأثیر عناصر سناریو بر همدیگر و دیاگرام شبکه سیستم و سناریوهای سازگار در قالب تابلو سناریو نمایش داده می‌شود که سه گروه سناریو مطلوب، ادامه روند و فاجعه را در اختیار قرار می‌دهد.

پیشران‌ها و حالت‌های احتمالی تا افق ۱۴۱۲

با توجه به قضاوت‌های خبرگانی در حوزه تحولات اقتصادی و کالبدی و محیط زیستی در حوزه کمربند سبز در شهر مشهد، حالت‌های احتمالی پیشران‌های کلیدی براساس نظرات مدیرعامل کمربند سبز در مشهد جمع‌آوری و سازماندهی شده و در قالب جدول (۹) آورده شده است. حالت‌های احتمالی در وضعیت‌های مطلوب، موجود و فاجعه بیانگر وضعیت‌های مختلفی است که پیشران‌ها با توجه به شرایط ناپایدار اقتصادی و کالبدی و محیط زیستی تا افق ۱۴۱۲ می‌توانند داشته باشند.

جدول (۸): پیشران‌ها و حالت‌های احتمالی کمربندسبز در جلوگیری از خزش شهری مشهد تا افق ۱۴۱۲

پیشران‌ها	وضعیت‌های مطلوب	وضعیت‌های موجود	وضعیت‌های نامطلوب
توسعه شهری در محدوده شهر	توسعه گردشگری با بهره برداری کامل از کمربند سبز و محدودیت توسعه شهری	ایجاد کوه پارک و بهره برداری نیمه تمام از کمربند سبز و جلوگیری از توسعه شهری	عدم مراقبت و نگهداری از کمربند سبز و ساخت و ساز در مرز کمربند جنوبی
حفظ اراضی کشاورزی و منابع با ارزش طبیعی	حفظ و توسعه اراضی کشاورزی در جهات شمال و شرق و غرب	حفظ و توسعه اراضی کشاورزی در جنوب شهر	ویلاسازی در اراضی کشاورزی و رانت خواری اقتصادی
فضای سبز و باز عمومی	توسعه فضای سبز در تمامی جهات شهر و کاهش رواناب	ایجاد فضای سبز و کاهش رواناب در برخی جهات شهر	عدم درختکاری و آبیاری فضای عمومی و ایجاد سیلاب
بهره برداری از اراضی و ساخت و ساز خصوصی	اختصاص زمین‌های تملک موقوفات و آستان قدس به توسعه کمربند	مشارکت مردمی در بهره برداری از زمین‌های خصوصی در ایجاد	عدم اختصاص زمین و بهره برداری از اراضی در توسعه کمربند سبز

سبز	کمربند سبز	
هماهنگی طرح هادی با ضوابط کمربند سبز	تسهیل دسترسی روستائیان و توسعه گردشگری روستایی	ایجاد ارزش افزوده و بالارفتن قیمت زمین روستایی
	ناکارآمدی کمربند سبز و عدم توسعه اقتصاد روستا	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

در ادامه با توجه به هدف پژوهش برای ارائه سناریوهای کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد، با ارزیابی درونی پیشران‌ها و حالت‌های احتمالی پژوهش در سناریو ویزارد، خروجی سازگاری آن‌ها، پایایی و روایی داده‌های پرسشنامه‌ای را تأیید کرده است. سناریو ویزارد با توجه به اثرگذاری تقویت کننده و تضعیف کننده حالت‌های احتمالی، سناریوهای سازگار را از بین حالت‌های احتمالی پیشران‌ها شناسایی و در قالب سناریوهای مطلوب، ادامه روند و فاجعه ارائه کرده است.

ترکیب سه سناریو قوی با سازگاری بالا

بعد از سنجش تأثیرات متوازن سناریو، بعد از برقراری سازگاری در میان عناصر، سناریوهای سازگار در سه دسته سناریوهای مطلوب، ادامه روند و فاجعه طبقه‌بندی شدند.

جدول (۹): سناریوهای کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد

سناریو سه	سناریو دو	سناریو یک
عدم مراقبت و نگهداری از کمربند سبز و ساخت و ساز در مرز کمربند جنوبی	توسعه گردشگری با بهره برداری کامل از کمربند سبز و محدودیت توسعه شهری	
ویلاسازی در اراضی کشاورزی و رانت خواری اقتصادی	حفظ و توسعه اراضی کشاورزی در جهات شمال و شرق و غرب	
عدم درختکاری و آبیاری فضای عمومی و ایجاد سیلاب	ایجاد فضای سبز و کاهش رواناب در برخی جهات شهر	توسعه فضای سبز در تمامی جهات شهر و کاهش رواناب
عدم اختصاص زمین و بهره برداری از اراضی در توسعه کمربند سبز	مشارکت مردمی در بهره برداری از زمین‌های خصوصی در ایجاد کمربند سبز	
ناکارآمدی کمربند سبز و عدم توسعه اقتصاد روستا	تسهیل دسترسی روستائیان و توسعه گردشگری روستایی	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

سناریو یک (سناریو مطلوب) با سازگاری ۱۶۹٪ شامل عناصر توسعه گردشگری با بهره‌برداری کامل از کمربند سبز و محدودیت توسعه شهری، حفظ و توسعه اراضی کشاورزی در

جهات شمال و شرق و غرب، توسعه فضای سبز در تمامی جهات شهر و کاهش رواناب، مشارکت مردمی در بهره برداری از زمین‌های خصوصی در ایجاد کمربند سبز، تسهیل دسترسی روستائیان و توسعه گردشگری روستایی می‌باشد.

سناریو دو (سناریو ادامه روند) با سازگاری ۱۶۸٪ شامل عناصر توسعه گردشگری با بهره‌برداری کامل از کمربند سبز و محدودیت توسعه شهری، حفظ و توسعه اراضی کشاورزی در جهات شمال و شرق و غرب، ایجاد فضای سبز و کاهش رواناب در برخی جهات شهر، مشارکت مردمی در بهره برداری از زمین‌های خصوصی در ایجاد کمربند سبز، تسهیل دسترسی روستائیان و توسعه گردشگری روستایی می‌باشد.

سناریو سه (سناریو فاجعه) با سازگاری ۱۵۲٪ شامل عناصر عدم مراقبت و نگهداری از کمربند سبز و ساخت و ساز در مرز کمربند جنوبی، ویلاسازی در اراضی کشاورزی و رانت خواری اقتصادی، عدم درختکاری و آبیاری فضای عمومی و ایجاد سیلاب، عدم اختصاص زمین و بهره‌برداری از اراضی در توسعه کمربند سبز و ناکارآمدی کمربند سبز و عدم توسعه اقتصاد روستا می‌باشد.

نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر ارزیابی نقش کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد بوده است که برای دستیابی به راهبردهای تحقق کمربند سبز از رویکرد سناریو نگاری مبتنی بر سناریو هنجاری استفاده شد. با سناریو نگاری در حوزه کمربند سبز و با نظرسنجی از مدیران اجرایی این حوزه آینده‌های محتمل شناسایی و در راستای تحقق آینده مطلوب پیشنهاداتی ارائه شده است. در این راستا متغیرهای مختلف اثرگذار و عدم قطعیت‌های کلیدی شناسایی و سناریوهای مطلوب، ادامه روند و فاجعه تنظیم شدند. وضعیت موجود پراکنده رویی مشهد حاکی از آن است که شهرداری‌های مناطق ۷ و ۸ و ۱۲ در قسمت‌های جنوب شرقی و شمال غربی شهر، مهم‌ترین مناطق شهری مشهد هستند که به شدت در حال گسترش و انبساط کالبدی هستند. وضعیت موجود ساخت و سازهای کالبدی نشان می‌دهد که تحت تأثیر سیاست‌های انبوه سازی، مسکن اقشار کم درآمد، مسکن مهر و مجموعه‌های مسکونی تعاونی‌های مختلف وابسته به ارگان‌ها می‌باشند. این در حالی است که عملاً اراضی خالی درون شهر رها شده و شهر به سمت اراضی طبیعی کشیده شده است. به همین دلیل رویکرد اصلی نسبت به کمربند سبز در درجه اول حفاظت از اراضی با ارزش پیرامون شهر و احیاء اراضی تخریب شده، مهار گسترش لجام گسیخته شهری به خصوص بر روی اراضی طبیعی با ارزش حریم، تخفیف آثار و پیامدهای آلودگی روزافزون هوای شهر مشهد و تأثیر آن بر سلامت

ساکنین شهر برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار در کلانشهر مشهد می‌باشد. هدف ثانویه از توسعه کمربند سبز کلانشهر مشهد ذخیره نمودن اراضی به شکل اراضی سبز به منظور فضاهای پشتیبان توسعه شهر و جلوگیری از تغییر کاربری آنها به سمت توسعه شهری و صنعتی است. همچنین از دیگر اهداف کمربند سبز مشهد می‌توان به ایجاد فضاهای سبز با امکان بهره برداری عمومی به عنوان فضای سبز تفرجی اشاره نمود. اگرچه یکی از اهداف اصلی در کمربند سبز حفاظت از اراضی با ارزش طبیعی حومه شهر است اما فعالیت‌های کمربند سبز تنها به حفاظت محدود نمی‌شود بلکه با یک برنامه‌ریزی و پهنه‌بندی صحیح کمربند سبز شهر می‌تواند فعالیت‌های متنوع و سازگاری را در خود جای دهد.

از بررسی پیشینه پژوهش مشخص شد که بیشتر مطالعات عوامل مؤثر و پیامدهای پراکنده رویی شهری و نقش کمربند سبز در حفاظت از اراضی کشاورزی را بررسی کردند و تنها برخی از مطالعات تا حدودی به بحث تأثیر کمربندهای سبز شهری بر جلوگیری از خزش شهری پرداخته بودند که می‌توان به مطالعه داداش پور و همکاران در سال ۱۳۹۳ که در شهر تهران انجام شده بود اشاره کرد که تا حدودی با نتایج بدست آمده در پژوهش حاضر همسو بود همچنین نتایج به دست آمده در این پژوهش با نتایج بدست آمده در مطالعه قاسم پور و همکاران در سال ۱۴۰۲ با عنوان تحلیل و تبیین فضایی پراکنده رویی در شهرهای صنعتی (مطالعه موردی: بندر ماهشهر «مغایرت داشت چرا که روند رشد فیزیکی شهر مشهد حدود دو برابر رشد جمعیتی بوده در حالیکه در شهر ماهشهر برعکس این موضوع بوده و در طی سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ حدود ۷۵ درصد رشد ماهشهر مربوط به افزایش جمعیت و تنها ۲۵ درصد مربوط به رشد فیزیکی بوده است. بنابراین می‌توان گفت پژوهش حاضر علاوه بر ارزیابی نقش کمربند سبز در جلوگیری از خزش شهری در مشهد با استفاده از رویکرد تلفیقی سناریو نگاری نیز به تحلیل وضع موجود و وضعیت‌های محتمل در آینده پرداخته و راهبردهای اجرایی پرداخته است که می‌تواند وجه تمایزی با سایر مطالعات بررسی شده باشد.

پیشنهادهای راهبردها

۱. پیشنهادهای حوزه فرهنگی-اجتماعی

- جلوگیری از تردد خودروهای شخصی در ارتفاعات جنوبی کمربند سبز و استفاده از ناوگان حمل و نقل عمومی برای طبیعت گردی.
- فرهنگ سازی و افزایش حس تعلق شهروندان نسبت به کمربند سبز مشهد به عنوان ذخیره حقوق شهروندی.
- ایجاد محدودیت ترافیکی در ارتفاعات جنوب با هدف کمک به حفظ پایدار شهری.

۲. پیشنهادهای حوزه گردشگری

- بهره برداری کامل از طرح کمربند سبز با حمایت دولتی و همکاری سازمان‌های ذی ربط با پیاده سازی گردشگری روستایی و تقویت اقتصاد روستا.
- ایجاد تفرجگاه شهری به صورت هدفمند و به وجود آوردن باغستان‌های متمرکز در ارتفاعات جنوب مانند: باغستان توت، عناب، سنجد و....
- احداث سد مخزنی در ارتفاعات جنوب برای ذخیره‌سازی سرریز آب رودخانه حصار.
- ساخت و نصب آسیاب بادی در کوه پارک مشهد.
- پوشش بیمه حوادث برای گردشگران و طبیعت‌گردهای ارتفاعات جنوب شهر مشهد

۳. پیشنهادهای حفاظتی و نظارتی

- توسعه فضای سبز در اراضی بلوار شهید فکوری جهت کنترل سیلاب در محدوده کمربند جنوبی مشهد
- بازگشت اکوسیستم جانوری به منطقه کمربند سبز در ارتفاعات جنوبی.
- حذف متصرفان و کوتاه کردن دست زمین خواران و جلوگیری از بورس بازی و خرید و فروش غیرقانونی اراضی ارتفاعات جنوب شهر مشهد.
- نظارت و پایش مستمر گشت‌های مشترک حفاظت اراضی معاونت پیشگیری از جرم قوه قضاییه، دادستانی قوه قضاییه، شهرداری مشهد، اداره اوقاف و آستان قدس رضوی.

منابع و مآخذ:

۱. اسداله زاده، کیانا، محمودی، جلال و رضا طلب، ابوالفضل. (۱۴۰۲). تأثیر برخی ویژگی‌های فردی بر میزان تمایل شهروندان در استفاده از کمربندسبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد. فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای. دوره چهارم، شماره ۲.
۲. شفیعی ثابت، ناصر (۱۳۹۲)، خزش کلان شهر تهران و ناپایداری کشاورزی روستاهای پیرامونی، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۲۴.
۳. جلالیان، حمید، ضیائی‌ان، پرویز، دارویی، پرستو و کریمی، خدیجه، (۱۳۹۲)، تحلیل خزش-شهری و تحولات کاربری اراضی مطالعات تطبیقی شهرهای ارومیه و اصفهان، فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی، سال دوم، شماره چهارم.
۴. حسینی، سیدهادی و حسینی، معصومه، (۱۳۹۴)، تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد پراکنده روی در مناطق شهری ایران، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره نوزدهم، شماره ۴.
۵. داداش پور، هاشم، جوادی، محمد و رفیع‌یان، مجتبی. (۱۳۹۳). بررسی نحوه ایجاد کمربند سبز و تأثیر آن در هدایت و کنترل رشد شهری حریم تهران. نشریه معماری و شهرسازی- آرمان شهر، شماره ۱۳.
۶. درویشی، یوسف، و موغلی، مرضیه (۱۳۹۹)، واپایش مؤلفه‌های رشد هوشمند شهری در رویکرد توسعه پایدار شهری با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره (مطالعه موردی: شهر اردبیل). فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. سال دوازدهم، شماره ۴.
۷. رحیمی، اکبر (۱۳۹۷)، ارزیابی رشد اسپرال تبریز با استفاده از تصاویر ماهواره ای و مدل‌سازی توسعه احتمالی. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی. سال بیست و نهم، شماره ۷۲.
۸. شه‌بخش، امید و قنبری و سیروس (۱۳۹۹). خزش شهری و تحولات کالبدی-فضایی سکونتگاه‌های پیراشهر زاهدان، مجله توسعه فضاهای پیراشهری. سال دوم. شماره ۳.
۹. رجبی، مجید، امیرعزندی، طوبی، سرور، رحیم، توکلی نیا، جمیله (۱۴۰۱) ارزیابی ورته‌بندی شاخص‌های رشد هوشمند شهری در نواحی منطقه ۲ کلانشهر تهران. فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱۳، شماره ۵۱. بهمن ۱۴۰۱.
۱۰. قاسم پور آرش، اربابی سبزواری آزاده، عبادتی ناصر، ادیبی سعدی نژاد فاطمه، رستم پیشه مریم. (۱۴۰۲). تحلیل و تبیین فضایی پراکنده روی در شهرهای صنعتی (بندر ماهشهر). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. سال بیست و سوم. شماره ۶۹.

۱۱. قانع‌ی فرد، مسعود، استعلاجی، علیرضا، کریم پور ریحان، مجید (۱۴۰۱). بررسی اثرات خزش شهری بر سکونتگاه‌های حریم کلانشهر تهران (نمونه موردی: شهرستان اسلامشهر) فصلنامه برنامه‌ریزی شهری، سال سیزدهم، شماره ۵۱.

۱۲. گلچین، پیمان، ناروئی، منصوره و کاظمی نسب، ابولفضل، (۱۳۹۶)، طراحی کمربند سبز جنوب غرب شهر زاهدان با رویکرد کاهش ریزگردها، فصلنامه محیط شناسی، دوره ۴۳، شماره ۴

۱۳. نورش، حمید، حسین زاده دلیر، کریم، آذر، علی (۱۴۰۲)، تحلیل آینده‌نگری تغییرات کاربری اراضی شهری با استفاده از آنالیز تصاویر ماهواره‌ای (نمونه موردی: شهر تبریز)، فصل نامه آمایش محیط، شماره ۶۲، پاییز ۱۴۰۲.

۱۴. نیک پور، عامر، رضازاده، مرتضی و الهقلی تبار نشلی، فاطمه. (۱۳۹۸). الگوی گسترش کالبدی شهر آمل با رویکرد رشد هوشمند شهری. *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، سال نهم، شماره ۳۱.

15. Amati, M & Taylor, L(2010). From Green Belts to Green Infrastructure.Planning Practice & Research. Vol, 25. No,2.
16. Banai,R.(2014).Urban Sprawl: Definition, Data, Methods of Measurement, and Environmental, Consequences, Journal of Sustainability Education Vol. 7 :2151-7452.
17. Bianca, M., et al.(2012).Post-communist land use changes related tourban sprawl in the Romanian metropolitan areas, Journal of Studies andResearch in Human Geography,6(1):pp35-46. Available from: www.humangeographies.org.ro. Accessed date: 2013/08/29.
18. Burchell,R.Downs,A.McCann,B. & Mukherji,S.(2005).Sprawl costs: Economic impacts of unchecked development, Island Press.
19. Martinuzzi, Sebasti'an ,William A.Gould,Oлга M. Ramos Gonz'alez(2007).Land Development, Land use, and Urban Sprawl in PuertoRico,integrating remote sensing and population census data,Landscape and Urban Planning,No.79,p: 288-297.
20. Ramesh, M & Nigagunappa, R(2014). Development of urban belts- a super future for ecological balanca, Gulbarga city, Karnataka.
21. Tannier, C & et al,(2016). Impact of urban development om the functional connectivity of forested habitats: a joint contribution of advanced urban models and landscape grophs. Land use policy. Vol.52.
22. Polydor, M., Lolo, I. & Barons, M.(2012),Urban Sprawl and Challenges forUrban Planning, Journal ofEnvironmental Protection, 3, 1010-1019 across 26 European countries, Environment and Planning A,44(11), 2765-2784.

ارزیابی و رتبه‌بندی شاخص‌های کیفیت محیط شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد با تأکید بر رضایتمندی شهروندان (مطالعه موردی: شهر اسدآباد)

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۰/۰۶/۰۱ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۰/۰۸/۱۲

مریم محمودی (دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران)

مجید شمس* (استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران)

چکیده

رشد سریع شهرها و توسعه کالبدی آن موجب بروز بحران‌های مختلف در زندگی شهری نظیر مشکلات محیطی و نزول کیفیت محیط شده است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش اجرا، توصیفی- تحقیقی است و برای این منظور از پرسشنامه که در ۶ بعد اجتماعی- فرهنگی، کالبدی- فضایی، فعالیتی- عملکردی، زیست محیطی، مشارکت و رضایتمندی تدوین شده، استفاده شده است. جامعه آماری آن نیز ۳۷۳ نفر از شهروندان بافت مرکزی شهر اسدآباد می‌باشد. برای سنجش میزان پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد و به کمک آزمون‌های آماری و آزمون t در نرم‌افزار SPSS بررسی شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شاخصها و مؤلفه‌های کیفیت محیطی در بافت مرکزی شهر اسدآباد با یکدیگر اختلاف معناداری دارند و هر کدام دارای رتبه‌بندی هستند و این خود باعث می‌شود بر روی مؤلفه‌های ضعیف بیشتر تمرکز کرد و آنها را تقویت کرد.

واژه‌های کلیدی: بافت مرکزی، شهر اسدآباد، فضای شهری، کیفیت محیط شهری.

مقدمه

با توسعه جوامع انسانی و تغییر شیوه زندگی و سکونت مردم، توجه معماران، طراحان و برنامه ریزان به کیفیت فضاها و محیط‌های ساخته شده افزایش یافته و نقش طراحی به عنوان ابزاری برای شکل دادن به محیط زندگی و پاسخ‌گویی به توقعات و نیازهای انسان اهمیت بیشتری یافته است. (Lydon, 2012). در این راستا بافت‌های شهری چه بافت جدید و چه بافت قدیم که در زمان‌های مختلف شکل‌گیری هر شهر ایجاد شده‌اند نماینده تاریخ هویت گذشته و روند تغییرات شهرها هستند. شناسایی و تلاش برای حفظ و نگهداری آنها توأم با برنامه‌ریزی و طراحی جهت ساماندهی بافت‌های مذکور یکی از محوری‌ترین مواردی است که در برخورد با هر شهر و برنامه‌ریزی برای آن بایستی مد نظر باشد. لذا زیستگاه انسانی هنگامی می‌تواند بیشترین مطلوبیت را برای انسان در بر داشته باشد، که انتظارات وی را در ابعاد مختلف، زیست محیطی، اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و غیره برآورده سازد. چنانچه هر یک از این عوامل، در محیط زندگی یک فرد، فاقد کیفیات مطلوب باشند، بر احساس و ادراک وی از فضا و در نتیجه بر سطح رضایتمندی او از محیط زندگی تأثیرگذار خواهد بود (ارژنگی و محمدی، ۱۳۹۸). همچنین تحقیقات نشان داده است که کیفیت محیط زندگی، تأثیرات جدی بر سلامت روانی انسانها دارد (Hunt, 2012؛ Greif & Dadoo, 2015). با توجه به اینکه امروزه بر اثر الگوهای سنتی حاکم بر فضای طرح‌های جامع شهری و متأثر از مدیریت شهری حاکم، الگوی شهری در کشور ما، پراکنده با گسترش افقی شهرها می‌باشد. در این راستا لازم است کالبد، شهر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نقاط ضعف و قوت شناسایی شود تا بتوان برنامه‌ریزی و طراحی شهری را به سمت الگوی پایدار شهری سوق داد (Rossouw & Pacheco, 2012).

بافت شهر به هم تنیده شدن و نحوه استقرار ساختمانها و ترکیب آنها با یکدیگر در ارتباط با شبکه راهها بر اساس شرایط محیطی است (زیاری، ۱۳۹۴، ۱۹۴). در ساختار شهری ایران سازمانهای متعدد و مستقلی در فرآیند توسعه شهری مؤثر می‌باشند (یزدانی، ۱۴۰۴). منظور از بافت شهری سنتزی است از تمام اجزای کالبدی (بیتلی و ویلر، ۱۳۹۰، ۱۰۶) بافت شهر عبارت است از دانه‌بندی و در هم تنیدگی فضاها و عناصر شهری که به تبع ویژگیهای محیط طبیعی به ویژه توپوگرافی و اقلیمی در محدوده شهر یعنی بلوکها و محله‌های شهری به طور فشرده یا گسسته و با نظم خاص جایگزین شده‌اند (کردوانی و مورد غفاری، ۱۳۹۰، ۲۱).

بهره‌گیری از گونه‌های متنوع هنر عمومی به عنوان یکی از راه‌های پاسخگویی به عدم سرزندگی فضای شهری مطرح شده است (داوری و کوپایی و فنایی ۱۴۰۰).

بافت مرکزی شهر بافتی است دارای محدوده جغرافیایی نامشخص که با افت فیزیکی مسکن، کاهش جمعیت و مشکلات اجتماعی در بین مردم همراه می‌باشد. (Ley, 1991). از نظر جغرافیایی بافت محدوده مرکزی و فرسوده شهری^۱ ممکن است فقط تا یک فاصله کوتاهی از CBD به بیرون گسترش یابد و ممکن است تا محدوده سیاسی شهر اصلی را نیز در برگیرد. (رهنما. ۱۳۸۸، ۸۲). در رشد ارگانیک شهر، شهر بنا به هر دلیلی اعم از دفاعی، داد و ستد، موقعیت طبیعی، مذهبی و.... ساخته شده باشد، مرکز شهر جایگاه خود را داشته است (فرج کرده. ۱۳۸۷، ۳۰).

مفهوم کیفیت محیط شهری^۲ در نخستین کنفرانس موسوم به هابیات سازمان ملل در سال ۱۹۷۶ و به دنبال بروز و گسترش بحران در جنبه‌های مختلف زندگی شهری - اعم از زیست محیطی، اجتماعی، کالبدی و اقتصادی - مطرح شد که براساس آن کیفیت محیط معادل برآورده شدن نیازهای اساسی انسان و عدالت اجتماعی تبیین گردید (بحرینی، ۱۳۹۳). در دیدگاه ون کمپ^{۲۰۰۳} کیفیت محیط برآیندی است از ترکیب کیفیت اجزا با این تفاوت که این کلیت از جمع اجزا بالاتر است. هرکدام از اجزا (طبیعت، فضای باز، زیرساخت، محیط ساخته شده، تجهیزات محیط مصنوع و منابع طبیعی) مشخصات و کیفیت جزئی مربوط به خود را دارند (Van Kamp et al, 2003). تبعات تعاون و همکاری شهروندان ساکن در بافت‌های فرسوده به عنوان یک اصل حیاتی می‌تواند در جهت توسعه و بازآفرینی شهری عمل کند (حیاتی و آقایی جوبنی ۱۴۰۲).

در این حیطه شهر اسدآباد همچون شهرهای دیگر ایران تحت روند تاریخی و تحولات اقتصادی، اجتماعی و کالبدی چند دهه اخیر، چهره و بافتی دوگانه به خود گرفته است. بافت قدیم اسدآباد در قسمت مرکزی شهر و دارای نقشهای آشفته و درهم است. کوچه‌های تنگ و باریک با بن بستهای زیاد، تراکم بالا واحدهای مسکونی از ویژگیهای کالبدی این شهر است. خیابانهای مستقیم و عمود بر هم از اوایل قرن حاضر در این بافت احداث گردید، که انسجام محلات قدیمی را از بین برده و در کلیت خود فرمی شطرنجی به آن بخشیده است. لذا این مقاله درصدد پاسخگویی به این سؤالات است که چگونه می‌توان به ارتقا کیفیت محیط زیست

¹ inner city

² Urban Environmental Quality

شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد اقدام کرد؟ و آیا شهروندان اسدآباد ساکن در بافت مرکزی شهر از کیفیت محیط شهری خود رضایت دارند؟

تحقیقات مختلفی در این حوزه صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به چند مورد اشاره کرد؛ ویدد بیارا^۱ و همکاران (۲۰۱۳)، در مقاله‌ای با عنوان "تلاش برای ایجاد یک محیط با کیفیت، در فضای بیرونی شهری در بیجار"، به بررسی کشف راه‌هایی برای بهبود کیفیت فضای عمومی شهری به نام "محل شتر" که در مرکز شهر بیجار، جنوب غربی الجزایر واقع شده است، پرداخته است. با توجه به مشکلاتی که در فضاهای شهری در این مکان مورد مطالعه و در شهر بیجار از قبیل؛ نبودن امکانات تفریحی مناسب، نبودن ساختارهای مناسب جهت تفریح مدل و راهکارهایی جهت طراحی محیط در راستای کیفیت محیط شهری و همچنین امنیت شهروندان و همچنین آسایش روحی و روانی آنها نیز ارائه دهد. همچنین ارسلان^۲ و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان "طراحی محیط شهری؛ رابطه پایداری اجتماعی و نوسازی شهری"، به بررسی رابطه بین طراحی محیط شهری و پایداری اجتماعی در نوسازی شهری پرداخته است. در این پژوهش معیارهای کیفیت محیطی انتخاب و شناسایی شده‌اند و در بین ساکنین و ذینفعان نوسازی شهری، پخش شده و داده‌های اخذ شده با استفاده از روش ANP تحلیل شده‌اند که در بین فاکتورها و معیارهای اصلی پژوهش، شاخص کیفیت زندگی اجتماعی به بالاترین وزن خود رسید و همچنین تقوایی و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان "ارزیابی تأثیر کیفیت محیط شهری بر روابط اجتماعی شهروندان، مورد مطالعه محله آبکوه شهر مشهد"، به بررسی این تأثیر پرداختند. بنابراین استفاده از اصول محله‌های مطلوب و پایدار در فرایند برنامه‌ریزی شهری و بهرمندی از ظرفیت‌های محله به عنوان رویکرد جدید در سطح محله‌های شهری به منظور ارتقای کیفیت محیط شهری ضروری است. در این راستا توجه به کیفیت محیطی فضاهای شهری و لزوم توجه به متغیرهای تاثیرگذار در این کیفیت بر سطح روابط استفاده کنندگان از فضا می‌تواند به بهبود و ارتقاء تعاملات اجتماعی فضای شهری منجر شود، اهمیت و ضرورت بررسی این موضوع را در شهرها بیش از پیش نمایان می‌سازد. لذا در این مقاله سعی می‌شود به هدف شناسایی فاکتورها و ابعاد کیفیت محیط شهری در محدوده بافت مرکزی شهر اسدآباد پرداخته شود تا با شناسایی و سنجش ابعاد کیفیت محیطی بتوان به رفاه و رضایت شهروندان و همچنین ارتقاء کیفیت زندگی آنها دست یافت.

^۱ Wided BIARA

^۲ Arslan

فرضیه‌های تحقیق

- با توجه به مطالعات انجام شده فرضیه‌های پژوهش نیز به صورت زیر بیان می‌گردد؛
۱. به نظر می‌رسد زیرشاخص‌ها و بارزهای تشکیل دهنده ابعاد کیفیت محیط شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد اختلاف معناداری با هم دارند.
 ۲. به نظر می‌رسد شهروندان اسدآباد ساکن در بافت مرکزی شهر از کیفیت محیط شهری خود رضایت ندارند.

کیفیت محیط شهری پیش شرط کیفیت زندگی شهری

کیفیت زندگی شهری مفهومی پیچیده است که بر اساس نظام‌های مختلف تعریف می‌شود. در این میان، کیفیت محیط همیشه یکی از مهم‌ترین ترکیبات کیفیت زندگی بوده است و در واقع بخش اساسی مفهوم وسیع کیفیت زندگی تلقی می‌شود که مفاهیم بنیادی مانند سلامت و امنیت را در ترکیب با جنبه‌هایی مثل جذابیت در بر می‌گیرد و در نتیجه، ابعاد انسانی و طبیعی در مقیاس‌هایی فضایی مختلف عمل می‌کند (رادجهانبانی و پرتوی، ۱۳۹۰: ۲۷). کیفیت زندگی ارتباط مستقیم با کیفیت محیط شهری دارد، از اینرو می‌توان کیفیت محیط شهری را مفهوم جامع کیفیت زندگی در مقیاس شهر تلقی نمود (Moser, 2009). در نمودار شماره (۱)، نمودار عمومی کیفیت محیط شهری نشان داده شده است. در پژوهش حاضر، ماهیت تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ شیوه اجرا توصیفی-تحقیقی می‌باشد همچنین این پژوهش از حیث روش‌شناختی از نوع توصیفی-تحلیلی دسته‌بندی می‌شود. در بخش توصیفی شرایط موجود در نمونه مورد مطالعه به تفصیل توصیف و شرح داده خواهد شد. در بخش تحلیل و تحقیق نیز با توجه به شرایط حاکم بر تحقیق و اهداف و فرضیه‌های آن، می‌توان بیان کرد که روش ترکیبی کمی و کیفی سازگارترین روش انتخابی است. در این راستا گردآوری داده‌ها و اطلاعات از پرسشنامه‌ای استفاده می‌شود که سؤالات آن بر اساس طیف لیکرت تنظیم شده است. برای تعیین نمونه از فرمول کوکران و برای گردآوری داده‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شد. بدین منظور با توجه به ماهیت کیفیت محیط شهری و عوامل عمده تأثیرگذار و تأثیرپذیر از آن، جامعه آماری پژوهش حاضر شهروندان محدوده بافت مرکزی شهر اسدآباد تشکیل می‌دهند که یا در آن محل زندگی می‌کنند و بومی هستند و یا تجربه بودن در این محل را داشتند که حجم این جامعه آماری ۱۲۷۰۸ نفر است (آمارنامه شهرداری

اسدآباد، ۱۳۹۸) و با استفاده از فرمول کوکران، ۳۷۳ پرسشنامه محاسبه و سنجش داده‌ها بر روی این تعداد از افراد جامعه نمونه و به صورت تصادفی صورت می‌گیرد. جهت سنجش میزان پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ به دست آمده برای هر متغیر در این پژوهش بالای ۰/۷۰ می‌باشند که در جدول شماره (۱) نشان داده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS و با بهره‌گیری از آزمونهای آماری و آزمون t به منظور ارزیابی کیفیت محیط شهری و رتبه‌بندی شاخص‌های کیفیت محیط شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد، استفاده شده است.

محیط زیست (طبیعی و انسانی)	محیط کالبدی (فضای ساخته شده)
کیفیت محیط شهری	
محیط اجتماعی (کیفیت زندگی)	محیط اقتصادی (اقتصاد، خانوار، شهر)

نمودار شماره (۱): نمودار عمومی کیفیت محیط شهری، منبع: (Moser, 2009)

روش پژوهش

جامعه آماری، روش گردآوری داده‌ها

در پژوهش حاضر، ماهیت تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ شیوه اجرا توصیفی- تحقیقی می‌باشد همچنین این پژوهش از حیث روش‌شناختی از نوع توصیفی-تحلیلی دسته‌بندی می‌شود. در بخش توصیفی شرایط موجود در نمونه مورد مطالعه به تفصیل توصیف خواهد شد. در بخش تحلیل و تحقیق نیز با توجه به شرایط حاکم بر تحقیق و اهداف و فرضیه‌های آن، روش ترکیبی کمی و کیفی سازگارترین روش انتخابی است. در این راستا گردآوری داده‌ها و اطلاعات از پرسشنامه‌ای استفاده می‌شود که سؤالات آن بر اساس طیف لیکرت تنظیم شده است. برای تعیین نمونه از فرمول کوکران و برای گردآوری داده‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شد. بدین منظور با توجه به ماهیت کیفیت محیط شهری و عوامل عمده تأثیرگذار و تأثیرپذیر از آن، جامعه آماری پژوهش حاضر شهروندان محدوده بافت مرکزی شهر اسدآباد تشکیل می‌دهند که یا در آن محل زندگی می‌کنند و بومی هستند و یا تجربه بودن در این محل را داشتند که حجم این جامعه آماری ۱۲۷۰۸ نفر است (آمارنامه شهرداری اسدآباد، ۱۳۹۸) و با استفاده از فرمول کوکران، ۳۷۳ پرسشنامه محاسبه و سنجش داده‌ها بر روی این تعداد از افراد جامعه نمونه و به صورت تصادفی صورت می‌گیرد. جهت سنجش میزان

پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ به دست آمده برای هر متغیر در این پژوهش بالای ۰/۷۰ می‌باشند که در جدول شماره (۱) نشان داده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS و با بهره‌گیری از آزمون‌های آماری و آزمون t به منظور ارزیابی کیفیت محیط شهری و رتبه‌بندی شاخص‌های کیفیت محیط شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد، استفاده شده است.

جدول شماره (۱): میزان آلفای کرونباخ متغیرهای تحقیق اطلاعات شهروندان آلفای کرونباخ

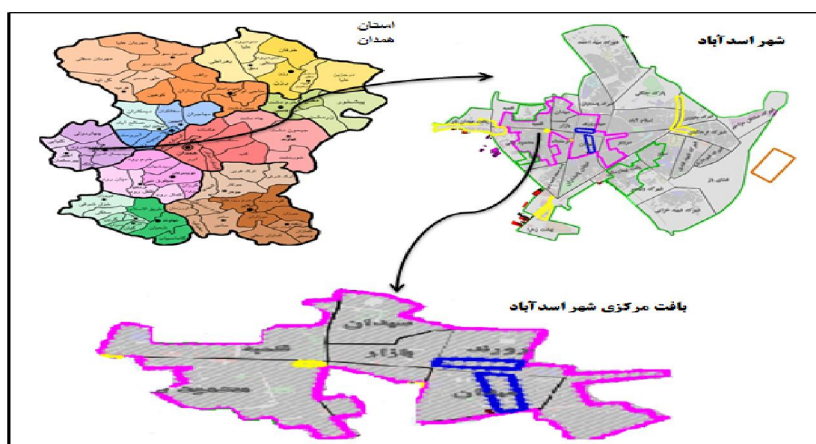
شاخص	مقادیر Cronbachs Alpha
اجتماعی - فرهنگی	۰/۸۲۹
کالبدی - فضایی	۰/۸۱۶
فعالیتی - عملکردی	۰/۷۳۴
زیست محیطی	۰/۸۶۵
مشارکت	۰/۷۵۵
رضایتمندی	۰/۸۳۰

معیارها و شاخص‌های اندازه‌گیری و عملیاتی سازی شاخص‌های پژوهش

برای دسترسی به هدف پژوهش، از داده‌های موجود و متغیرها و شاخص‌هایی که به صورت پرسشنامه تدوین شده بودند و در اختیار جامعه آماری قرار گرفتند، استفاده شده است. در طراحی پرسشنامه ۶ مؤلفه، از مؤلفه‌های کیفیت محیط، اساس تنظیم و طراحی آن قرار گرفته است. این ۶ مؤلفه اصلی (اجتماعی - فرهنگی، کالبدی - فضایی، فعالیت - عملکردی، زیست محیطی، مشارکت و رضایتمندی)، خود شامل شاخص‌هایی (آسایش و امنیت، هویت و حس مکان، خوانایی، ارزش‌های تاریخی و فرهنگی، سرزندگی، دسترسی، ایمنی، کیفیت فرم و بافت، همه شمولی، تنوع و گوناگونی فعالیتها و عملکردها، دعوت‌کنندگی بودن محیط و فضای شهری، آلودگی صوتی - هوایی - بصری، فضای سبز و باز، کیفیت بهداشت، اعتماد، حقوق شهروندان، تمایل و انگیزه، حس مسئولیت و رضایتمندی) می‌باشند و در عین حال نیز هر کدام یک از شاخص‌ها نیز شامل گویه‌هایی هستند که پرسشهای مربوطه بر آن اساس نیز تدقیق شده است.

نمونه مورد مطالعه پژوهش

این شهر مرکز شهرستان اسدآباد می‌باشد. وسعت بافت پر شهر اسدآباد حدود ۷۷۰ هکتار محاسبه گردیده است. که در این می‌توان جمعیت محدوده بافت مرکزی شهر اسدآباد را ۱۲۷۰۸ نفر برآورد کرد. در تصویر شماره (۱)، موقعیت جغرافیایی محدوده بافت مرکزی در شهر اسدآباد نشان داده شده است.

تصویر شماره (۱): موقعیت جغرافیایی محدوده بافت مرکزی در شهر اسدآباد، منبع: شهرداری شهر اسدآباد، ۱۳۹۹

نتایج و بحث

در پژوهش حاضر برای تحلیل داده‌ها از آزمون خی دو، آزمون t با استفاده از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق شهروندان ساکن در بافت مرکزی شهر اسدآباد که معادل ۱۲۷۰۸ نفر می‌باشد (شهرداری شهر اسدآباد، ۱۳۹۹)، تنظیم شده و حجم نمونه این پژوهش ۳۷۳ نفر با استفاده از فرمول کوکران محاسبه شده است که پرسشنامه و سنجش داده‌ها بر روی این تعداد از افراد جامعه نمونه و به صورت تصادفی صورت می‌گیرد؛ در این راستا جدول شماره (۲)، مشخصات نمونه آماری نشان داده شده است.

جدول شماره (۲): مشخصات نمونه آماری شهروندان پاسخگو در بافت مرکزی شهر اسدآباد

جنس	تعداد	درصد	سن	تعداد	درصد	تحصیلات	تعداد	درصد	شغل	تعداد	درصد
مرد	۲۰۱	۵۳/۸	زیر ۳۰ سال	۱۱۰	۲۹/۴	زیر دیپلم	۲۵	۶/۷	آزاد	۲۳۵	۶۳
زن	۱۷۲	۴۶/۱	۳۰ - ۴۰	۱۷۸	۴۷/۷	دیپلم	۸۵	۲۲/۷	دولتی	۱۱۹	۳۱
			۴۰ - ۵۰	۴۴	۱۱/۷	فوق دیپلم	۹۳	۲۵	سایر	۱۹	۶
			۵۰ سال و بالاتر	۳۹	۱۰/۴	کارشناسی	۱۵۸	۴۲/۳			
			بی‌پاسخ	۲	۰/۵	کارشناسی ارشد و بالاتر	۱۲	۳/۲			

منبع: (نگارندگان، ۱۳۹۹)

– سنجش وضعیت مؤلفه‌های شاخص اجتماعی – فرهنگی در نمونه مورد مطالعه

جدول شماره (۳): آزمون t تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین مشاهده شده مؤلفه‌های شاخص اجتماعی – فرهنگی

رتبه	مؤلفه	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تفاوت میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری	وضعیت
۱	آسایش و امنیت	۳/۳۱۱	۳	۰/۳۱۱	۳/۴۵۱	۰/۰۰۰	قوی
۳	هویت و حس مکان	۳/۰۳	۳	۰/۰۳	۱/۰۲۶	۰/۰۷	متوسط
۲	خوانایی	۳/۲۹۰	۳	۰/۳۹۰	۳/۳۸۴	۰/۰۰۱	قوی
۴	ارزش‌های تاریخی و فرهنگی	۲/۲۶۱	۳	-۰/۳۹	۱/۰۱۹	۰/۰۹۱	ضعیف

با توجه به جدول شماره (۳) مشاهده می‌شود، میانگین مؤلفه آسایش و امنیت در محدوده مورد مطالعه ۳/۳۱۱ و مؤلفه خوانایی ۳/۲۹۰ به دست آمده، که این مقادیر از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ بیشتر است. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده برای این مؤلفه، کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($P < 0.05$)، لذا تفاوت بین میانگین مشاهده شده و میانگین

مورد انتظار معنی‌دار می‌باشد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میزان مؤلفه‌های آسایش و امنیت و خوانایی در محدوده مورد مطالعه بالاتر از حد متوسط و قوی هستند و پس از آن به ترتیب مؤلفه هویت و حس مکان در کیفیت محیط بافت مرکزی شهر اسدآباد در حد متوسط می‌باشند و در آخر ارزش‌های تاریخی و فرهنگی، فاکتوری است که به صورت ضعیف در بافت مرکزی شهر اسدآباد خود را نشان داده است.

– سنجش وضعیت مؤلفه‌های شاخص کالبدی – فضایی در نمونه مورد مطالعه

جدول شماره (۴): آزمون t تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین مشاهده شده مؤلفه‌های شاخص کالبدی- فضایی

رتبه	مؤلفه	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تفاوت میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری	وضعیت
۳	سرزندگی	۲/۸۱۶	۳	-۰/۱۸۴	۰۲/۴۵۹	۰/۰۱۱	ضعیف
۴	دسترسی	۲/۶۰۳	۳	-۰/۳۹۷	۲/۹۲۰	۰/۰۰۰	ضعیف
۲	ایمنی	۳/۰۱۷	۳	۰/۰۱۷	۱/۷۱۶	۰/۰۸۱	متوسط
۱	کیفیت فرم و بافت	۳/۱۹۰	۳	۰/۱۹۰	۲/۹۱۸	۰/۰۰۱	قوی

با توجه به جدول شماره (۴) مشاهده می‌شود، میانگین مؤلفه کیفیت فرم و بافت در بافت مرکزی شهر اسدآباد ۳/۱۹۰ به دست آمده، که این مقادیر از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ بیشتر است. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده برای این مؤلفه، کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($P < 0.05$)، لذا تفاوت بین میانگین مشاهده شده و میانگین مورد انتظار معنی‌دار می‌باشد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میزان مؤلفه کیفیت فرم و بافت در محدوده مورد مطالعه بالاتر از حد متوسط و قوی می‌باشد و پس از آن به ترتیب مؤلفه ایمنی در کیفیت محیط بافت مرکزی شهر اسدآباد در حد متوسط می‌باشند و در آخر مؤلفه‌های سرزندگی و دسترسی به ترتیب، فاکتورهایی است که به صورت ضعیف در بافت مرکزی شهر اسدآباد خود را نشان داده است.

– سنجش وضعیت مؤلفه‌های شاخص فعالیت – عملکردی در نمونه مورد مطالعه

جدول شماره (۵): آزمون t تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین مشاهده شده مؤلفه‌های شاخص

فعالیتی – عملکردی

رتبه	مؤلفه	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تفاوت میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری	وضعیت
۳	همه شمول بودن	۲/۹۱۷	۳	۰/۰۸۳	۱/۵۲۴	۰/۰۷	متوسط
۲	تنوع و گوناگونی فعالیتها و عملکردها	۳/۰۵۶	۳	۰/۰۵۶	۱/۶۷۱	۰/۰۶۲	متوسط
۱	دعوت کنندگی بودن محیط و فضای شهری	۳/۲۴۹	۳	۰/۲۴۹	۳/۱۹۴	۰/۰۰۱	قوی

با توجه به جدول شماره (۵) مشاهده می‌شود، میانگین مؤلفه دعوت کنندگی بودن محیط و فضای شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد ۳/۲۴۹ به دست آمده، که این مقادیر از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ بیشتر است. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده برای این مؤلفه، کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($P < 0.05$)، لذا تفاوت بین میانگین مشاهده شده و میانگین مورد

انتظار معنی‌دار می‌باشد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میزان دعوت کنندگی بودن محیط و فضای شهری در محدوده مورد مطالعه بالاتر از حد متوسط و قوی می‌باشد و پس از آن به ترتیب مؤلفه‌های همه شمول بودن و تنوع و گوناگونی فعالیتها و عملکردها به صورت متوسط در بافت مرکزی شهر اسدآباد خود را نشان داده است.

– سنجش وضعیت مؤلفه‌های شاخص زیست محیطی در نمونه مورد مطالعه

جدول شماره (۶): آزمون t تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین مشاهده شده مؤلفه‌های شاخص زیست

محیطی

رتبه	مؤلفه	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تفاوت میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری	وضعیت
۳	آلودگی (هوایی، صوتی و بصری)	۲/۹۵۰	۳	۰/۰۵۰	۱/۷۵۶	۰/۰۶۱	متوسط

۲	فضای سبز و باز	۳/۰۷۵	۳	۰/۰۷۵	۱/۷۴۰	۰/۰۸۹	متوسط
۱	کیفیت بهداشت	۳/۳۱۴	۳	۰/۳۱۴	۲/۶۰۸	۰/۰۱	قوی

با توجه به جدول شماره (۶) مشاهده می‌شود، میانگین مؤلفه کیفیت بهداشت در بافت مرکزی شهر اسدآباد ۳/۳۱۴ به دست آمده، که این مقادیر از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ بیشتر است. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده برای این مؤلفه، کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($P < 0/05$)، لذا تفاوت بین میانگین مشاهده شده و میانگین مورد انتظار معنی‌دار می‌باشد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میزان کیفیت بهداشت در محدوده مورد مطالعه بالاتر از حد متوسط و قوی می‌باشد و پس از آن به ترتیب مؤلفه‌های آلودگی (هوایی، صوتی و بصری) و فضای سبز و باز به صورت متوسط در بافت مرکزی شهر اسدآباد خود را نشان داده است.

– سنجش وضعیت مؤلفه‌های شاخص مشارکت در نمونه مورد مطالعه

جدول شماره (۷): آزمون t تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین مشاهده شده مؤلفه‌های شاخص مشارکت

رتبه	مؤلفه	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تفاوت میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری	وضعیت
۴	اعتماد	۲/۷۱۴	۳	-۰/۲۸۶	۳/۱۰۹	۰/۰۰۱	ضعیف
۲	حقوق شهروندی	۳/۲۰۱	۳	۰/۲۰۱	۰/۹۷۶	۰/۰۰۱	قوی
۳	تمایل و انگیزه	۳/۰۹	۳	۰/۰۹	۱/۷۵۱	۰/۰۵۹	متوسط
۱	حس مسئولیت	۳/۵۸۴	۳	۰/۵۸۴	۳/۸۶۳	۰/۰۰۰	قوی

با توجه به جدول شماره (۷) مشاهده می‌شود، میانگین مؤلفه حس مسئولیت ۳/۵۸۴ و مؤلفه حقوق شهروندی ۳/۲۰۱ در بافت مرکزی شهر اسدآباد چنین به دست آمده، که این مقادیر از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ بیشتر است. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده برای این مؤلفه، کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($P < 0/05$)، لذا تفاوت بین میانگین مشاهده شده و میانگین مورد انتظار معنی‌دار می‌باشد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میزان مؤلفه‌های حس مسئولیت و حقوق شهروندی در محدوده مورد مطالعه بالاتر از حد متوسط و

قوی می‌باشد و پس از آن مؤلفه تمایل و انگیزه رتبه متوسط و مؤلفه اعتماد رتبه و وضعیت ضعیف را در بافت مرکزی شهر اسدآباد به خود اختصاص داده‌اند.

سنجش فرضیات

فرضیه اول: به نظر می‌رسد زیرشاخص‌ها و بارزهای تشکیل دهنده ابعاد کیفیت محیط شهری در بافت مرکزی شهر اسدآباد اختلاف معناداری با هم دارند. با توجه به یافته‌های جداول مربوط به مقایسه میانگین‌های ۶ شاخص اصلی (اجتماعی- فرهنگی، کالبدی- فضایی، فعالیتی- عملکردی، زیست محیطی، مشارکت و رضایتمندی) با استفاده از آزمون t، که در بالا به تفصیل بیان شدند، هر کدام در وضعیت متفاوتی در محدوده مورد مطالعه می‌باشند؛ در نتیجه فرضیه اول، تأیید می‌شود.

از نظر شاخص اجتماعی- فرهنگی زیر شاخص‌ها و مؤلفه‌های آسایش و امنیت و خوانایی در وضعیت قوی و خوبی در بافت مرکزی شهر اسدآباد قرار دارند و مؤلفه هویت و حس مکان در وضعیت متوسط در حیطه کیفیت محیط شهری در بافت مرکزی قرار دارد و در آخر نیز مؤلفه ارزش‌های تاریخی و فرهنگی با توجه به اینکه در بافت مرکزی از کیفیت خوبی برخوردار نیستند

و همچنین نشانه‌های فرهنگی و تاریخی و ارزشی در بافت مرکزی شهر اسدآباد کمرنگ‌تر شده است، این شرایط باعث شده زیرشاخص ارزشهای تاریخی و فرهنگی در وضعیت ضعیف در بافت مرکزی خود را نشان دهد.

از نظر شاخص کالبدی- فضایی زیرشاخص و مؤلفه کیفیت فرم و بافت در وضعیت قوی و خوبی در بافت مرکزی شهر به دلیل ساخت و سازهای جدید و بهسازی و نوسازی بافت، سازگاری کاربری‌های همجوار، هماهنگی طراحی مبلمان شهری با آب و هوا و بافت مرکزی، قرار دارد و همچنین مؤلفه ایمنی نیز در رتبه متوسط از کیفیت محیط شهری برخوردار است و این خود بیان کننده سطح متوسطی از میزان استحکام و کیفیت مسکن، سطح ایمنی فضاها در محلات و ایمنی لازم برای ساختمانهای در حال ساخت، می‌باشد. از نظر مؤلفه‌های سرزندگی و دسترسی نیز در شرایط ضعیفی از نظر کیفیت محیطی در بافت مرکزی برخوردارند و این خود نشاندهنده عدم سرزندگی در بافت مرکزی شهر اسدآباد می‌باشد.

از نظر شاخص فعالیتی- عملکردی زیر شاخص دعوت کنندگی بودن محیط و فضای شهری در رتبه خوب و قوی از نظر کیفیت محیطی در بافت مرکزی برخوردار است و این خود نشان

دهنده وجود برخی کاربری‌ها و فضاهای محله‌ای جهت حضور افراد جهت گذران اوقات در بافت مرکزی از نظر شهروندان می‌باشد و همچنین از حیطه مؤلفه‌های تنوع و گوناگونی فعالیتها و عملکردها و همه شمول بودن با توجه به یافته‌های پژوهش، این دو مؤلفه در رتبه و شرایط متوسطی از کیفیت محیط شهری برخوردارند و این نشان دهنده عدم تنوع کاربری‌ها و فعالیت‌ها در محلات بافت مرکزی و عدم وجود امکانات و بستر مناسب برای فعالیت در محلات بافت مرکزی می‌باشد.

از نظر شاخص زیست محیطی زیر شاخص کیفیت بهداشت در بافت مرکزی شهر اسدآباد در رتبه خوب و قوی از نظر سطح کیفیت محیط شهری برخوردار است و این بازگو کننده سیستم خوب دفع فاضلاب در بافت مرکزی شهر، جمع نشدن آبهای سطحی در زمان بارش باران در سطح شهر، کیفیت تمیزی و بهداشت معابر و خیابانها و کوچه‌های بافت مرکزی شهر اسدآباد، می‌باشد. از نظر مؤلفه‌های فضای سبز و باز و آلودگی (هوایی، صوتی و بصری)، در رتبه و وضعیت متوسطی از نظر کیفیت محیط شهری برخوردار است.

از نظر شاخص مشارکت، زیرشاخص‌ها و مؤلفه‌های حس مسئولیت و حقوق شهروندی از نظر کیفیت محیطی در بافت مرکزی شهر اسدآباد دارای رتبه خوب و قوی برخوردار هستند. از نظر زیرشاخص و مؤلفه تمایل و انگیزه در وضعیت متوسط قرار دارد و این نشان دهنده تمایل شهروندان به عنوان یک شهروند در امر زیباسازی منطقه خود و همچنین تمایل به مشارکت در صورت وجود مشوق‌های مالی (مثل دادن وام) از نظر شهروندان در بافت مرکزی شهر اسدآباد می‌باشد. در انتها مؤلفه اعتماد که از وضعیت و رتبه ضعیفی در بافت مرکزی قرار دارد و بیان کننده میزان عدم اعتماد به دولت و شهرداری جهت مشارکت در پروژه‌های شهری و عدم اعتقاد مدیران و مسئولین دست اندرکار امور شهری به مشارکت مردم و تحمیل نظرات خود به مردم در بافت مرکزی می‌باشد.

سنجش وضعیت شاخص رضایتمندی در نمونه مورد مطالعه

در جدول شماره (۸) میانگین مشاهده شده نمرات مؤلفه‌های شاخص رضایتمندی با میانگین مورد انتظار، از طریق آزمون t تک نمونه‌ای پرداخته شده است تا مشخص گردد وضعیت این مؤلفه در مقایسه با متوسط جامعه چگونه است.

جدول شماره (۸): آزمون t تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین مشاهده شده مؤلفه‌های شاخص

رضایتمندی

مؤلفه	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تفاوت میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری	وضعیت
رضایتمندی	۲/۶۴۳	۳	-۰/۳۵۷	۳/۴۲۰	۰/۰۰۱	ضعیف

با توجه به جدول شماره (۸) مشاهده می‌شود، میانگین شاخص رضایتمندی مقدار ۲/۶۴۳ به دست آمده، که این مقدار از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ کمتر است. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($p=0/001$) لذا تفاوت بین میانگین مشاهده شده و میانگین مورد انتظار معنی‌دار می‌باشد ($P<0/05$). بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که شاخص رضایتمندی از نگاه پاسخگویان در بافت مرکزی شهر اسدآباد پایینتر از حد متوسط بوده و در وضعیت ضعیفی است. در این راستا فرضیه دوم تحت عنوان: به نظر می‌رسد شهروندان اسدآباد ساکن در بافت مرکزی شهر از کیفیت محیط شهری خود رضایت ندارند، با توجه به جدول شماره (۸) و وضعیت ضعیف مؤلفه رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیطی در بافت مرکزی شهر اسدآباد می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه دوم که عدم رضایتمندی را بیان می‌دارد، تأیید شده است.

نتیجه‌گیری

در انتها باید گفت توجه به توسعه مناطق فرودست جامعه مسأله حایز اهمیتی است. هر چند بسیاری از استانداردهای جهانی می‌تواند موجب ارتقا توسعه، سرزندگی اجتماعی و اقتصادی محدوده‌های فرسوده و پر چالش چون محدوده بافت مرکزی شهر اسدآباد گردد. می‌توان گفت که از نظر شاخص اجتماعی- فرهنگی، مؤلفه‌ها و زیرشاخص‌های آسایش و امنیت، خوانایی در وضعیت قوی هستند و مؤلفه هویت و حس مکان در وضعیت متوسط و مؤلفه ارزش‌های تاریخی و فرهنگی در وضعیت ضعیفی برخوردار است. از نظر شاخص کالبدی- فضایی، مؤلفه کیفیت فرم و بافت در رتبه خوب و مؤلفه ایمنی در رتبه متوسط و همچنین مؤلفه‌های سرزندگی و دسترسی وضعیت ضعیف را از نظر کیفیت محیط شهری به خود اختصاص داده‌اند. از نظر شاخص فعالیتی- عملکردی، مؤلفه دعوت کنندگی بودن محیط و فضای شهری در رتبه یک و خوب برخوردارند و تنوع و گوناگونی فعالیتها و عملکردها و همه

شمول بودن با توجه به یافته‌های پژوهش، این دو مؤلفه در رتبه و شرایط متوسطی از کیفیت محیط شهری برخوردارند. از نظر شاخص زیست محیطی، مؤلفه کیفیت بهداشت در بافت مرکزی شهر اسدآباد در رتبه خوب و قوی از نظر سطح کیفیت محیط شهری برخوردار است و مؤلفه‌های فضای سبز و باز و آلودگی (هوایی، صوتی و بصری)، در رتبه و وضعیت متوسطی از نظر کیفیت محیط شهری برخوردار است. از نظر شاخص مشارکت، زیرشاخص‌ها و مؤلفه‌های حس مسئولیت و حقوق شهروندی از نظر کیفیت محیطی در بافت مرکزی شهر اسدآباد دارای رتبه و وضعیت خوب و قوی برخوردار هستند و مؤلفه تمایل و انگیزه در وضعیت متوسط قرار دارد و مؤلفه اعتماد که از وضعیت ضعیفی در بافت مرکزی قرار دارد و در انتها از نظر شاخص رضایتمندی از نگاه پاسخگویان در بافت مرکزی شهر اسدآباد پایینتر از حد متوسط بوده و در وضعیت ضعیفی است و این نشان دهنده لزوم توجه بیشتر و مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب در جهت ارتقاء و بهبود شرایط کنونی بافت مرکزی شهر اسدآباد می‌باشد.

پیشنهادهای پژوهش

- جلوگیری از بوجود آمدن گوشه‌ها و کنج در بخش‌های خلوت و بدون نظارت جهت ایجاد امنیت در فضاهای شهری
- برگزاری برنامه‌های ورزشی همچون مسابقات شطرنج، یوگا و غیره در مکان جهت ارتقا همبستگی اجتماعی شهروندان
- حمایت و برنامه ریزی بر پروژه‌های مطالعاتی در رابطه با فرهنگ و آداب و رسوم بومی و مکان‌گزینی رویدادهای مناسب هر کالبد در فضاهای شهری
- اجتناب از هر نوع ساخت و ساز که دید به ابنیه شاخص را مخدوش می‌کند، و حفظ و بارز نمودن نقاط ارزشمند تاریخی و دارای ارزش هنری
- آگاه کردن مردم از طرح‌ها و برنامه‌ها و شرکت دادن و در ارتباط بودن با شهروندان بدون جهت سیاسی؛
- فراهم کردن زمینه‌ای برای دسترسی یکسان شهروندان به امکانات گذران اوقات فراغت شهروندان
- اجرای کفسازی و انتخاب نوع مصالح باید بگونه‌ای باشد که حرکت معلولین، کودکان و سالمندانی که از عصا استفاده می‌کنند به راحتی میسر گردد.

منابع و مآخذ:

- ۱- ارزشنگی، حجت و محمدی، علیرضا (۱۳۹۸)، "ارزیابی کیفیت محیط شهری (مطالعه موردی: منطقه چهار شهر اردبیل)"، نشریه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۷-۱.
- ۲- آمارنامه شهرداری شهر اسدآباد، ۱۳۹۸.
- ۳- بیتلی تی و ویلر اس.ام. (۱۳۹۰)، "نوشته‌هایی درباره توسعه شهری پایدار"، مترجم: کیانوش ذاکر حقیقی، ناشر: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، چاپ دوم، ص ۵۰۲.
- ۴- بحرینی، سیدحسین (۱۳۹۳)، "فرآیند طراحی شهر"، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ۹، ص ۴۶۹.
- ۵- تقوایی علی اکبر، معروفی سکینه، پهلوان سمیه. ارزیابی تأثیر کیفیت محیط شهری بر روابط اجتماعی شهروندان مورد مطالعه: محله آبکوه شهر مشهد. نقش جهان - مطالعات نظری و فناوری‌های نوین معماری و شهرسازی. ۱۳۹۲؛ ۳ (۱) ۴۳-۵۴.
- ۶- رادجانبانی، نفیسه و پروین پرتوی (۱۳۹۰)، "بررسی تطبیقی کیفیت محیط در محله‌های شهری با رویکرد توسعه پایدار مورد پژوهشی: محله‌های خیابان و ایلگلی تبریز"، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۶.
- ۷- رهنما، محمدرحیم (۱۳۸۸)، "برنامه‌ریزی مناطق مرکزی شهرها (اصول، مبانی، تئوریها، تجربیات و تکنیکها)"، چاپ اول، ناشر: دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ص ۴۴۸.
- ۸- زیاری، کرامت‌الله (۱۳۹۴)، "برنامه‌ریزی شهرهای جدید"، انتشارات سمت، چاپ ۱۵، ص ۲۳۲.
- ۹- شهرداری شهر اسدآباد، ۱۳۹۹.
- ۱۰- فرج کرده، خدر (۱۳۸۷)، "جایگاه مرکز شهر در نظریه‌های ساخت شهر و برنامه‌ریزی شهری"، مجله شهرداریها، سال نهم، شماره ۸۹.
- ۱۱- کردوانی، پرویز، مورد غفاری، ونوس. (۱۳۹۰). توریسم و رویکرد نوسازی در طراحی بافتهای تاریخی شهری مطالعه موردی: شهر اصفهان. جغرافیایی سرزمین، شماره ۲ (پیاپی ۳۰)، ۱۹-۳۲.
- ۱۲- لینچ، کوین (۱۳۹۵)، "تئوری شکل خوب شهر"، مترجم: سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هفتم، ص ۷۰۰.

۱۳- یزدانی (۱۴۰۴) کاربرد مدل هماهنگی عامل بنیان در مکان‌یابی مناطق توسعه شهری مطالعه موردی: فاز ۷ هشتگرد و تپه امام گل همدان، مجله علمی-پژوهشی آمایش محیط شماره ۶۸، دوره ۱۸

۱۴- داوری و کوپایی و فنایی (۱۴۰۴) ارزیابی و اولویت‌بندی گونه‌های هنر عمومی در راستای سرزندگی خیابان‌های پیاده محور با استفاده از فرایند سلسله مراتبی مطالعه موردی: خیابان پیاده محور بهار باغ عباسی اصفهان، مجله علمی پژوهشی آمایش محیط، شماره ۶۸، دوره ۱۸

۱۵- حیاتی و آقاجونی (۱۴۰۴) بررسی کاربرد اصول نوشهرگرایی در احیای بافت‌های فرسوده شهری، مطالعه موردی: بندر ماهشر، مجله علمی پژوهشی آمایش محیط، شماره ۶۸، دوره ۱

- 16- Arslan G, Gultekin AB, Kivrak S, Yildiz S, (2020), " BUILT ENVIRONMENT DESIGN - SOCIAL SUSTAINABILITY RELATION IN URBAN RENEWAL", Sustainable Cities and Society (2020), doi: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102173>.
- 17- Carmona, M., Magalhães C., Hammond, L. (2008). "Public Spaces: The Management Dimension", USA & Canada, Routledge, p: ۴۰۹
- 18- Greif, M.J., & Dadoo F.N. (2015). How Community Physical, Structural, and Social Stressors Relate to Mental Health in the Urban Slums of Accra, Ghana. *Health & Place*, 33, 57-66.
- 19- Hunt, F. (2012). Health and Well-being: The Role of Government. *Public Health*, 126, 19-23.
- 20- Lydon, M. (2012). Tactical Urbanism: A look at 2012. Planetizen. <http://www.planetizen.com/node/59977> (Accepted August 22, 2016).
- 21- Ley, D., & Frost, H. (1991). The inner city. *Canadian cities in transition*, 313-348.
- 22- Moser, G., 2009. Quality of life and sustainability: Toward person-environment congruity, *Journal of Environmental Psychology*, v. 29(3), p. 351-357.
- 23- Rossouw, S. and Pacheco, G., 2012. Measuring non-economic quality of life on a sub-national level: A case study of New Zealand. *Journal of Happiness Studies*, v. 13(3), p. 439-454.
- 24- Van Kamp, I.V. Leidelmeijer, K. Marsman, G. Hollander, A. d. (2003). Urban Environmental Quality and Human Wellbeing towards

Conceptual Framework and Demarcation of Concepts.A Literature Study, Journal of the Landscape and Urban Planning, No. 65., pp:77-92.

- 25- Wided BIARA Ratiba, ALKAMA Djamal, NABOU Mohamed(2013), “The quest for a quality environment, in the urban outside space in Bechar”, TerraGreen 13 International Conference 2013 - Advancements in Renewable Energy and Clean Environment, Journal of Energy Procedia 36 (2013) 34 – 41, doi: 10.1016/j.egypro.2013.07.005

تحلیلی بر الگوهای تفکیک اراضی و مؤلفه‌های مؤثر بر آن در مناطق حومه‌ای شهر اردبیل^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۳/۰۵/۲۸ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۳/۰۷/۱۱

مریم جامی اودولو (پژوهشگر پسادکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران)
محمدحسن یزدانی* (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران)
عطا غفاری گیلانده (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران)

چکیده

الگوهای تفکیک زمین یکی از ابزارهایی می‌باشد که به استفاده‌کنندگان زمین و طراحان و برنامه‌ریزان شهری این امکان را می‌دهد تا توسعه و ساخت وسازهای موجود و آتی زمین را کنترل نموده و آن را با استانداردها و معیارهای مناسب با فرم و شکل شهری نزدیک نمایند. از این رو هدف پژوهش حاضر بررسی الگوهای تفکیک و مؤلفه‌های مؤثر بر آن در مناطق حومه‌ای شهر اردبیل می‌باشد. تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی- تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق را کارشناسان اجرایی در مسکن و شهرسازی و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شهر اردبیل تشکیل دادند که به روش گلوله برفی و به صورت هدفمند تعداد ۵۰ نفر از آنها انتخاب و پرسشنامه تکمیل شد. داده‌های حاصله با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و در ادامه، پس از وزن‌دهی به شاخص‌های مورد مطالعه با بهره‌گیری از روش آنتروپی شانون، مناطق منتخب با استفاده از مدل COPRAS رتبه‌بندی شدند. نتایج نشان می‌دهد، از نظر مؤلفه‌های مؤثر بر الگوهای تفکیک اراضی در محلات حومه‌ای شهر اردبیل شهرک‌های سبلان، دادگستری، کارشناسان و سینا به ترتیب در رتبه‌های اول تا چهارم قرار دارند. مؤلفه‌های مؤثر بر تفکیک زمین در شناسایی الگوی تفکیک زمین نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. فلذا در نظر گرفتن یک الگوی ثابت برای تمام فضاهای شهری با توجه مؤلفه‌های مؤثر امری بیهوده است و الگوی بهینه تفکیک زمین باید همواره با در نظر گرفتن مؤلفه‌های مؤثر باید مورد بازبینی و پایش قرار گیرند.

واژه‌های کلیدی: الگوی تفکیک، تفکیک اراضی، برنامه‌ریزی شهری، اردبیل.

^۱- این مقاله مستخرج از طرح پسادکتری دانشگاه محقق اردبیلی با شماره قرارداد ۱۵۵ استخراج گردیده است.

* نویسنده مسئول: yazdani@uma.ac.ir

مقدمه

توسعه کالبدی شهرها، فرایندی پویا و مداوم در نظر گرفته می‌شود که اگر سریع و بی-برنامه باشد، علاوه بر اینکه ترکیب کالبدی نامناسبی از فضاهای شهری به وجود می‌آورد. مشکلات عدیده‌ای را نیز در زمینه دسترسی به خدمات مختلف شهری، دامن‌گیر شهروندان خواهد کرد (خاکپور و صمدی، ۱۳۹۳: ۲۲). در فرایند توسعه شهری، تفکیک اراضی به‌عنوان مرحله اولیه طراحی محسوب می‌شود و در واقع تعیین‌کننده و نشانگر میزان توده و فضا در طرح‌ریزی گسترش شهری در آینده است؛ در نتیجه می‌توان آن را پایه اصلی شکل‌دهی فرم گسترش‌های جدید شهری به حساب آورد (فرامرزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶). تفکیک زمین فرایندی است که مبتنی بر مطالعات گوناگون از علوم مختلف است (Easa, 2008: 55). این امر با استفاده از دانش تخصصی، مهارت‌ها، فعالیت‌های میدانی، استفاده از داده‌های مکانی، غیرمکانی و همچنین به کارگیری قوانین توسعه شهری و منطقه‌بندی صورت می‌گیرد (Chen & Jiang, 2000: 387; Wakchaure, 2001: 1). بررسی و تحلیل اثرات الگوهای گوناگون تفکیک زمین در یک قطعه زمین خالی، بخشی مهم از طرح‌های توسعه شهری است که براساس آن، برنامه‌ریزان شهری اثرات بالقوه قوانین برنامه‌ریزی را قبل از اجرای کامل آنها، درک می‌کنند (Wakchaure, 2001: 2). با توجه به آنکه در این فرایند عوامل و متغیرهای گوناگونی دخیل هستند، در نظر گرفتن بسیاری از آنها و تعیین میزان اثرات هریک از متغیرها بر اندازه و اشکال مختلف تفکیک زمین، امری مشکل بوده و سبب شکل‌گیری عدم قطعیت‌ها و احتمال وقوع الگوهای گوناگون می‌شود؛ در این میان رویکرد سنتی در تفکیک قطعات زمین در مواجهه با عوامل غیرقطعی توسعه شهری، کارایی خود را از دست داده و موجب شده‌اند که برنامه‌ریزان شهری با چالش‌های جدیدی درباره افزایش پیچیدگی‌ها در محیط‌های در حال توسعه روبه‌رو باشند (قزلباش و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۰۵). بر این مبنای، به‌کارگیری معیارها در فرایند تفکیک و ارائه الگوهای متنوعی از تقسیم‌بندی زمین ضروری می‌نماید. پس از انقلاب صنعتی به دلیل عوارض ناشی از رشد شهرنشینی در غرب مثل تمرکز جمعیت، اشغال اراضی جدید، توسعه حمل و نقل ماشینی و غیره ضرورت‌های جدیدی در مورد نحوه تقسیم اراضی شهری به وجود آمد. نخستین اقدامات در زمینه تفکیک اراضی به تدوین مقرراتی برای تقسیم زمین (ابعاد قطعات، چگونگی راه‌های عبور و مرور و غیره) بر می‌گردد که این اقدامات بیشتر جنبه مهندسی و تدوین مقررات ثبت املاک است. ولی به تدریج با اهداف اقتصادی، اجتماعی و اصول برنامه‌ریزی همراه گردید (صفائی‌پور و مودت، ۱۳۹۱: ۱۳۰). بعد از جنگ جهانی دوم، برنامه‌ریزی شهری به عنوان یک ابزار کنترلی از سوی تصمیم‌گیرندگان مورد پذیرش قرار گیرد و لذا تحت تأثیر نفوذ آمریکا، طرح‌های جامع و تفصیلی شهری به عنوان ابزار کنترل توسعه

شهرهای بزرگ مورد پذیرش قرار گرفت. لذا هدف از این طرح‌ها محدود کردن رشد این گونه شهرها بوده است. بدیهی است در شرایط نگرش غالب دستیابی سریع به رشد اقتصادی، این طرح‌ها شانس کمی را برای تحقق اهداف خود پیدا می‌کردند و حتی نگرش منفی به رشد شهرها بر روی بازار زمین شهری تأثیر می‌گذاشت و آن را به صورت کمیاب درمی‌آورد (محمدنژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۶).

در کشور ایران تا زمانی که الگوی رشد شهرها ارگانیک و عوامل تعیین‌کننده رشد شهری، عوامل درون‌زا و محلی بوده است، زمین شهری نیز کفایت کاربری سنتی شهر را داشت و بر حسب شرایط اقتصادی، اجتماعی و امنیتی شهر، فضاهای شهر به طور ارگانیک سامان می‌یافت اما از زمانی که مبنای توسعه و گسترش شهرها ماهیتی برون‌زا به خود گرفت و درآمدهای حاصل از نفت در اقتصاد شهری تزریق شد شهرهای ایران نیز تحت تأثیر نظام اقتصاد جهانی قرار گرفتند (غلامی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۸).

مسئله اساسی در درک صحیح مفهوم تفکیک اراضی شهری، عدم بررسی دقیق مؤلفه‌های تأثیرگذار بر این مفهوم است. عدم شناخت این مؤلفه‌ها در کشور ما سبب شکل‌گیری مفهومی اولیه و کم‌اهمیت‌تر از تفکیک اراضی شهری در مقایسه با کشورهای توسعه یافته شده است (فرامرزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴). از آنجا که در فرآیند تفکیک زمین عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست‌محیطی، حقوقی، فرهنگی، سیاسی، عملکردی و... مانند قیمت زمین، توپوگرافی، دسترسی به مراکز شهری، متوسط بعد خانوار، سطح درآمد و... دخیل هستند، لزوم بررسی تأثیر آنها ضروری است (خدری، ۱۳۹۵: ۲۰). با تبدیل شهر اردبیل به مرکزیت استان و توزیع نامتعادل امکانات اشتغال در سطح استان باعث جذب مهاجرین به این شهر شده به گونه‌ای که مجموع این عوامل به افزایش جمعیت این شهر منجر شده است (جامی اودولو و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۵). بررسی اطلاعات جمعیتی استان اردبیل نشان می‌دهد که در نظام شهری این استان، شهر اردبیل به عنوان نخست شهر بر کل، نظام شهری تسلط دارد. در سرشماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران و تقسیمات استانی، شهر اردبیل دارای ۴۱۸۲۶۲ نفر جمعیت و در سرشماری سال ۱۳۹۵، دارای ۵۲۹۳۷۴ نفر جمعیت بوده است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵-۱۳۸۵)؛ هم‌زمان با این رشد سریع جمعیت، مشکلات مربوط به زمین و مهم‌تر از همه نبود سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مناسب در رابطه با زمین و مسکن این مسئله حاد و به بحران تبدیل شده است (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۲). همچنین مسئله اساسی در درک صحیح مفهوم تفکیک اراضی شهری عوامل بررسی دقیق مؤلفه‌ها تأثیرگذار بر این مفهوم است. عدم شناخت این مؤلفه‌ها سبب شکل‌گیری مفهومی اولیه و کم‌اهمیت‌تر از تفکیک اراضی شهری در شهر اردبیل شده است؛ که همان

تقسیم‌بندی و قطعه‌بندی اراضی مسکونی با تعیین بر و کف آن‌هاست. از آنجا که اولین گام در جهت تخصیص کاربری‌ها، تفکیک قطعات بزرگ زمین است، بنابراین شناخت مؤلفه‌های مؤثر در تفکیک اراضی که شامل ۱۳ بعد است به عنوان متغیرهای اصلی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. شهرها برای رسیدن به چشم اندازها و اهداف کلان خود می‌بایست از تمامی ابزارهای برنامه‌ریزی و طراحی که در اختیار دارد بهره‌گیرد تا به کاهش معضلات و مشکلات زمین و حل آن بپردازد. ابزار الگوی تفکیک زمین نیز یکی از این ابزارهاست که با توجه و درایت برنامه‌ریزان در خدمت توسعه و تعالی شهر عمل خواهد کرد. بدین ترتیب الگوی کاربری زمین نیز مانند تمام عناصر شکل‌دهنده توسعه شهری دارای مؤلفه‌ها و معیارهای است که در صورت شناسایی و بهره‌گیری از آن‌ها می‌توان به الگویی هوشمندانه و مؤثر از نحوه تفکیک زمین دست یافت بنابراین با توجه به اهمیت الگوها و مؤلفه‌های مؤثر بر تفکیک اراضی در شهرها و همچنین جهت درک صحیح مفهوم تفکیک اراضی شهری تحقیق حاضر در شهر اردبیل انجام شد.

پیشینه پژوهش و مبانی نظری

امروزه تغییرات بدون برنامه‌ریزی کاربری اراضی به مشکل حاد تبدیل شده است و بیشتر این تغییرات بدون برنامه‌ریزی مدون صورت می‌گیرد (اسماعیلی و ایلانلو، ۱۴۰۰: ۱۴۸)، اما چنانچه تفکیک اراضی را مفهومی فراتر از آنچه گفته شد تلقی کنیم، در این صورت موضوعی خواهد بود که در قالب برنامه‌ریزی شهری، قابل بررسی و تجزیه و تحلیل است. در حال حاضر مقوله تفکیک اراضی در هر دو نوع کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته، بخش عمده‌ای از اقدامات شهرسازی بوده و به موازات آن تحقیقات بسیاری نیز انجام می‌شود. در پژوهش حاضر با توجه به محدودیت‌های موجود به برخی از پژوهش‌های انجام گرفته داخلی و خارجی بشرح زیر می‌توان اشاره کرد.

کیانی و همکاران (۱۴۰۲)، در مقاله‌ای به عنوان تحلیل و ارزیابی تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری ایران با تاکید بر شهر شهرکرد پرداختند. نتایج یافته‌های آن‌ها نشان دادند که شناسایی شاخص‌های توسعه جهت تحقق‌پذیری طرح‌های شهری و همچنین سنجش، رتبه‌بندی، تحلیل و ارزیابی آنها در بعد جهانی، ایران و ارائه مطلوب به‌طور خاص می‌باشد.

قاضی میرسید و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای با عنوان سناریوسازی تفکیک قطعات زمین در فرایند توسعه شهری مطالعه موردی: نواحی پیرامونی شهر سمنان از چهار عامل بعد خانوار، سطح درآمد، قیمت زمین و میزان دسترسی به مراکز شهری، به‌عنوان متغیرهای مستقل و مساحت زمین نیز به‌عنوان متغیر وابسته استفاده کرده‌اند. برای تعیین اندازه قطعات

تفکیکی، چهار سناریو به دست آمده است. در نهایت و با توجه به ویژگی‌های شهر سمنان، سناریوی محتمل که مبتنی است بر اسکان قشر پایین و متوسط درآمدی در ناحیه پیرامونی شهر، انتخاب و نحوه قطعه‌بندی آن ارائه شده است.

صمیمی شارمی و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای به بررسی سیر تغییرات الگوی قطعات تفکیکی اراضی شهر خمام پرداختند. نتایج پژوهش نشان‌دهنده روند تغییرات مؤلفه‌های مؤثر در قطعات اراضی، بین سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۵ با کاهش مساحت قطعات، تغییر در نوع مالکیت، تغییر در شیوه استقرار قطعات نسبت به خیابان و تغییرات به‌وجود آمده در کاربری اراضی همراه بود. همچنین در بین عوامل تأثیرگذار در تغییرات الگوی قطعات کاربری اراضی شهر خمام، پنج عامل اصلی مشخص شدند که در مجموع ۶۶/۷۰ درصد از واریانس کل تغییرات الگوی قطعات تفکیکی اراضی را تبیین می‌کنند. مؤلفه‌هایی همچون سطح اشغال، دسترسی به تأسیسات شهری، دسترسی به شبکه ارتباطی، مالکیت و مشکلات حقوقی و مدیریتی در نظارت بیشترین میزان تأثیرگذاری را در تغییرات الگوی قطعات تفکیکی اراضی شهر خمام دارند.

عیسی پره (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای به شناسایی الگوی بهینه تفکیک زمین پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش نشان‌دهنده این امر بود که عوامل کلی مانند شرایط اقتصادی یا قوانین و ضوابط موجود در تفکیک زمین عوامل منحصر به فرد زمین مانند شرایط زمین، مالکیت و... نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. فلذا در نظر گرفتن یک الگوی ثابت برای تمام فضاهای شهری با توجه به حضور عامل‌هایی چون عوامل اجتماعی و فرهنگی، سیاسی، محیطی که از متغیرهای بی‌ثبات و ناپایداری برخوردار هستند امری بیهوده است در نتیجه الگوهای بهینه تفکیک زمین باید همواره با در نظر گرفتن عوامل پایدار و ناپایدار مورد بازبینی و پایش قرار گیرند.

بوب و رو (۲۰۱۴)، در پژوهشی با عنوان پهنه‌بندی در داخل قطعه- رویکردی به بخش فرعی زمین برای کنترل نقض قوانین کنترل توسعه به هدف بررسی قوانین کنترل توسعه مؤثر در چنین شرایطی برای مقابله با مسائل مهمی از جمله تشکیل زاغه‌ها، ازدحام بیش از حد، ازدحام ناشی از ساختمان‌ها برخلاف قوانین کنترل توسعه، خیابان‌های باریک و بدون امکان تعریض، ساختمان‌های فاقد نور و تهویه مناسب مورد بررسی قرارداد. نویسندگان «منطقه‌بندی در قطعه» را توصیه می‌کنند- رویکردی برای تقسیم زمین برای مقابله با نقض قوانین کنترل توسعه و در آنجا با الزامات پایداری می‌توان به دست آورد.

آهایزی (۲۰۱۸)، مطالعه‌ای با موضوع تقسیم اراضی در مناطق پیرامون شهری شهرهای آفریقایی جنوب صحرا: تعاریف مفهومی و رهنمودهای سیاست را انجام داده است. این مقاله با هدف بررسی مسائل مفهومی تقسیم‌بندی زمین در مناطق حاشیه شهری در بافت شهرهای

آفریقایی تألیف شده است. نتایج بیانگر این می‌باشد عدم اجرای چارچوب نظارتی موجود برای تقسیم اراضی اغلب باعث ایجاد تضادهای کاربری زمین به ویژه در شهرهای کشورهای در حال توسعه می‌شود؛ بنابراین، مرور ادبیات، وضوح تعاریف موضوعات فرعی و دستورالعمل‌های خط‌مشی در تقسیم‌بندی زمین شهری را با ارجاع خاص به جنوب صحرای آفریقا فراهم می‌کند.

او‌ملا اورپیو (۲۰۲۰)، در تحقیقی با موضوع ارزیابی انطباق با مقررات برنامه‌ریزی تفکیک اراضی در محله‌های مسکونی را با هدف بررسی میزان تبعیت سازندگان مسکونی با مقررات برنامه‌ریزی تقسیم زمین در کنیا می‌پردازند، نتایج بیانگر این امر می‌باشد که با وجود چارچوب قانونی که به دولت شهرستان کیسی اختیارات کنترل توسعه را می‌دهد، مشکل همچنان ادامه دارد.

نقش و اهمیت زمین در شهرها غیرقابل انکار است، بطوری که با گذر زمان در فرایند رشد و توسعه شهری اهمیت آن رفته رفته بیشتر می‌شود. تفکیک نامناسب زمین‌های شهری آنها را به عرصه‌های ناکارآمد و نامطلوب تبدیل کرده و فشارهای زیادی را بر بدنه شهر وارد خواهد کرد. از این رو اهمیت پژوهش حاضر آشکار می‌گردد. بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این امر می‌باشد که در داخل کشور مسئله تفکیک زمین بیشتر حول محور قوانین و مقررات تفکیکی خلاصه شده و تنها در چند نمونه اندک نه به معنای کامل آن به بررسی کاربردی این مسئله اقدام شده است. در خارج از کشور نیز پژوهش‌های متعددی صورت گرفته که تفکیک زمین در رابطه با یک عامل همچون قیمت بررسی شده است؛ از این رو نقطه تمایز و قویت پژوهش حاضر بهره‌گیری از شاخص‌های متعدد اثرگذار در تفکیک زمین و بررسی آنها در محدوده مورد مطالعه، با استفاده از مدل COPRAS نسبت به پژوهش‌های قبلی می‌باشد.

به‌طور ایده‌آل جامعه به دنبال هدایت رشد خودش در قالب شیوه‌ای است که سازگار و موافق با میراث گذشته، اهداف عمومی مشترک و مصلحت اقتصادی باشد. طرح جامع و سیاست‌های وابسته به آن، نشان‌دهنده مجموعه دیدگاه‌های عمومی برای هدایت رشد جامعه می‌باشد. آیین‌نامه و ضوابط و مقررات مختلف ابزارهای اجرایی آن دیدگاه‌ها را فراهم می‌کنند. این دو باهم، دو رکن مهم و اساسی را ایجاد می‌کنند که مبنا و شالوده را برای الگوهای توسعه و عمران زمین در جامعه بنا می‌نهند.

الگوی تفکیک سنتی و مرسوم

مبنای تاریخی برای بیشتر زمین‌های مناطق حومه‌ای شهرها، الگوی تفکیک سنتی و مرسوم است که از طریق تقسیم قطعات بزرگ زمین به واحدهای کوچک ایجاد شده است.

چنین تفکیک‌هایی عموماً نیازمند خیابان‌های جدید، برای تأمین دسترسی به قطعات تفکیکی ایجاد شده است. در محدوده تفکیک شده، قطعات مستقلی برای مسکن و قطعاتی برای کاربری‌های غیرمسکونی در نظر گرفته می‌شود. الگوی تفکیک سنتی به‌عنوان یک الگوی تفکیک ساده زمین اطلاق می‌شود. تفکیک سنتی، نقطه اتکا توسعه مسکونی حومه‌های شهری است که در انطباق با کاربری تجاری خرده‌فروشی، کار و تسهیلات عمومی شکل گرفته‌اند. در این الگوی تفکیک، قطعات بزرگ زمین به شیوه‌ای تقسیم می‌شوند که امکان انتقال کامل حق مالکیت زمین به استفاده‌کنندگان بعدی فراهم گردد. (اعتصامی‌پور، ۱۳۹۱: ۸۷-۸۸).

الگوی تفکیک خوشه‌ای

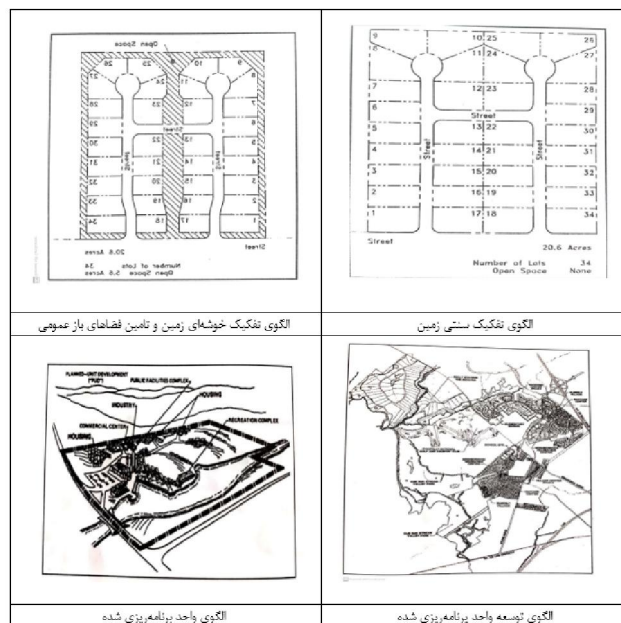
توسعه خوشه‌ای بر تفکیک زمین‌های بزرگتر به قطعات کوچک تکیه دارد، اما با تفکیک سنتی و مرسوم از این جهت تفاوت دارد زیرا که درصد بیشتری از کل مساحت زمین (به نسبت الگوی سنتی) برای مصارف عمومی یا جهت اختصاص به فضای باز در نظر گرفته می‌شود. تفکیک خوشه‌ای اغلب برای محافظت از بخش‌های حساس سایت به کار برده می‌شود. کاهش در مساحت و حیات قطعات از طریق فضای باز همگانی که در دسترس کلیه اهالی قرار می‌گیرد جبران می‌گردد. در تفکیک خوشه‌ای ضرورت دارد تا به جزئیات طراحی با دقت بیشتری پرداخته شود. همچنین با توجه به کوچکتر شدن اندازه قطعات، رعایت حریم خصوصی و پیش‌بینی نوعی حائل جداکننده بین خانه‌ها ضرورت دارد (اعتصامی‌پور، ۱۳۹۱: ۸۹).

الگوی واحد برنامه‌ریزی شده تفکیک زمین

طرح توسعه واحد برنامه‌ریزی شده همانطور که از نامش برمی‌آید، به‌عنوان یک واحد مستقل شهری برنامه‌ریزی می‌شود. معمولاً به‌گونه‌ای که در آیین‌نامه محلی مشخص شده است، از تعدادی سطوح قابل برنامه‌ریزی به هم پیوسته با حداقل اندازه تشکیل می‌گردد. توسعه واحد برنامه‌ریزی شده، شامل خوشه‌های مستقل یا چندگانه از واحدهای مسکونی، یا واحدهای برنامه‌ریزی شده به همراه پیش‌بینی نواحی عمومی، نیمه عمومی، تجاری یا مناطق صنعتی سبک می‌باشد. توسعه واحد برنامه‌ریزی شده، عموماً ترکیبی از گونه‌های مختلف مسکن و کاربری زمین را ارائه می‌کند. همچنین جانمایی خدمات عمومی در سرتاسر نظام فضای باز سایت با تأکید بر فراهم آوردن رفاه ساکنین و حفاظت از منابع طبیعی، انجام می‌گیرد (اعتصامی‌پور، ۱۳۹۱: ۹۰).

الگوی ناحیه برنامه‌ریزی شده

معمولاً ناحیه برنامه‌ریزی شده، به‌عنوان یک واحد برنامه‌ریزی بزرگتر در شهر، دامنه وسیع‌تری از کاربری مسکونی را در نظر می‌گیرد و شامل مناطق تجاری خرده‌فروشی، کار، تفریحی و کاربری‌های اداری است. هدف آن ایجاد یک نظام متعادل سلسله‌مراتبی از نظر توزیع خدمات می‌باشد. طراحی نواحی برنامه‌ریزی شده با این انگیزه است که دامنه کاملی از سبکهای زندگی را برای ساکنین خود فراهم سازد و همچنین از عناصر خدماتی پشتیبانی می‌کند که موجبات پایداری جمعیت ساکن در ناحیه می‌گردد (اعتصامی‌پور، ۱۳۹۱: ۹۲-۹۳).

شکل (۱). الگوی تفکیک اراضی مأخذ، Couture, 2004

عوامل مؤثر در تفکیک قطعات زمین را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی کرد: عوامل اقتصادی: قیمت زمین، درآمد خانوار، هزینه ساخت، درصد هزینه مسکن؛ عوامل اجتماعی: بعد خانوار، بار تکفل؛ عوامل کالبدی: توپوگرافی زمین، شکل هندسی قطعات بزرگ زمین، نوع کاربری و گذراندی معابر، دسترسی به شبکه‌های ارتباطی و تأسیسات شهری، کاربری زمین‌های اطراف؛ ضوابط و قوانین توسعه شهری: تراکم، مالکیت زمین، محدودیت‌های قانونی، حد نصاب تفکیک، حداکثر سطح اشغال، حداکثر طبقات، سرانه کاربری‌ها؛ عوامل حقوقی و مدیریتی: مسائل و مشکلات، نیازها و اولویت‌ها چشم‌اندازهای مناسب توسعه شهر (حق جو و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۴؛ خدري، ۱۳۹۵: ۲۲).

به طور کلی می‌توان چهار نظریه اساسی را که می‌توانند مبنای عمل در تفکیک اراضی شهری واقع شوند، بیان نمود. نظریه اول که نشان‌دهنده کیفیت فضاهای باز در تفکیک اراضی محسوب می‌شوند مرتبط با نظریه جان لنگ (۱۹۸۷) است که اهمیت سلسله‌مراتب فضاهای باز را تبیین می‌کند (Al-Honoud, 2003: 169). نظریه دوم مرتبط با الگوهای تفکیک اراضی است که کوین لینچ (۱۹۸۷) این الگوها را تبیین می‌کند (Lynch & Hack, 1986: 262). نظریه سوم مرتبط با میزان کمی فضاهای باز و ساخته شده است که می‌توان از پژوهش‌های ادوارد هال (۱۹۶۶) استخراج کرد. نظریه چهارم مرتبط با فرایند تفکیک اراضی شهری است که دارای ساختار مشخصی است. البته دسته‌بندی و کاربرد این نظریه‌ها در تفکیک اراضی شهری مورد بهره‌برداری واقع نشده است، هرچند در عمل بطور جسته و گریخته به آن‌ها پرداخته شده است، ولی هیچگاه این موارد تئوریزه نشده‌اند (صمیمی شارمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۳).

با بررسی نمونه‌های گسترش‌های جدید شهری در چهار کشور انگلستان، آلمان، استرالیا و ایالات متحده آمریکا که در آنها حدود ۲۵ سال از عمر کوی پوندبری، ریسلفیلد و پارک وی می‌گذرد و کوی‌های کرافتون استیت و ویکتوریا وینتر دارای قدمتی تقریباً ۳۵ ساله هستند مشخص می‌شود که عوامل زیادی بر مفهوم تفکیک اراضی شهری تأثیرگذار هستند و لذا «تفکیک اراضی شهری» یک مفهوم تک بعدی (کالبدی) نیست، بلکه ابعاد مهم دیگری را نیز در برمی‌گیرد. تفکیک اراضی به عنوان مرحله اولیه طراحی محسوب می‌شود؛ و در واقع تعیین‌کننده و نشانگر میزان توده و فضا در طرح‌ریزی گسترش شهری در آینده است. در نتیجه می‌توان آن را پایه اصلی شکل‌دهی فرم گسترش‌های جدید شهری به حساب آورد. در مقایسه‌ای بین تفکیک اراضی در کشورهای توسعه یافته و ایران به تفاوت‌های متعددی برخورد می‌کنیم که از آن جمله می‌توان به عوامل فرهنگی، کالبدی، زیست‌محیطی، اقتصادی و سیاسی اشاره کرد. عوامل اشاره شده از عوامل مهم تأثیرگذار بر فرایند تفکیک اراضی شهری هستند که در ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. قوانین و مقررات تفکیک اراضی در گسترش‌های جدید شهری در هر کشوری متأثر از فرهنگ و نظام سیاسی - مدیریتی آن کشور است. همچنین تعیین نوع کاربری زمین‌ها را نیز باید متأثر از عوامل فرهنگی - سیاسی دانست. بنابراین فرایند تفکیک اراضی شهری متأثر از عوامل متعددی از جمله فرهنگی، کالبدی، زیست محیطی، اقتصادی و سیاسی است (فرامرزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۹). همچنین در مقایسه بین تفکیک اراضی شهری در کشورهای توسعه یافته و ایران می‌توان به جایگاه این مفهوم در طرح‌های گسترش شهری پی برد. با شروع مراحل ایده‌سازی، مفهوم تفکیک اراضی نیز آغاز می‌شود و از همان مرحله الگوی تفکیک اراضی براساس عوامل گوناگونی شکل‌بندی می‌شود. در نتیجه نمی‌توان اختصاص قطعات زمین شهری برای کاربری‌های مختلف را بدون توجه به

تبعات اجتماعی، اقتصادی، روانی، سیاسی و زیست‌محیطی آنها، و تنها به عنوان یک تقسیم قطعات بر مبنای روش‌های کمی و هندسی مد نظر قرار داد. امری که متأسفانه در برنامه‌ها و طرح‌های گسترش شهری ما در ایران به شدت رایج است.

روش تحقیق

روش شناسی پژوهش

نوع تحقیق حاضر از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو روش اسنادی و میدانی بهره گرفته شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو روش اسنادی و میدانی بهره گرفته شده است. به‌گونه‌ای که ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، شاخص‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر تفکیک اراضی شناسایی و بعد از طراحی پرسشنامه، اطلاعات مورد نیاز از جامعه آماری تحقیق یعنی کارشناسان اجرایی طرح‌های تفکیک اراضی شهری در بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و اداره راه و شهرسازی شهر ادبیل در تابستان ۱۴۰۲ جمع‌آوری شد، که در این راستا با عنایت به مشخص نبودن تعداد خبرگان، به روش گلوله برفی و هدفمند ۵۰ کارشناس شاغل در شهرسازی و بنیاد مسکن شهر اردبیل، انتخاب و پرسشنامه تکمیل شد. طبقه‌بندی و ارزش‌دهی شاخص‌ها با استفاده از طیف پنج گزینه‌ای لیکرت صورت گرفته است برای اعمال روایی در پرسشنامه از نظر متخصصان امر و به منظور بررسی پایایی گزاره‌های این تحقیق از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. هر اندازه که همبستگی سؤالات بیشتر باشد میزان آلفای کرونباخ بیشتر خواهد شد که این ضریب برای تمامی این گزاره‌های مقادیری بیشتر از ۰/۸ داشته که بیانگر پایایی مطلوب ابزار تحقیق می‌باشد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS و Excel استفاده شده و پس از وزن‌دهی به شاخص‌های مورد مطالعه با بهره‌گیری از روش آنتروپی شانون، مؤلفه‌های مؤثر بر تفکیک اراضی با استفاده از مدل COPRAS رتبه‌بندی شدند. معیارها و گویه‌های به کار رفته در پژوهش حاضر در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول (۱). مؤلفه‌های و شاخص‌های پژوهش

مؤلفه‌ها	گویه‌ها
کالبدی	اقلیم، زمین شناسی، هیدرولوژی، توپوگرافی، خاک، گسترش افقی شهر، شکل هندسی زمین.
اقتصادی	درآمد خانوار، قیمت زمین، هزینه مسکن، هزینه ساخت
اجتماعی	بعد خانوار، بار تکفل

سیاسی	تأمین مسکن، توسعه آینده شهر
حقوقی	مشکلات حقوقی و مدیریتی، نهادهای حقوقی و مدیریتی، محدودیت‌های قانونی مالکیت، محدودیت‌های قانونی و تفکیک و ساخت، قوانین مربوط به تفکیک.
ضوابط قانونی	تراکم، مالکیت، سطح اشغال، محدودیت قانونی، تعداد طبقات.
فرهنگی	موارد حسی، تاریخی، نیازهای شهروندان.

مأخذ، یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۲

مدل COPRAS

مدل‌های تصمیم‌گیری چند معیاره (MCDM) که گاهی مدل‌های تصمیم‌گیری چند هدفه و مدل‌های تجزیه و تحلیل چند شاخصه نیز نامیده می‌شوند، در واقع مجموعه‌ای از روش‌هایی است که به تصمیم‌گیرندگان اجازه می‌دهد تا با در نظر گرفتن مجموعه‌ای از معیارها (که اغلب متضاد) هستند به انتخاب، رتبه‌بندی، مرتب کردن و یا توصیف مجموعه‌ای از گزینه‌ها در فرآیند تصمیم‌گیری بپردازد. (Chandra Das et al, 2012: 234) برای تصمیم‌گیری‌های چند شاخصه مدل‌های بسیاری ارائه شده‌اند که هر کدام از آن‌ها مزایا و محدودیت‌هایی دارند (پور طاهری، ۱۳۹۲: ۳۷).

گام اول: تشکیل ماتریس اولیه

پس از تعیین وزن معیارها، ماتریس تصمیم‌گیری به عنوان اولین مرحله مدل کوپراس، تشکیل می‌شود. ماتریس تصمیم‌گیری، بدین معنی که گزینه‌ها در یک سمت ماتریس و معیارها در سمت دیگر قرار دارند.

گام دوم: تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری تجمیعی

در این گام، با استفاده از میانگین حسابی نظرات پاسخ‌گویان با یکدیگر جمع می‌شود.

گام سوم: تشکیل ماتریس نرمالیزه شده (وزن دار)

برای وزن دار کردن ماتریس تصمیم‌گیری، با استفاده از رابطه (۱) مقادیر هر گزینه در وزن آنها ضرب شده و بر مجموع مقادیر تقسیم می‌شود.

$$dij = \frac{q_i}{\sum_{j=1}^n x_{ij}} x_{ij} \quad \text{رابطه (۱):}$$

که در این فرمول q_i وزن شاخص i ام می‌باشد و x_{ij} مقدار هر گزینه به ازای هر معیار:

$$\sum_{j=1}^n dij$$

گام چهارم ۵: محاسبه ارزش معیارهای مثبت و منفی (S_j^- و S_j^+)

در این گام، معیارهای مثبت S_j^+ را با استفاده از رابطه (۲) و معیارهای منفی S_j^- را با استفاده از رابطه (۲) محاسبه می‌کنیم. منظور از معیار مثبت یا سازگار، معیاری است که با افزایش مقدار آن، میزان مطلوبیت آن نیز افزایش پیدا می‌کند، اما برای معیارهای منفی، با افزایش مقدار، از میزان مطلوبیت کاسته می‌شود. پس از تعیین کردن معیارهای مثبت و منفی، با استفاده از رابطه (۲) و (۳) باید ارزش نهایی معیارهای مثبت و منفی محاسبه می‌شود.

$$S_j^+ = \sum_{zi=+} dij \quad \text{رابطه (۲):}$$

$$S_j^- = \sum_{zi=-} dij \quad \text{رابطه (۳):}$$

گام پنجم: محاسبه ارزش نهایی گزینه‌ها (مقدار Q)

در این گام، ارزش نهایی هر گزینه (Q_j) محاسبه می‌شود. در این بخش ابتدا ۱ بر S_j^- تقسیم شده و سپس طبق رابطه (۴) مقدار Q برای هر گزینه محاسبه می‌گردد که در آن مقدار Q بیانگر میزان ارزش و اهمیت هر یک از گزینه‌ها برحسب معیارها است.

$$Q_j = S_j^+ + \frac{S_{\min}^- \sum_{j=1}^n S_j^-}{S_j^- \sum_{j=1}^n S_j^-} \quad \text{رابطه (۴):}$$

گام ششم: مشخص کردن درجه مطلوبیت گزینه‌ها

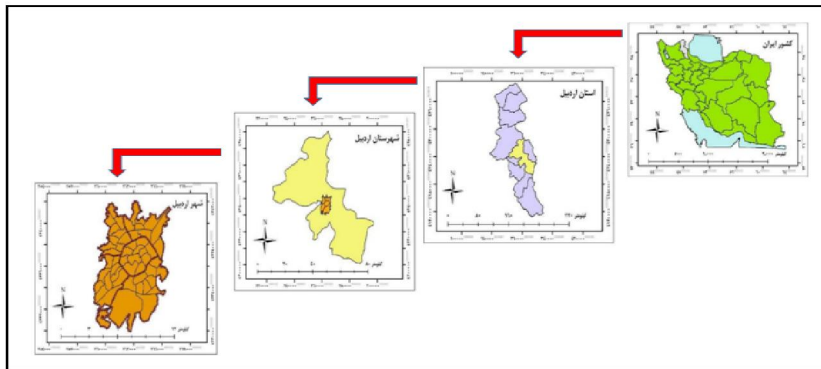
در نهایت با استفاده از رابطه (۵) گزینه‌ای که درجه مطلوبیت نزدیک به یک داشته باشد برترین گزینه است. یعنی کافی است از بین اعداد Q که در مرحله قبل به دست آمده را تقسیم بر بیشترین Q کنیم. مقدار کلی درجه اهمیت هر معیار از ۰ تا ۱۰۰ درصد متغیر است و در میان این دامنه بهترین و بدترین گزینه تعیین می‌شود.

$$N_j = \frac{Q_j}{Q_{\max}} \times 10 \quad \text{رابطه (۵):}$$

محدوده مورد مطالعه

شهر اردبیل به عنوان محدوده مطالعاتی پژوهش حاضر و به‌عنوان مرکز استان و شهرستان اردبیل، در دشتی هم‌نام خودش و در طول جغرافیایی ۴۸ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۴۸

درجه و ۱۹ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۸ درجه و ۱۱ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۱۷ دقیقه واقع شده است. براساس مصوبات شورای شهر و شهرداری اردبیل و تأیید استانداری و وزارت کشور، این شهر به پنج منطقه شهرداری، ۱۵ ناحیه شهری و ۵۱ محله اصلی تقسیم شده است. در حال حاضر، شهر اردبیل در محدوده‌ای به مساحت بیش از ۶۲۰۰ هکتار گسترده شده است و براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۲۰۱۶ مرکز آمار ایران، دارای جمعیتی بالغ بر ۵۲۹۳۷۴ نفر بوده است (نوبخت و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۸۵).

شکل (۲). موقعیت جغرافیایی شهر اردبیل
مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۲

بافت جدید شهر در محدوده‌ای شکل گرفت که در لبه‌های آن کارخانه‌های صنعتی در اطراف جاده تبریز (شهرک کارشناسان)، کمربندی دوم (شهرک سینا)، اطراف دانشگاه (شهرک دادگستری و سبلان) قرار دارند. اگرچه در این دوره نیز، شبکه معابر نسبتاً مدور است، با توجه به اینکه واحدهای تعیین کننده محدوده نسبت به هم در یک راستا نیستند، شکل شهر تا حدودی حالت ستاره‌ای به خود می‌گیرد. همانطور که پیشتر گفته شد گسترش بافت قدیم بر وحدت و تمرکز استوار بود و توسعه در بافت میانی هم حالت مرکزگرایی و شکل غیر منسجم و گسیخته داشت. ولیکن بافت جدید از مشخصه نسبتاً منتظمی برخوردار است که نتیجه برنامه‌ریزی و تهیه طرح آماده‌سازی است که در سال ۱۳۷۰ به بعد تهیه شده است (امیری، ۱۳۸۴: ۲۴۰). شکل ۳ شهرک‌های تفکیک شده واقع در بافت جدید شهر را نمایش می‌دهد.

شکل (۳). شهرک‌های تفکیک شده واقع در بافت جدید شهر
مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۲

یافته‌ها

مقایسه تطبیقی (رتبه‌بندی) محلات حومه‌ای شهر اردبیل با تأکید بر مؤلفه‌های الگوی تفکیک اراضی

با رتبه‌بندی می‌توان به وضعیت محلات حومه‌ای مورد نظر پی برد بدین معنی که با مقایسه تطبیقی می‌توان متوجه شد که کدام یک از محلات به لحاظ مؤلفه‌های الگوی تفکیک اراضی از وضعیت مناسبی برخوردارند و کدام یک در وضعیت نامطلوبی به سر می‌برند تا تدابیر لازم در این مورد اتخاذ شود. بر این مبنا در این پژوهش جهت رسیدن به هدف پژوهش از مدل COPRAS بهره برده شده است. در ادامه نتایج حاصله از پیاده سازی این مدل در محیط Excel آورده شده است.

-تشکیل ماتریس خام: به منظور بررسی و مقایسه ورودی‌های مورد نظر ابتدا میانگین پاسخ‌ها به عنوان ماتریس خام در نظر گرفته شده است (جدول ۲).

جدول (۲). ماتریس داده‌های خام

محلات حومه‌ای	کالبدی	ضوابط قانونی	سیاسی	اقتصادی	حقوقی	اجتماعی	فرهنگی
شهرک سینا	۳/۴۷	۳/۹۸	۳/۷۰	۳/۶۹	۳/۵۶	۲/۳۵	۳/۳۵
شهرک کارشناسان	۳/۵۱	۳/۳۲	۳/۶۹	۳/۳۶	۳/۶۹	۲/۶۵	۳/۰۵
شهرک سبلان	۳/۹۵	۲/۶۹	۲/۸۷	۲/۵۶	۲/۸۹	۲/۹۶	۱/۲۳
شهرک دادگستری	۳/۷۲	۴/۸۵	۴/۵۶	۴/۱۹	۴/۱۰	۳/۸۹	۳/۴۶

مأخذ: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۲

- **وزن دهی به شاخص‌ها:** حال با توجه به اینکه عوامل (مؤلفه‌ها) از اهمیت یکسانی برخوردار نیستند، برای ارزیابی دقیق‌تر لازم است تا اهمیت و یا وزن نسبی هرکدام از آنها مشخص شود. برای همین منظور، با استفاده از مدل آنتروپی شانون وزن هریک از معیارهای مورد مطالعه محاسبه شد. (جدول ۳)

جدول (۳). وزن مؤلفه‌های پژوهش با استفاده از مدل آنتروپی شانون

مؤلفه‌ها	وزن
کالبدی	۰/۲۲۹
حقوقی	۰/۱۲۵
ضوابط قانونی	۰/۱۵۰
اجتماعی	۰/۱۲۳
اقتصادی	۰/۱۳۱
فرهنگی	۰/۱۰۶
سیاسی	۰/۱۳۶
مجموع اوزان	۱

مأخذ: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۱

نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که هر کدام از مؤلفه‌ها وزن‌های متفاوتی دارند. به گونه‌ای که مؤلفه کالبدی با وزن ۰/۲۲۹ و مؤلفه ضوابط قانونی با وزن ۰/۱۵۰ بیشترین وزن و اهمیت را کسب کرده‌اند و سایر مؤلفه‌ها در رده‌های بعدی درجه اهمیت گروه خود قرار گرفته‌اند.

-نرمالیزه کردن ماتریس تصمیم‌گیری: برای وزن‌دار کردن ماتریس خام، مقادیر هر گزینه (محلات حومه‌ای اردبیل) در وزن آنها ضرب شده و بر مجموع مقادیر تقسیم می‌شود. در این مرحله علاوه بر وزن‌دار کردن مؤلفه‌ها، نرمال‌سازی نیز انجام می‌شود. (جدول ۴)

جدول (۴). ماتریس نرمال شده برای هریک از مؤلفه‌ها به تفکیک محلات حومه‌ای شهر اردبیل

محلات حومه‌ای	کالبدی	ضوابط قانونی	سیاسی	اقتصادی	حقوقی	اجتماعی	فرهنگی
شهرک سینا	۰/۱۴۵	۰/۱۳۱	۰/۱۲۱	۰/۱۰۲	۰/۱۵۳	۰/۱۳۲	۰/۲۱۴
شهرک کارشناسان	۰/۱۷۵	۰/۱۴۷	۰/۱۶۹	۰/۱۱۶	۰/۱۷۴	۰/۱۵۶	۰/۲۱۴
شهرک سبلان	۰/۲۳۵	۰/۲۱۱	۰/۱۹۴	۰/۱۶۲	۰/۲۱۶	۰/۲۶۶	۰/۲۵۶
شهرک دادگستری	۰/۱۹۱	۰/۱۸۵	۰/۱۸۱	۰/۱۴۵	۰/۲۰۹	۰/۲۳۵	۰/۲۱۹

مأخذ: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۲

—شناسایی عوامل مطلوب و نامطلوب: پس از نرمالیز کردن ماتریس، مؤلفه‌های مثبت و منفی، تفکیک شده و تعیین می‌گردند. در این خصوص تمامی مؤلفه‌ها به خاطر اثرگذاری مستقیم یا هم‌جهت (یعنی بالا بودن میزان امتیاز مؤلفه‌های ۷ گانه آن باعث ارتقای مطلوبیت محلات حومه‌ای به لحاظ تفکیک اراضی می‌گردد) جز مؤلفه‌های مثبت محسوب می‌شوند.

— محاسبه رتبه نهایی گزینه‌ها: مرحله نهایی مشخص کردن گزینه‌ای است که بهترین وضعیت را در بین مؤلفه‌ها دارد. با افزایش یا کاهش رتبه هر گزینه درجه اهمیت آن گزینه نیز افزایش یا کاهش می‌یابد. گزینه‌هایی (مطلوبیت محلات حومه‌ای به لحاظ تفکیک اراضی) که بهترین وضعیت را به لحاظ مؤلفه‌های مورد نظر داشته‌اند، با بالاترین درجه اهمیت مشخص می‌شوند. مقدار کلی درجه اهمیت هر معیار از ۰ تا ۱۰۰ درصد متغیر است و در میان این دامنه بهترین و بدترین گزینه تعیین می‌گردد. درجه اهمیت هر گزینه محاسبه می‌شود. (جدول ۵)

جدول (۵). رتبه‌بندی نهایی محلات حومه‌ای شهر اردبیل بر اساس مدل COPRAS

رتبه‌بندی	Nj	Qj	محلات حومه‌ای شهر اردبیل
سوم	۷۴/۱	۰/۳۷۸	کارشناسان
دوم	۹۰/۶	۰/۴۱۲	دادگستری
چهارم	۵۱/۸	۰/۲۲۳	سینا
اول	۱۰۰	۰/۵۴۶	سبلان

مأخذ: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۲

نتیجه نهایی مدل کوپراس در جدول (۵) بیانگر این امر است که، از نظر مؤلفه‌های الگوی تفکیک اراضی محلات حومه‌ای شهرک سبلان، شهرک دادگستری، شهرک کارشناسان و شهرک سینا در رتبه‌های اول تا چهارم قرار دارند. با استناد به طرح تفکیک شهرک‌های حومه‌ای از جمله شهرک سبلان، دادگستری، کارشناسان و سینا می‌توان به این امر پی برد که مهمترین عامل مؤثر بر شهرک‌های حومه‌ای که در طی ۳۰ سال اخیر صورت گرفته است عامل کالبدی و ضوابط قانونی می‌باشد. همچنین در تمامی شهرک‌های حومه‌ای شهر اردبیل الگوی تفکیک سنتی بکار گرفته شده است. این در حالی است که روش‌های جدید تفکیک از نظر الگو از طریق مساحت قطعات، نحوه طراحی خیابان‌ها، شبکه فضای باز و در بعضی حالت‌ها پیش‌بینی یک کاربری مختلط مجاز تغییر یافته‌اند. در الگوی تفکیک سنتی خیابان‌ها معمولاً به مالکیت عمومی می‌رسند و چنانچه فضای باز عمومی و مشترکی پیش‌بینی شده باشد، ممکن است به یک نهاد یا موسسه عمومی یا نیمه عمومی واگذار شود. همچنین در چنین الگویی

سازندگان بطور مستقل یا گروهی، براساس قطعات خود شروع به ساخت و ساز می‌کنند. همچنین عدم تدوین ضوابط کارآمد و متناسب با شرایط کشور، عاملی است که سال‌ها اثرات منفی خود را بر شهرها گذاشته و این روند همچنان ادامه دارد. بیشتر این ضوابط با تقلید و تکرار الگوهای وارداتی، اساس برنامه‌ها شده‌اند. عدم بومی‌سازی و اعمال قوانین یکسان برای کلیه اقلیم‌ها و بافت‌هایی با تیپومورفولوژی یکسان همراه با طرح‌های نسنجیده این ضوابط، که بیشتر برای پاسخگویی به نیازهای کمی صورت گرفته، و با چشم‌پوشی از تأثیر منفی آنها بر چهره شهرها بوده است، اثرات منفی جبران‌ناپذیری بر چهره شهرها گذاشته است.

نتیجه‌گیری

زمین در حیات بشر نقش اساسی دارد و نحوه استفاده از آن رشد و توسعه سکونتگاه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. زمین به عنوان کالایی کمیاب اهمیت دوچندان داشته و سبب می‌شود تا نحوه تعیین استفاده از اراضی و یا به عبارتی دیگر عمل تفکیک زمین به مسئله‌ای مهم در عرصه تصمیم‌گیری‌ها بدل گردد. در عرصه شهری تفکیک زمین به عنوان ابزاری در دست برنامه‌ریزان به دو شکل عمل می‌کند: در صورت انطباق با اصول، عرصه‌ای فراح جهت زندگی شهروندان به وجود خواهد آورد؛ و در غیر این صورت زمینه‌ایی با اشکال، فرم و مؤلفه‌های مختلف پدید می‌آورد که منجر به توزیع طیفی متفاوت از مطلوبیت و عدم مطلوبیت‌ها در سطح شهر می‌گردد. در برنامه‌ریزی و توسعه شهری، یکی از گام‌های اساسی و مهم، تفکیک قطعات زمین شهری است. این امر با توجه به نوع نیاز منطقه توسعه نیافته به کاربری‌های متفاوتی اعم از مسکونی، تجاری، اداری، فضای سبز و غیره مشخص می‌شود. برخلاف پژوهش‌های قبلی که بیشتر بر پارامترهای هندسی در فرایند مدل‌سازی خودکار قطعه‌بندی زمین تأکید می‌کردند، این پژوهش به دنبال دخیل کردن عوامل مؤثر بر تفکیک اراضی بوده است، بر این مبنا با توجه به لزوم پژوهش و مطالعات گذشته، عوامل کالبدی، ضوابط قانونی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و حقوقی به عنوان عوامل اصلی مؤثر بر تفکیک زمین در محلات حومه‌ای شهر اردبیل انتخاب شدند و اینکه کدام محله به لحاظ مؤلفه مؤثر در رتبه اول قرار دارد، از طریق مدل کوپراس رتبه‌بندی شد. نتیجه نهایی مدل کوپراس بیانگر این امر است که، از نظر مؤلفه‌های الگوی تفکیک اراضی محلات حومه‌ای شهرک سبلان، شهرک دادگستری، شهرک کارشناسان و شهرک سینا در رتبه‌های اول تا چهارم قرار دارند. با استناد به طرح تفکیک شهرک‌های حومه‌ای از جمله شهرک سبلان، دادگستری، کارشناسان و سینا می‌توان به این امر پی برد که مهم‌ترین عامل مؤثر بر شهرک‌های حومه‌ای عامل کالبدی و ضوابط قانونی می‌باشد. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات صمیمی شارمی و همکاران

(۱۳۹۹)، مبنی بر مؤلفه‌های ضوابط قانونی و حقوقی، عیسی پره (۱۴۰۰)، مبنی بر مؤلفه‌های کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، پندار و سیدپور (۱۴۰۱)، مبنی بر مؤلفه کالبدی، فرامرزی و همکاران (۱۳۹۱)، مبنی بر مؤلفه‌های کالبدی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، آهوئی (۱۳۹۵)، مبنی بر مؤلفه‌های ضوابط قانونی و سیمای شهری مناسب، طالعی و همکاران (۱۳۹۷)، مبنی بر مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی، قنبری و همکاران (۱۴۰۱)، مبنی بر مؤلفه‌های کالبدی و خندانی و همکاران مبنی بر مؤلفه‌های کالبدی و کاربری اراضی همخوانی و قرابت دارد. با توجه به اینکه شهرها از گستره محدودی برخوردارند و همه روزه میزان زیادی از اراضی دستخوش ساخت و ساز و توسعه قرار می‌گیرند با ایراد سازوکاری مناسب و هوشمندانه می‌تواند مسیر توسعه و آماده‌سازی اراضی را در جهت ساماندهی توسعه و هدایت آن به سمت و سوی اهداف و برنامه‌های توسعه شهری کلان، سوق داد. در کشورهای در حال توسعه برنامه‌ریزی کاربری زمین و ابزار تفکیک زمین به مثابه سلاحی است که گاه به سمت خود برنامه‌ریزی کاربری زمین و برنامه‌ریزی شهری نشانه می‌رود. دلیل این کج عملکردی بودن، تک‌مؤلفه‌ای و نگاه یک‌جانبه به موضوع است. چه بسی مؤلفه‌های متفاوتی بر موضوع حاکم بوده ولی در نظام و ساختار مدیریتی و برنامه‌ریزی صرفاً بخش‌های اندکی از آن توجه می‌شود. آنچه در این مطالعات حاصل شد این است که الگوی بهینه تفکیک زمین، الگویی همه‌جانبه‌ای است که با پشتوانه عوامل کلان و پایدار که ساختار اصلی آن را شکل می‌دهند، پاسخگو به نیاز جامعه خویش بوده و همواره می‌بایست متناسب با تغییرات پالایش و بازنگری گردد. انعطاف‌پذیری و امکان بازنگری این الگوها می‌تواند قوی‌ترین و مؤثرترین جنبه آن به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر شکل‌دهنده و نظم‌دهنده مکان و فضا باشد. بدین ترتیب می‌توان گفت که الگوی تفکیک زمین نباید مانند یک قالب ثابت برای تمام مکان‌ها، زمان‌ها و شرایط عمل نماید و باید به فراخور شرایط و متناسب با موضع عمل نماید. این مهم نشان از آن دارد که الگوی تفکیک زمین در زمره فرآیند سیستمی عمل می‌کند که فرایند مهم‌ترین بخش آن بوده و پالایش و بازنگری و انعطاف‌پذیری بخش جدایی‌ناپذیر آن است.

منابع و مآخذ:

- ۱- اسماعیلی، ف.، ایلانلو، م. ۱۴۰۰. مدل‌سازی تغییرات کاربری اراضی بر پایه زنجیره مارکوف در روش LCM (نمونه موردی: شهر رامهرز). فصلنامه آمایش محیط. ۱۴ (۵۴): ۱۴۷-۱۶۶.
- ۲- پور طاهری، م. ۱۳۹۲. کاربرد روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه در جغرافیا، چاپ سوم، انتشارات سمت.
- ۳- پندار، ه و سیدپور، س. ۱۴۰۱. ارائه الگوی هویت مبنا جهت تفکیک زمین در مقیاس واحد همسایگی در فرایند توسعه تدریجی مبتنی بر کدهای زایشی (مورد پژوهی: روستای سنگده، منطقه دودانگه، مازندران). معماری و شهرسازی پایدار، ۱۰(۱)، ۹۰-۷۱.
- ۴- جامی اودولو، م.، یزدانی، م. و جلیلی صدرآباد، س. ۱۴۰۱. سنجش جدایی‌گزینی فضایی- اجتماعی گروه‌های تحصیلی و شغلی در شهر اردبیل. مجله پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۱۰ (۲)، ۹۲-۷۳.
- ۵- حق‌جو، م.، هادیان، ا.، بهزادی، غ.، قائمی‌پور، م.، رئیسی، ح. و رستم‌آبادی، س. ۱۳۹۲. تدوین الگوی راهنمای تهیه طرح‌های تفکیک اراضی، کمیسیون پژوهش سازمان نظام مهندسی ساختمان استان مازندران.
- ۶- خاکپور، ب و صمدی، ر. ۱۳۹۳. تحلیل و ارزیابی عوامل مؤثر بر قیمت زمین و مسکن در منطقه سه شهر مشهد. نشریه جغرافیا آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۳، ۳۸-۲۱.
- ۷- خدری، ر. ۱۳۹۵. ارزیابی کارایی روش قطعه‌بندی اراضی به‌منظور استفاده در مدل‌سازی توسعه شهری. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد مهندسی عمران، دانشگاه خواجه نصیرالدین طوسی.
- ۸- خندانی، س.، صفرلویی، م. و بیگ بابایی، ب. ۱۴۰۰. تحلیل کاربری‌های اراضی شهری با توجه به شاخص‌های راهبرد رشد هوشمند شهری (مورد مطالعه: شهر مرنده). فصلنامه آمایش محیط، ۱۴ (۵۵)، ۱۴۸-۱۶۸.
- ۹- صمیمی شارمی، ع.، سعیدی رضوانی، ن.، داودپور، ز و خستو، م. ۱۳۹۹. سیر تغییرات الگوی قطعات تفکیکی اراضی شهر خمام. فضای زیست، شماره ۱، ۶۹-۸۹.
- ۱۰- صفائی پور، م و، مودت، ا. ۱۳۹۱. بررسی نقش قانون تفکیک و افراز در ساختار فیزیکی شهر یزد. فصلنامه دانش و پژوهش حقوقی، ۱ (۲)، ۱۲۹-۱۵۰.
- ۱۱- عیسی‌پره، م. ۱۴۰۰. شناسایی الگوی بهینه تفکیک زمین. نشریه پژوهش‌های مکانی فضایی، ۵ (۳)، ۳۹-۵۶.

- ۱۲- فرامرزی، م.، ابراهیمی، ح. و براتی، ن. ۱۳۹۱. مفهوم تفکیک اراضی در گسترش‌های جدید شهری (براساس مقایسه تطبیقی رضایتمندی ساکنین از سه نمونه موردی الگوی تفکیک در شهر زنجان). باغ نظر، ۹ (۲۳)، ۱۰-۳.
- ۱۳- قزلباش، س.، سجادی، ژ.، صرافی، م. و کلانتری، م. ۱۳۹۴. آینده پژوهی به روش سناریوسازی تکوینی، چارچوبی برای پیوند علم و تجربه علم و تجربه، مطالعه موردی: استان زنجان. فصلنامه جغرافیا، شماره ۴۷، ۳۲۴-۳۰۳.
- ۱۴- قاضی میرسعید، م.، محمدی، م.، طالعی، م. و ابوالحسنی، س. ۱۳۹۸. سناریوسازی تفکیک قطعات زمین در فرایند توسعه شهری (مطالعه موردی: نواحی پیرامونی شهر سمنان). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۱ (۳)، ۶۵۲-۶۲۵.
- ۱۵- قنبری، ا.، واعظی، م.، رستمی، ر. و باکوئی، م. ۱۴۰۱. بررسی تطبیقی تغییرات کاربری اراضی با استفاده از روش شی‌گرا (مطالعه موردی: تبریز و کرج). فصلنامه آمایش محیط، شماره ۵۹، ۲-۲۱.
- ۱۶- کیانی، گ.، افضلی، ک. و زیاری، ک. ۱۴۰۲. تحلیل و ارزیابی تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری ایران با تأکید بر شهر شهرکرد. آمایش محیط. شماره ۶۷، ۸۰-۹۹.
- ۱۷- محمدنژاد، ع.، لشگری، ع. و سلیمانی، م. ۱۳۹۱. ارزیابی تحقق‌پذیری کاربری زمین در طرح‌های توسعه شهری (مورد: طرح تفصیلی منطقه ۲۲ تهران). مجله پژوهش‌های دانش زمین، شماره ۱۲، ۹۵-۱۱۱.
- ۱۸- نوبخت، ف.، یزدانی، م.، فیروزی مجنده، ا. و نقی‌زاده باقی، ع. ۱۳۹۹. انتخاب مکان بهینه ورزش همگانی در شهر اردبیل با استفاده از تلفیق سیستم اطلاعات جغرافیایی و سیستم‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره. مطالعات ورزشی، ۱۲ (۶۳)، ۳۰۶-۲۸۱.
- ۱۹- یزدانی، م.، حسن‌پور، س. و هاشمی معصوم‌آباد، ر. ۱۳۹۸. تحلیل فضایی ابعاد اجتماعی و کالبدی مسکن در مناطق شهر اهواز. برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۴ (۱۴)، ۵۱-۶۶.
- 21- Agheyisi, J.E. 2018. Land Subdivision in peri-urban areas of Sub-Saharan African Cities: Conceptual definitions and policy guidelines. Ghana J. Geogr. 10 (1), 98-128.
- 22- Al-Homoud, M. 2003. Functional Distance Effect on Social Interactions in Multi-family Housing in Jordan. Housing and Society, 30(2), 165-188.
- 23- Boob, N., & Rao, Y.R.N. 2014. Zoning within plot—an approach to land subdivision to control violation of development control rules. Int. J. Multidiscip. Curr. Res. 2, 90-98.
- 24- Chandra Das. M, Sarkar.B & Ray.S. 2012. A framework to measure relative performance of Indian technical institutions using integrated fuzzy

- AHP and COPRAS methodology, Socio- Economic Planning Sciences 46 (2012)230-241.
- 25- Chen, J., & Jiang, J. 2000. An event-based approach to spatio-temporal data modeling in land subdivision systems. *GeoInformatica*, 4(4), 387-402.
- 26- Couture., D. 2004. Chap. Development Patterns and Principes from Land Development Handbook, Second edition, The McGraw – Hill Companies.
- 27- Easa, S.M. 2008. Unified direct method for land subdivision: circular sides permitted. *Journal of Surveying Engineering-Asce* 134, 55-60.
- 28- Lynch, Kevin. and Gary Hack. 1984. Site Planning. Cambridge: MIT press.
- 29- Wakchaure, A.S. 2001. An ArcView tool for simulating Land Subdivision for Build Out Analysis. Thesis (MSc). Polytechnic Institute and State University, Virginia.
- 30- Omollo, W.O. 2020. Compliance with planning standards related to the setbacks around domestic buildings: Empirical evidence from Kenya. *J Contemp Urban Aff*, 4(2), 95-108.

مکان‌یابی محل سکوهای انتقال موقت پسماند با استفاده از GIS و مدل AHP (مطالعه موردی: شهر تویسرکان)

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۳/۰۲/۲۵ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۳/۰۴/۰۸

محمد حسین پور (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر ایران)

بیژن رحمانی* (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی تهران، ایران)

چکیده:

یکی از چالش‌های اصلی در شهرهای کشورهای در حال توسعه آن است که خدمات جامع مدیریت پسماند شهری، از پایداری مالی برخوردار باشد، همچنین با افزایش درخور توجه زباله‌های جامد به دلیل صنعتی شدن و شهرنشینی، آسیب‌های زیست محیطی نیز رو به وخامت گذاشته است و مدیریت زباله‌های جامد را به عنوان یک مسئله مهم در سراسر جهان تبدیل کرده است. هدف پژوهش حاضر طرح مکان‌یابی محل سکوهای انتقال موقت پسماند در شهر تویسرکان با استفاده از مدل AHP بوده است؛ لذا با بهره‌گیری از سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS، انجام مطالعات مکان‌یابی برای تعیین و اولویت‌بندی محل سکوهای انتقال پسماند صورت گرفت. بر اساس فرایند مکان‌یابی محل‌های پیشنهادی به لحاظ استانداردهای محیط‌زیستی نسبتاً توجه شده است و بر اساس جانمایی محل مناسب احداث ایستگاه انتقال موقت پسماند با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی، زمینی به مساحت ۱۵ هکتار در محدوده روستای سهام آباد انتخاب گردید.

واژه‌های کلیدی: مکان‌یابی، GIS، شهر تویسرکان، مدل AHP.

* نویسنده رابط: bijan.rahmani11@gmail.com

۱. مقدمه

توسعه روز افزون مناطق شهری، گسترش بی‌رویه جمعیت، افزایش مصرف مواد دارای پسماند تجزیه ناپذیر و بسیاری دیگر از دست آوردهای زندگی ماشینی باعث شده است که یکی از دغدغه‌های اساسی در مدیریت محیط زیست شهری چگونگی دفع و معدوم سازی باشد. با توجه به دفع کاملاً غیر اصولی و غیر بهداشتی پسماندها و به منظور کاهش پیامدهای ناشی از آن و کمک به سلامت و بهداشت شهروندان نیاز به یافتن مکان دفع زباله شهری با رعایت موازین زیست محیطی در کنار معیارهای فنی است. (شاکرفارسی و احمدی، ۱۳۹۸: ۱۳)

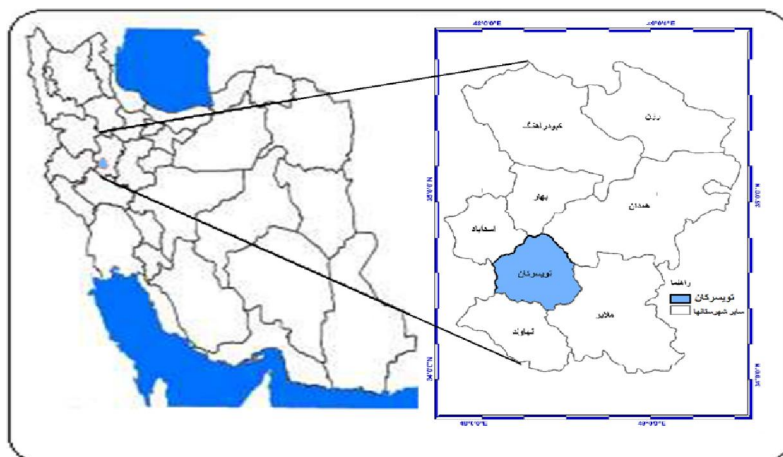
همچنین، با افزایش درخور توجه زباله‌های جامد به دلیل صنعتی شدن و شهرنشینی، آسیب‌های زیست محیطی نیز رو به وخامت گذاشته است و مدیریت زباله‌های جامد را به عنوان یک مسئله مهم در سراسر جهان تبدیل کرده است (فاتیما و همکاران، ۲۰۲۰) از طرفی، مدیریت زباله‌های جامد اغلب یک نسبت درخور توجهی از کل بودجه عمومی شهری در شهرستانها در کشورهای کم درآمد و با درآمد متوسط را نشان می‌دهد (اسشینبرگ و همکاران، ۲۰۱۰) توسعه شهرها و بهبود وضع بهداشت عمومی، ارتقای سطح زندگی، گسترش فرهنگ مصرف گرایی در میان مردم، گسترش روز افزون مراکز صنعتی، کارگاهها و کارخانه‌های تولیدی گوناگون و غیره سبب شده‌اند که روزانه میلیونها تن پسماند به صورت جامد وارد فضای عمومی شهر شده و سلامت مردم را در معرض خطر قرار دهد (عمرانی و همکاران، ۱۳۹۱)

افزایش جمعیت و شهرنشینی، به بود خدمات مدیریت پسماند را می‌طلبد که در صورت عدم مدیریت مناسب آن منجر به آلودگی آب، خاک و هوا میشود که خطرات بهداشت عمومی را به همراه دارد (مقدس و همکاران، ۲۰۱۱). در زمینه مکان‌یابی پژوهش زیادی انجام شده است از جمله، اجتماعی و همکاران سال (۱۴۰۰) در تحقیقی به "تعیین مکان مناسب دفن پسماند شهری قیر با استفاده از GIS پرداختند و با توجه به نتایج نهایی حاصل از تلفیق لایه‌های اطلاعاتی سه اولویت جهت مکان پسماند در نظر گرفته شد، اولویت اول در ۲۳ کیلومتری شهر قیر یعنی در فاصله ۶ کیلومتری در شمال شهرک امام قرار دارد. اولویت دوم در ۱۵ کیلومتری از این شهر یعنی در فاصله ۴ کیلومتری از شمال روستای قدم قرار گرفته و بالاخره اولویت سوم در فاصله ۱۲ کیلومتری از شهر و ۵ کیلومتری در جنوب روستای آب اناری قرار دارد. سروری نیا و همکاران سال (۱۳۹۴) در تحقیقی به مشخص کردن مناطق مستعد از دیدگاه زمین شناسی جهت احداث مکان دفن پسماند جامد شهری در شهرستان کنگاور با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) و تحلیل سلسله مراتبی (AHP) پرداختند. کرمی و همکاران سال (۱۴۰۰) تحلیل فضایی و مکان‌یابی شهرک صنعتی شهرستان جلفا را با استفاده از مدل AHP و ELECTRE انجام دادند و نشان دادن که مکان فعلی شهرک صنعتی در

شهرستان جلفا با اصول و ضوابط مکان‌یابی مطابقت ندارد. سلیمانی و ملک حسینی یال (۱۴۰۰) پهنه‌بندی کیفیت هوای مناطق ۲۲ گانه شهر تهران را با استفاده از GIS و روشهای زمین‌آمار انجام دادند و نتایج نشان داد که بیشترین آلودگی در مناطق مرکزی و جنوب غربی تهران وجود دارد. با توجه به اینکه شهرستان تویسرکان در حال حاضر محل مناسب سکوی انتقال پسماند ندارد و انتقال پسماند در یک منطقه روباز در کنار جاده صورت می‌گیرد، مکان‌یابی محل سکوهای انتقال پسماند بسیار ضرورت داشت؛ لذا هدف پژوهش حاضر اولویت‌بندی مکانی سکوهای انتقال پسماند شهر تویسرکان بوده است.

۲. مواد و روشها

شهرستان تویسرکان یکی از شهرستان‌های جنوبی استان همدان در ایران است. مرکز این شهرستان، شهر تویسرکان است که مرکز بخش مرکزی این شهر است که در سال ۱۳۹۵ دارای ۵۰۴۵۵ نفر جمعیت بوده است. تویسرکان در جنوب کوه الوند و شهر همدان واقع شده است. این شهر به خاطر تعدد و بزرگی درختهای گردویش بسیار معروف است. شهرستان تویسرکان با ۱۵۳۶ کیلومتر مربع وسعت و ارتفاع متوسط ۱۷۸۴ متر از سطح دریا و در مختصات ۳۴ درجه و ۲۰ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۴۶ دقیقه عرض جغرافیایی و ۴۸ درجه و ۳ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۵ دقیقه طول جغرافیایی واقع شده است. زبان مردم شهرستان، فارسی ولی اهالی بیشتر روستاهای مجاور استان کرمانشاه و شهرستان نهاوند به کردی و لری صحبت می‌کنند. رودخانه‌های مهم آن قلقل رود و خرم رود هستند. وجود رسوبات دانه درشت در کوهپایه‌های الوند شرایط را برای توسعه باغ‌های گردو فراهم کرده است. بلندترین نقطه این شهرستان قله الوند با ارتفاع ۳۵۷۴ متر است که فصل مشترک این شهرستان و استان همدان است و پست‌ترین نقطه آن روستای کارخانه با ارتفاع ۱۵۵۵ متر است و متوسط آن از سطح دریا ۱۷۸۴ متر است. بخش کوهستانی شمال تویسرکان چند ماه از سال پوشیده از برف و یخ می‌باشد و به لحاظ بارش کافی سرچشمه رودها و چشمه سارها است.

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه- شهرستان توپسرکان

۲،۲. مکان‌یابی ایستگاه‌های انتقال پسماند با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS)

مراحل فرایند مکان‌یابی ایستگاه‌های انتقال پسماند با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) عبارتند از: ۱- شناخت منطقه مورد مطالعه ۲- تعیین داده‌ها و پارامترهای مؤثر (مطابق با شکل ۲، درخت سلسه مراتبی پارامترهای مؤثر) ۳- بررسی ویژگی‌های محدوده مطالعاتی ۴- جمع‌آوری و آماده‌سازی داده‌ها ۵- تهیه نقشه‌ها ۶- وزن‌دهی به نقشه‌ها ۷- تلفیق نقشه‌ها با روش AHP ۸- نقشه‌های نهایی (عظیمی حسینی و همکاران، ۱۳۸۹). فرایند مکان‌یابی با کلاسه‌بندی و ارزش‌گذاری کلاسه‌های مختلف مربوط به هر کدام از معیارها در محیط GIS انجام می‌شود (Aftekhari and et al, 2019). در پژوهش حاضر با توجه به اهمیت مکان‌یابی لازم به ذکر است که معیارهای فیزیکی که در فرایند مکان‌یابی ایستگاه انتقال جدید در نظر گرفته شده عبارتند از:

- فاصله از جاده اصلی و دسترسی آسان (هرچه نزدیکتر باشد بهتر است)؛
- فاصله از محدوده شهر و روستا (فاصله بیشتر شرایط بهتر)؛
- فاصله از آبراهه اصلی (هر چه بیشتر شرایط بهتر)؛
- فاصله از گسل اصلی و فعال (هر چه میزان فاصله از گسل‌های ایجادکننده زلزله بیشتر باشد شرایط بهتر)؛
- ویژگی‌های اقلیم شناسی و جهت باد غالب (مناطق با اقلیم خشکتر دارای شرایط بهتر و در باد غالب در جهت محدوده شهر و روستا نباشد)؛
- ارتفاع و توپوگرافی (ارتفاعات بالاتر با شیب زیاد دارای شرایط نامناسبتر است)؛

- فاصله از باغات و زمین‌های کشاورزی آبی (فاصله بیشتر، شرایط بهتر)؛
- فاصله از آبراهه فرعی (فاصله بیشتر، شرایط بهتر)؛
- جنس خاک و زمین‌شناسی (که شرایط بد برای خاک‌های آبرفتی و شنی و خوب برای سنگهای آذر آواری و سنگ آهک بلورین و سیلیسی می‌باشد)؛
- بارش منطقه (مناطق با میانگین بارندگی سالانه کمتر شرایط بهتر)؛
- فاصله از مناطق سیلابی با دوره بازگشت ۱۰۰ ساله (فاصله بیشتر، شرایط بهتر)؛
- فاصله از مناطق با سابقه زمین لغزش (هر چه فاصله بیشتر، شرایط بهتر)؛

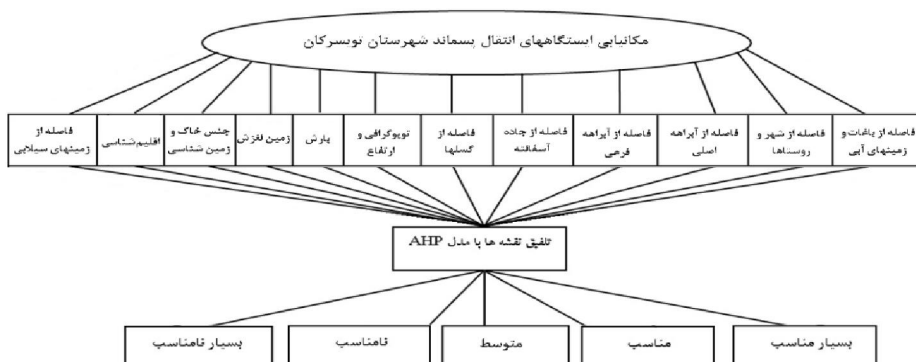
۲،۳- فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، ابزاری است که به طور گسترده در تصمیم‌گیری چندمعیاره استفاده شده و نخستین بار توسط الساعتی مطرح شده است (Saaty, 1980: 32). این روش که به سرعت جای خود را در علوم مختلف مهندسی، علوم پایه و علوم انسانی باز نمود، یکی از بهترین و دقیق‌ترین روش‌های رتبه‌بندی و تصمیم‌گیری بر اساس چندین شاخص می‌باشد. از ویژگی‌های جالب این روش آن است که این امکان را به تصمیم‌گیرنده می‌دهد تا وی بتواند قضاوت‌های شخصی و تجربیات خویش را علاوه بر اهداف مسئله در فرایند حل مسئله تصمیم‌گیری دخالت دهد. از سوی دیگر این روش به گونه‌ای طراحی شده است که به وسیله آن می‌توان مسائل بزرگ و پیچیده را به مسائل کوچک‌تر تقسیم کرده و امکان ساده‌تر کردن مسئله را فراهم می‌آورد (اکبری و زاهدی کیوان، ۱۳۸۷: ۱۹۴). این تکنیک بر اساس مقایسه‌های زوجی بنا نهاده شده و امکان بررسی سناریوهای مختلف را به مدیران می‌دهد. فرایند تحلیل سلسله مراتبی به علت ماهیت ساده و در عین حال جامعی که دارد، مورد استقبال مدیران و کاربران مختلف واقع شده است. در واقع فرایند تحلیل سلسله مراتبی، روشی است منعطف، قوی و ساده که برای تصمیم‌گیری در شرایطی که معیارهای تصمیم‌گیری متضاد، انتخاب بین گزینه‌ها را با مشکل مواجه می‌سازد و تصمیم‌گیری باید در یک فضای چندبعدی صورت پذیرد مورد استفاده قرار می‌گیرد (زبردست، ۱۳۸۰: ۱۳). فرایند تحلیل سلسله مراتبی با شناسایی و اولویت‌بندی عناصر تصمیم‌گیری شروع می‌شود. این عناصر شامل، هدف‌ها، معیارها یا مشخصه‌ها و گزینه‌های احتمالی می‌شود که در اولویت‌بندی به کار گرفته می‌شوند. فرایند شناسایی عناصر و ارتباط بین آن‌ها که منجر به ایجاد ساختار سلسله مراتبی می‌شود؛ «ساختن سلسله مراتب» نامیده می‌شود. سلسله مراتبی بودن ساختار به این دلیل

است که عناصر تصمیم‌گیری (گزینه‌ها و معیارهای تصمیم‌گیری) را می‌توان در سطوح مختلف خلاصه کرد (Bowen, 1993: 333).

۲،۴- ساختن سلسله مراتبی در فرایند تحلیل سلسله مراتبی

در اولین اقدام، ساختار سلسله مراتبی مربوط به موضوع را مشخص می‌کنیم (شکل ۲). در این شکل، بایک سلسله مراتب، شامل: هدف، معیارها و زیرمعیارها مواجه هستیم. تبدیل موضوع یا مسأله مورد بررسی به یک ساختار سلسله مراتبی مهمترین قسمت فرایند تحلیل سلسله مراتبی محسوب می‌شود (حکمت‌نیا و میرنجف موسوی، ۱۳۹۰: ۳۴۹). زیرا در این قسمت با تجزیه مسائل پیچیده، فرایند تحلیل سلسله مراتبی آن‌ها به شکلی ساده که با ذهن و طبیعت انسان مطابقت داشته باشد، تبدیل می‌کند. در نهایت ماتریس مقایسه زوجی تشکیل می‌شود و به نسبت اهمیت عوامل از شماره ۱ تا ۹ می‌باشد (فتوحی، ۱۳۹۴). (جدول ۱)

شکل ۲- درخت سلسله مراتبی پروژه مکان‌یابی سکوهاي انتقال پسماند

۵.۲- مدل تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

مدل AHP یکی از کارآمدترین تکنیکهای تصمیم‌گیری چند معیاره بوده که توسط توماس ال ساعتی (۱۹۸۰) ارائه گردید، این مدل براساس مقایسه زوجی عوامل بنا نهاده شده و امکان بررسی سناریوهای مختلف را به مدیران و تصمیم‌گیران می‌دهد. این تکنیک یکی از جامع‌ترین سیستم‌های طراحی شده برای تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه است، زیرا امکان فرموله کردن مسائل پیچیده طبیعی را به صورت سلسله مراتبی فراهم می‌کند (رامشت و همکاران، ۱۳۹۲).

۲.۶- آماده‌سازی و تهیه لایه‌های اطلاعاتی

با استفاده از نقشه‌های رقومی پس از عملیات توپولوژی و تصحیحات هندسی، لایه‌های مربوطه ساخته شد و دیگر کاربری‌ها و لایه‌های مورد نیاز محدوده‌ی مورد مطالعه در محیط GIS از کل نقشه تفکیک شد. همچنین لایه زمین‌شناسی منطقه از روی نقشه زمین‌شناسی ۱:۱۰۰۰۰۰ شهرستان تویسرکان که از پایگاه داده‌های علوم زمین تهیه شده بود برداشت شد.

۲.۷- تهیه نقشه‌های استاندارد شده

در فرایند مکان‌یابی، استخراج لایه‌های اطلاعاتی مورد نیاز، اولین مرحله از مراحل عملی آن می‌باشد. اکثر لایه‌ها برای معیارهای مورد نیاز برای مکان‌یابی دفع پسماند، با ایجاد بافر (Distance) و یا در بعضی موارد با آیکون Query Builder کاربری‌های مختلف از نقشه جدا و ارزش دهی شده‌اند. لایه‌های مختلف در سطح محدوده‌ی مورد مطالعه ترسیم شده و در پایگاه اطلاعاتی به صورت لایه‌های رستری که قابلیت انجام عمل اولویت‌بندی یا Reclassify را دارا می‌باشند، ذخیره گشتند. لایه‌ها بر اساس بافر ایجاد شده و یا کاربری‌های موجود به ۵ طبقه اولویت‌بندی و استاندارد شدند.

۳. روش تحقیق:

در ادبیات تصمیم چند معیاری روش‌های متعددی در وزن‌دهی معیار بر پایه قضاوت‌های تصمیم‌گیران ارائه شده است. این روش‌ها شامل، روش‌های رتبه‌بندی، درجه‌بندی، مقایسه دو به دو و تحلیل موازنه‌ای - جایگشتی هستند. طرح روش‌های تعیین وزن بر پایه قابلیت‌های استفاده از نرم‌افزارهای رایانه‌ای و سازگاری صورت می‌گیرد، که به توان آن‌ها را در تحلیل تصمیم چند معیاری مبتنی بر GIS وارد کرد (پرهیزکار و غفاری گیلانده، ۱۳۸۵). پس از مشخص شدن معیارهای مکان‌یابی و طبقه‌بندی نقشه‌ها به کلاس‌های متفاوت بر اساس نحوه تأثیر پارامترها، باید میزان اهمیت هر یک از پارامترها در قالب دادن وزنی مشخص به هر کدام از پارامترها بر مبنای تأثیرگذار بودن آن پارامتر و به منظور تهیه نقشه نهایی انجام شود.

۳.۱. تلفیق نقشه‌ها

در این مرحله با توجه به ویژگی پارامترها، ارزیابی مدل‌های موجود و تأثیر هر یک از پارامترها بر روی سایر پارامترها و دقت هر کدام از پارامترها مدل مناسبی برای آن تهیه می‌گردد. نقشه‌ها طوری تهیه می‌گردند که قابلیت ورود به مدل اصلی را دارا باشند. پس از

انتخاب روش و مدل مناسب برای تلفیق، نقشه به مدل وارد شده و از ترکیب لایه‌های اطلاعاتی با استفاده از کلاس‌های طبقه‌بندی برای تمامی منطقه مطالعاتی، نقشه نهایی تهیه می‌گردد (عظیمی حسینی و همکاران، ۱۳۸۹). در گام بعدی روی هم گذاری لایه‌ها Overlay توسط عملگرهای مربوطه انجام و نتایج پهنه‌ها بررسی شد. در نتیجه، پهنه‌های مناسب برای احداث ایستگاه انتقال پسماند مشخص گردید.

در مرحله بعد، گزینه‌های مکانی ایستگاه انتقال با توجه به بررسی لزوم احداث ایستگاه‌های انتقال و تعداد ایستگاه مورد نیاز (بررسی هزینه‌های سربه سر)، هزینه‌های جمع‌آوری، انتقال و احداث طی پنج سناریو برای یک چشم انداز ۲۰ ساله تعیین و با تحلیل اقتصادی سناریوها، سناریوی برتر مشخص شد. در ادامه، با انجام تحلیل حساسیت سناریوها و تغییر هزینه‌های ذکر شده، سناریوی جایگزین نیز پیشنهاد گردید تا با شناخت کافی از هزینه‌های مرتبط، تصمیم‌گیری در مورد ساخت ایستگاه‌های انتقال صورت پذیرد.

۲.۳. تعیین وزن هر لایه

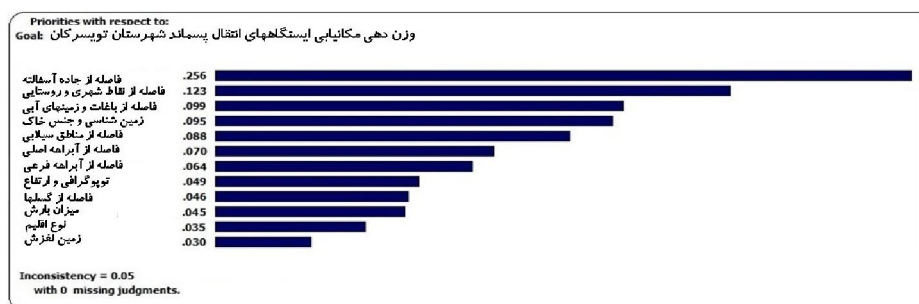
در این روش، عوامل مؤثر در انتخاب محل طرح و وزن هر عامل مشخص میشود. سپس نمره یا مقدار هر محل با توجه به هر عامل تعیین میشود. امتیاز هر محل از مجموع حاصلضرب وزن هر عامل در مقدار آن عامل بدست می‌آید. محلی که بیشترین امتیاز را کسب کرده باشد، به عنوان محل مناسب پیشنهاد میشود.

در این روش عوامل مؤثر بر مکان‌یابی می‌توانند عوامل کمی یا عوامل کیفی باشند؛ وزن هر عامل را نیز می‌توان در مقایسه با عوامل دیگر بدست آورد. باید توجه داشت که در این روش تمام عوامل باید از امتیازات همگن برخوردار باشند. به عبارت دیگر حد پایین و حد بالای تمام عوامل یکسان باشد، به عنوان مثال همه عوامل دارای امتیازی بین ۱ تا ۱۰ باشند.

ارزش گذاری و تعیین وزن لایه‌ها براساس تحلیل مجموعه دیدگاه‌ها و نظرهای افراد، مبنای هدف گذاری، تدوین برنامه و یا تصمیم‌گیری قرار می‌گیرد، در تمامی مراحل اهمیت عوامل و متغیرها در قالب طیف (تأثیر بسیار کم: ۱)، (تأثیر کم: ۲)، (تأثیر متوسط: ۳)، (تأثیر زیاد: ۴) و (تأثیر بسیار زیاد: ۵) صورت می‌گیرد؛ در پایان جمع بندی، و پس از واردسازی نتایج در محیط نرم‌افزار Expert Choice خروجی نرم‌افزار، که اوزان نهایی معیارها را نشان می‌دهد، انجام می‌گیرد.

۳.۳. محاسبه نرخ ناسازگاری

نرخ ناسازگاری با تقسیم شاخص ناسازگاری ماتریس تصادفی (R.I) محاسبه می‌شود. R.I بیانگر شاخص تصادفی است. این همان شاخص پایداری از یک ماتریس مقایسه دو به دو است که به صورت تصادفی ایجاد شده است. نسبت پایداری به گونه‌ای تعیین می‌شود که اگر $CR < 0/1$ باشد در آن صورت این نسبت دلالت بر سطح قابل قبول پایداری در مقایسه‌های زوجی دارد و اگر $CR > 0/1$ باشد در آن صورت ارزش‌های نسبت بیانگر قضاوت‌های ناپایده هستند (فرج زاده اصل، ۱۳۸۴)، در پژوهش حاضر نرخ ناسازگاری که از خروجی نرم‌افزار Expert Choice بدست آمده، برای مکان‌یابی عدد ۰/۰۵ است که از ۱/۰ کوچکتر بوده و مورد قبول است.

شکل ۳- وزن معیارهای مکان‌یابی ایستگاه انتقال موقت پسماند با استفاده از نرم‌افزار اکسپرت چویس

۳.۴- محاسبه وزن معیارها

مرحله بعد از مقایسه زوجی پارامترها، محاسبه وزن عوامل می‌باشد. برای محاسبه وزن عوامل ابتدا اعداد متعلق به هر ستون ماتریس با یکدیگر جمع شده، سپس هر عضو ماتریس به جمع عوامل تقسیم می‌شود که حاصل آن به وجود آمدن اعداد به صورت نرمال شده می‌باشد. در آخر میانگین هر ردیف محاسبه می‌شود که عدد به دست آمده معرف وزن هر عامل می‌باشد.

۳.۵- نرم‌افزار (Expert choice)

نرم‌افزار EC جهت تحلیل مسائل تصمیم‌گیری چندمعیاره با استفاده از تکنیک فرآیند تحلیل سلسله مراتبی طراحی شده، این نرم‌افزار علاوه بر امکان طراحی نمودار سلسله مراتبی، تصمیم‌گیری و طراحی سؤالات، تعیین ترجیح‌ها و اولویت‌ها و محاسبه وزن نهایی، قابلیت تحلیل حساسیت تصمیم‌گیری نسبت به تغییرات در پارامترهای مسئله را نیز داراست. از همه

مهمتر آنکه در بسیاری از موارد از نمودارها و گرافهای مناسب جهت ارائه نتایج و عملکردها ایجاد می‌نماید.

جدول ۱: مقیاس ۹ کمیتی ساعتی برای مقایسه دو به دوئی گزینه‌ها

مقدار عددی	انواع ترجیحات (متغیرهای زبانی)
۹	کاملاً مرجح یا کاملاً مهم‌تر یا کاملاً مطلوب‌تر (Extremely Preferred)
۷	خیلی مرجح یا خیلی مهم‌تر یا خیلی مطلوب‌تر (Very Strongly Preferred)
۵	مرجح یا مهم‌تر یا مطلوب‌تر (Strongly Preferred)
۳	ترجیح متوسط یا به طور متوسط مهم‌تر یا مطلوب‌تر (Moderately Preferred)
۱	ترجیح یکسان یا اهمیت یکسان یا مطلوبیت یکسان (Equally Preferred)
۲ و ۴ و ۶ و ۸	ترجیحات بین فواصل فوق

منبع: زبردست، ۱۳۸۰: ۱۷

۴. اهمیت مکان‌یابی در پروژه‌های عمرانی

مطالعات مکان‌یابی پیش از اجرای پروژه‌های عمرانی، نقش بسیار زیادی در اجرای موفق آنها داشته و انجام صحیح آن در بسیاری از موارد منجر به کاهش قابل ملاحظه در هزینه‌های پروژه، بهبود وضعیت ایمنی طرح و نیز تضمین عملکرد موفق پروژه در طی زمان بهره برداری می‌شود.

بحث مکان‌یابی و انتخاب مکان مناسب و بهینه منطبق با پارامترهای مؤثر بر آن از نقش و اهمیت بسیار زیادی در کاهش میزان آسیب‌های احتمالی ناشی از انجام پروژه‌های عمرانی برخوردار می‌باشد. انتخاب محل استقرار پروژه‌های مکان‌یابی در کنار دیگر ملاحظات از قبیل: اقتصادی، فنی، فرهنگی، اجتماعی و کاربردی حائز اهمیت است. استقرار اهداف و پروژه‌ها در مکان‌های مناسب و بهینه شرایط لازم را برای اجرا و هدایت طرح‌های مرتبط را فراهم می‌سازد. البته ذکر این نکته را یادآور می‌شود که مکان‌یابی پروژه‌ها و اهداف و لحاظ کردن شاخص‌های مربوط به آن برحسب شرایط موضوع و نوع پروژه‌ها متفاوت خواهد بود. سیستم‌های سنجش از راه دور و استفاده از تصاویر ماهواره‌ای در کنار بهره‌مندی از سیستم‌های اطلاعات جغرافیائی نقشه‌های توپوگرافی دیجیتالی و الگوها و... امکان انجام عملیات شبیه سازی مراکز را قبل از انجام هرگونه فعالیت فیزیکی و اجرایی و عمرانی فراهم می‌آورد و در نتیجه با بکارگیری این امکانات و توانمندیها، می‌توان نقاط ضعف و قوت این قبیل تأسیسات را مورد بررسی و ارزیابی قرار داد.

مکان‌یابی بطورکلی یک موضوع تأثیرگذار بلند مدت است و به صورت طولانی مدت، تأثیر بر عملکرد مجموعه دارد. لذا اگر مکان‌یابی به خوبی انجام شود تأثیرات مثبت و برعکس

اگر به خوبی مکان‌یابی نشود تأثیرات منفی آن زیاد و عملکرد خوبی نخواهد داشت. در بررسی موضوع مکان‌یابی ابتدا بحث پیرامون شناخت ویژگیها و سپس عوامل مؤثر در آن در هر پروژه خواهد بود. بنابراین در مرحله اول مطالعه و بررسی همه جانبه شامل جمع‌آوری اطلاعات و الزامات از ویژگی‌های جغرافیایی، اقتصادی، آمایش سرزمینی و... انجام خواهد شد.

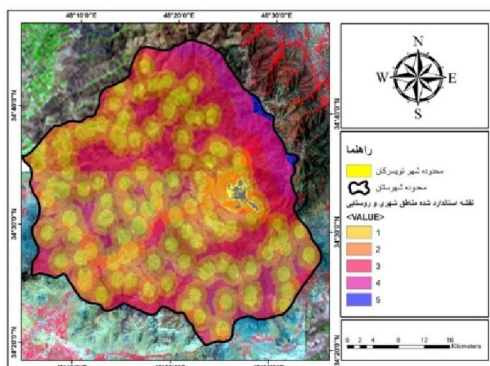
۵- استانداردهای اعمال شده در مدل AHP

۱- دسترسی به راه

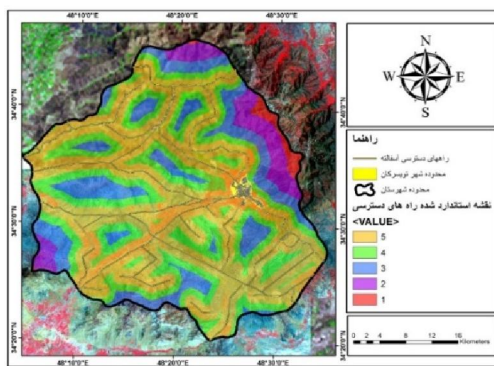
باتوجه به آیین نامه‌ها و به دلیل مناسب بودن منظره جاده‌ها حداقل ۱ کیلومتر فاصله ایستگاه از راه آسفalte در نظر گرفته شده است و مقدار حداکثر این فاصله ۴ کیلومتر است.

۲- فاصله تا مناطق شهری و روستایی

به دلیل اثرات زیست محیطی که احداث ایستگاه انتقال در بر دارد در جانمایی ایستگاه، می‌بایست ایستگاه‌ها را خارج از مناطق مسکونی جانمایی کرد در جدول زیر طبقه‌بندی فواصل از مناطق مسکونی آورده شده است.

شکل ۵- نقشه استاندارد شده مناطق شهری و روستایی

شکل ۴- نقشه استاندارد شده راه‌های دسترسی

جدول ۲: استاندارد فاصله از مناطق مسکونی برای احداث ایستگاه انتقال

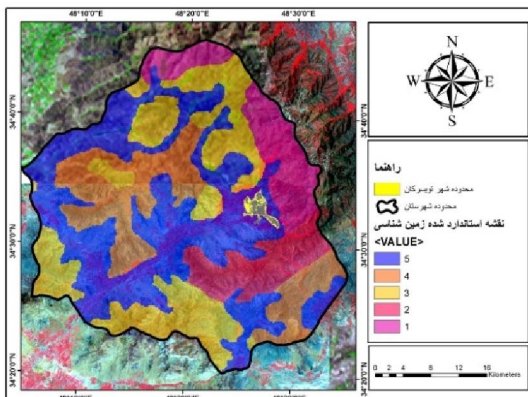
فاصله از شهر (کیلومتر)	امتیاز	طبقه بندی	فاصله از روستا (کیلومتری)	امتیاز	طبقه بندی
۰ تا ۱ کیلومتر	۱	کاملاً نامناسب	۰ تا ۱ کیلومتر	۱	کاملاً نامناسب
بیش از ۲۰ کیلومتر			بیش از ۲۰ کیلومتر		
۱ تا ۲ کیلومتر	۲	نامناسب	۱ تا ۵/۵ کیلومتر	۲	نامناسب
۲ تا ۳ کیلومتر	۳	مناسب	۵/۵ تا ۲ کیلومتر	۳	مناسب
بیش از ۳ کیلومتر	۴	کاملاً مناسب	بیش از ۲ کیلومتر	۴	کاملاً مناسب

۳- زمین شناسی و نوع خاک

نوع خاک مناسب احداث ایستگاه خاک خشک با تراکم بالا است تا هم از نظر مقاومت هم از نظر نشت شیرابه بتواند نیازهای یک ایستگاه انتقال را برطرف کند.

جدول ۳: استاندارد نوع خاک مناسب برای احداث ایستگاه انتقال

نوع خاک	امتیاز	طبقه بندی
Rock outcrops/Inceptisols	۰	کاملاً نامناسب
Inceptisols	۱	نامناسب
Rock outcrops/Entisols	۲	مناسب
Entisols/Inceptisols	۳	مناسب
Aridisol	۴	کاملاً مناسب

شکل ۶- نقشه استاندارد شده زمین شناسی

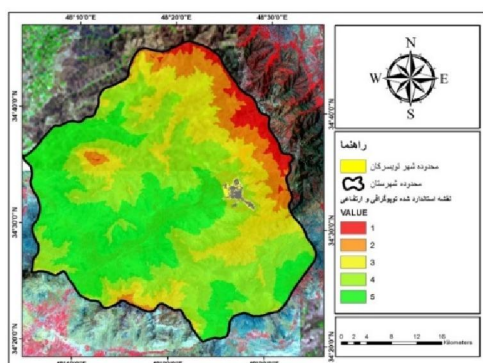
۴- توپوگرافی و ارتفاع

همواره در مکان‌یابی شیب یکی از پارامترهای اصلی است. در مکان‌یابی ایستگاه‌های انتقال پسماند نیز به دلیل اجرای چند سطحی ایستگاه‌ها شیب مناسب می‌تواند بر هزینه‌های خاکبرداری و خاکریزی تأثیر قابل توجهی بگذارد. از این رو شیب مناسب در لایه توپوگرافی منطقه بین ۰ تا ۱۵ درصد در نظر گرفته شده است.

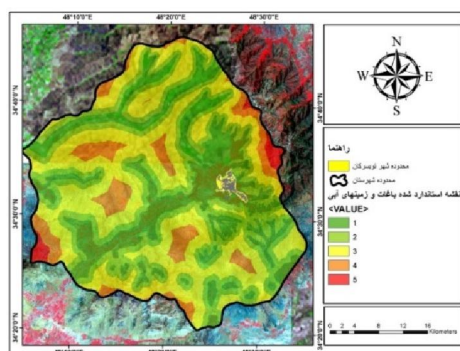
۵- فاصله از باغات و زمینهای آبی

زمینی که ایستگاه انتقال در آن احداث میشود تا جایی که ممکن است باید کم ارزش باشد و زمینهای کشاورزی برای این کار مناسب نیستند. با این وجود، در این پروژه به دلیل

گسترده‌ی زیاد زمین‌های کشاورزی دیم و محدودیت زمین‌های مرتعی و بایر، زمین‌های دیم نیز جزو اراضی قابل قبول در نظر گرفته شده است.

شکل ۸- نقشه استاندارد شده توپوگرافی و ارتفاعی

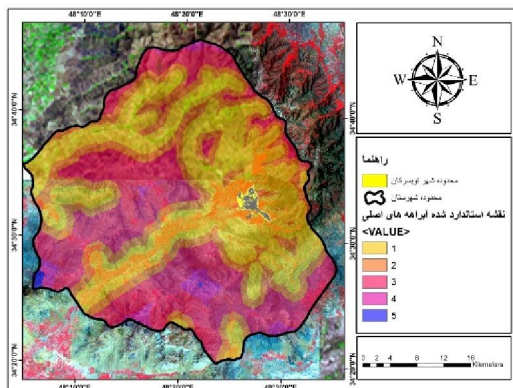
شکل ۷- نقشه استاندارد شده باغات و زمینهای آبی

۶- محدوده سیلابی

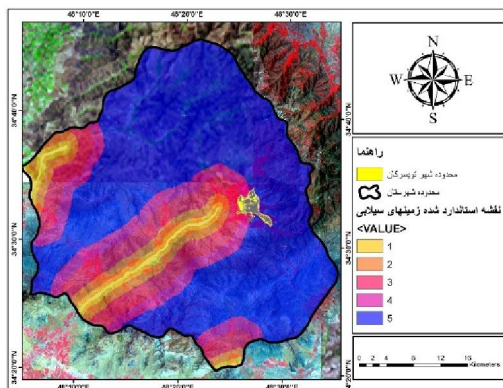
پهنه‌بندی مناطق سیلابی نیز یکی از لایه‌های حذفی است که مناطق سیلابی با بازگشت دوره ۱۰۰ ساله در آن مشخص هستند و از نواحی مورد قبول مکان‌یابی حذف میشوند.

۷- فاصله تا آبراهه‌های اصلی و فرعی

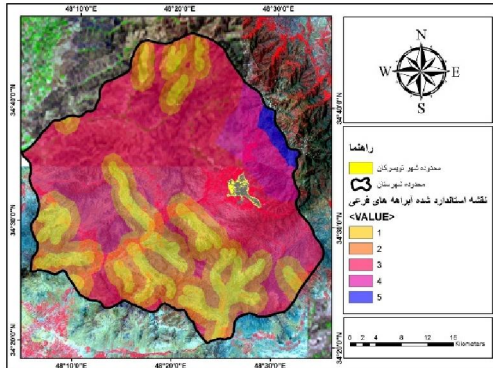
آبهای سطحی نیز می‌توانند در اطراف ایستگاه انتقال آلوده شوند، و آلودگی را با خود حمل و در سرتاسر منطقه پخش کنند. برای جلوگیری از این اتفاق باید فاصله قانونی آبهای سطحی تا ایستگاه انتقال رعایت شود.

شکل ۱۰- نقشه استاندارد شده آبراهه‌های اصلی

شکل ۹- نقشه استاندارد شده زمینهای سیلابی

شکل ۱۱- نقشه استاندارد شده آبراهه‌های فرعی

جدول ۴: استاندارد فاصله از آب سطحی برای احداث ایستگاه انتقال

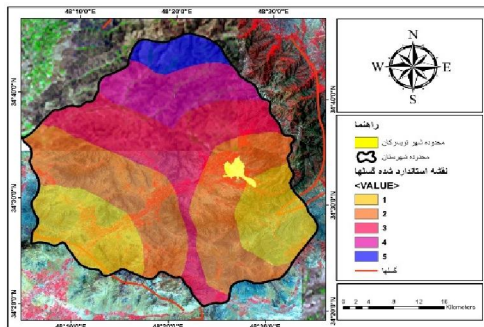
فاصله از آب‌های جاری (متر)	امتیاز	طبقه بندی
۰ تا ۱۵۰ متر	۱	کاملاً نامناسب
۱۵۰ تا ۳۰۰ متر	۲	نامناسب
۳۰۰ تا ۴۵۰ متر	۳	مناسب
بیش از ۴۵۰ متر	۴	کاملاً مناسب

۸- فاصله تا گسل

زلزله یکی از بلایای طبیعی است که با توجه به خطرآفرینی و حساسیت آن باید در تمامی طراحیها مورد توجه قرار گیرد و ایستگاه انتقال نیز از این قاعده مستثنی نیست. به همین منظور فاصله مناسب تا گسل در این مطالعه در نظر گرفته شده است.

جدول ۵: استاندارد فاصله از گسل برای احداث ایستگاه انتقال

فاصله تا گسل (متر)	امتیاز	طبقه بندی
۰ تا ۱۰۰۰	۱	کاملاً نامناسب
۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰	۲	نامناسب
۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰	۳	مناسب
بیش از ۳۰۰۰	۴	کاملاً مناسب

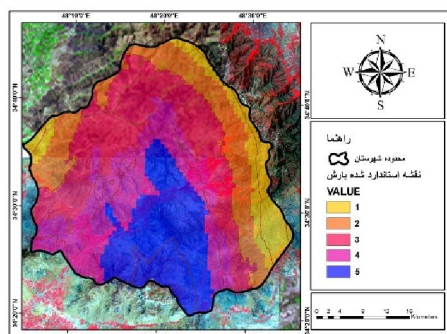
شکل ۱۲- نقشه استاندارد شده گسلها

۹- نوع اقلیم منطقه (اقلیم شناسی)

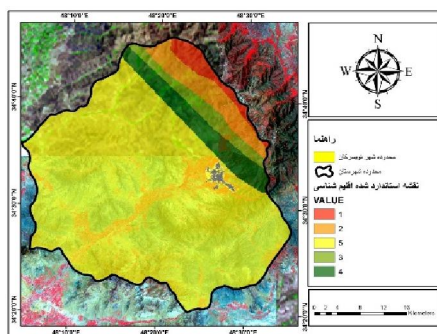
- مناطق با اقلیم خشکتر دارای شرایط بهتر و بعد مشخص شدن و مکان‌یابی ایستگاه‌های انتقال پسماند باید توجه داشت که باد غالب در جهت محدوده شهر و روستا نباشد.

۱۰- میزان بارش

مناطقی که در سطح شهرستان دارای میانگین بارش سالانه کمتر می‌باشند دارای شرایط مناسبتر هستند، که برای تهیه این لایه از میانگین بارش سالانه ایستگاه‌های باران سنجی کل استان استفاده گردید و پهنه‌بندی بارندگی به روش زمین آمار و کوکریجینگ انجام شد و در نهایت لایه استاندارد شده شهرستان توپسرکان استخراج گردید.

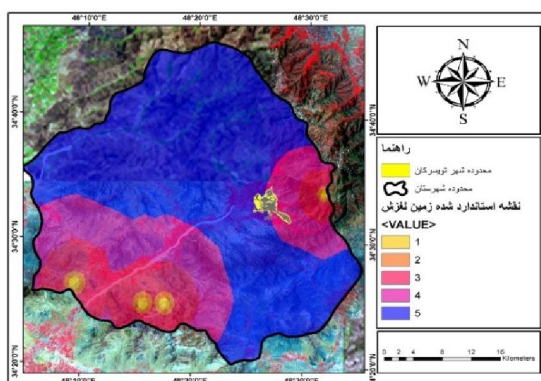
شکل ۱۴- نقشه استاندارد شده بارش

شکل ۱۳- نقشه استاندارد شده اقلیم شناسی

۱۱- فاصله از مناطق با سابقه زمین لغزش

زمین لغزش یکی از بلایای طبیعی است که با توجه به خطرآفرینی و حساسیت آن باید در تمامی طراحی‌ها مورد توجه قرار گیرد و ایستگاه انتقال نیز از این قاعده مستثنی نیست. به همین منظور فاصله مناسب از مناطق با سابقه زمین لغزش در این مطالعه در نظر گرفته شده است.

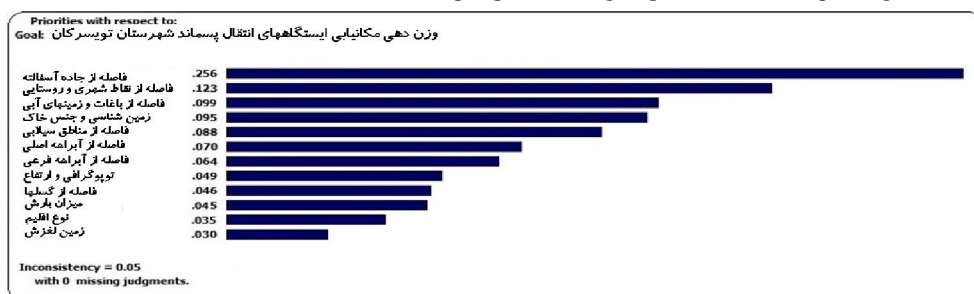
شکل ۱۵- نقشه استاندارد شده زمین لغزش

۶- روی هم گذاری (OVERLAY) لایه‌ها به منظور دستیابی به گزینه‌های مناسب

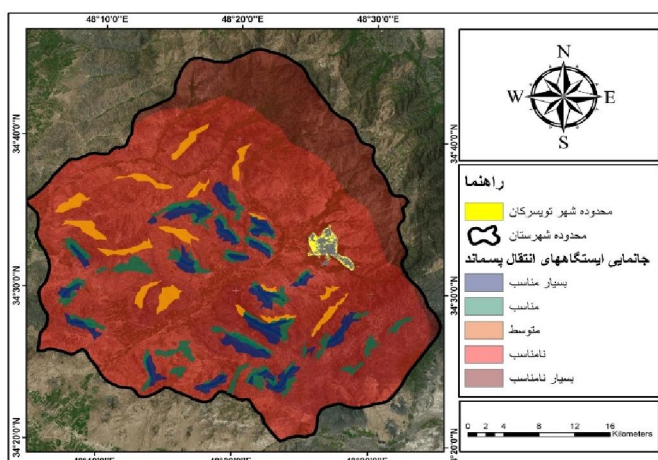
همانطور که در تصویر ۱۶ مشاهده می‌شود وزن اعمال شده برای هر لایه متناسب با اهمیت آن متفاوت اعمال شده است این وزن‌ها با روش AHP و مطابق نظر افراد خبره و متخصصین مدیریت پسماند انتخاب شده است.

در این مرحله تمامی نقشه‌های استاندارد شده بخش‌های شهرستان تویسرکان overlay شده و سپس مناطق با اولویت بالا مطابق‌های شکل در محدوده ۵ اولویت در منطقه مورد

مطالعه نشان داده شده است. قسمت‌های بسیار مناسب و مناسب با امتیاز ۵ و ۴ و قسمت‌های نامناسب و بسیار مناسب با امتیاز ۲ و ۱ مشخص گردیدند.

شکل ۱۶- وزن دهی معیارهای مکان‌یابی ایستگاه‌های انتقال پسماند

شکل ۱۷- مکان‌یابی نهایی ایستگاه‌های انتقال پسماند

نکته: با وجود تمام مزایای روش AHP عدم وجود امتیازات مجزا برای مناطق مختلف انتخابی در گزینه نهایی یکی از نقاط ضعف آن می‌باشد که به نظر می‌رسد در مراحل پایانی کار جهت تصمیم‌گیری بهتر و واضح‌تر استفاده از گلباد سالانه شهر تویسرکان می‌توان منطقه مناسب را انتخاب نمود، که در ادامه به شرح ذیل می‌باشد.

۷- بحث و نتیجه گیری:

با توجه به اینکه محل ایستگاه موقت انتقال فعلی زباله شهر تویسرکان، در کنار جاده تویسرکان به کنگاور قرار دارد و به دلیل نمای زشت و ایجاد بوی نامطبوع برای مسافرانی که از جاده اصلی عبور می‌کنند، همچنین به دلیل روباز بودن و ایجاد آلودگی منظر و پراکندگی کیسه‌های پلاستیکی در جاده و زمین‌های کشاورزی مردم و رها شدن شیرابه که باتلاقی از

مواد بسیار سمی را به وجود آورده و تبعات بهداشتی و روانی زیادی را به بار خواهد آورد بسیار نامناسب است، لذا در نهایت با توجه به خروجی نقشه پایانی و نقاط با امتیاز حداکثر در هر بخش، باید پس از بازدید میدانی و بررسی قابلیت تملک و ارزش زمین مورد بررسی قرار گرفته و نقاط منتخب اعلام گردد. لازم به ذکر است حدود مساحت مورد نیاز برای احداث هر ایستگاه انتقال ۱,۵ تا ۲ هکتار می‌باشد.

لذا در مراحل پایانی کار جهت تصمیم‌گیری بهتر و واضح‌تر پس از بازدید میدانی و استفاده از گلباد سالانه شهر تویسرکان، منطقه مناسب را انتخاب نموده ایم و بر اساس فرایند مکان‌یابی محل مناسب احداث ایستگاه انتقال موقت پسماند، زمینی به مساحت ۱۵ هکتار در محدوده روستای سهام آباد انتخاب گردید. با توجه به اینکه سنگ‌بستر منطقه گرانی-بازالت است و این‌گونه سنگ‌ها نسبت به فرسایش مقاوم و از نظر نفوذپذیری کم تا متوسط هستند دارای توان مناسب برای احداث ایستگاه انتقال موقت می‌باشند، لذا منطقه پیشنهادی از نظر آمایش محیط‌زیست توان بالایی برای احداث ایستگاه دارد و محل پیشنهادی به لحاظ استانداردهای محیط‌زیستی نسبتاً توجیه شده است؛ لذا پیشنهاد می‌گردد محل انتقال موقت پسماند فعلی به محل جدید و منطقه مورد مطالعه هر چه سریع‌تر انتقال و مورد بهره‌برداری قرار گیرد و راهبردهای تفکیک از مبدأ، بازیافت، تولید کود سبز، تولید زیست‌گاز و دفن بهداشتی به عنوان بهترین راهکارها جهت مدیریت پسماندهای شهری شهر تویسرکان اعمال گردد. علاوه بر این اگر سرمایه و بودجه کافی برای محل ایستگاه انتقال موقت فراهم شود، می‌توان زباله‌های شهرها و روستاهای اطراف و در داخل محدوده شهرستان تویسرکان را نیز به این مکان انتقال داد و در قبال خدمات انجام گرفته، عوارض از آنها دریافت نمود، که از این نظر توجیه اقتصادی خواهد داشت.

منابع و مآخذ:

- ۱- اجتماعی، ب. شکور، ع. پربر، ز. ۱۴۰۰. مکان‌یابی محل دفع پسماند شهری با استفاده از GIS (مطالعه موردی: شهر قیر) نشریه: برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره: ۸، شماره: ۳۰ ص ۱۲۷-۱۳۷.
- ۲- اکبری، ن. محمد زاهدی، ک. ۱۳۸۷. کاربرد روشهای رتبه‌بندی و تصمیم‌گیری چند شاخص، تهران انتشارات شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (وزارت کشور).
- ۳- پرهیزکار، ا. غفاری گیلانده، ع. ۱۳۸۵. سامانه اطلاعات جغرافیایی و تحلیل تصمیم چند معیاری، تهران، انتشارات سمت. ۸۸ ص.
- ۴- حکمت‌نیا، ح. موسوی، م. ۱۳۹۰. کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، انتشارات علم نوین. ۶۴ ص.
- ۵- رامشت، م. حاتمی فرد، ر. موسوی، س. ۱۳۹۲. مکان‌یابی دفع پسماند جامد شهری با استفاده از مدل AHP و تکنیک GIS (مطالعه موردی: شهرستان کوهدشت) نشریه علمی پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، شماره ۴۴، ص ۱۱۹-۱۳۸.
- ۶- زبردست، ا. ۱۳۸۰. کاربرد فرایند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۰.
- ۷- سروری نیا، س. فرقانی تهرانی، گ. باقری، ر. ۱۳۹۴. بررسی معیارهای مؤثر زمین شناسی در مکان‌یابی دفن پسماند جامد به وسیله GIS، مطالعه موردی: شهرکنگاور، استان کرمانشاه. کنگره بین المللی تخصصی علوم و زمین.
- ۸- سلیمانی، ف. ملک حسینی، ع. ۱۴۰۰. پهنه‌بندی کیفیت هوای مناطق ۲۲ گانه شهر تهران را با استفاده از GIS و روشهای زمین آمار، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۵۲.
- ۹- شاکر فارسی، آ. احمدی، ه. ۱۳۹۸. برنامه‌ریزی و مدیریت پسماندهای شهری با رویکرد مشارکت در کاهش اثرات زیست محیطی آن در شهرها (مطالعه موردی منطقه ۱۲ تهران).
- ۱۰- عمرانی، ق. ۱۳۸۸. مدیریت مواد زائد جامد (بازیافت)، تهران، اندیشه رفیع.
- ۱۱- عمرانی، ق. جاوید، ا. رمضان علی، ا. ۱۳۹۱. بررسی معیارهای مکان‌یابی ایستگاه انتقال زباله منطقه ۲۲ کلانشهر تهران از نظر ملاحظات زیست محیطی هوا و شیرابه، نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ش ۲، ص ۱۴۷-۱۶۰.
- ۱۲- عظیمی حسینی، م. نظری فر، م. مؤمنی، ر. ۱۳۸۹. کاربرد GIS در مکان‌یابی، انتشارات مهرگان قلم. ۴۲ ص.

- ۱۳- فتوحی، ص. کیانی، س. ۱۳۹۴. ریزپهنه‌بندی سیلاب شهری با استفاده از مدل فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (مطالعه موردی: شهرنهادی: فصلنامه آمایش محیط، شماره ۲۹.
- ۱۴- فرج‌زاده اصل، م. ۱۳۸۴. سیستم اطلاعات جغرافیایی و کاربرد آن در برنامه‌ریزی توریسم، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران.
- ۱۵- کرمی، ف. قنبری، ا. علیرضایی، م. ۱۴۰۰. تحلیل فضایی و مکان‌یابی شهرک صنعتی شهرستان جلفا با استفاده از مدل AHP و ELECTRE، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۵۵.

- 16- Aftekhari, M. Akbari, M. GhezelSouflou. A. 2019. Quality Assessment of Birjand Plain Aquifer by SINTACS Method in Persian.
- 17- Bowen, William. M., 1993. AHP: Multiple Criteria Evaluation, in Klosterman, R. et al Eds, Spreadsheet Model for urban and Regional Analysis, New Brunswick: Center for Urban Policy Research.
- 18- Fatima S. A., Chaudhry M. N., B. S. A., 2020. Environmental Impacts of the Existing Solid Waste Management System of Northern Lahore. Chinese Journal of Urban and Environmental Studies (CJUES). World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., vol. 7(03). pages 1-21, February.
- 19- Moghaddas, N.H. and Namaghi, H.H., 2011. Hazardous waste landfill site selection in Khorasan Razavi Province, Northeastern Iran. Arabian journal of geosciences, 4(1-2), pp.103-113.
- 20- Saaty, T. L. 1980. "The Analytic Hierarchy Process", New York, NY: McGraw - Hill.
- 21- Scheinberg. A. Wilson. D. 2010. What is good practice in solid waste management. Waste Management & Research. 28. 1055-1056.

بررسی و مطالعه میزان رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری (مطالعه موردی: شهر بندر ماهشهر)

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۲/۱۱/۱۷ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۲/۰۳/۱۰

محسن آقائی جوبنی* (استادیار، دکتری جغرافیا، برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ماهشهر، ماهشهر، ایران)
مژده ولی‌زاده (دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا، برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ماهشهر، ماهشهر، ایران)

چکیده

هدف پژوهش بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری بندر ماهشهر است. روش پژوهش توصیفی- تحلیلی و همبستگی و نوع پژوهش کاربردی است. محدوده پژوهش، حوزه مکانی بندر ماهشهر است. روش جمع‌آوری داده‌ها به صورت اسنادی و میدانی از نوع پرسشنامه بوده است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت آمار توصیفی از شاخص‌های میانگین و انحراف معیار، فراوانی و درصد فراوانی بهره گرفته شد. به منظور تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده و بدین ترتیب حجم جامعه نمونه ۳۸۰ نفر برآورد گردیده است. یافته‌های حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده توسط حجم نمونه شهروندان بندر ماهشهر نشان می‌دهد که میزان رضایت شهروندان ماهشهری از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری ۱۲٫۶ درصد خیلی کم، ۳۰٫۸ درصد کم، ۳۳٫۷ درصد متوسط، ۱۶ درصد زیاد، ۶٫۸ درصد خیلی زیاد؛ که بیشترین فراوانی متوسط تا قلمرو زمانی پژوهش می‌باشد. همچنین نتایج حاصل نشان می‌دهد که میزان رضایت شهروندان ماهشهری از عملکرد شهرداری در حوزه عمران شهری ۱۲٫۹ درصد خیلی کم، ۲۹٫۵ درصد کم، ۳۳٫۱۰ درصد متوسط، ۱۸٫۱۰ درصد زیاد، ۶٫۳ درصد خیلی زیاد؛ که بیشترین فراوانی متوسط تا قلمرو زمانی پژوهش می‌باشد. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تحقق بخشیدن عملکرد مطلوب مدیریت شهری بر بهبود کیفیت خدمات در شهرها، جلب رضایت و ایجاد انگیزه در میان ساکنان جهت مشارکت شهری است. پژوهش حاضر نیز با همین هدف به بررسی میزان رضایتمندی شهروندی از خدمات شهرداری در بندر ماهشهر پرداخته است.

واژه‌های کلیدی: رضایتمندی شهروندان، خدمات شهری، بندر ماهشهر، مشارکت شهری.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، افزایش جمعیت در شهرهای کشور متأثر از دو عامل رشد طبیعی جمعیت شهرها و مهاجرت ساکنان شهرهای کوچک و روستاییان به شهرهای میانی و بزرگ بوده است، این عمل به گونه‌ای انجام شده است که متناسب با آن، فضاهای شهری و زیر ساخت‌های مورد نیاز تجهیز نشده‌اند. عمده‌ترین اثر رشد شتابان شهرها، به هم ریختگی فضایی و رشد نابسامان، توزیع ناعادلانه کاربری‌ها، نابرابری سرانه‌ها، مکان‌یابی‌های نامناسب و مطالعه نشده و به هم خوردن نظام توزیع خدمات است که این امر به نوعی در همه شهرهای ایران به چشم می‌خورد. امروزه با گسترش شهرنشینی توجه متخصصان، برنامه‌ریزان و شهروندان به مقوله خدمات شهری و کیفیت آن جلب شده و بدین لحاظ اساساً طرح مباحث خدمات شهری با توسعه شهرنشینی همراه بوده است. گذشته از نوع و ماهیت خدمات شهری که خود متأثر از ساختارهای اقتصادی، سیاسی، اداری و حتی اقلیمی اشکال مختلف و متفاوتی دارد (رحیم بردی، زارع و قاسم پور، ۱۳۹۶) خدمات شهری از دیرباز همواره به منزله یکی از شاخص‌های بارز مدنیت و ابزار مدیریت توسعه شهری و عامل اصلی تداوم حیات شهری مطرح بوده است، به گونه‌ای که بدون آن زندگی شهروندان از فعالیت باز می‌ماند؛ بنابراین پراکنش اصولی و بهینه آن، منطبق با خواست مردم در فرایند برنامه‌ریزی شهری بسیار مهم است (خدارحم، عبداللهی پور، ۱۳۹۲). امروزه در جهان، خدمات از تولید پیشی گرفته است. به وضوح شاهد آن هستیم که اقتصاد امروز بیشتر به سمت خدماتی شدن پیش می‌رود، بنابراین خدمات شهری یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها در حیطه خدمات رسانی است و سازمان‌های متعددی از قبیل آب، برق، گاز، مخابرات، حمل و نقل و ترافیک، موظفه به ارائه آن هستند. از این بین شهرداری از جمله سازمان‌هایی است که بخش عمده‌ای از خدمات شهری را بر عهده دارد و بیشتر این خدمات در حیطه وظایف معاونت خدمات شهری این سازمان است. خدمات شهری با سطح پوشش زیاد، رایج‌ترین فعالیت شهرداری‌های کشور محسوب می‌شود. علت این شمول را می‌تواند در چند وجه گوناگون جستجو کرد: نخست به فلسفه و دلیل تشکیل شهرداری مربوط می‌شود که انجام امور بهداشت و ایمنی شهری، اولین وظیفه آن است، دلیل دوم به اجتناب ناپذیری این خدمات برمی‌گردد که ناشی از پیامدهای وخیم محیطی و اجتماعی ارائه نشدن آن‌هاست، دلیل سوم سابقه زیاد این خدمات و نهادینه شدن آن در شهرداری‌های کشور است (ادریسی و پالیزبان، ۱۳۸۸). مدیریت خوب مستلزم حساسیت نسبت به ویژگی‌های معینی از چیزی است که مدیریت می‌شود. به طور کلی حساسیت نسبت به شرایط و ویژگی‌های معینی از یک شهر تا حد زیادی به ماهیت مدیریت شهری بستگی دارد که یکی از ابزارها جهت سنجش و ارزیابی

عملکرد مدیریت شهری، استفاده از دیدگاه شهروندان و سنجش رضایتمندی آنان از کیفیت خدمات شهری است.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

گسترش شهرنشینی و به دنبال آن مشکلات خاص زندگی شهری بیش از پیش توجه به راهبردها و چاره‌های سودمند را برای بهینه سازی زندگی شهروندان ضروری ساخته است. در میان موضوعاتی همچون محیط زیست شهری، حمل و نقل شهری، ایمنی شهری و برنامه‌ریزی شهری، یکی از عوامل بسیار مهمی که تأثیر فزاینده و تعیین کنندای بر عوامل سازنده شهری دارد، مدیریت شهری است که سایر اجزا و عناصر سیستم شهری به نحوی تحت تأثیر آن قرار میگیرند. در واقع اهمیت مدیریت شهری به اندازه‌ای است که پاسخ بسیاری از ناپایداری‌های شهری را در ارتقاء کیفیت شیوه مدیریت شهری جستجو میکنند به طوری که بسیاری از کارشناسان و متخصصان و نیز مدیران شهری بر این باورند که راه پایداری شهری از تغییر رویکرد مدیریت شهری میگذرد. شهر به صورت یک سیستم پویا و باز عمل می‌کند که ساختار این سیستم هر کدام دارای کارکردهای خاص خود بوده و در عین حال در ارتباط متقابل با سایر ساختارهای سیستم عمل می‌کنند. این عملکردها و کارکردها در پیوستگی زمانی و مکان، فضایی در حال تغییر و تحول و همچنین در حال باز تولید هستند. اما باید به این نکته توجه کرد که کل سیستم شهری چیزی فراتر از تمام اجزاء، ساختارها، کارکردها و عملکردهای آن است و همین امر هم سیستم مدیریتی را میطلبد که با دیدی کلان به مسائل شهری، نه صرفاً به اداره اجزاء و عناصر و ساختارهای شهری بلکه به اداره کلیت سیستم شهری بپردازد.

رضایتمندی

در فرهنگ لغت رضایتمندی را (برآورده کردن یا مایه خشنودی و ارضاء شدن) معنا کرده‌اند. ایجاد حالت شادمانی، خشنودی و مطلوبیتی که در نتیجه تأمین نیازها و برآورده کردن تقاضاها و احتیاجات مراجعه کننده توسط ارائه کننده خدمت در مراجعه کنندگان ایجاد می‌شود، رضایتمندی گفته میشود. (نژادحاجی‌علی‌ایرانی، ۱۳۸۷: ۲۹) مقوله رضایت از مباحث مدیریتی است و بیشتر مطالعات اولیه مربوط به آن بر اساس دیدگاه‌های تک بعدی دنبال شده است یعنی افراد با توجه به یک مجموعه آرزوها و نیازهایی که دارند، شرایط فعلیشان را ارزیابی میکنند (حاجی نژاد و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۷) تدرابرت گر معتقد است شکاف ناگهانی و فزاینده میان توقعات شهروندان و بهرهمندی آنها از ارائه خدمات از سوی سازمان شهرداری، قطع نظر از اینکه واقعی یا واهی باشند باعث بروز نارضایتی و رضایتمندی می‌گردد (تدرابرت گر، ۱۳۷۹)

به نظر آدامز، شهروند آگاهانه یا ناخودآگاهانه بهرهمندی‌های خود را با وظایف سازمان مقایسه می‌کند زمانی که برابری وجود دارد رضایتمند ایجاد می‌گردد (هومن، ۱۳۸۱: ۴۱) رضایتمندی شهروندان را می‌توان عکس‌العمل مؤثر شهروندان به عملکرد سازمان شهرداری دانست. مقوله رضایت از مباحث مدیریت است. رضایت از عملکرد سازمانی زمانی از اهمیت برخوردار گردید که نیروی انسانی به عنوان یکی از عناصر مهم تولید اقتصادی یا تولید بازرگانی مطرح شد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۶: ۱۸۳). افزایش رضایتمندی شهروندان، ضمن افزایش اعتماد و مشارکت عمومی، همگرایی جامعه و اقتدار ملی را سبب شده، روند توسعه همه جانبه را ساده می‌سازد (نژادحاجی‌علی‌ایرانی، ۱۳۸۷: ۱۹۷).

شهرداری

شهرداری بر اساس ماده ۵ قانون محاسبات عمومی کشور سازمانی عمومی و غیردولتی است که دارای استقلال و شخص حقوقی بوده و تحت نظر شورای شهر و با نظارت وزارت کشور تأسیس می‌گردد. بر این اساس بایستی به برخی از نکات مشترک در تعاریف شهرداری اشاره کرد:

- ۱- شهری بودن و وابستگی به ساختار شهری
- ۲- غیردولتی بودن و قرارگیری تحت نظارت دولت
- ۳- استقلال و عدم وابستگی در حوزه عملکردی
- ۴- انتخابی بودن و آزادی عمل در حوزه اداره امور شهری
- ۵- رسمیت داشتن و انطباق با قانون اساسی
- ۶- اداره امور محل و ارائه خدمات عمومی موردنیاز ساکنان شهر (سعید نیا، ۱۳۸۲: ۶۲)

در واقع یکی از نهادهای شهری مهم و تأثیرگذار در مشارکت شهروندان در امور شهری، شهرداری است. در تمام جهان، هرجا شهر و شهرنشینی وجود دارد، مهمترین و اصلی‌ترین سازمانی که مسئولیت مدیریت شهر را به طور مستقیم بر عهده دارد، شهرداری است. شهرداری به عنوان یکی از نمونه‌های نهاد محلی، سازمانی است که در محدوده‌ی شهر برای رفع نیازهای مردم همان محل اداره می‌شود. در سیر تکامل شهرداری‌ها گرچه در اصل، نیازهای محلی سبب تکوین شهرداری بوده است نقش دولت را نمی‌توان نادیده گرفت؛ زیرا دولتها که به صورت متمرکز نمی‌توانستند تمام امور مردم را حل و فصل کنند، گستره‌ی اقتدار خود را تقسیم کردند. بدین ترتیب شهرداری‌ها نیز وظیفه و نقشی را بر عهده گرفتند. از سویی مسئول انجام و تأمین بخشی از نیازمندی‌های محلی شدند و از سوی دیگر،

کارشناس و راهنمای شهر شناخته شده و سمت مشاور و نمایندگی دولت را در امور محلی و رفاهی به دست آوردند (رضویان، ۱۳۸۱: ۷۳).

شهروندی

شهروندی موقعیتی است که شامل مجموعه از حقوق، وظایف، تعهدات و برابری، عدالت و استقلال دلالت دارد شهروندی نه یک موقعیت منفعلانه بلکه یک موقعیت فعالانه و با سلطه ناسازگار است (معصومی، ۱۳۹۰: ۲۴). امروزه شعار تمام جامعه شناسان شهری این است که واژه شهروندی یعنی فرد خود را از شهر و شهر را از خود بداند و در این شرایط است که بهتر می‌تواند زندگی کند که البته در تحقق واژه شهروندی و آگاه سازی مردم یک جامعه از این اصل و همچنین بحث حقوق شهروندی، آموزش نقش انکارناپذیری دارد که در کشور ما نیز اگرچه طی سال‌های اخیر رسانه‌های جمعی و بخصوص رادیو و تلویزیون گام‌هایی در جهت اطلاع رسانی به شهروندان درباره وظایف شهروندی و همچنین حقوق شهروندی در جامعه برداشته‌اند، اما به نظر می‌رسد که باید اصل آموزش با جدیت بیشتری از سوی مسئولان پیگیری شود. بحث آموزش شهروندی شامل یک بسته آموزشی است که حقوق شهروندی را نیز در بر میگیرد و به آن بسته حقوق شهروندی اطلاق می‌شود. در این بسته آموزشی، شهروند می‌آموزد که با توجه به سن و جنسیت خود، چه حقی نسبت به سیستم‌های اجتماعی دارد. او در این سیستم باید از مراجع مسئول احساس امنیت، آسایش و راحتی به عنوان یک شهروند را مطالبه کند. ضمن اینکه فراهم آوردن فضاها و فرصت‌های لازم برای گذران بهینه اوقات فراغت و شیوه مطلوب زندگی در جامعه، از جمله مواردی است که او در حقوق شهروندی خود باید از دولت مطالبه کند. این موارد حقوقی هستند که مردم نسبت به نظام شهری دارند، اما در مقابل، نظام شهری نیز قطعاً حقوقی را از شهروندان مطالبه می‌کند (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۴).

خدمات شهری

شهرداری‌ها در سطح شهر ارائه دهنده خدمات یا کالاهایی هستند که تمامی شهروندان از آنها استفاده میکنند. از این رو دامنه خدمات رسانی شهرداری‌ها به افراد خاصی محدود نمی‌گردد. تأمین کالاها یا تسهیلات عمومی در شهرها از وظایف اصلی شهرداری‌هاست و حتی برخی معتقدند که فلسفه تشکیل شهرداری‌ها توافق و پیمان شهروندان برای تأمین خدماتی است که افراد به تنهایی قادر به تأمین آنها نیستند. در این زمینه محققان حداقل دو هدف را برای ارائه خدمات شهری از جانب شهرداری‌ها عنوان می‌کنند:

- تأمین بهداشت شهر

- تأمین امکانات و تسهیلات اجتماعی، رفاهی و فرهنگی.

این دو هدف را می‌توان در زیر عنوان هدفی کلان با عنوان تأمین نیازهای شهروندان و ایجاد یک شهر سالم گنجانید. در ذیل هدف تأمین بهداشت شهر توسط شهرداری می‌توان به این موضوعات اشاره داشت: حیات و تداوم زندگی شهروندان در گرو نظافت و بهداشتی بودن محیط طبیعی و کالبدی شهر است. اموری مثل گسترش بهداشت عمومی و کاهش آلودگی اگرچه به نبود بیماری در شهر کمک می‌نمایند، اما بهداشت شهر فراتر از آنهاست.

گسترش فضای سبز، زیبایی شهر و مانند این‌ها نیز اهداف معطوف به ارتقاء بهداشت روانی می‌باشند که خدمات شهری می‌توانند با جهت‌گیری نسبت به آن مورد برنامه‌ریزی، طراحی و اجرا قرار گیرد. اجرای پروژه‌ها و برنامه‌های نظیف شهر و جمع‌آوری و دفع بهداشتی زباله‌های شهری و ایجاد و گسترش فضای سبز و مانند اینها از جمله خدمات شهری هستند که با اهداف بهداشتی‌تر کردن شهر از حیث جسمانی و روانی به اجرا در می‌آیند. فراهم بودن خدمات شهری مناسب و ارزان عاملی است که سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی را امکان‌پذیر می‌کند (ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۶: ۳۲). از سوی دیگر فعالیت‌های خدمات شهری خود فرصت و امکان اشتغال برای تعداد زیادی از داوطلبان کار را فراهم می‌آورد. اینها و موضوعاتی دیگر مانند درآمدزایی برخی خدمات شهری مانند کسب درآمد از بازیافت زباله که عنوان "طلای کثیف" گرفته است از اهداف اقتصادی خدمات شهری هستند. یکی از مهمترین چالش‌هایی که سازمان‌های ارائه دهنده خدمات امروزه با آن مواجه‌اند، تأمین (تهیه) مداوم خدمات باکیفیت بالاست (Sachdev and verma, 2004: 93). در واقع، فهم دقیق این مسئله که شهروندان انتظاراتی دارند، مهمترین گام در تعریف و ارائه خدمات باکیفیت است (Zisis et al, 2009: 28) کیفیت عامل اصلی تغییر و تحول خدمات شهرداری و عامل کلیدی رضایت بیشتر شهروندان است (2009: 75).

(Rodríguez et al). سنجش رضایت مردم از خدمات شهری، یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین کننده کیفیت و گونگی عملکرد ارائه دهندگان خدمات شهری است. زیرا هنگامی که مدیران شهری از ذهنیت استفاده کنندگان خدمات شهری، به عنوان اصلی‌ترین مشتریان آنها اطلاعی نداشته باشند، نمی‌توانند ارزیابی درستی از عملکرد خود داشته، ظرفیت‌های استفاده نشده و بالقوه خود را درک کنند (آخوندیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۴). از سوی دیگر سنجش نگرش شهروندان از عملکرد مدیریت شهری و تأثیر دادن این نگرش موجب ترغیب آنان برای همکاری با نهادهای شهری در جهت انجام بهتر وظایف و ارائه خدمات در سطح شهر می‌شود (شکوئی، ۱۳۹۱: ۵۱).

پیشینه پژوهش

پیشینه داخلی

(حکمت نیا و همکاران ۱۳۸۶) در مقاله خود به عنوان سنجش میزان و عوامل مؤثر بر رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری مطالعه موردی شهر یزد به این نتیجه رسید که عواملی چون رضایت اجتماعی و اقتصادی بر میزان رضایتمندی شهروندان تأثیرگذار بوده است و در نهایت رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در سطح متوسط به پایین بوده است.

(برقی و همکاران ۱۳۹۰) در مقاله‌ای به عنوان (بررسی رضایتمندی ساکنان مناطق روستایی در تبدیل نقاط روستایی به شهر به ارزیابی رضایتمندی ساکنان اژییه) در استان اصفهان بعد از تبدیل شدن آن به شهر پرداخته بر اساس نتایج تحقیق ۷۳ درصد پاسخگویان رضایتمندی خویش را از تبدیل (اژییه) به شهر ابراز داشتند همچنین میزان رضایت از محل سکونت به ۲۵ درصد رسیده است. (هدایت و علمی، ۱۳۹۱) در پژوهش هدایت و علمی در سال ۱۳۹۱ میزان رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری و بررسی عوامل اجتماعی - اقتصادی مرتبط با آن در شهر نقده بررسی شده است. نتایج بیانگر آن است که میزان رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری در سطح متوسط به پایین قرار دارد. عواملی همچون رضایت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، پیاگاه اجتماعی - اقتصادی، میزان انتظارات بر میزان رضایتمندی شهروندان تأثیرگذار بوده‌اند. (واعظ مهدوی و همکاران ۱۳۹۰) در مقاله‌ای به عنوان ارزیابی پاسخگوی نظام‌مند به شهروندان شهر تهران مطالعه (Urban Heart) به سنجش عدالت در شهر و عملکرد مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران در زمینه پاسخگوی نظام‌مند و شفاف به شهروندان - مشارکت اجتماعی آنان - میزان فعالیت‌های استاندارد و رضایتمندی شهروندان پرداخته است. بررسی شاخص‌های حیطه حاکمیت از منظر عدالت به تفکیک مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران نشان می‌دهد که عملکرد شهرداری در سال ۱۳۸۶ حدود ۵۵ درصد بود که بیانگر عملکرد متوسط است.

پیشینه خارجی

داکا (بنگلادش) (Akther, Islamn, Uddin, 2009: p.1) در پژوهشی تلاش کردند عملکرد انجمن شهر را در ارائه خدمات بررسی کنند هدف تحقیق، بررسی نظر شهروندان درباره خدمات شهری با توجه به انتظارات آنان بوده. تحقیق بر روی ۳ وظیفه انجمن شهر یعنی مدیریت مواد زائد - کنترل حشرات و صدور مجوز متمرکز شده است برای این منظور ۱۲ ناحیه از ۹۰ ناحیه شهر به عنوان نمونه انتخاب شد نتایج تحقیق نشان می‌دهد رضایت

شهروندان داکا از مدیریت مواد زائد و صدور گواهی و مجوزهای مختلف در حد متوسط است و در بعضی نواحی رضایت در حد بسیار زیاد و در برخی نواحی بسیار کم است و همچنین پژوهش نشان می‌دهد شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی پاسخ دهندگان در نظریات آنان تأثیرگذار است به طوری که با افزایش سطح در آمد سطح رضایت شهروندان افزایش میابد. گو تیزر و همکارانش در مقاله‌ای در سال ۲۰۰۹ به بررسی رضایت شهروندان از کیفیت خدمات و اعتبار دولت محلی شهر پرداختند در این تحقیق سعی شده است با تجزیه و تحلیل اجزای کیفیت ارتباط بین کیفیت خدمات با دولت محلی و رضایت شهروندان ارزیابی شود در این تحقیق با تنظیم پرسشنامه‌ای با ۴۰۰ نفر از ساکنان منطقه کاستیلای لئون اسپانیا به صورت رودرو مصاحبه شد نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ارتباط مستقیم بین کیفیت خدمات و رضایت و همچنین رضایت و اعتبار پیوند بسیار محکمی باهم دارند (Gutiérrez, Vazquez, Vaughan, Edwards, 2009: p.2). (فان رایزین ۲۰۰۶) در پژوهشی عقیده دارد که پرسش مهم در بررسی عملکرد شهرداری این است که شهروندان چگونه به عملکرد خوب یا بد عکس‌العمل نشان می‌دهند در نگاه اول پاسخ ساده به نظر می‌رسد وقتی شهروندان راضی هستند عملکرد شهرداری خوب است و ناراضی‌تی آنها نتیجه عملکرد ضعیف شهرداری است اما تحقیقات نشان می‌دهد پاسخ به این سؤال که چگونه شهروندان به عملکرد شهرداری عکس‌العمل نشان می‌دهد پیچیده‌تر از چیزی است که به نظر می‌رسد و او در این مقاله سعی در ایجاد ارتباط بین عملکرد شهرداری رضایت شهروندان و اطمینان پس از آن دارد (Van Ryzin, G 2006: p.1)

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر «توصیفی-تحلیلی» می‌باشد. با توجه به عنوان پژوهش و رهیافت‌های نظری و ملاحظات تجربی، روش جمع‌آوری داده‌ها مبتنی بر روش پیمایشی با استفاده از تکنیک پرسشنامه بوده و نوع نمونه‌گیری، از نوع تصادفی طبقه‌ای می‌باشد. به منظور تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده و بدیت ترتیب حجم جامعه نمونه ۳۸۰ نفر برآورد گردیده است. برای سنجش روایی پرسشنامه از روش روایی صوری با ارسال پرسشنامه تنظیم شده به چندی از متخصصین حوزه مدیریت آموزشی از طریق آن‌ها روایی اولیه مورد تأیید قرار گرفت. و برای آزمون پایایی از روش بازآزمایی استفاده گردیده است. همچنین برای سنجش قابلیت اعتماد، از روش آلفای کرونباخ استفاده شده که با استفاده از نرم‌افزار SPSS مقدار آلفا برای نمونه ۳۰ تایی پرسشنامه برای چهار بعد مورد پژوهش در (جدول شماره ۱ ضرایب پایایی پرسشنامه رضایتمندی شهروندی از خدمات شهری) که در ادامه آورده شده

است با توجه به این که مقدار بدست آمده برای هر چهار بعد بیش از ۰/۷ می‌باشد. لذا پایایی پرسشنامه مورد تأیید می‌باشد. در نهایت جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی، شاخص‌های میانگین و انحراف معیار، فراوانی و درصد فراوانی بهره گرفته شد و با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS و شاخص رضایتمندی هالین و تن حد رضایت و نارضایتی از متغیرهای محیطی مختلف توسط مخاطبان بررسی و محاسبه گردید.

جدول ۱ - ضرایب پایایی پرسشنامه رضایتمندی شهروندی از خدمات شهری

بعد	تعداد سؤال	ضریب پایایی
رضایت شهروندان	۱۶	۰/۸۰۸
مشارکت شهروندان	۱۶	۰/۸۶۵
تکالیف شهروندان	۱۶	۰/۷۸
خدمات شهری مناسب	۱۶	۰/۸۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

فرضیه‌های پژوهش

این پژوهش بر مبنای فرضیه‌های زیر تدوین شده است:

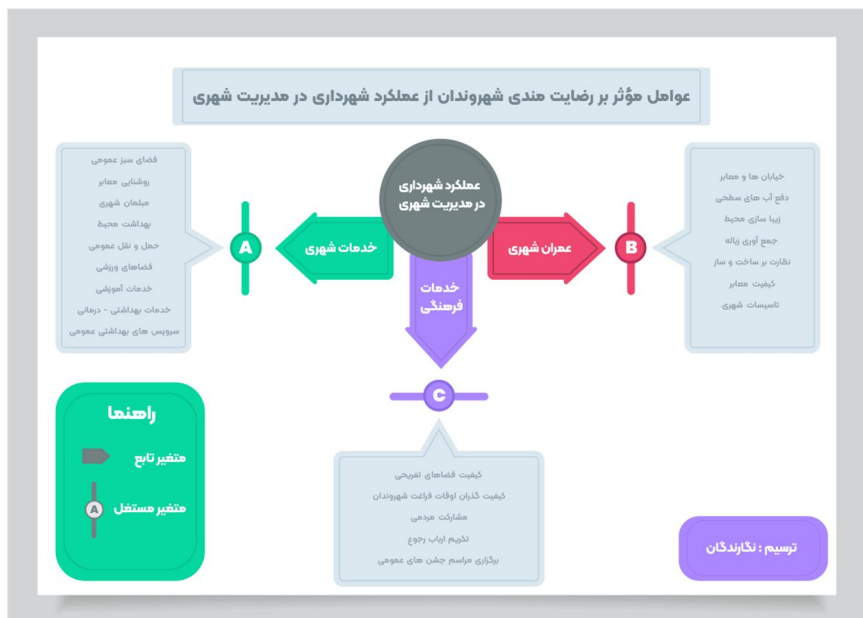
- ۱- میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری بندر ماهشهر در حوزه خدمات شهری در سطح بالایی قرار دارد.
- ۲- میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهری در حوزه عمران شهری در سطح بالایی قرار دارد.
- ۳- میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری بندر ماهشهر در حوزه اجتماعی - فرهنگی در سطح بالایی قرار دارد.

مدل تحلیلی پژوهش

با توجه به مطالعات انجام شده، به لحاظ نظری جهت تبیین عوامل مؤثر بر رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری در مدیریت شهری، متغیرها به صورت زیر خلاصه می‌شود تا روابط بین متغیرها به وسیله آزمون تجربی بررسی و محاسبه گردد. در این پژوهش، سنجش عملکرد شهرداری در مدیریت شهری به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرد و متغیرهای مستقل پژوهش شامل وظایف متعددی است که کیفیت انجام آنها توسط شهرداری تأثیر مستقیم بر میزان رضایتمندی شهروندان می‌گذارد.

الف- متغیر تابع: متغیر تابع در این پژوهش عملکرد شهرداری در مدیریت شهر می‌باشد که روابط متغیرهای مستقل وابسته و تابعی از متغیر تابع می‌باشند.

ب- متغیرهای مستقل: متغیرهای مستقل شامل پایگاه‌های اجتماعی- اقتصادی- فرهنگی- خدماتی، عدم پنهان کاری، اثبات حسن نیت به شهروندان، ضمانت اجرایی برای تصمیمات، ایجاد انگیزه مشارکت شهروندی در مدیریت شهری، بهاد دادن به نظرات مردم.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش مأخذ: ترسیم نگارندگان ۱۴۰۲

قلمرو پژوهش

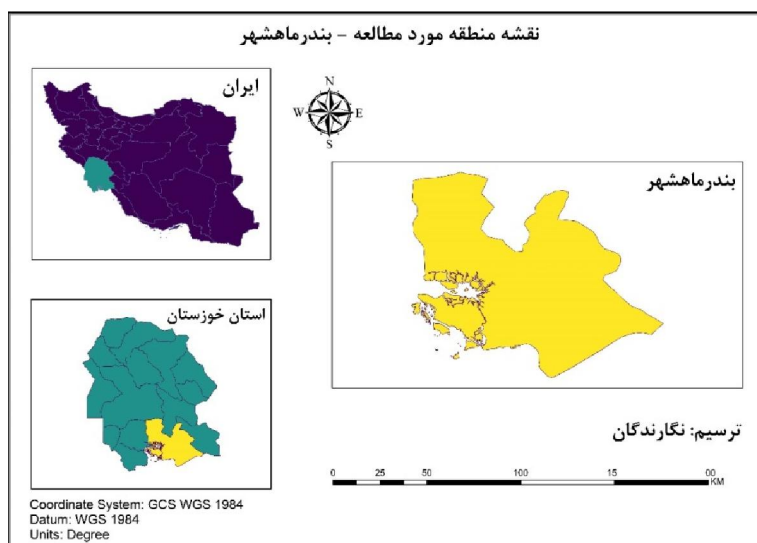
بندر ماهشهر از لحاظ جغرافیایی در طول ۴۹ درجه و ۱۱ دقیقه و ۲۰ ثانیه شرقی و عرض ۳۰ درجه و ۳۳ دقیقه و ۲۰ ثانیه شمالی قرار گرفته است و ارتفاع آن از سطح دریا ۳ متر است و دارای مساحت ۲۷،۱۳ کیلومتر مربع و فاصله ۸۸۷ کیلومتری در جهت جنوب غربی با پایتخت می‌باشد. از طرف شرق به شهرستان امیدیه، از غرب به شهرستان شادگان، از شمال به اهواز و از جنوب به خلیج فارس. بندر ماهشهر دارای سه منطقه شهرداری می‌باشد. منطقه ۱ که به ماهشهر قدیم معروف است؛ و منطقه ۲ که به ناحیه صنعتی موسوم بوده و منطقه سه شهرداری که شامل شهرک طالقانی می‌باشد. بخش‌های بندر ماهشهر قدیم شامل: طالقانی، کوی آزادگان، فازهای ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ کوی گلستان، کوی سعدی، شهرک طالقانی (کوره‌ها)،

شهرک رجایی (زنجیر)، شهرک مدنی و بافت قدیم که از خیابان‌های اصلی آن می‌توان به: خیابان امام خمینی، شهید منتظری، سعیدی، مطهری، شریفی، طالقانی، باهنر، ۲۲ بهمن و همچنین بازار قدیم (جنگ زده‌ها و روز) اشاره کرد و از فاز ۷ می‌توان به عنوان پرجمعیت‌ترین و بزرگترین مناطق ماهشهر نام برد. بخش‌های ناحیه صنعتی شامل: ۲۱۸ دستگاه، ۵۲ دستگاه. کارگری‌ها SQها. کوی توحید (اتلانتیک)، کمپ A، کویتی‌ها، فارابی، ۱۸۰ دستگاه و بازار (مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲). طبق آخرین نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ جمعیت کل شهر بندر ماهشهر برابر ۱۶۲۷۹۷ نفر می‌باشد که به تفکیک جنسیت ۸۱۷۱۷ نفر زن و ۸۱۰۸۰ نفر مرد و به تفکیک خانوار ۴۵۲۰۸ خانوار گزارش شده. (نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵).

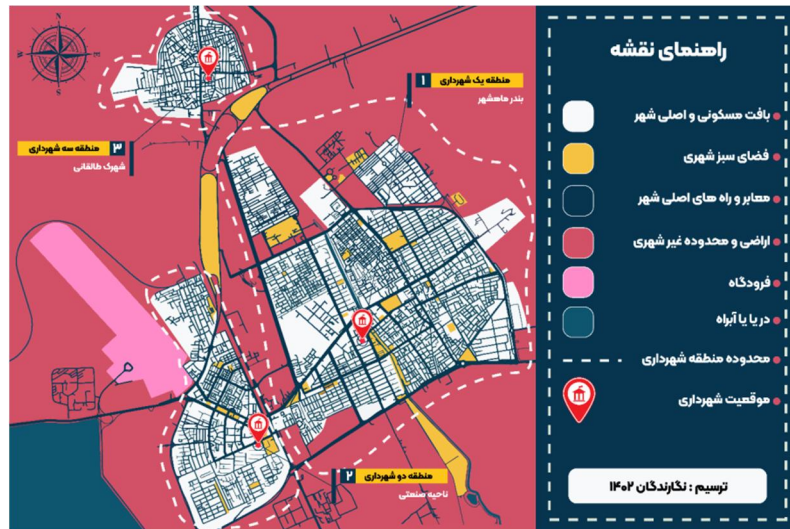
جدول ۲- آمار جمعیت شهر بندر ماهشهر براساس تفکیک جنسیت و خانوار

سال	جمعیت	زن	مرد	خانوار
۱۳۹۵	۱۶۲۷۹۷	۸۱۷۱۷	۸۱۰۸۰	۴۵۲۰۸

مأخذ: نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵

شکل ۱ - نقشه موقعیت جغرافیایی شهر بندر ماهشهر مأخذ: ترسیم نگارندگان ۱۴۰۲

شکل ۲- نقشه شهر بندر ماهشهر ترسیم: نگارندگان ۱۴۰۲

یافته‌های پژوهش

داده‌های مورد استفاده از پرسشنامه استخراج گردیده و سؤالات مربوطه به سنجش عملکرد شهرداری در چهار بعد خدماتی، عمرانی، اجتماعی، فرهنگی تنظیم گردید.

تحلیل توصیفی داده‌ها

جهت آشنایی و شناخت جامعه آماری مورد مطالعه، خصیصه‌های عمومی پاسخگویان مورد بررسی قرار گرفت. ویژگی‌های عمومی مطابق با پرسشنامه‌های آماری در قالب ۴ سؤال شامل: جنسیت، میزان تحصیلات، سن، تأهل تدوین و ارائه شده است. طبق نتایج بدست آمده از مجموع ۳۸۰ نفر پرسش شونده، ۱۸۰ نفر مرد (۴۷/۴ درصد) و ۲۰۰ نفر زن (۵۲/۶ درصد) می‌باشند. بیشترین آمار پاسخگویان در رده سنی ۲۰ تا ۲۹ سال قرار دارند که ۱۸۳ نفر یعنی (۴۸/۱ درصد) را بخود اختصاص می‌دهد. در مرتبه بعدی رده سنی ۳۰ تا ۳۹ به تعداد ۱۰۴ نفر (۳۷/۴ درصد) و در مرتبه بعدی رده سنی ۴۰ تا ۴۹ سال به تعداد ۳۷ نفر (۹/۷ درصد) و در مرتبه بعدی رده سنی ۵۰ سال به بالا به تعداد ۲۸ نفر (۷/۴ درصد) و رده سنی زیر ۲۰ سال به تعداد ۲۸ نفر (۷/۴ درصد) قرار دارند. بررسی میزان تحصیلات پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی متعلق به افراد لیسانس (۳۱/۳ درصد) می‌باشد. در رده‌های بعد فوق دیپلم، دیپلم و زیر دیپلم، فوق لیسانس و بالاتر قرار دارند. که به ترتیب

درصدهای ۲۷/۱، ۲۳/۴، ۱۵/۰۰، ۳/۲ را به خود اختصاص می‌دهند. در رابطه با تأهل، ۱۹۲ نفر (۵۰/۵ درصد) متأهل بودند. ۱۸۸ نفر (۴۹/۵ درصد) مجرد بودند.

سنجش رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری

جدول ۳ - توزیع فراوانی و درصد رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری

متغیر	شاخص	نمره پاسخگویی		زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
		خیلی کم	کم	متوسط			
رضایت از خدمات شهری	فراوانی	۴۸	۱۱۷	۱۲۸	۶۱	۳/۰۴	۰/۶۸
	درصد	۱۲/۶	۳۰/۸	۳۳/۷	۱۶/۰۰		

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان ۱۴۰۲

همان گونه که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، از دیدگاه شهروندان بندر ماهشهر، رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری در حد متوسط بیشتری فراوانی (۳۳/۷ درصد) رضایت، در حد کم (۳۰/۸ درصد)، زیاد (۱۶ درصد)، خیلی کم (۱۲/۶ درصد) و خیلی زیاد (۶/۸ درصد) رضایت از خدمات شهری وجود دارد. همچنین میانگین بدست آمده برای سطح رضایت شهروندی برابر با ۳/۰۴ بود که مقداری بالاتر از سطح میانگین مفروض است.

سنجش رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه عمران شهری

جدول ۴ - توزیع فراوانی و درصد رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه عمران شهری

متغیر	شاخص	نمره پاسخگویی		زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
		خیلی کم	کم	متوسط			
رضایت از عمران شهری	فراوانی	۴۹	۱۱۲	۱۲۶	۶۹	۳/۲۱	۰/۴۷
	درصد	۱۲/۹	۲۹/۵	۳۳/۱۰	۱۸/۱۰		

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان ۱۴۰۲

همان گونه که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، از دیدگاه شهروندان بندر ماهشهر، رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه عمران شهری در حد متوسط بیشتری فراوانی (۳۳/۱۰ درصد) رضایت، در حد کم (۲۹/۵ درصد)، زیاد (۱۸/۱۰ درصد)، خیلی کم (۱۲/۹ درصد) و خیلی زیاد (۶/۳ درصد) رضایت از عمران شهری وجود دارد. همچنین میانگین بدست آمده برای سطح رضایت شهروندی در حوزه عمران شهری برابر با ۳/۲۱ بود که مقداری بالاتر از سطح میانگین مفروض و در حد نسبتاً مطلوبی گزارش شده است.

سنجش رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه اجتماعی - فرهنگی

جدول ۵ - توزیع فراوانی و درصد رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه اجتماعی - فرهنگی

متغیر	شاخص	نمره پاسخگویی		میانگین	انحراف معیار
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد
رضایت از خدمات شهری	فراوانی	۵۳	۱۲۱	۱۲۴	۵۸
	درصد	۱۳/۹	۳۱/۸	۳۲/۶	۱۵/۳
				۲۴	۶/۶۰
				۲/۹۷	۰/۱۴

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان ۱۴۰۲

یافته‌های استنباطی

پیش از انجام آزمون‌های آماری، نخست لازم است که پیش فرض‌های آماری مورد بررسی قرار گیرد که در این پژوهش جهت اطمینان از توزیع نرمال نمونه‌ها، از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف استفاده شده است که نتایج آن در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۶ - آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برای بررسی مفروضه نرمال بودن نمره رضایتمندی شهروندان

متغیره	آماره	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
حوزه خدمات شهری	۱/۳۰	۰/۰۶۶	توزیع نرمال
حوزه عمران شهری	۱/۲۶	۰/۰۸۱	توزیع نرمال
حوزه اجتماعی - فرهنگی	۱/۲۱	۰/۱۰	توزیع نرمال

مأخذ: محاسبات نگارندگان ۱۴۰۲

همان گونه که نتایج فوق نشان می‌دهد با توجه به آماره بدست آمده برای آزمون کولموگروف - اسمیرنوف و سطح معنی‌داری بدست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که توزیع نمره رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری دارای توزیع نرمال بوده که بدین ترتیب در سنجش فرضیه‌های تحقیق از آزمون‌های پارامتریک استفاده خواهد شد.

بررسی فرضیه‌ها

در ادامه نیز سه فرضیه اصلی پژوهش مورد بررسی قرار گرفته که نتایج آن در ادامه گزارش شده است.

فرضیه اول پژوهش: میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری بندر ماهشهر در حوزه خدمات شهری در سطح بالایی قرار دارد.

به منظور بررسی فرضیه فوق، نخست از آزمون t تک گروهی به منظور بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری استفاده شده است که نتایج آن در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۷ - نتایج آزمون t تک گروهی برای بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه

خدمات شهری

متغیر	میانگین نظری	میانگین واقعی	انحراف معیار	درجه آزادی	آماره t	سطح معناداری
حوزه خدمات شهری	۳	۳/۰۴	۰/۳۴	۳۷۹	۲۳/۳۴	۰/۰۵۸

مأخذ: محاسبات نگارندگان ۱۴۰۲

به منظور بررسی فرضیه فوق، نخست از آزمون t تک گروهی به منظور بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری استفاده شده است که نتایج آن با تأکید بر میزان t بدست آمده (23/34) که در سطح خطای 0/05 معنی‌دار نیست، می‌توان چنین عنوان نمود که بین میانگین واقعی و میانگین نظری بدست آمده، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. بدین ترتیب فرضیه فوق رد می‌گردد. بدین معنا که میزان رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری بندر ماهشهر در حوزه خدمات شهری به طور معناداری در سطح بالایی قرار ندارد.

فرضیه دوم پژوهش: میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهری در حوزه عمران شهری در سطح بالایی قرار دارد.
به منظور بررسی فرضیه فوق نیز از آزمون t تک گروهی استفاده شد که نتایج آن در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۸ - نتایج آزمون t تک گروهی برای بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه عمران شهری

متغیر	میانگین نظری	میانگین واقعی	انحراف معیار	درجه آزادی	آماره t	سطح معناداری
حوزه عمران شهری	۳	۳/۲۱	۰/۸۰	۳۷۹	۸/۳۱	۰/۰۰۱

مأخذ: محاسبات نگارندگان ۱۴۰۲

به منظور بررسی فرضیه فوق نیز از آزمون t تک گروهی استفاده شد که نتایج آن با توجه به میزان t بدست آمده (۸/۳۱) که در سطح خطای ۰/۰۵ معنی دار است، نشان داد که بین میانگین واقعی و میانگین نظری بدست آمده، تفاوت معنی داری وجود دارد. بدین ترتیب فرضیه فوق تأیید می گردد، بدین معنا که سطح رضایت شهروندان از عملکرد شهری در حوزه عمران شهری به طور معناداری بالاتر از میانگین است.

فرضیه سوم پژوهش: میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری بندر ماهشهر در حوزه اجتماعی - فرهنگی در سطح بالایی قرار دارد.
به منظور بررسی فرضیه فوق نیز از آزمون t تک گروهی استفاده شد که نتایج آن در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۹ - نتایج آزمون t تک گروهی برای بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه فرهنگی -

اجتماعی

متغیر	میانگین نظری	میانگین واقعی	انحراف معیار	درجه آزادی	آماره t	سطح معناداری
حوزه فرهنگی - اجتماعی	۳	۲/۹۷	۰/۹۴	۳۷۹	۵/۴۸	۰/۰۰۳

مأخذ: محاسبات نگارندگان ۱۴۰۲

به منظور بررسی فرضیه فوق نیز از آزمون t تک گروهی استفاده شد با توجه به t بدست آمده (۵/۴۸) که در سطح خطای ۰/۰۵ معنی دار است، می توان چنین عنوان نمود که بین میانگین واقعی و میانگین نظری بدست آمده، تفاوت معنی داری وجود دارد. بدین ترتیب فرضیه فوق تأیید می گردد و با توجه به جهت آماره t بدست آمده می توان اظهار داشت که سطح رضایت شهروندان از عملکرد شهری در حوزه فرهنگی - اجتماعی به طور معناداری پایین تر از میانگین است.

بحث و نتیجه گیری

یکی از مهم ترین عوامل مؤثر بر تحقق بخشید عملکرد مطلوب مدیریت شهری بر بهبود کیفیت خدمات در شهرها، جلب رضایت و ایجاد انگیزه در میان ساکنان جهت مشارکت شهری است. پژوهش حاضر نیز با همین هدف به بررسی میزان رضایتمندی شهروندی از خدمات شهرداری در بندر ماهشهر پرداخته است.

نتایج توصیفی این پژوهش نشان داد که از میان شرکت کنندگان در فرآیند پژوهش، ۵۲/۶ درصد از مشارکت کنندگان زن و ۴۷/۴ درصد از آنان نیز شهروندان مرد می باشند. همچنین نتایج نشان داد که به لحاظ سنی، بیشترین مشارکت را افراد در رده سنی ۲۰-۲۹ سال در فرایند پژوهش داشته اند (۴۸/۱ درصد). همچنین نتایج بررسی توصیفی نمونه آماری بر حسب متغیر تحصیلات نیز نشان داد که افراد دارای مدرک تحصیلی لیسانس بیشترین مشارکت را در فرایند پژوهش داشته اند (۳۱/۳ درصد).

به منظور بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری از دیدگاه شهروندان بندر ماهشهر، پس از توزیع پرسشنامه، داده های بدست آمده جمع آوری گردید که نتایج آن نشان داد که رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری در حد متوسط بیشترین فراوانی (۳۳/۷ درصد) رضایت، در حد کم (۳۰/۸ درصد)، زیاد (۱۶ درصد)، خیلی کم (۱۲/۶ درصد) و خیلی زیاد (۶/۸ درصد) رضایت از خدمات شهری وجود دارد. همچنین میانگین بدست آمده برای سطح رضایت شهروندی برابر با ۳/۰۴ بود که مقداری بالاتر از سطح میانگین مفروض است.

جهت بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه عمران شهری نیز از ۸ گویه در پرسشنامه استفاده گردید که نتایج آن نشان داد که رضایت شهروندان از خدمات شهری در حوزه عمران شهری با میانگین ۳/۲۱، بالاتر از میانگین متصور و در حد نسبتاً مطلوبی گزارش شده است.

همچنین نتایج بررسی رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه اجتماعی - فرهنگی نیز نشان داد که رضایت شهروندان از خدمات شهری در حوزه اجتماعی فرهنگی شهری با میانگین ۲/۹۷ کمتر از میانگین متصور و در حد پایین گزارش شده است. در تبیین عدم رضایت شهروندان از خدمات شهرداری در برخی حوزه‌ها (خدمات شهری و خدمات فرهنگی اجتماعی) می‌توان بیان داشت که هر یک از سازمان‌ها و تشکیلات فعال جامعه بشری وظایفی را بر عهده دارند که برای برآورده کردن نیازهای جامعه انجام می‌گیرند. از زمانی که شهرها پا گرفتند، وظیفه تأمین نیازمندی‌های عمومی شهر، نظارت محیط و تأمین آب و روشنایی و.... بر عهده مدیریت شهری قرار گرفت. یکی از پرکارترین سازمان‌های عمومی به ویژه در شهرهای بزرگ همانند بندر ماهشهر، شهرداری‌ها هستند که بخش اعظمی از شهروندان بنا به دلایل گوناگونی در ارتباط با امور شهری خود به شهرداری‌ها مراجعه می‌کنند و البته گاهی این گذر با عدم رضایت همراه بوده است. این وظایف، پایه اولیه تشکیل شهرداری‌ها بود. شهرداری‌ها در عرف جهانی به عنوان مظهری از دولت محلی به شمار می‌آید. حجم و دامنه گسترده فعالیت‌های شهرداری‌ها و ناکارآمدی روش‌های سنتی و دستی پیشین، در پاسخ گویی به نیازهای متنوع و فراوان شهروندان که آشفتگی و مصرف نابهنه منابع گوناگون را نیز به همراه دارد، از دلایل عمده نارضایتی مردم از عملکرد شهرداری‌ها محسوب می‌شود.

مشکلات خدمات شهری بندر ماهشهر به دلیل مشکلات زیادی در زمینه مدیریت شهری از جمله ترافیک شهری، نبود امکانات در خصوص مبلمان شهری و جانمایی نامناسب آن‌ها، عدم وجود بهداشت کافی در معابر و خیابان‌ها، کمبود فضاهای سبز و عدم پاسخگویی به نیاز شهروندان، وجود سد معبر و مشاغل مزاحم از جمله دستفروشی و....، عدم توجه به نیاز شهروندان و مشارکت دادن آن‌ها در ادامه و مدیریت شهری، مجموعه‌ای از این عوامل است که بندر ماهشهر را با مشکلات مواجه کرده است و باعث بروز برخی نارضایتی‌ها در حوزه خدمات شهری و فرهنگی اجتماعی در بندر ماهشهر شده است.

عدم رضایت از خدمات شهری شهرداری در بندر ماهشهر در حالی است که امروزه با گسترش فناوری و تکنولوژی، ساختارها و دستور کارها در عرصه مدیریت شهری پیچیده‌تر شده‌اند و نیاز به ارزیابی و واکاوی بیشتری دارند.

شهرداری‌ها به منزله نهادهای مدنی ارائه دهنده خدمات شهری به شهروندان، زمانی عملکرد موفق‌تری خواهند داشت که بتوانند زمینه‌ای را فراهم آورند تا شهروندان از خدمات آن‌ها بیشترین رضایت را داشته باشند و با رفا و آسایش و امنیت به زندگی خود در شهر ادامه دهند

(مرادثاد رحیم بردی، زارع و قاسمپور، ۱۳۹۶). اما بررسی رضایت شهروندان از خدمات شهری بندر ماهشهر نشان می‌دهد که سطح رضایت آن‌ها در سطح مطلوبی قرار ندارد.

پیشنهادهای

پیشنهادهای پژوهش حاضر در دو سطح پیشنهادهای کاربردی و پیشنهادهای پژوهشی ارائه گردیده است:

پیشنهادهای کاربردی

با توجه به نتایج پژوهش زیر، پیشنهادهای زیر به عنوان راهکارهای کلی در ارتقاء سطح رضایت شهروندی از خدمات شهرداری در سه حوزه عمرانی، اجتماعی و شهری ارائه می‌گردد:

- نظرخواهی مستمر از شهروندان در ارتباط با حوزه‌های مختلف شهری و به کارگیری این نظرات در جهت بهبود عملکرد شهرداری و افزایش رضایت شهروندان
- سرمایه‌گذاری و توسعه اماکن رفاهی و تفریحی و فرهنگی جهت افزایش رضایت شهروندان
- واگذاری اختیارات حوزه خدمات شهری به شهرداری‌ها.
- تلاش برای استقرار مدیریت یکپارچه شهری از طریق واگذاری قدرت تصمیم‌گیری به نهاد شهرداری.

همچنین با توجه به اینکه نتایج پژوهش حاضر نشان داد که میزان رضایت شهروندی از خدمات شهرداری در حوزه خدمات شهری در سطح مطلوب و معنی‌داری قرار ندارد، پیشنهاد می‌گردد که موارد زیر در طراحی فضای شهری این شهر مورد توجه قرار گیرد:

- طراحی ساز و کارهایی به منظور جلب هرچه بیشتر مشارکت عمومی شهروندان در برنامه‌های شهری.
- تشکیل شوراهای محلات به عنوان بازویی مشورتی برای شورای شهر و شهرداری و ارائه نیازهای خدمات شهری از سوی شوراهای محلی به شهرداری‌ها.
- تدوین ساز و کارهای مناسب جهت دریافت پیشنهادهای مربوط به خدمات شهری از سوی شهروندان

از سویی دیگر با توجه به اینکه نتایج پژوهش حاضر نشان داد که میزان رضایت شهروندی از خدمات شهرداری در حوزه خدمات اجتماعی - فرهنگی در سطح مطلوبی قرار ندارد، پیشنهاد می‌گردد:

- نگاه عادلانه به تمام مناطق شهر در توزیع و ارائه خدمات شهری
- ایجاد و توسعه مراکز فرهنگی و هنری در سراسر مناطق شهر به شکل عادلانه
- آگاه سازی شهروندان از حقوق و مسئولیت‌های شهروندی، قوانین و مقررات شهری و.... از طریق فضای مجازی و....

منابع و مأخذ:

- ۱- ابراهیم‌زاده عیسی، کماسی حسین، ۱۳۹۳، ارزیابی و تحلیل کیفیت خدمات شهرداری بر اساس مدل سرکوال (مطالعه موردی: شهرداری شهر سنقر)، مطالعات ساختار و کارکرد شهری، ۲(۶): ۱۵۳-۱۷۲.
- ۲- آخوندیان م، زارعی س، نورانی‌پهنه‌کلایی سف. ۱۳۹۱. ارزیابی نگرش مردم نسبت به میزان عملکرد مناطق مختلف شهرداری با رویکرد فازی (مطالعه موردی: منطقه ۱ شهرداری ساری). چهارمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد مقدس، ۲۰ - ۲۱، اردیبهشت.
- ۳- ادریسی افسانه، پالیزبان سمانه، ۱۳۸۸، خدمات شهری شهرداری و سبک زندگی شهروندان، مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۰(۶): ۹-۰.
- ۴- ایمانی‌جگرمی حسین، فیروزآبادی سیداحمد، ۱۳۸۶، بررسی مدل‌های سنجش عملکرد مدیریت محلی: با تأکید بر سازمان‌های مدیریت شهری و روستایی در ایران، نامه علوم اجتماعی، ۱۵(۳۲): ۹۱-۱۱۱.
- ۵- بردی‌آنامراندنژاد رحیم، زارع الهه، قاسمپور فاطمه، ۱۳۹۶، سنجش رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری شهرداری بابلسر، برنامه‌ریزی فضایی جغرافیا، سال هفتم: ۵۷-۷۲.
- ۶- برقی حمید، قنبری دکتر یوسف، سیفالهی مهندس محمود، ۱۳۹۰، بررسی رضایتمندی ساکنان مناطق روستایی در تبدیل نقاط روستایی به شهر، جغرافیا، سال نهم(۳۱): ۲۳۳-۲۱۵.
- ۷- برک‌پور ناصر، گوهری‌پور حامد، کریمی مهدی، ۱۳۸۹، ارزیابی عملکرد شهرداری‌ها بر پایه سنجش میزان رضایت مردم از خدمات شهری (نمونه موردی: مناطق ۱ و ۱۱ شهر تهران)، مدیریت شهری، سال هشتم(۲۵): ۲۰۳-۲۱۸.
- ۸- بزی خدارحم، عبدالهی‌پور حقیقی ابوالفضل، ۱۳۹۲، تحلیل پراکنش مکانی خدمات شهری بر مبنای خواست مردم (مطالعه موردی: شهر استهبان)، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال بیست و چهارم(۱): ۲۱۴-۲۰۱.
- ۹- تقوایی مسعود، بابانسب رسول، موسوی چمران، ۱۳۸۸، تحلیلی بر سنجش عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت شهری؛ مطالعه موردی: منطقه ۴ شهر تبریز، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول(۲): ۱۹-۳۶.
- ۱۰- حاجی‌نژاد علی، رفیع‌یان مجتبی، زمانی حسین، ۱۳۸۹، بررسی متغیرهای فردی مؤثر بر رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی مطالعه‌ی موردی: مقایسه‌ی بافت قدیم و جدید شهر شیراز، نشریه جغرافیا و توسعه، ۸(۱۷): ۶۳-۸۲.

- ۱۱- حکمت‌نیا حسن، موسوی میرنجف، ۱۳۸۶، سنجش میزان و عوامل مؤثر بر رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری مطالعه موردی: شهر یزد، جغرافیا و توسعه، سال پنجم (۹): ۱۹۶-۱۸۱.
- ۱۲- رابرت‌گر، ت. ۱۳۷۹. چرا انسانها شورش می‌کنند. علی مرشدزاده. ۱. پژوهشکده مطالعات راهبردی. ۱۰۵.
- ۱۳- رخشانی‌نسب حمیدرضا، کریمی طیبه، ۱۳۹۸، سنجش میزان رضایت شهروندان از عملکرد شورای اسلامی شهرها (مطالعه موردی: شهر جیرفت)، آمایش محیط، ۱۲ (۴۷): ۱-۲۲.
- ۱۴- رستمی محمدحسن، امان‌پور سعید، کرمی مهران، رام‌نژاد سیدالله‌مراد، ۱۳۹۴، سنجش رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری (مطالعه موردی: شهر دورود)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم (۲۱): ۳۵-۵۰.
- ۱۵- رضویان، م. ۱۳۸۱. مدیریت عمران شهری. ۱. پیوند نو. ۷۳.
- ۱۶- رفیع‌پور سعید، رحمانی مریم، داداش‌پوره‌اشم، جمال محمدجعفر، ۱۳۹۰، سنجش و ارزیابی عملکرد شهرداری قاین بر حسب نظام تقسیمات کالبدی شهر، فضای جغرافیایی، ۱۱ (۳۵): ۸۹-۱۱۴.
- ۱۷- سعیدنیا، ا. ۱۳۸۲. کتاب سبز شهرداری: مدیریت شهری. ۲. سازمان شهرداری‌های کشور. ۶۲.
- ۱۸- شایان حمید، تقیلو علی‌اکبر، خسرویگی رضا، ۱۳۸۹، ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از محیط سکونتگاهی: مطالعه موردی شهرستان کميجان، روستا و توسعه، سال سیزدهم (۱): ۱۵۵-۷۹.
- ۱۹- شکوئی، ح. ۱۳۹۱. اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا. ۱۴. موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی. ۵۱.
- ۲۰- گزارش داده‌های اقلیمی شهرستان ماهشهر. سازمان هواشناسی استان خوزستان؛ ۱۴۰۲.
- ۲۱- معتمدی محمد، رسولی سیدحسن، نصیری محمد، ۱۳۹۸، ارزیابی میزان رضایت شهروندان از عملکرد مدیریت شهری در حوزه خدمات شهری، مطالعه موردی: شهر فاروج، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال نوزدهم: ۹۹-۱۱۶.
- ۲۲- معصومی، س. ۱۳۹۰. توسعه محله‌ای در راستای پایداری کلانشهر تهران. چاپ اول. جامعه و فرهنگ. ۲۴.
- ۲۳- ملکی سعید، منفرد سجاد، ۱۳۹۴، ارزیابی سطح رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری در حوزه خدمات شهری (نمونه موردی: شهر ایلام)، نشریه مطالعات مدیریت شهری، ۷ (۲۲): ۴۵-۶۱.

- ۲۴- میرفخرالدینی سیدحیدر، صالح‌اولیا محمد، جمالی رضا، ۱۳۸۸، مهندسی مجدد مدیریت کیفیت در موسسات آموزش عالی (مطالعه موردی: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه یزد)، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، سال پانزدهم (۳): ۱۳۱-۵۷.
- ۲۵- نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵. مرکز آمار ایران؛ ۱۳۹۷: ۱۰۷.
- ۲۶- نژادحاجی‌علی ایرانی فرهاد، ۱۳۸۷، مدیریت رضایتمندی مراجعان در سازمان‌های دولتی، ماهنامه تدبیر، ۱۹۷: ۴۳-۲۹.
- ۲۷- نصیری‌هنده‌خاله اسماعیل، گنجی نسرين، ۱۳۹۷، سنجش رضایتمندی گردشگران از کیفیت خدمات شهری با استفاده از مدل کانو (مطالعه موردی بوستان نهج البلاغه تهران)، گردشگری شهری، سال پنجم: ۱۲۱-۳۴.
- ۲۸- نصیری‌هنده‌خاله اسماعیل، ۱۳۹۷، ارزیابی میزان رضایت از کیفیت خدمات مدیریت شهری در مناطق حاشیه نشین (مطالعه موردی: اسلام آباد کرج)، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، سال ششم: ۲۸۹-۳۰۶.
- ۲۹- هدایت رقیه، علمی محمود، ۱۳۹۱، بررسی میزان رضایتمندی شهروندان از عملکرد خدمات شهری و عوامل اجتماعی- اقتصادی مرتبط با آن در شهر نقدة، نشریه مطالعات جامعه‌شناسی، ۵ (۳): ۲۹-۴۷.
- ۳۰- هومن، ح. ۱۳۸۱. تهیه و استاندارد ساختن مقیاس سنجش رضایت شغلی. ۱. مرکز آموزش مدیریت دولتی ریاست جمهوری. ۴۱.
- ۳۱- واعظم‌مهدوی محمدرضا، سالاریان‌زاده محمدحسین، صدر فرهاد، ۱۳۹۰، ارزیابی پاسخگویی نظام مند به شهروندان در شهر تهران مطالعه Urban HEART، تحقیقات نظام سلامت حکیم (حکیم)، سال چهاردهم (۲): ۸۸-۷۸.
- ۳۲- ولی‌زاده م. ۱۴۰۱. بررسی و مطالعه میزان رضایتمندی شهروندی از خدمات شهری بندر ماهشهر. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا. دانشگاه آزاد اسلامی واحد ماهشهر. ۱۱۹ صفحه.

- 33- Akther Mohammad Shakil, Islam Ishrat, Hasan Md Musleh Uddin 2009, 'Evaluation of municipal services in selected wards of Dhaka City Corporation: Citizen's perspective', Theoretical and empirical researches in urban management, (1S):133-145.
- 34- Gutiérrez Rodríguez Pablo, Vázquez Burguete José Luis, Vaughan Roger, Edwards Jonathan, 2009, 'Quality dimensions in the public sector: municipal services and citizen's perception', International Review on Public and Nonprofit Marketing 75-90:6.

-
- 35-Rodríguez Pablo Gutiérrez, Burguete José Luis Vázquez, Vaughan Roge, Edwards Jonathan ،2009 ،The Transformation of Municipal Services: towards Quality in the Public Sector ،Theoretical & Applied Economics16,(2):3-16.
- 36-Sachdev Sheetal B, Verma Harsh V ،2004 ،Relative importance of service quality dimensions: A multisectoral study ،Journal of services research؛ ،(1):93-116.
- 37-Van Ryzin Gregg G ،2007 ،Pieces of a puzzle: Linking government performance, citizen satisfaction, and trust ،Public Performance & Management Review30(4):521-535.
- 38-Zisis Pandelis, Garefalakis Alexandros, Sariannidis Nikolaos ،2009 ،The application of performance measurement in the service quality concept: the case of a Greek service organization ،Journal of Money, Investment and Banking:28.

تحلیل شاخص‌های مسکن شهر خرم‌آباد و پیش‌بینی مسکن مورد نیاز با تأکید بر مسکن شایسته

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۲/۰۵/۰۷ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۲/۰۷/۱۲

آذر مرادی منفرد (دانشجوی دکتری گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران)
احمد خادم‌الحسینی* (گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران)
صفر قاندرحمتی (گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران)
حمید صابری (گروه جغرافیا، مرکز تحقیقات گردشگری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران)

چکیده

شاخص‌های مسکن ابزار مناسبی جهت سنجش معیارها و سیاست‌های بخش مسکن و برنامه‌ریزی جهت تأمین مسکن شایسته است، با رشد جمعیت شهرها نیاز به مساکن جدید بیش از پیش احساس می‌شود. همچنین میزان دستیابی به وضعیت مطلوب مسکن چه در نواحی شهری چه در نواحی روستایی به عنوان یکی از شاخصهای توسعه اقتصادی- اجتماعی در کشورهای جهان محسوب می‌شود. هدف این پژوهش مشخص نمودن وضعیت مسکن مناسب در شهر خرم‌آباد با استفاده از آمار و اطلاعات پایه و بر اساس شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، کالبدی و زیست محیطی مسکن شهر خرم‌آباد می‌باشد. روش پژوهش در این مقاله بر اساس هدف کاربردی است که به روش توصیفی، تحلیلی- کمی انجام شده است. شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات به صورت ترکیبی است. ابتدا مفاهیم مرتبط با موضوع بررسی و ارائه و سپس داده‌های آماری مرتبط با شهر خرم‌آباد با استفاده از پایگاه‌های داده، جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در تنظیم پرسشنامه ساکنان شهر با استفاده از فرمول کوکران و با توجه به جمعیت شهر خرم‌آباد (۳۹۰۵۷۱ نفر) با سطح خطای ۵ درصد ۳۴۸ پرسش‌نامه در درگاه اینترنتی پرسال تکمیل شد. نتایج حاصل نشان می‌دهد که با کمبود ۲۰۱۵۷ واحد مسکونی در شهر خرم‌آباد مواجه هستیم و با توجه به پایین بودن سطح شاخص‌های اقتصادی، کالبدی شهر از لحاظ برخورداری از شاخص‌های مسکن شایسته در وضعیت نسبتاً نامطلوبی قرار دارد.

واژه‌های کلیدی: مسکن شایسته، شاخص‌های کمی و کیفی مسکن، شهر خرم‌آباد.

مقدمه

مناطق شهری در حال حاضر محل زندگی ۵۵ درصد از جمعیت جهان هستند تا سال ۲۰۳۰، تقریباً ۶۰ درصد جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی خواهند کرد (بانک جهانی، ۲۰۱۸، ص. ۱۴۵) که با رشد جمعیت شهرها نیاز به برنامه‌ریزی مسکن بیش از پیش احساس می‌شود. در ایران طی چند دهه اخیر، رشد جمعیت شهرها و توأمان نیاز به مسکن؛ منجر به کمبود مسکن متناسب با کیفیت استاندارد شده، که از مهمترین معضلات مسکن شهری، شده است (عباسپور و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۷)

در ادبیات امروزه، مسکن تنها به مفهوم سقفی بالای سر نیست و علاوه بر مکان فیزیکی، محیط مسکونی و خدمات و تسهیلات ضروری برای بهتر زیستن خانواده و طرح‌های اشتغال، آموزش و بهداشت افراد را نیز شامل می‌شود (دلال پورمحمدی، ۱۳۷۹: ۳). مسکن حق مسلم و قانونی هر انسان است و همه انسانها باید از مسکن شایسته و در خور شأن خود برخوردار باشند. (مشکینی و زرغام فر، ۱۳۹۸: ۱۰۹) مسکن شایسته به معنی مسکنی نسبتاً ارزان قیمت متناسب با سطح در آمد مردم و با رعایت شأن و منزلت اجتماعی خانوارها می‌باشد.

دستیابی به مسکن شایسته حق هر فرد است و همه کشورها آن را در دستور کار قرار داده‌اند. در ایران علی‌رغم تأکید بر مسکن شایسته در اصل ۳۱ قانون اساسی، همچنان حق به مسکن شایسته در عمل تحقق نیافته است (مشکینی، زرغام فر ۱۴۰۲) با توجه به اهمیت موضوع در این پژوهش به دنبال یافتن جواب سؤال‌های ذیل می‌باشیم:

- وضعیت شاخص‌های کمی و کیفی مسکن در شهر خرم‌آباد چگونه است؟
- شاخص‌های کمی و کیفی مسکن شایسته شهر خرم‌آباد چیست؟
- فرضیه‌ها: وضعیت شاخص‌های کمی و کیفی مسکن در شهر خرم‌آباد تفاوت معناداری وجود دارد.
- وضعیت مسکن در شهر خرم‌آباد با شاخص‌های کمی و کیفی مسکن شایسته منطبق نیستند.

مبانی نظری

مسکن یکی از شاخص‌های اجتماعی پایه است که کیفیت زندگی و رفاه افراد و مکانها را مشخص می‌کند (نیک پور، ۱۴۰۱: ۲۰۱) در دومین اجلاس اسکان بشر که در استانبول برگزار شد، سرپناه مناسب به معنای وجود یک سقف بالای سر هر شخص نیست، در واقع مسکن مناسب یعنی آسایش مناسب، فضای مناسب، دسترسی فیزیکی، امنیت مناسب، امنیت

مالکیت، پایداری و دوام سازه‌ای، روشنایی، تهویه و سیستم گرمایی مناسب، زیرساخت‌های اولیه مناسب از جمله آب رسانی، بهداشت و آموزش، دفع زباله، کیفیت مناسب محیط زیست، عوامل بهداشتی مناسب، مکان مناسب و قابل دسترس از نظر کار و تسهیلات اولیه است که همه موارد بایستی با توجه به استطاعت مردم تأمین شود (زیاری و همکاران، ۲۰۱۸: ۱۴۲). ویتوای مسکن را مهمترین عامل رضایتمندی افراد نسبت به محل سکونتشان معرفی می‌کند (Weataway, 2006) تورگرسن، معتقد است که مسکن (رکن پنهان برای بهزیستی یک جامعه) است ((Torgersen, 1987 به باور ملنیکاز مسکن مکانی است که در آن مردم می‌توانند به زندگی اجتماعی خود بپردازند ((Melnikas, 1998 اسکان بشر سازمان ملل نیز مفهوم مسکن را در قالب ارتقای کیفیت زندگی مطرح می‌سازد (UN-Habitat, 2002:2006) تأمین و دسترسی به مسکن مناسب یک محرک برای توسعه است (Clarence Tshitereke:2008)

مسکن شایسته^۱

مسکن یک نیاز اساسی بشر است هم برای کیفیت زندگی و هم برای توسعه پایدار ضروری است و یکی از مهم‌ترین پروژه‌های زیرساختی است که با پایداری اجتماعی در ارتباط است (Zhang et al., 2018: 2, Winston and Eastaway 2008:211) طبق آخرین برآوردها فشار جهانی برای تأمین اعتبار مسکن در حال افزایش است زیرا رشد جهانی جمعیت و به تبع آن شهرنشینی سریع، فراهم ساختن مسکن شایسته را به یک چالش اساسی در عصر مدرن تبدیل کرده است (Kavishe, 2019:1, Muhammad and Johar, 2018:2) Chileshe, 2019:1) &) کمیته حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد تأکید کرده که مفهوم حق به مسکن شایسته نباید سطحی تفسیر شود، بلکه این مفهوم نیاز به جامع‌نگری دارد و باید به عنوان حق زیست در مکانی ایمن سرشار از صلح و صفا و کرامات انسانی تفسیر شود، بدین معنا که مکان زیست انسان می‌بایست امنیت داشته باشد، صلح در آن حکمفرما باشد و در شأن و منزلت انسان باشد (مشکینی، ضرغام‌فر، ۱۳۹۷: ۳۴).

مسکن شایسته به معنی مسکنی نسبتاً ارزان قیمت متناسب با سطح در آمد مردم و با رعایت شان و منزلت اجتماعی خانوارها می‌باشد.

هیئات مصوب ۱۹۹۶ استانبول (United Nations, 1996; United Nations and) UN-Habitat:2008 و گزارش اتحادیه «حق به شهر» (Right to the City, 2010) Alliance) از جمله مهم‌ترین اسنادی است که در آنها به مسکن پرداخته شده است. البته در

^۱ Affordable housing

همه این اسناد مراد از مسکن همانا مسکن شایسته بوده است. در قرآن هم اصطلاح مسکن شایسته دو بار در سوره‌های قمر آیه ۵۵ و یونس آیه ۹۳ به کار رفته است و به مأوای اهل بهشت و مسکن در دنیا اشاره دارد. در اصول ۳۱ و ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به صراحت حق داشتن مسکن مناسب (شایسته)، مورد توجه قرار گرفته است. (ضرغام فرودیگران، ۱۳۹۸: ۳۴)

حق به مسکن شایسته در اصل یعنی حق داشتن مکانی که در آن، شأن انسان حفظ و امنیت وی تأمین گردد. به طور کلی برای این که یک مسکن شایسته قلمداد شود باید حداقل با معیارهای امنیت تصدی^۱، دسترسی به خدمات و مصالح و امکانات و زیر ساخت‌ها^۲، قابلیت استطاعت^۳، سکونت‌پذیری^۴، دسترسی^۵، مکان^۶ و کفایت فرهنگی^۷ را دارا باشد (مشکینی، ضرغام‌فر، ۱۳۹۸: ۱۱۰).

– ویژگی‌های مفهوم حق به مسکن شایسته

آزادی: به معنی حراست در برابر اخراج اجباری و تخریب و انهدام خودسرانه خانه یک فرد و آزادی در انتخاب محل سکونت و همچنین آزادی در جابه‌جایی.

اختیارات: امنیت مالکیت و تصدی حق اعاده مسکن زمین و اموال دسترسی مساوی و غیر تبعیض آمیز به مسکن شایسته مشارکت در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با مسکن در سطح ملی و محلی پیش از آنکه یک سرپناه بتواند صفت مسکن شایسته را برای خود به امانت بگیرد حداقل باید معیارهای زیر را داشته باشد.

امنیت تصدی: اگر ساکنان مسکن درجه مشخصی از امنیت تصدی را نداشته باشند آن مسکن کافی و شایسته نیست؛ به عبارت دیگر اگر مسکن نتواند ساکنان خود را برای اخراج اجباری تعرض و سایر تعهدات مسموم دارد آن مسکن مسکن شایسته قلمداد نمی‌شود.

در دسترس بودن خدمات، مصالح، امکانات و زیرساخت‌ها قابلیت استطاعت: اگر هزینه مسکن به گونه‌ای باشد که برای سایرین تهدید باشد و سایر حقوق بشر را با مشکل مواجه کند آن مسکن شایسته نیست.

سکونت‌پذیری: اگر مسکن نتواند امنیت کالبدی را تضمین کند یا نتواند فضای کافی برای ساکنان خود تأمین کند آن مسکن شایسته نیست.

¹ Security of Tenure

² availability to services, materials, facilities and infrastructure

³ Affordability

⁴ Habitability

⁵ accessibility

⁶ location

⁷ Cultural adequacy

دسترسی: در صورتی که یک مسکن نتواند نیازهای ویژه گروه‌های محروم را برآورده سازد آن مسکن شایسته نیست.

موقعیت مکانی: اگر موقعیت قرارگیری مسکن به گونه‌ای باشد که ساکنان آن از دستیابی و فرصت‌های اشتغال خدمات بهداشتی مدارس مراکز مهدکودک و سایر امکانات اجتماعی محروم باشند آن مسکن شایسته نیست. همچنین اگر در مناطق آلوده یا خطرناک واقع شده باشد نمی‌تواند برای ساکنانش شایسته باشد.

کفایت فرهنگی: در صورتی که مسکن تجلی هویت فرهنگی را محترم نشمارد و آن را در دستور کار قرار ندهد شایسته و مناسب نیست (مشکینی، ضرغام‌فر، ۱۳۹۷: ۳۶-۳۷).

حق به مسکن شایسته از بی‌مسکنی، ممنوعیت اخراج اجباری و تبعیض جلوگیری می‌کند و بر گروه‌های آسیب‌پذیر و حاشیه‌نشین تمرکز دارد این مفهوم به دنبال حصول اطمینان از امنیت تصدی (مالکیت) همه افراد و تضمین مسکن مناسب است.

در واقع حق به مسکن شایسته به معنای احداث مسکن برای کل اقشار جامعه از سوی دولت نیست، در سطوح مختلف دولت می‌تواند در مسائل قانون‌گذاری و اجرایی سیاست‌گذاری، اولویت‌های صرف هزینه دخالت داشته باشد. این دخالت‌ها می‌تواند از طریق رویکرد توانمندسازی به اجرا درآید، بدین صورت که دولت به جای ساخت مسکن در نقش تسهیل‌گر وارد میدان عمل شود و زمینه را برای مشارکت همگان جهت بهسازی و تولید سرپناه هموار سازد. با این حال در موارد خاص دولت ممکن است به افرادی که تحت تأثیر بلایای طبیعی و انسانی بودند و همچنین به آسیب‌پذیرترین گروه‌های جامعه کمک‌های مستقیمی را در قالب مسکن یا کمک‌هزینه مسکن ارائه کند (همان ماخذ: ۴۰).

مشکینی و ضرغام‌فر (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان توسعه یک الگوی ساختاری - تفسیری از عوامل مؤثر بر تحقق حق به مسکن شایسته در ایران، به این نتیجه رسیدند که متولیان مسکن بجای سیاست‌گذاری متمرکز باید به سیاست‌گذاری محلی (استانی سازی سیاست مسکن) روی آورند. احد نژاد روشنی، مشکینی و میشایی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان تبیین الگوی شایسته مشارکت عمومی و خصوصی مسکن قابل استطاعت در کشورهای در حال توسعه به بررسی تأثیرگذارترین عوامل در تحقق الگوی شایسته مشارکت‌های عمومی و خصوصی در تحقق مسکن قابل استطاعت پرداخته است. ضرغام فر، مشکینی، پور احمد، مورگانتی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان تدقیق نماگرهای مسکن شایسته از دیدگاه مکتب اسلام با به کارگیری یک روش تحلیلی-توصیفی و با استفاده از تحلیل محتوای کیفی متون اسلامی و تطبیق آنها با یکدیگر درصد استخراج و دسته‌بندی نماگرهای زمینه ساز مسکن شایسته اسلامی است. نتیجه این پژوهش دستیابی به ۲۷ نماگر است که می‌تواند در ساخت و سازهای

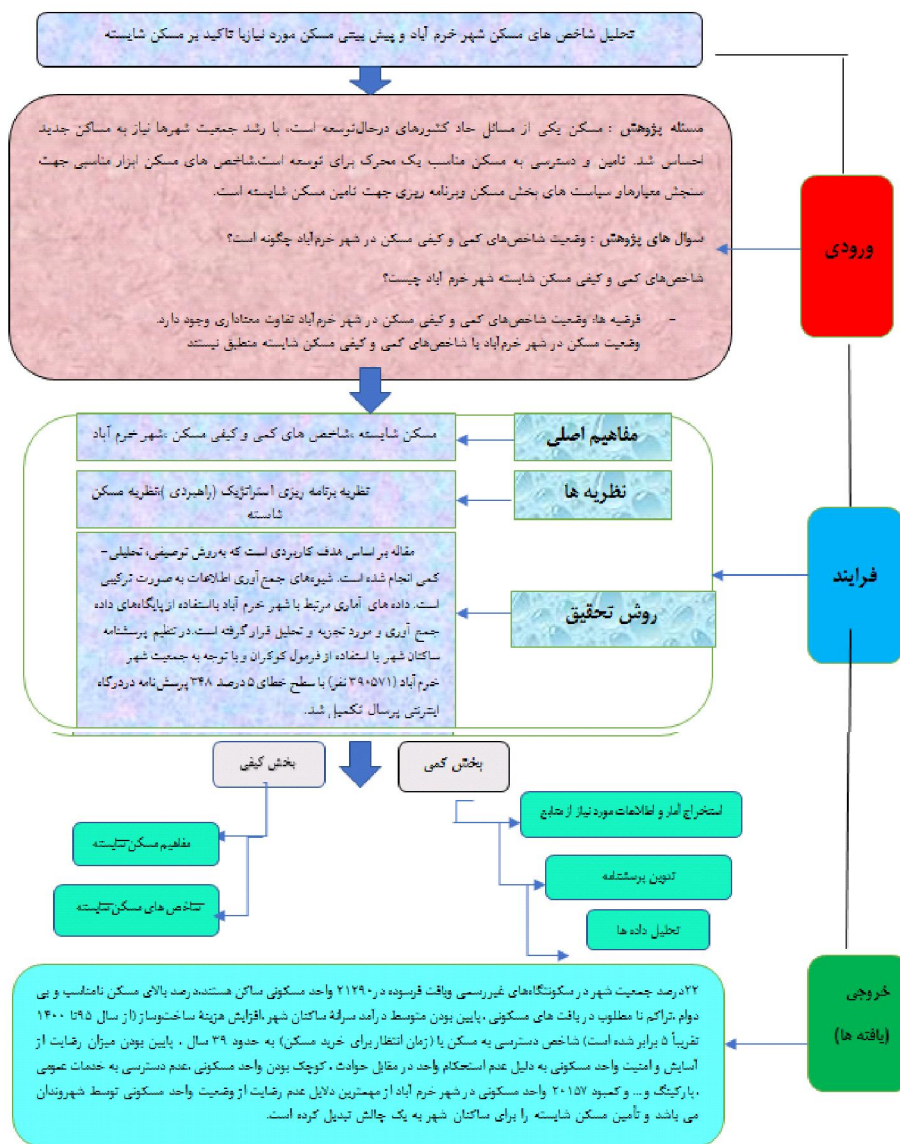
اینده مد نظر قرار گیرد. صارمی، مهدیانپور، (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان بررسی شاخص‌های کمی، اقتصادی مسکن و پیش‌بینی ساختار جمعیت، قیمت مسکن و مسکن مورد نیاز تا افق ۱۴۱۰ برای شهر تهران، را مورد بررسی قرار داده است. عزیزی (۱۳۸۲) در مقاله‌ای با عنوان جایگاه شاخص‌های مسکن در فرایند برنامه‌ریزی مسکن، به بررسی شاخص‌های مسکن پرداخته است، یافته‌های تحقیق به این امر تأکید دارد که شاخص‌های مسکن مؤثرتر از آن هستند که با برخورد و بررسی سطحی در برنامه به کار گرفته شوند. ضروریست بررسی جامع از شاخص‌ها به عمل آمده و آن‌ها را در قالب دسته‌های مختلف تجزیه و تحلیل کرد.

دانیلا بیهر و همکاران در سال ۲۰۲۱ در مقاله‌ای با عنوان معرفی شاخص مسکن مناسب (AHI) رویکردی جدید برای برآورد کسری مسکن مناسب در داخل و بین اقتصادهای نوظهور پرداخته‌اند. میشل اورن و راشل آلترمن در سال ۲۰۲۲ در پژوهشی با عنوان حق بر مسکن مناسب در سراسر جهان: تحلیل و ارزیابی قوانین اساسی ملی، به بررسی حقوق مسکن در قوانین اساسی ملی پرداخته‌اند. آنها ۱۸۹ قانون اساسی کشورهای عضو سازمان ملل از نظر آنچه در مورد حق مسکن می‌گویند را توصیف و ارزیابی کرده‌اند. و به عنوان معیاری برای ارزیابی، به تفسیر اصلی سازمان ملل در مورد مسکن مناسب، معروف به تبصره شماره ۴ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ [ICESCR] (مجمع عمومی سازمان ملل) می‌پردازند، این سند هفت معیار مسکن مناسب را مشخص می‌کند. سپس هر یک از معیارهای هفت گانه امنیت حقوقی مسکن مناسب، در دسترس بودن خدمات و زیرساخت‌ها، مقرون به صرفه بودن، قابلیت سکونت، دسترسی، موقعیت مکانی و کفایت فرهنگی را مطرح می‌کنند و این معیارها به عنوان معیارهای ارزیابی حق مسکن (CRtH) بر اساس قانون اساسی در متن تمام قوانین اساسی ملی عمل می‌کنند.

نمودار (۱) شاخص‌های مسکن شایسته مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۲

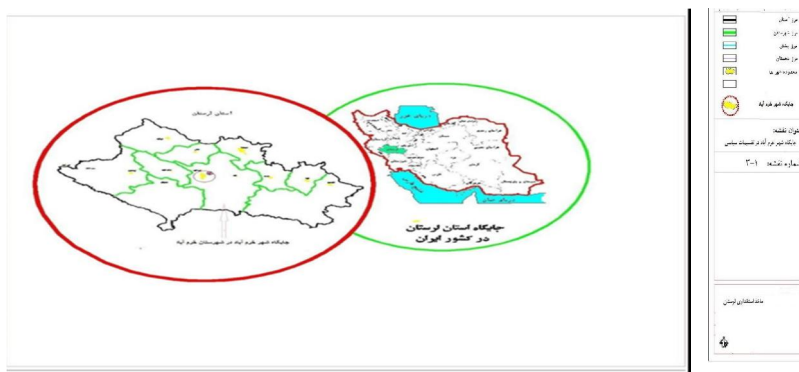
برگرفته از عزیزی و همکاران، ۱۳۸۶ مطالعات طرح جامع شهر خرم‌آباد: ۱۳۹۱، مطالعات طرح تفصیلی شهر خرم‌آباد: ۱۳۹۹ مطالعات سند آمایش استان: ۱۳۹۹، طرح جامع مسکن کشور: ۱۳۹۳، مطالعات بافت فرسوده شهر خرم‌آباد، (۱۳۹۲)، نگاهی به وضعیت کلی بخش مسکن، شهرسازی و مدیریت شهری ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

نمودار (۲) مدل مفهومی پژوهش مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۲

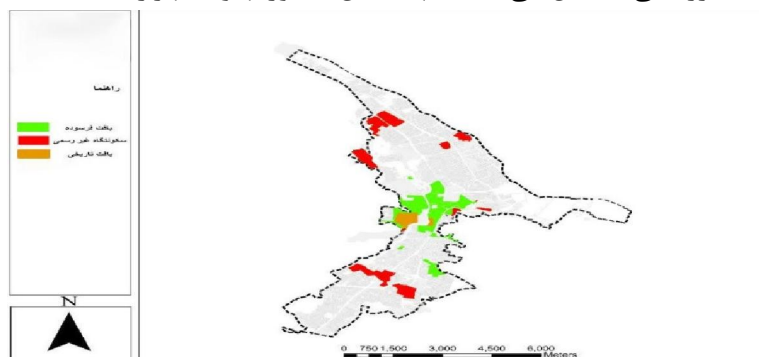
محدوده مورد مطالعه

دره خرم‌آباد به طول ۱۵ و عرض ۱۲ کیلومتر با ارتفاع ۱۱۷۰ متر از سطح دریا قرار دارد. میانگین ارتفاعی محدوده شهر، ۱۳۱۱،۵ متر است. حدود ۳۱۹ متر اختلاف ارتفاع در محدوده شهر وجود دارد. بیش از نیمی از محدوده شهر در مناطق هموار واقع شده است. شهر در طول دره‌ای که رودخانه خرم‌آباد با جهتی شمالی - جنوبی آن جریان دارد، واقع شده است. مساحت شهر ۴۱۴۵ هکتار است جمعیت شهر طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران (۳۸۰۸۲۹) نفر بوده است، کاربری مسکونی ۲۹،۱۷ درصد از سطح شهر را به خود اختصاص داده است، همچنین سرانه مسکونی در شهر خرم‌آباد در سال ۱۳۹۹، ۳۴،۶۵ متر مربع است (اداره کل راه و شهرسازی استان، واحد شهرسازی: ۱۴۰۱).

نقشه (۱) موقعیت شهر خرم‌آباد در تقسیمات سیاسی استان مأخذ: استانداری لرستان، ۱۴۰۱

از مجموع مساحت شهر خرم‌آباد ۱۲ درصد بافت ناکارآمد شهری و ۵ درصد آن را سکونتگاه‌های غیررسمی تشکیل می‌دهند. (مهندسین مشاور بهاوند مهراز، ۱۳۹۵)

نقشه (۲) محدودیت‌های مسکن شایسته در شهر خرم‌آباد (برگرفته از مطالعات طرح جامع، و بافت فرسوده شهر خرم‌آباد) ۱۴۰۲

سکونتگاه‌های غیررسمی، بافت‌های فرسوده شهری و محدوده‌های اطراف بافت‌های تاریخی که بهسازی و نوسازی نشده‌اند از مهم‌ترین محدودیت‌ها در خصوص تأمین مسکن شایسته در شهر خرم‌آباد می‌باشند.

روش تحقیق

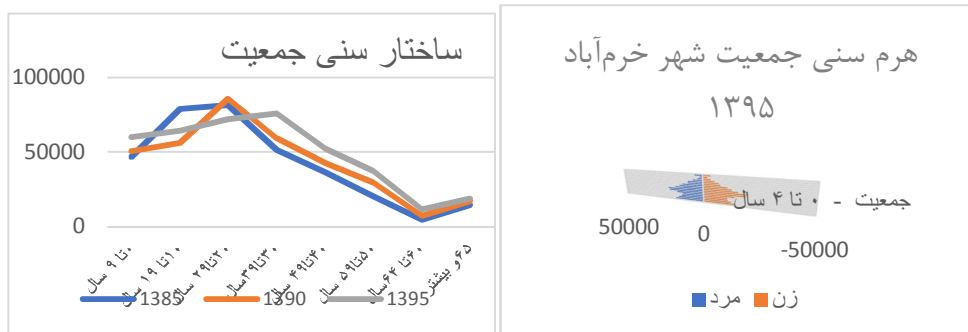
روش استفاده از این مقاله بر اساس هدف کاربردی است که به روش توصیفی - تحلیلی - کمی انجام شده است. شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات به صورت کمی است. بدین صورت که ابتدا مفاهیم مرتبط با موضوع بررسی و ارائه گردیده است و سپس داده‌های آماری مرتبط با شهر خرم‌آباد از دوره‌های مختلف سرشماری، سالنامه‌های آماری، بانک مرکزی، اداره کل راه و شهر سازی استان و.... جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. روش کمی (پرسش‌نامه) برای پرسش‌نامه ساکنان شهر، تعداد پاسخ‌دهندگان با استفاده از فرمول کوکران مشخص و به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای از شهروندان ساکن در سه منطقه شهر خرم‌آباد انجام شد. ارسال فرم از روش اینترنتی و از درگاه پرسال انجام شد در این پژوهش بر مبنای استفاده از مشارکت مردمی و اعمال نظرات مستقیم ساکنین شهر خرم‌آباد در برنامه‌ریزی مسکن شایسته. ارزیابی برخی از شاخص‌های مسکن شایسته‌ها بر اساس نتایج پرسشنامه‌های تکمیل شده توسط ساکنین شهر صورت گرفته است. در تنظیم پرسشنامه ساکنان شهر با استفاده از فرمول کوکران و با توجه به جمعیت شهر خرم‌آباد (۳۹۰۵۷۱ نفر) با سطح خطای ۵ درصد ۳۴۸ پرسش‌نامه در درگاه اینترنتی پرسال تکمیل شد. روایی پرسش‌نامه در این پژوهش با استفاده از آزمون KMO and bartlett's انجام شده است که با توجه به نتیجه بالای ۰/۷ پرسش‌نامه از روایی مناسبی برخوردار است. پایایی پرسش‌نامه نیز با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون cronbachs alpha انجام شده است و نتیجه ۰/۹۲. نشان از پایایی پرسشنامه دارد. داده‌های خام بدست آمده دسته‌بندی گردیده و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

نتایج تحقیق

جدول (۱) روند تغییرات جمعیت شهر خرم‌آباد

شرح	استان لرستان						شهرستان خرم‌آباد					
	جمعیت کل	جمعیت شهری	میزان شهرنشینی	نرخ رشد کل جمعیت	نرخ رشد شهری	نرخ رشد جمعیت	جمعیت کل	سهم از جمعیت استان	جمعیت شهر خرم‌آباد	سهم از جمعیت شهری استان	میزان شهرنشینی	نرخ رشد کل جمعیت شهری
۱۳۳۵	۴۴۸۲۱۴	۱۱۸۴۲۴	۲۷	-	-	-	۲۶۱۲۳۵	۵۹,۶	۳۸۶۷۶	۳۲,۶	۱۴,۸	-
۱۳۴۵	۶۸۶۳۰۷	۱۷۸۹۹۹	۲۶,۱	۴,۶	۴,۲	۴,۴	۳۸۴۰۱۲	۵۵,۹	۵۹۵۷۸	۳۳,۳	۱۵,۵	۳,۹
۱۳۵۵	۹۳۳۹۳۹	۳۰۱۴۹۹	۳۲,۳	۳,۱	۵,۴	۵,۸	۵۲۳۲۷۵	۵۶	۱۰۴۹۱۲	۴۱,۴	۲۰	۳,۱
۱۳۶۵	۱۳۶۷۰۲۹	۶۳۹۰۳۸	۴۶,۷	۳,۹	۷,۸	۷,۱	۷۵۷۹۸۹	۵۵,۴	۲۰۸۵۹۲	۳۲,۶	۲۷,۵	۳,۷
۱۳۷۵	۱۵۸۴۴۳۴	۸۵۰۰۱۶	۵۳,۶	۱,۵	۲,۹	۲,۷	۴۶۲۱۳۳	۲۹,۱	۲۷۲۸۱۵	۳۲,۱	۵۹	-۴,۸
۱۳۸۵	۱۷۱۶۵۲۷	۱۰۲۰۱۵۰	۵۹,۴	۰,۸	۱,۸	۲,۴	۵۲۲۲۴۶	۳۰,۴	۳۴۵۰۵۶	۳۳,۸	۶۶,۱	۱,۲
۱۳۹۰	۱۷۵۴۲۴۳	۱۰۷۵۹۵۱	۶۱,۳	۰,۴	۱,۷	۰,۶	۴۸۷۱۶۷	۲۷,۸	۳۵۴۸۵۵	۳۳	۷۲,۸	-۷
۱۳۹۵	۱۷۶۰۶۴۹	۱۱۳۴۹۰۸	۶۴,۴	۰,۷	۱,۶	۱,۴۲	۵۰۶۴۷۱	۲۸,۸	۳۸۰۸۲۹	۳۳,۵۵	۷۵,۲	۰,۴

مأخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۳۵ (اختلاف در آمار جمعیتی بین سال‌های ۷۵ تا ۶۵ مربوط است به اینکه تا سال ۱۳۷۵ کل استان لرستان شامل ۳ شهرستان خرم‌آباد، بروجرود و الیگودرز بوده است که در سال ۷۵ به ۹ شهرستان تفکیک شد)

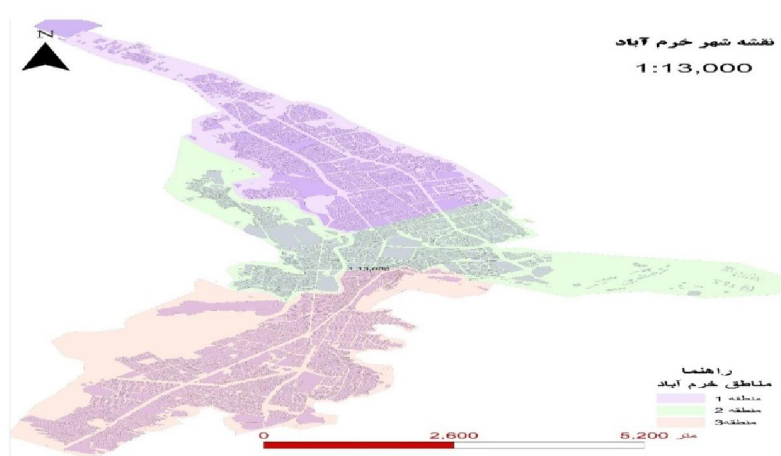
نمودار (۳) ساختار سنی و هرم سنی جمعیت شهر خرم‌آباد طی سال‌های ۹۵-۸۵

منبع: مرکز آمار ایران - سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۹۵-۸۵

جدول (۲) مشخصات کاربری‌ها و جمعیت شهر خرم‌آباد سال ۱۳۹۵

مشخصات کاربری اراضی	جمعیت	تعداد خانوار	بعد خانوار	تعداد خانوار ساکن گروهی	تعداد مسکن	تعداد مسکن زیر ۵۰ متر	وضعیت کاربری مسکونی			مساحت زمین بایر	مساحت کل
							مساحت مسکونی به متر مربع	درصدار کل کاربری‌ها	سرانه مسکونی		
کل شهر	۳۷۳۴۱۶	۱۰۹۲۳۱	۳,۴	۱۶۸	۱۰۴۶۹۴	۵۳۵۲	۱۲۳۳۹۹۶۸.۹۷	۲۳,۶۵	۳۴,۶۵	۴۴۵۷۳۳۰	۴۱۴۵
منطقه ۱	۱۲۶۹۱۷	۳۶۷۶۹	۳,۴	۹۴	۳۵۳۴۵	۲۱۶۷	۳۵۸۲۹۲۱.۰۱	۲۵,۰۶	۲۹,۶۶	۶۷۹۸۰۳	۱۲۹۶
منطقه ۲	۹۹۷۶۴	۳۰۰۲۵	۳,۳	۵۲	۲۸۴۸۳	۲۰۷۷	۳۲۱۸۸۴۹.۱۲	۱۸,۵۳	۳۱,۴۵	۲۱۶۴۸۳	۱۳۹۵
منطقه ۳	۱۴۶۷۳۵	۴۲۴۳۷	۳,۴	۲۲	۴۰۸۶۶	۱۱۰۸	۵۵۳۸۱۹۸.۸۳	۲۶,۵۴	۴۱,۱۵	۲۸۴۰۱۱۲	۱۴۵۴

منبع: طرح جامع شهر خرم‌آباد: ۱۳۹۵

نقشه ۳ مناطق شهری خرم‌آباد

منبع: معاونت آمار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان

بررسی وضعیت واحدهای مسکونی شهر خرم‌آباد

جدول (۳) وضعیت واحدهای مسکونی شهر خرم‌آباد سال ۱۳۹۵

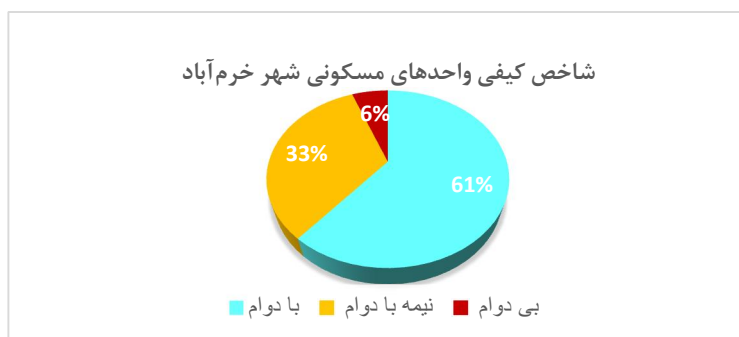
نوع واحد مسکونی	تعداد کل واحد مسکونی	تعداد کل خانوار	واحد مسکونی آپارتمانی	واحد مسکونی غیر آپارتمانی	چادر، کپر، آلونک، زاغه و...	محل سکونت سایر	اظهار نشده نوع واحد مسکونی
تعداد	۱۰۴۶۹۴	۱۰۹۲۳۱	۲۸۶۱۲	۷۶۰۸۲	۵۶	۱۴۴۵	۱

منبع: مرکز آمار ایران - سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان لرستان ۱۳۹۵

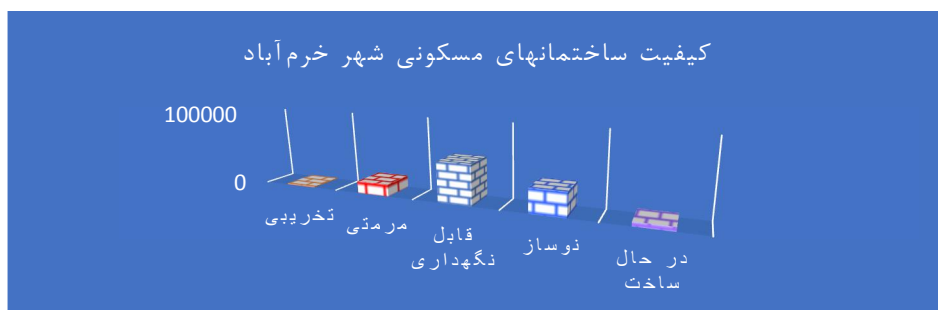
جدول (۴) وضعیت واحدهای مسکونی شهر خرم‌آباد براساس تعداد خانوار

سال	واحد یک خانواره	واحد دو خانواره	واحد ۳ خانواره	واحد ۴ خانوار و بیشتر	کل واحدهای مسکونی
۱۳۸۵	۶۴۶۲۲	۵۱۹۳	۸۰۹	۱۴۷	۷۰۷۷۳
۱۳۹۰	۱۰۳۰۲۹	۲۳۹۲	۲۳۳	۴۰	۱۰۴۶۹۴

منبع: مرکز آمار ایران - سالنامه آماری استان لرستان ۱۳۹۰-۱۳۸۵

نمودار (۴) شاخص کیفی مسکونی شهر خرم‌آباد منبع: مرکز آمار ایران - سالنامه آماری استان لرستان

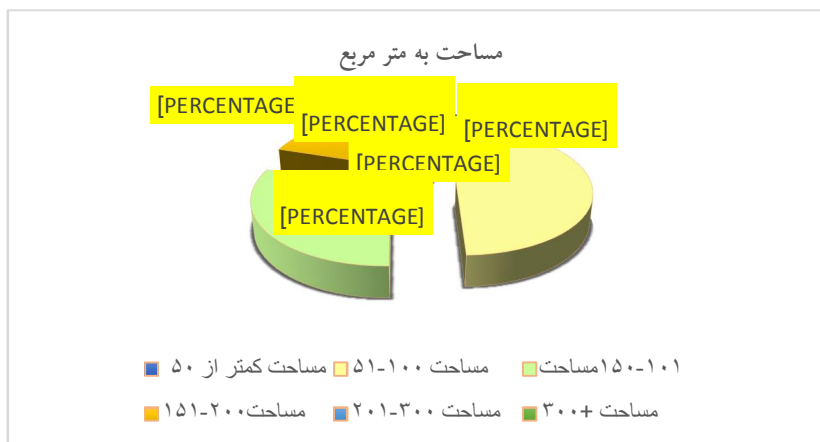
نمودار (۵) کیفیت ساختمانهای مسکونی شهر خرم‌آباد ۱۳۹۵

منبع: مهندسین مشاور پارت، سالنامه آماری استان لرستان، ۱۳۹۵

جدول (۵) نحوه تصرف واحدهای مسکونی شهر خرم‌آباد ۱۳۹۵

ملکی عرصه و اعیان	رهن/استیجاری	سایر	اظهار نشده
۴۹۵۴۸	۵۰۳۹۲	۷۸۲۳	۲۲

منبع: مرکز آمار ایران - سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان لرستان ۱۳۹۵

نمودار (۶) مساحت واحدهای مسکونی به متر مربع

منبع: مرکز آمار ایران- سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان لرستان ۱۳۹۵

جدول (۶) جمع‌بندی اطلاعات مسکن شهر خرم‌آباد

۱۰۹۳۳۱	تعداد کل خانوارهای شهر خرم‌آباد
۱۰۴۶۹۴	تعداد کل واحدهای مسکونی معمولی (آپارتمانی و غیر آپارتمانی) موجود شهر خرم‌آباد
۴۹۵۴۸	تعداد خانوارهای مالک مسکن شهر خرم‌آباد
۵۹۶۳۸	تعداد خانوارهای فاقد مسکن شهر خرم‌آباد
۱۵۰۲	تعداد واحد مسکونی شامل کپر و چادر و خانه چوبی و بلوک سیمانی
۵,۸۳	سهم انبوه‌سازی مسکن شهر خرم‌آباد
۲۷ تا ۳۰ درصد	نسبت وام به قیمت مسکن (جهت تهیه واحد ۷۰ متری به صورت میانگین)
۱۰۸۷۵	تعداد واحدهای مسکونی بافت فرسوده شهر خرم‌آباد
۱۴۳۲۴	تعداد خانوار ساکن در بافت فرسوده شهر خرم‌آباد
۱۰۴۱۵	تعداد واحدهای مسکونی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر خرم‌آباد
۱۰۹۹۶	تعداد خانوار ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر خرم‌آباد

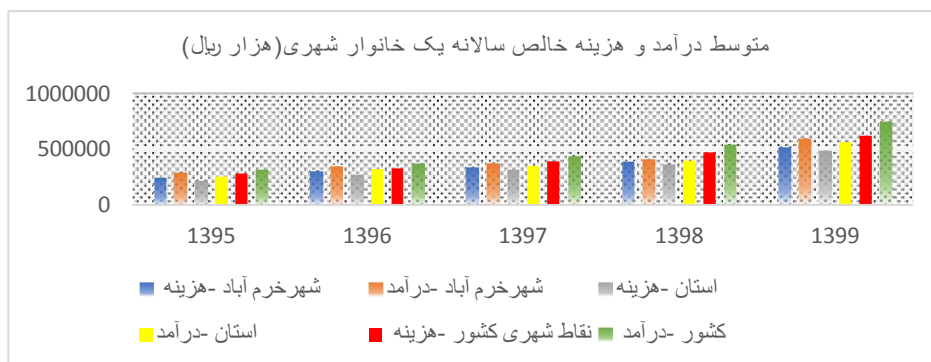
منبع: مهندسین مشاور بهاوند مهرآز، سالنامه آماری استان لرستان

کمبود مسکن شهر خرم‌آباد = کمبود خالص مسکن (تعداد خانوار به واحد مسکونی موجود) + واحدهای بی‌دوام و تخریبی + سکونتگاه‌های غیررسمی

$$۲۰۱۵۷ = ۱۰۹۹۶ + ۴۶۲۴ + ۴۵۳۷ =$$

۹-۳- بررسی شاخص‌های اقتصادی شهر خرم‌آباد

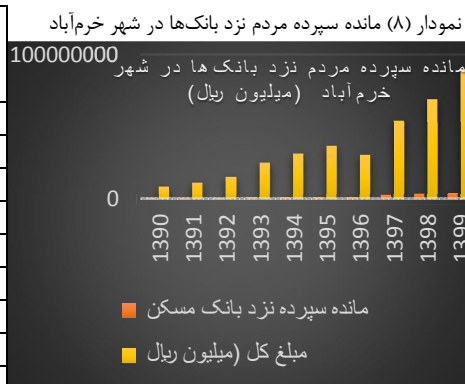
درآمد مناسب تأثیر بسزایی در افزایش سطح زندگی و با تبع آن تأمین مسکن شایسته برای هر خانوار دارد.

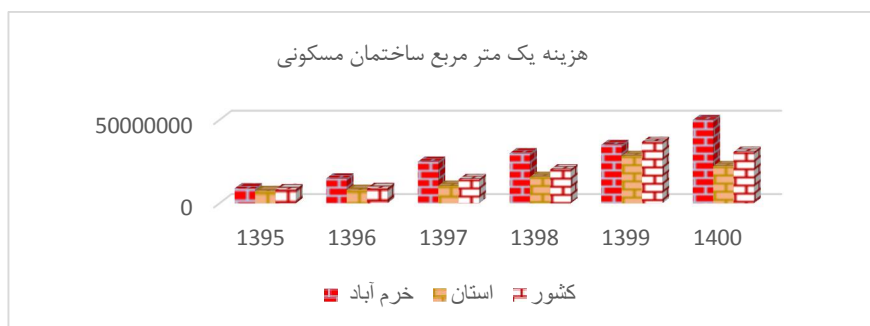
نمودار (۷) متوسط درآمد و هزینه خالص سالانه یک خانوار شهری طی سال‌های ۹۵-۹۹
منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری کل کشور - استان لرستان و برآورد معاونت آمار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان ۹۵-۹۹

جدول (۷) مانده سپرده مردم نزد بانک‌ها در شهر خرم‌آباد

سال	مبلغ کل سپرده (میلیون ریال)	مانده سپرده نزد بانک مسکن
۱۳۹۰	۹۵۰۷۹۶۸	۷۷۷۷۱۴
۱۳۹۱	۱۱۹۵۸۰۵۳	۷۱۸۸۲۱
۱۳۹۲	۱۶۱۰۰۱۰۶	۸۴۶۲۵۵
۱۳۹۳	۲۵۸۴۷۶۹۱	۱۲۷۱۱۰۱
۱۳۹۴	۵۰۳۲۰۷۶۶۷۲	۱۶۱۳۴۴۸
۱۳۹۵	۳۷۲۰۸۳۹۱	۱۸۶۳۷۵۰
۱۳۹۶	۳۱۱۳۵۹۷۰	۱۸۶۳۷۵۰
۱۳۹۷	۵۵۲۷۱۷۸۱	۳۰۲۷۷۱۵
۱۳۹۸	۶۹۷۹۰۲۳۲	۴۱۸۰۲۸۶
۱۳۹۹	۹۰۶۹۰۸۱۴	۴۷۹۱۰۶۴

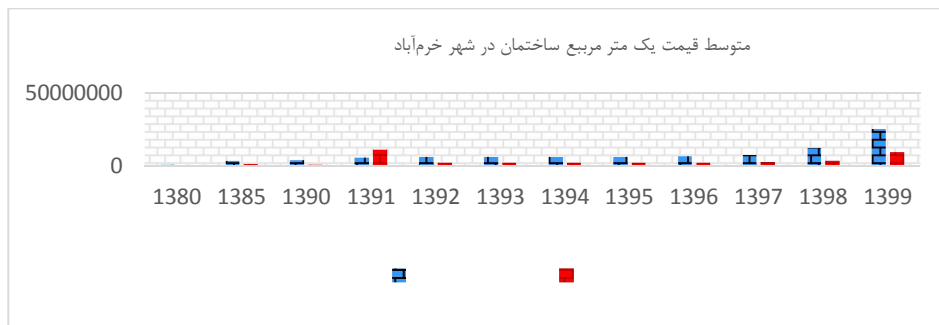

منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری استان لرستان ۹۰-۹۹

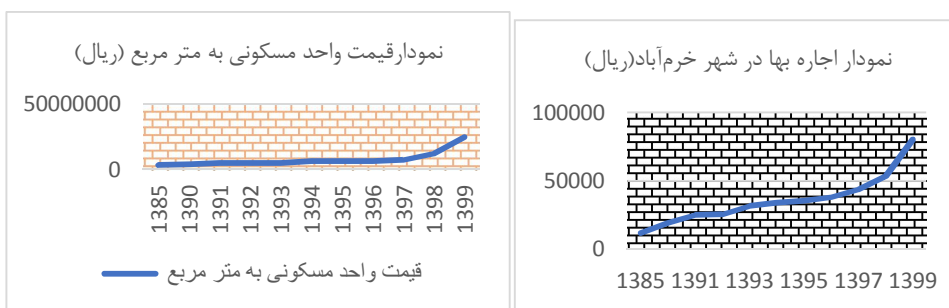
نمودار (۹) میانگین هزینه یک متر مربع ساختمان مسکونی در نقاط شهری، کشور، استان و شهر خرم‌آباد به ریال

منبع: بانک مرکزی، کارشناسان نظام مهندسی خرم‌آباد ۱۴۰۰-۹۵ (اطلاعات سال ۱۴۰۰ کشور و استان بانک مرکزی ۳ ماهه اول)

نمودار (۱۰) تغییرات متوسط قیمت یک متر مربع مربع ساختمان در شهر خرم‌آباد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۹

منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری استان لرستان ۱۳۸۰-۱۳۹۹

نمودار (۱۱) قیمت واحد مسکونی در شهر خرم‌آباد طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۹ (مترمربع به ریال) تغییرات اجاره بها در

شهر خرم‌آباد طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۹ منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری استان لرستان، ۱۳۸۵-۱۳۹۹

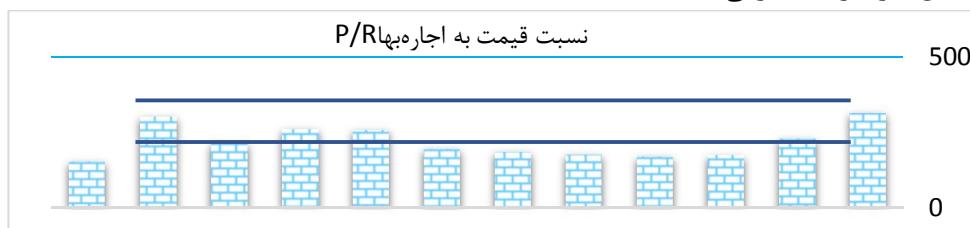
جدول (۷) شاخص دسترسی به مسکن در شهر خرم‌آباد

سال	درآمد خانوار به هزار ریال	قیمت مسکن ۱۰۰ متری (هزار ریال)	شاخص دسترسی	طول دوره انتظار
۱۳۹۵	۹۵۹۳۱	۶۲۷۲۰۰	۶,۵	۲۰
۱۳۹۶	۱۱۳۷۹۵	۶۵۰۲۰۰	۵,۷	۱۷
۱۳۹۷	۱۲۲۳۸۰	۷۵۵۷۰۰	۶,۱	۱۸
۱۳۹۸	۱۳۷۴۴۵	۱۲۲۷۸۰۰	۸,۹	۲۷
۱۳۹۹	۱۹۵۴۷۰	۲۵۱۴۴۰۰	۱۲,۹	۳۹

منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری استان لرستان، ۱۳۹۵-۱۳۹۹

شاخص دسترسی به مسکن یا (زمان انتظار برای خرید مسکن) به معنای طول زمان صاحب‌خانه شدن با پس‌انداز طبیعی معادل یک‌سوم درآمد است و متوسط قیمت مسکن ۱۰۰ متری (مسکن مناسب) برای محاسبات در نظر گرفته شده است. (بانک مرکزی) که تا سال ۱۳۹۹ حدود ۳۹ سال طول می‌کشد تا یک خانواده خرم‌آبادی بتواند صاحب خانه شود، البته با توجه به وضعیت تورم در بخش مسکن و در بخش هزینه خانوارها پس‌انداز یک‌سوم درآمد دور

از ذهن است. باتوجه به نتایج این مطالعه شرایط خرم‌آباد نیز به لحاظ دوره دسترسی به مسکن، در شرایط بحرانی است

نمودار (۱۳) نسبت قیمت واحد مسکونی به اجاره بها در شهر خرم‌آباد
منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری استان لرستان، ۱۳۹۹-۱۳۸۰ و محاسبات نگارنده

- نسبت قیمت ساختمان به اجاره

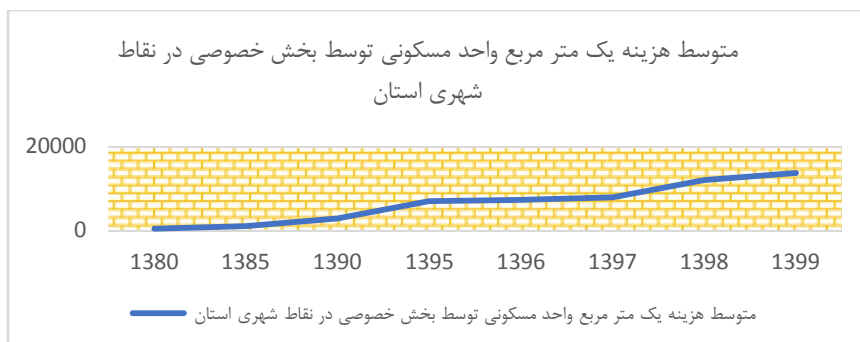
این نسبت در واقع نسبت و فاصله متعارف بین متوسط قیمت هر مترمربع واحد مسکونی و میانگین اجاره بهاها هر مترمربع واحد مسکونی اجاره‌ای بدون محاسبه مبلغ ودیعه (پول پیش) برای یک بازه زمانی یک‌ساله را نشان می‌دهد. که در اصطلاح به آن نسبت p به R گفته می‌شود. به‌طورمعمول و در شکل متعارف، این نسبت در بازار مسکن معمولاً عددی بین ۱۵ تا ۲۴ الی ۲۵ است.

مطابق با داده‌های رسمی مربوط به تحولات قیمت و اجاره بهاها واحدهای مسکونی شهر خرم‌آباد همه شواهد نشان می‌دهد فاصله قیمت و اجاره بهاها مسکن یا شکاف بین P به R به‌شکل بی‌سابقه‌ای افزایش یافته است که برای رسیدن به شرایط متعارف و معمول یا باید سرعت رشد قیمت مسکن به‌میزان قابل‌توجه کاهش یابد یا قیمت مسکن کاهش یابد که عدد حاصل از نسبت میانگین قیمت به متوسط اجاره بهاها مسکن به دامنه متعارف بازگردد.

جدول (۸) هزینه ساخت یک متر مربع ساختمان مسکونی در نقاط شهری کشور-استان لرستان و شهر خرم‌آباد (ریال) طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۵

سال	کشور	استان	خرم‌آباد
۱۳۹۵	۸۵۰۲۳۲۶	۷۳۵۵۸۷۵	۹۰۰۰۰۰
۱۳۹۶	۹۱۷۴۴۱۱	۸۰۳۸۷۴۶	۱۵۰۰۰۰۰
۱۳۹۷	۱۴۴۵۴۹۱۱	۱۰۴۸۴۹۸۰	۲۵۰۰۰۰۰
۱۳۹۸	۲۰۳۴۰۲۸۵	۱۵۸۴۳۸۶۶	۳۰۰۰۰۰۰
۱۳۹۹	۳۶۸۹۲۸۵۰	۲۸۳۷۳۲۴۲	۳۵۰۰۰۰۰
۱۴۰۰	۳۰۸۲۱۵۶۸	۲۲۲۳۵۸۶۷	۵۰۰۰۰۰۰

منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری استان لرستان، ۱۴۰۰-۱۳۹۵ (آمار شهر خرم‌آباد برگرفته از اطلاعات مهندسیین نظام مهندسی خرم‌آباد است)

نمودار (۱۴) تغییرات هزینه ساخت یک متر مربع واحد مسکونی توسط بخش خصوصی در نقاط شهری استان طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۹ (منبع: مرکز آمار ایران-سالنامه آماری استان لرستان،

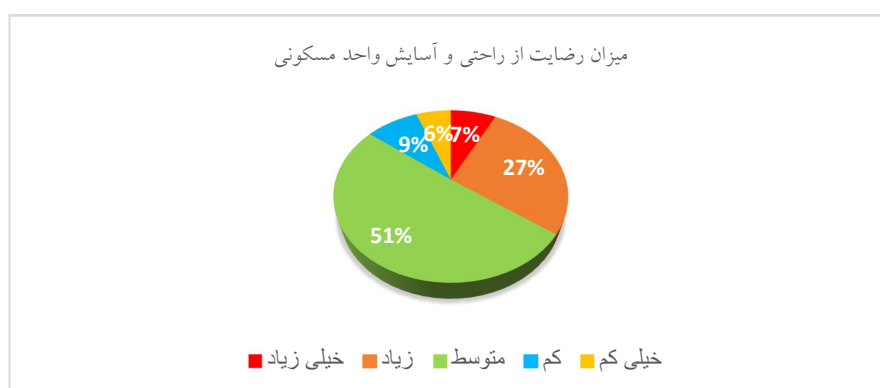
۱۳۸۰-۱۳۹۹

-اقدامات انجام شده توسط دولت در جهت تأمین مسکن در شهر خرم‌آباد شامل مسکن اجتماعی ۸۸۰ واحد، ۵۳۸۴ واحد مسکن مهر (تحويل متقاضیان شده است) ۲۹۷۵ واحد در قالب طرح اقدام ملی مسکن (نیمه تمام) است.

جدول (۹) کیفیت واحد مسکونی طبق نظر ساکنان شهر خرم‌آباد

گزینه	تعداد انتخاب	درصد انتخاب
نوساز	۸۲	۶۳.۲۳
در حد مطلوب	۲۰۹	۲۳.۶۰
فرسوده	۵۳	۲۷.۱۵
تخریبی	۳	۰.۸۶

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

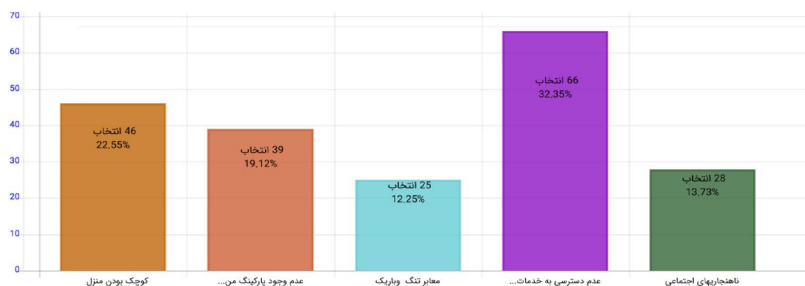
نمودار (۱۵) میزان رضایت از راحتی و آسایش واحد مسکونی طبق نظر ساکنان شهر خرم‌آباد مأخذ: یافته‌های

پژوهش، ۱۴۰۱

جدول (۱۰) دلیل رضایت نداشتن از ایمنی واحد مسکونی در بین ساکنان شهر خرم‌آباد

در صورتی که از ایمنی منزل خود ناراضی هستید، مهم‌ترین دلیل رضایت نداشتن شما چیست؟		
گزینه	تعداد انتخاب	درصد انتخاب
مخاطرات طبیعی (سیل، زلزله و...)	۲۹	۱۷.۲۶
امنیت	۲۱	۱۲.۵۰
نداشتن استحکام کافی ساختمان	۵۳	۳۱.۵۵
مورد ۱ و ۲	۲۱	۱۲.۵۰
همه موارد	۴۴	۲۶.۱۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

نمودار (۱۶) عوامل اصلی رضایت نداشتن از محل سکونت طبق نظر ساکنان شهر خرم‌آباد

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

جدول (۱۱) میزان رضایت از دسترسی به امکانات و تسهیلات در واحد مسکونی در بین ساکنان شهر خرم‌آباد

چه اندازه از دسترسی به امکانات و تسهیلات مسکن خود رضایت دارید		
گزینه	تعداد انتخاب	درصد انتخاب
خیلی کم	۴۲	۱۲.۳۲
کم	۵۲	۱۵.۲۵
متوسط	۱۵۵	۴۵.۴۵
زیاد	۷۵	۲۱.۹۹
خیلی زیاد	۱۷	۴.۹۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

نتیجه‌گیری

در اسناد دومین اجلاس اسکان بشر به اهمیت تأمین مسکن مناسب برای مردم در روند توسعه تأکید شده است. مسکن یکی از مهمترین شاخص‌های توسعه یافتگی از نظرفیزیکی یا کالبدی به شمار می‌آید. از این رو میزان دستیابی به وضعیت مطلوب در مسکن به عنوان یکی

از شاخص‌های توسعه اقتصادی اجتماعی در کشورهای جهان محسوب می‌شود. مسکن حق مسلم و قانونی هر انسان است و همه انسانها باید از مسکن شایسته و در خور شأن خود برخوردار باشند، شناخت شاخص‌های مسکن مناسب و تلاش در جهت تحقق سکونتگاه مطلوب، و داشتن مسکن مناسب می‌تواند موجبات تحکیم ثبات جامعه شهری، دوام روابط و مناسبات انسانی، افزایش حس هویت و تعلق اجتماعی در محیط شهری و سرانجام موجبات رشد و تعالی اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی ساکنان شهری را موجب گردد، در این پژوهش وضعیت شاخص‌های مسکن شایسته در شهر خرم‌آباد بر اساس سرشماری‌های چند ساله نفوس و مسکن مورد بررسی قرار گرفته است، با توجه به نتایج پژوهش ۱۲ درصد از مساحت شهر بافت فرسوده و ۵ درصد، سکونتگاه‌های غیررسمی است، که ۲۲ درصد جمعیت شهر در سکونتگاه‌های غیررسمی و بافت فرسوده در ۲۱۲۹۰ واحد مسکونی ساکن هستند، درصد بالای مسکن نامناسب و بی‌دوام، تراکم نامطلوب در بافت‌های مسکونی، پایین بودن متوسط درآمد سرانه ساکنان شهر، افزایش هزینه ساخت‌وساز (از سال ۹۵ تا ۱۴۰۰ تقریباً ۵ برابر شده است) شاخص دسترسی به مسکن یا (زمان انتظار برای خرید مسکن) با متوسط قیمت مسکن ۱۰۰ متری (مسکن مناسب) به حدود ۳۹ سال، پایین بودن میزان رضایت از آسایش و امنیت واحد مسکونی به دلیل عدم استحکام واحد در مقابل حوادث، همچنین کوچک بودن واحد مسکونی (با توجه به فرهنگ محلی شهر)، عدم دسترسی به خدمات عمومی، پارکینگ و... و کمبود ۲۰۱۵۷ واحد مسکونی در شهر خرم‌آباد از مهمترین دلایل عدم رضایت از وضعیت واحد مسکونی توسط شهروندان می‌باشد و تأمین مسکن شایسته را برای ساکنان شهر به یک چالش تبدیل کرده است. با توجه به مطالب ذکر شده شهر خرم‌آباد تا تحقق شاخص‌های مسکن شایسته راه درازی پیش روی دارد.

پیشنهادهای

- در راستای بهبود وضعیت مسکن در شهر خرم‌آباد و تأمین مسکن شایسته برای ساکنان شهر پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد :
- توجه به نوسازی و بهسازی ساختمانهای موجود در بافت‌های فرسوده و اطراف بافت‌های تاریخی شهر خرم‌آباد با هدف تأمین مسکن شایسته
- تأکید بر بلند مرتبه سازی (افزایش تراکم ساختمانی) در مناطق قابلیت‌دار با توجه به محدودیت‌های تأمین زمین
- هماهنگی بین برنامه‌های توسعه شهری و برنامه‌های مسکن
- اجرای طرح‌های ساخت مسکن شایسته برای اقشار کم درآمد و آسیب پذیر با حمایت دولت (مطابق اصل ۳۱ قانون اساسی)

- امکان ایجاد شهر جدید در اطراف خرم‌آباد با توجه به مطالعات انجام‌شده.
- تغییر نظام بخش مستغلات از سوداگری زمین و مسکن به سمت تولید مسکن
- افزایش تسهیلات بانکی متناسب با افزایش قیمت مسکن و با نرخ و شرایط متفاوت برای گروه‌های مختلف درآمدی جهت تأمین مسکن شایسته
- برنامه‌ریزی در جهت استفاده از اراضی بایر در شهر خرم‌آباد

منابع و مآخذ:

- ۱- احد نژاد روشتی، م، مشکینی، ا، میثانی، ح، ۱۴۰۰، تبیین الگوی شایسته مشارکت عمومی و خصوصی مسکن قابل استطاعت در کشورهای در حال توسعه، نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۵، شماره ۷۶، تابستان ۱۴۰۰، ص ۱۴-۱
- ۲- دلال پورمحمدی، م، ۱۳۷۹، برنامه‌ریزی مسکن، انتشارات سمت.
- ۳- زرغام فر، م، مشکینی، ا، پور احمد، ا، مورگانتی، ب، ۱۳۹۸، تدقیق نماگرهای مسکن شایسته از دیدگاه مکتب اسلام، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال نهم شماره، سی و پنجم.
- ۴- عباسپور، ا، اعتصام، ا، ماجدی، ح، شاهچراغی، آ، ۱۴۰۰، رتبه‌بندی شاخصهای کمی و کیفی مسکن با کاربست فن دیمتل فازی، دوفصلنامه جغرافیای شهری (۱)، ۸، ۴۸-۶۵.
- ۵- عزیزی، م، ۱۳۸۳، جایگاه شاخص‌های مسکن در فرآیند برنامه‌ریزی مسکن، هنرهای زیبا ۱۷، ۴۲-۳۱.
- ۶- مرکز آمار ایران، ۷۵، ۸۵، ۹۵، ۶۵، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های، استان لرستان.
- ۷- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹، نگاهی به وضعیت کلی بخش مسکن، شهرسازی و مدیریت شهری.
- ۸- مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه علم و صنعت ایران، ۱۳۹۳، عرضه مسکن ملکی راهکار مناسب برای حمایت اجتماعی از مسکن، ص ۵.
- ۹- مشکینی، ا، زرغام فر، م، ۱۴۰۲، توسعه یک الگوی ساختاری - تفسیری از عوامل مؤثر بر تحقق حق به مسکن شایسته در ایران، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، در دست چاپ.
- ۱۰- مشکینی، ا، زرغام‌فرد، م، ۱۳۹۷، حق به مسکن شایسته مؤلفه‌ای از حق به شهر، اسکان بشر سازمان ملل متحد، نشر طحان.
- ۱۱- مرادی اهری، ع، ۱۳۹۴، رتبه‌بندی معیارهای مسکن پایدار با استفاده از روش AHP، کنفرانس بین‌المللی مدیریت و علوم اجتماعی، دوره ۱.
- ۱۲- مشکینی، ا، زرغام‌فرد، م، ۱۳۹۸، برنامه‌ریزی مسکن شهری با نگاهی به ایران، تهران: انتشارات سمت.
- ۱۳- معاونت آمار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان ۱۳۹۹ تا ۱۳۸۵، سالنامه آماری استان لرستان.
- ۱۴- مهندسین مشاور بعد تکنیک، ۱۳۹۱، بازنگری طرح جامع شهر خرم‌آباد، اداره کل راه و شهرسازی استان لرستان.

- ۱۵- مهندسین مشاور بهاوند مهرار، ۱۳۹۲، مطالعات بافت فرسوده شهر خرم‌آباد، اداره کل راه و شهرسازی استان لرستان.
- ۱۶- مهندسین مشاور طرح و کاوش، ۱۳۶۸، طرح جامع و حوزه نفوذ شهر خرم‌آباد، سازمان مسکن و شهرسازی.
- ۱۷- مهندسین مشاور معمار و شهرساز پارت، ۱۳۹۸، طرح تفضیلی شهر خرم‌آباد (مطالعات وضع موجود)، شهرداری خرم‌آباد، ص ۴۸-۴۵.
- ۱۸- نیک پور، ۱۴۰۱، تحلیل شاخص‌های مسکن در شهر آمل، مطالعات ساختار و کارکرد شهر، دوره ۹، شماره ۳۳، زمستان ۱۴۰۱. صفحات ۲۲۳-۱۹۹.
- 19- Clarence Tshitereke, 2008, The importance of adequate housing, <https://mg.co.za/article/2008-10-10>
- 20- Daniela M. Behr ,Lixue Chen ,Ankita Goel, Khondoker Tanveer Haider, Sandeep Singh , Asad Zaman (2021) Introducing the Adequate Housing Index (AHI) A New Approach to Estimate the Adequate Housing Deficit within and across Emerging Economies :<https://doi.org/10.1596/1813-9450-9830>
- 21- Kavishe , Neema, Chileshe, Nicholas (2019): Development and validation of public-private partnerships framework for delivering housing projects in developing countries: a case of Tanzania ,International Journal of Construction Management
- 22- Michelle Oren and Rachelle Alterman, (2022) The Right to Adequate Housing Around the Globe: Analysis and Evaluation of National Constitutions, Forthcoming University of Alberta Press, 2022
- 23- Melnikas, B. (1998). "Management and modernization of housing facilities: specific features of central and eastern European countries", Facilities, 16(11), 326-333. <http://dx.doi.org/10.1108/02632779810233601>.
- 24- Right to the City Alliance. (2010). We Call These Projects Home Solving the Housing Crisis from the Ground Up. A Right to the City Alliance Report On public housing.
- 25- Torgersen, U. (1987). Housing: the wobbly pillar under the welfare state. In B. Turner, J. Kemeny & L. Lundqvist (Eds.), Between State and Market: Housing in the Post-industrial Era, Stockholm: Almqvist and Wiksell, pp. 116-126.
- 26- UN-HABITAT. (2002). The Global Campaign on Urban Governance. <http://www.unhabitat.org/governance> Westaway, M.S. (2006). "A

- longitudinal investigation of -----satisfaction with personal and environmental quality of life in an informal South African housing settlement, Doornkop, Soweto”, Habitat International,30: 175-189.
- 27- Zhang, Fang, Chuanyong, Zhangb, Hudson, John (2018), Housing conditions and life satisfaction in urban China, Cities (2018).
- 28- Zyari, S., Farhudi, R., Porahmad, A., Hataminegad, H. (2018). Analysis of sustainable housing in Karaj City. Geography and Development Iranian Journal, 16(52), 141-156. doi:10.22111/gdij.2018.4119. (in Persian)
- 29- World Bank. (2018). Urban Development, Retrieved 29 May 2018, from: [www.worldbank.org/en/](http://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview)
- 30- [topic/urbandevelopment/overview](http://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview).
- 31- <https://bazarmaskan.melkradar.com>

ارزیابی رابطه شاخص‌های هویت کالبدی و توسعه پایدار بافت‌های جدید شهری (مورد مطالعه: منطقه شش شهر شیراز)

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۳/۰۵/۲۸ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۳/۰۷/۱۸

فریبرز قسامی (دانشجوی دکتری مهندسی شهرسازی، گروه شهرسازی، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، یاسوج، ایران)
علی شکور* (استاد تمام گروه جغرافیای انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران)
عبدالحسین پاک نژادی (استادیار گروه عمران، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، یاسوج، ایران)

چکیده

در شرایط کنونی بسیاری از مشکلات و بحران‌های شهری از عدم توجه به مقوله‌های هویتی و به ویژه هویت کالبدی منشأ گرفته است. بنابراین پرداختن به مقوله هویت کالبدی و اثرات آن بر توسعه پایدار شهری برای مدیران بخش‌های مختلف مرتبط با مدیریت و برنامه‌ریزی شهری، بسیار حائز اهمیت می‌باشد. پژوهش حاضر که از نوع کاربردی- توسعه‌ای و با هدف ارزیابی رابطه هویت کالبدی و توسعه پایدار شهری منطقه شش شیراز با روش توصیفی- تحلیلی انجام شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش ۲۰ متغیر در قالب ابعاد چهارگانه (طبیعی- محیطی، مصنوع- کالبدی، انسانی، نهادی) به عنوان متغیرهای مؤثر بر هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز شناسایی گردید. در مرحله بعد به منظور تبیین ابعاد و دسته‌بندی نماگرها از روش آماری تحلیل عاملی استفاده گردیده است. سنجش وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی در محدوده مورد مطالعه از طریق آزمون تی تک نمونه‌ای بیانگر وضعیت مطلوب اغلب شاخص‌ها (به جز شاخص نهادی) بوده است. همچنین نتایج آزمون‌های همبستگی پیرسون و رگرسیون نیز نشان‌دهنده رابطه و تأثیر شاخص‌های هویت کالبدی بر توسعه پایدار شهری بوده است. نهایتاً در راستای بهبود وضعیت توسعه پایداری شهری به واسطه ارتقای هویت کالبدی در محدوده مورد مطالعه، پیشنهادهایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: هویت شهری، هویت کالبدی، توسعه پایدار، بافت جدید شهری، شیراز.

طرح مسئله

امروزه رشد شهری در سطح جهان و به ویژه در کشورهای در حال توسعه، جایی که گسترش شهرها غالباً در کلان‌شهرهای بزرگ اتفاق می‌افتد به افزایش سریع خود ادامه می‌دهد (Lerner et al, 2014: 29). بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۰ حدود ۵ میلیارد نفر در شهرها ساکن باشند. با وجود این که کشورهای توسعه یافته قبلاً به سطح بالایی از شهرنشینی دست یافته‌اند؛ نود و پنج درصد از گسترش شهری در دهه‌های آینده در کشورهای در حال توسعه رخ خواهد داد (Chen et al, 2020: 3). از این رو، محیط زندگی انسان مدرن، از جهان دارای روح و آمیخته با طبیعت، به محیط شهری لبریز از سر و صدا، گيجی و فردگرایی تغییر یافته است. در حالی که یکی از اصلی‌ترین دلایل ایجاد یا توسعه شهرها، بنای ساختمان‌ها، فضای باز شهری و زیرساخت‌های شهری، تأمین فعالیت‌های جاری و بالقوه انسان به گونه‌ای مطلوب است (لنگ، ۱۳۹۴: ۱۲۷). در واقع شهرها سیستم‌هایی چند بعدی و پیچیده کالبدی، اقتصادی و اجتماعی هستند و به نوعی تبلور کالبدی روابط اجتماعی و اقتصادی در اجتماعات انسانی به شمار می‌آیند (فیروزبخت و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۸).

در شرایط کنونی شهرها و مناطق شهری با چالش‌های عمده ناشی از شهرنشینی سریع روبرو هستند. این وضعیت به افزایش مشکلات عمومی و انفجار جمعیت یک سکونتگاه اشاره دارد. در واقع برخی از اثرات شهرنشینی سریع اختلال محیطی، از بین رفتن هویت، تغییر شکل شهر و تغییر الگوی سکونت‌گزینی در شهرها است. بنابراین، با افزایش جمعیت و شهرنشینی، الگوهای کاربری زمین و منظر در شهرها تغییر یافته است (Rezafar, 2022: 401). در این شرایط از آنجایی که رشد شهری در کشورهای در حال توسعه همچنان رو به افزایش است، ادغام ساکنان مناطق جدید شهری در جامعه شهری به چالشی بی‌سابقه تبدیل شده است (Liu et al, 2018: 13). در واقع درجه‌ای که فرد به عنوان شهرنشین شناخته می‌شود عاملی است که نشان‌دهنده همسان‌سازی و ادغام هویت نهایی در زندگی شهری است (Chen & Zhang, 2015: 1). در طی این فرآیند، اگر کسب هویت شهری از تبدیل و توسعه سیستم‌های مادی شهری عقب باشد، فقدان گذار روانی و کشش مناسب ممکن است منجر به کاهش عزت نفس و اختلال هویت در بین شهرنشینان جدید شود و تعارضات اجتماعی و حتی روان‌شناختی قابل توجهی را ایجاد نماید (Bao et al, 2017: 15). بیگانگی افراد با محل زندگی خود و عدم احساس تعلق نسبت به آن، محصول شکل‌گیری سریع مکان‌های فاقد هویت می‌باشد. طبیعتاً این محصول نامطلوب می‌تواند به کاهش اهمیت مناسبات جاری در مکان در نظر ساکنان آن منجر گردد و معضلات عمیق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی

را به همراه داشته باشد. در این رابطه میادین، پارک‌ها، ساختمان‌ها، خیابان‌ها و غیره به عنوان اجزای اصلی شهرها در کنار ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی ساکنان یک شهر، سازنده اصلی هویت شهرها به شمار می‌آیند.

با وجود این که در مراحل اولیه توسعه جامعه انسانی، همه فعالیت‌های انسانی در محیط توسعه یافته و از منابع محیطی استفاده می‌کردند؛ برای یک دوره زمانی طولانی، تعادل بین تأثیر فعالیت‌های انسان بر محیط زیست و توانایی آن برای حفظ ویژگی‌های طبیعی خود وجود داشت. اما تشدید توسعه شهرها، افزایش حمل و نقل و آلاینده‌ها، صنایع جدید، تقاضای منابع و غیره به تخریب همه جانبه محیط زیست منجر گردید (Leal Filho, 2017: 2). از این رو امروزه بحث توسعه پایدار شهری مورد توجه قرار گرفته است. در این رابطه مجمع عمومی سازمان ملل متحد یک هدف اختصاصی توسعه پایدار^۱ (SDG) در مورد شهرها و سکونتگاه‌های انسانی در دستور کار ۲۰۳۰ خود ارائه نموده است. در واقع این نهاد، دولت‌های را در رابطه با ساخت «شهرها و سکونتگاه‌های انسانی به گونه‌ای فراگیر، ایمن، انعطاف‌پذیر و پایدار» متعهد نموده است. این هدف با گنجاندن تعهدی متمرکز بر شهرها در یک دستور کار ملی تعیین شده است. از سوی دیگر کشورها نیز از یک سو اهمیت رویکرد «مکان محور» برای توسعه و از سوی دیگر ماهیت منحصر به فرد چالش‌های پیش روی جوامع شهری، با هر شکل و اندازه را تشخیص داده‌اند (Barnett & Parnell, 2016: 7).

در این شرایط حصول پایداری توسعه در یک عرصه کلان، نیازمند حصول پایداری در زیرساخت‌های شکل‌دهنده آن موضوع است. در واقع هرگاه زیرساخت‌های یک بخش در راستای پایداری پیش روند، کلیت بخش نیز در راستای پایداری پیش خواهد رفت. در مسئله پایداری و توسعه پایدار شهری نیز هرگاه پایداری در زیرساخت‌ها میسر گردد، در کلیت بحث نیز میسر خواهد گردید (قنبرپور و قنبرپور، ۱۳۹۷: ۱۱۹). از این رو الگوی توسعه پایدار بر اصالت بخشی و حفظ هویت شهرها به عنوان یکی از شاخص‌های مهم زندگی تأکید می‌کند (محمدی و رفیعی بالان، ۱۴۰۰: ۱۸۷). در رابطه با مناطق جدید شهری، توجه به نحوه ساخت این مناطق می‌تواند در شکل‌گیری هویت کالبدی آن‌ها نقشی کلیدی ایفا نماید.

شهر شیراز به دلیل آب و هوای مطلوب، امنیت قابل قبول، نقش سیاسی، وجود شرایط مناسب کسب و کار، وجود واحدهای صنعتی، وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان، فراهم بودن امکانات پزشکی بسیار مناسب و غیره از گذشته تاکنون از جمله کانون‌های مهم جمعیتی کشور به شمار می‌آید. در سال‌های اخیر با افزایش سریع جمعیت و توسعه مناطق جدید شهری در

¹ Sustainable Development Goal

نقاط حاشیه‌ای شهر شیراز، این کلان‌شهر با مشکلات عدیده‌ای در زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی دست به گریبان می‌باشد. در این شرایط توسعه سریع و به تبع آن فاقد هویت کالبدی، مشکلات عدیده‌ای را در مناطق جدید شهری شیراز به وجود آورده است. در این میان منطقه شش شهر شیراز از مهمترین و بارزترین نمونه‌های این گونه مناطق شهری در کلان‌شهر شیراز به شمار می‌آید. در واقع با توجه به اقبال بالای این منطقه شهری در سکونت‌گزینی شهروندان جدید، مشکلات ناشی از عدم توجه به هویت کالبدی در ساخت این محدوده شهری بر پایداری توسعه آن بیش از پیش نمایان می‌گردد. از این رو بایستی چگونگی اثرگذاری شاخص‌های هویت کالبدی بر توسعه پایدار شهری در این منطقه جدید مورد بررسی و تبیین قرار گیرد. لذا پژوهش حاضر در پی تبیین چگونگی رابطه و اثرگذاری شاخص‌های هویت کالبدی بر توسعه پایدار شهری در منطقه شش کلان‌شهر شیراز می‌باشد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

شهر تجلی‌گاه اندیشه انتزاعی و اجتماعی، مظهر زندگی و منبعی نمادین برای خاطرات و تعلقات شهروندان است (کرمی، ۱۴۰۰: ۱). شهرهای ایران در گذشته از شخصیت و هویت ویژه‌ای برخوردار بوده‌اند (بلالی اسکویی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۷). در حالی که در شرایط کنونی، کمرنگ شدن هویت به ویژه در مناطق جدید شهری از مهمترین دغدغه‌های مدیران شهری و شهروندان به شمار می‌آید. در واقع هویت شهری همواره یکی از چالش‌های مهم شهرها و مناطق جدید شهری بوده و هست (محمدی و رفیعی بالان، ۱۴۰۰: ۱۸۷). در واقع توسعه سریع شهرهای امروزی به همراه تنوع بالا در ویژگی‌های جوامع شهرنشین موجب ناپایداری ابعاد وسیعی از زندگی شهرهای امروزه بویژه در مناطق جدید شهری شده است.

فرآیند شکل‌گیری هویت شهری با ارجاع به ادبیات هویت مکان و هویت اجتماعی بهتر درک می‌شود (Bao et al, 2017: 15). از مهمترین عوامل اجتماعی و فضایی که در شکل‌گیری و توسعه هویت شهری نقش دارند، می‌توان به وضعیت اقتصادی-اجتماعی، سطح تحصیلات، نوع مسکن، مالکیت خانه، محل مبدأ و مدت سکونت، سابقه مهاجرت یا تحرک، شبکه اجتماعی، زبان و غیره اشاره نمود. تأثیر این عوامل احتمالاً بین همه کشورها یا مناطقی که شهرنشینی سریع را تجربه می‌کنند مشترک است. با این حال، نحوه عملکرد این عوامل و خود نهادهای اجتماعی برای هر کشور یا منطقه منحصر به فرد است (Chen et al, 2020: 5). امروزه برنامه‌ریزی نامناسب در طراحی مناطق و محلات جدید شهری، به بروز بحران‌های مکانی ناشی از خلأ هویت مکانی در میان شهروندان این مناطق منجر شده

است. در واقع بی‌توجهی به کیفیت ارتباطات در فضاهای جدید شهری، موجب عدم وجود پیوستگی عاطفی با مکان و تعلق خاطر به آن و در نتیجه ناپایداری این فضاها شده است. این در حالی است که در گذشته شهرها، همواره محل تعاملات اجتماعی شهروندان و مراودات آن‌ها بوده است. در این رابطه مکان‌های شهری دارای مؤلفه‌های اجتماعی و کالبدی هستند که به واسطه آن‌ها نوعی احساس تعلق به مکان در شهروند ایجاد گردیده است. این احساس در سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت شهروندان تأثیرگذار است و سبب افزایش مطلوبیت و پایداری فضاهای شهری می‌گردد. در پژوهش حاضر بر آن است تا با تبیین چگونگی اثرگذاری شاخص‌های هویت کالبدی بر توسعه پایدار در بافت‌های جدید شهری شیراز (منطقه شش)، موجبات پایداری هرچه بیشتر این منطقه شهری را فراهم نماید.

به طور کلی انجام پژوهش حاضر می‌تواند نتایج مطلوبی در ابعاد مختلف مدیریتی، اجتماعی-اقتصادی، فرهنگی و امنیتی داشته باشد. از بُعد مدیریتی، با انجام این پژوهش می‌توان بخشی از اطلاعات پایه‌ای و مورد نیاز جهت تحقق توسعه پایدار در منطقه شش شهر شیراز به واسطه تبیین چگونگی تقویت هویت کالبدی و مسائل مربوط به آن را فراهم نمود. همچنین از آن جا که در شرایط کنونی سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی در بخش‌های مختلف شهرها به ویژه بعد کالبدی آن‌ها و مفید بودن این سرمایه‌گذاری‌ها، تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله توجه به مباحث پایداری قرار دارد؛ بنابراین انجام این پژوهش حاضر می‌تواند علاوه بر مرتفع کردن مشکلات هویت کالبدی و ناپایداری توسعه، زمینه سودآور بودن هر چه بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها در محدوده مورد مطالعه را فراهم نماید و تبعات اقتصادی مثبتی را برای این منطقه شهری به همراه داشته باشد. از سوی دیگر جهت ارتقای نظم و کاهش آشفتگی و ناپایداری در فضاهای جدید شهری و همچنین محور قرار دادن مبحث توسعه پایدار، توجه به مسئله هویت کالبدی فضاهای شهری ضرورت دارد. بنابراین با توجه مشکلات عدیده منطقه شش شهر شیراز در زمینه مسائل مرتبط با پایداری، استفاده از نتایج پژوهش حاضر می‌تواند به عنوان یک نقشه راه به منظور ساماندهی وضعیت کالبدی فضاهای این محدوده شهری با تأکید مبحث تقویت هویت کالبدی و پایداری برای مدیران اجرایی و مسئولان مدیریت شهری منطقه شش شهر شیراز فراهم نماید و در برنامه‌ریزی‌های ایشان مورد استفاده قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

آشور و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان «نقش مناظر شهری در شکل‌گیری هویت شهری و روابط حافظه شهری: مورد وان/ترکیه» به این نتیجه رسیده‌اند که هم حافظه شهری و هم هویت شهری می‌توانند به عنوان عناصر اساسی فضایی در شهرها در نظر گرفته شوند. موضوعات نوظهور عمدتاً به مناطق تفریحی، فعالیت‌های انجام شده در این مناطق و چشم‌اندازهای آن مربوط می‌شود. بلانچ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «هویت مکانی محلی: مقایسه‌ای بین ساکنان جوامع روستایی و شهری» به این نتیجه رسیده‌اند که هیچ تفاوتی بین هر دو محیط (شهر و روستا) در هویت مکان شناختی وجود ندارد. با این حال، ساکنان جوامع روستایی سطوح بیشتری از هویت مکان عاطفی و ارزشی را نسبت به ساکنان شهر نشان می‌دهند. علاوه بر این، سن تأثیر نوع جامعه (شهری در مقابل روستایی) را بر ابعاد عاطفی و ارزشی هویت مکان تعدیل می‌کند. چن و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی تحت عنوان «عوامل تعیین‌کننده هویت شهری در شهرنشینی چین: یافته‌های یک آزمایش پیمایشی» به این نتیجه رسیده‌اند که در حالی که هویت شهری به شدت توسط وضعیت محیط شکل می‌گیرد، مالکیت خانه نیز نقش مهمی در پیش‌بینی هویت شهری بازی می‌نماید. در این رابطه داشتن آپارتمان در شهر به طور مثبت سطح بالاتری از هویت شهری را پیش‌بینی می‌کند. همچنین اقامت در مسکن اسکان مجدد هویت شهری را تقویت نمی‌کند. کریمی‌آذر و شاه‌زیدی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «تأثیر عوامل کالبدی و غیرکالبدی بر هویت محله‌ای (نمونه مورد مطالعه: محله ستار، منطقه ۱۵ شهر اصفهان)» به این نتیجه رسیده‌اند که از میان عوامل غیرکالبدی، عواملی از قبیل روابط همسایگی و امنیت و همچنین از میان عوامل کالبدی عواملی از قبیل منظر و دسترسی به خدمات در هویت محله‌ای تأثیر معناداری داشته‌اند. بیرامی و موسوی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی نماها در منطقه تاریخی شهر تبریز» به این نتیجه رسیده‌اند که با مدیریت صحیح نماها می‌توان به هویت کالبدی محسوس دست یافت. محمدی و رفیعی بالان (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «شناسایی عوامل مؤثر بر حس تعلق مکانی ساکنین شهرهای جدید با تأکید بر مدل‌های مکان و ارزیابی آن در شهر جدید اندیشه» به این نتیجه رسیده‌اند که نظرات ساکنین و متخصصین دارای انطباق هستند. همچنین نتایج بیانگر این است که شهر جدید اندیشه در زمینه همبستگی و تعاملات اجتماعی در وضعیت نامناسبی قرار دارد و در زمینه خوانایی و وضوح معابر و تقاطع‌ها در شهر، ویژگی خاصی برای ساکنین وجود ندارد. بلالی اسکویی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی عناصر شکل‌دهنده هویت کالبدی بر اساس نقشه‌های شناختی شهروندان، مورد مطالعات: محله دوچی تبریز» به این نتیجه رسیده‌اند که نقشه‌های

شناختی در شکل بخشی به هویت کالبدی محله تأثیرگذار بوده‌اند. بنابراین بررسی نقشه‌های شناختی در شکل‌دهی محلات برای مدیران شهری بسیار مهم و مطلوب خواهد بود.

مبانی نظری

هویت شهری و مکانی

هویت شهری و شکل‌گیری آن مفهومی پیچیده، پویا و سیال است (Skelton, 2013: 469). اصطلاح «هویت شهری» شامل معانی مربوط به موقعیت مکانی فرد «هویت مکان» و ویژگی‌های اجتماعی فرد «هویت اجتماعی» است (Chen et al, 2020: 4). تصویر شهر ارتباط زیادی با هویتی دارد که به یک شهر وابسته است. هویت شهر معمولاً در ذهن مردم شکل می‌گیرد زیرا ویژگی‌های خاصی در شهر وجود دارد (Jannah et al, 2014: 133). در واقع هویت تفاوتی است که حتی در نگاه اول به وضوح قابل مشاهده است. هویت همیشه انحصاری است و قابل بازتولید نیست. هر شهر هویت منحصر به فردی دارد که از تصاویر و خاطرات منفی یا مثبت تشکیل شده است (Riza et al, 2012: 5). هویت همچنین به عنوان یک سازمان بیولوژیکی توصیف می‌شود که از طریق سازگاری، جذب و ارزیابی جهان اجتماعی که در طول زمان حرکت می‌کند، توسعه می‌یابد (Assi, 2022: 40). ابعاد هویت شهر شامل ابعاد کالبدی، شخصیت، فرهنگ، رابطه، بازتاب و خودانگاره می‌باشد (Chan et al, 2021: 330). در اواخر دهه ۱۹۷۰، برای روشن کردن مردم در مورد اهمیت مکان‌های مؤثر بر شکل‌گیری هویت افراد، اصطلاح «هویت مکان» معرفی گردید (Peng et al, 2020: 3). هویت مکان، خودآگاهی از عضویت فرد در یک جامعه مرتبط با مکان است که شامل اهمیت احساسی و ارزشی این عضویت است (Belanche, 2021: 242). در محیط‌های شهری، اهمیت هویت مکان در تمایز یک مکان از مکان دیگر مورد تأکید قرار می‌گیرد (Aboud & Abbas, 2023: 2). این مفهوم مجموعه‌ای پیوسته از ارتباطات بین افراد و محیط آنها را در بر می‌گیرد. به طور کلی هویت مکان مفهومی چند وجهی است که می‌توان آن را به عنوان شامل ابعاد ذهنی یک فرد در یک ساختار فیزیکی توصیف نمود (saleh Almansuri & Alkinani, 2023: 792).

توسعه پایدار شهری

در شرایط کنونی توسعه پایدار شهری، توسعه‌ای به شمار می‌آید که تحول شهرهای کنونی و آینده را به گونه‌ای مداوم تضمین کند. در واقع توسعه پایدار شهری فرآیندی است که

بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و فناوری را در راستای ارتقای عدالت اجتماعی و کاهش آلودگی اکوسیستم‌های و همچنین تخریب منابع طبیعی آن دنبال می‌نماید (عزیزی، ۱۳۹۰: ۲۲). پنج هدف اصلی توسعه پایدار شهری شامل مراقبت از تنوع فرهنگی و اجتماعی، تأمین دسترسی برابر به منابع و خدمات، به حداقل رساندن مصرف فضا و منابع طبیعی، کارآمد نمودن اداره جریان‌های شهری و حفاظت از سلامت جمعیت شهری می‌باشد (Maoh, 2017: 321). در شرایط کنونی موضوع پایداری توسعه شهری به دلیل اهمیت تضمین کیفیت زندگی برای ساکنان، به یک موضوع مهم در سطح سیاسی تبدیل شده است (Michalina, 2021: 1). به طور کلی یک جریان فراگیر و جهانی به منظور به روز رسانی پایداری در توسعه شهرها به وجود آمده است. با این وجود، تنها توجه به ایجاد فضای سبز در محیط شهرها، پایداری سیستم‌های شهری را تضمین نمی‌نماید؛ بلکه در توسعه پایدار شهر، فرهنگ جوامع شهری به عنوان یک بخش کلیدی نقشی تعیین کننده دارد (Fu & Ma, 2020: 1).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی- توسعه‌ای و روش آن توصیفی- تحلیلی است. از نظر شیوه جمع‌آوری اطلاعات، در حوزه مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی قرار می‌گیرد و رویکرد حاکم بر آن ماهیتاً، تحلیل نظری است. در مراحل مختلف این پژوهش ترکیبی از روش‌های توصیفی- تحلیلی و پیمایشی استفاده شده است. از طریق روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی، داده‌های مورد نیاز پژوهش گردآوری شده است. در روش کتابخانه‌ای از منابع علمی و معتبر خارجی و داخلی اعم از کتب، مقالات و برون‌دادهای سازمان‌های مانند شهرداری شیراز، فرمانداری شیراز، مرکز آمار ایران و غیره استفاده شده است. در راستای بررسی وضعیت متغیرهای پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته (روش میدانی) استفاده شده است. جامعه آماری شامل مسئولین و کارشناسان مدیریت شهری شیراز (۳۳ نفر) و همچنین شهروندان ساکن در منطقه شش شهر شیراز (۳۹۰ نفر به روش تصادفی ساده) می‌باشد. در رابطه با کارشناسان و مسئولین مدیریت شهری منطقه شش شیراز، جمع‌آوری اطلاعات با روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله برفی (Snowball) که در واقع یک روش غیرتصادفی است، انجام شده است. بر اساس این روش ابتدا چند نفر از مسئولین و کارشناسان شهرداری منطقه شش شیراز، فرمانداری و راه و شهرسازی شناسایی گردیده و از آن‌ها درخواست گردید تا افراد مشابه خود را معرفی نمایند. در مجموع در پژوهش حاضر در راستای تبیین شاخص‌های هویت کالبدی، وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی و توسعه پایدار و همچنین ارزیابی رابطه و چگونگی اثرگذاری آن‌ها بر توسعه

پایدار شهری در محدوده مورد مطالعه از آزمون‌های تحلیل عاملی، تی تک نمونه‌ای، همبستگی پیرسون و رگرسیون در قالب نرم‌افزار SPSS22 استفاده شده است.

بحث و یافته‌های پژوهش

شناسایی ابعاد و متغیرهای هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز

به منظور شناسایی متغیرهای اثرگذار بر هویت کالبدی منطقه شش شیراز، پس از تحلیل محتوای تحقیقات صورت گرفته در این زمینه و کنکاش ابعاد مختلف شاخص‌ها و نظریه‌های مرتبط با پژوهش از روش مصاحبه استفاده گردید. در واقع روش‌های کیفی غالباً به منظور کشف ایده‌های قابل اطمینان مورد استفاده قرار می‌گیرند. لذا در این رابطه ۳۳ نفر از متخصصین و خبرگان از بین اساتید دانشگاه، مدیران بخش‌های دولتی و خصوصی، دانشجویان مقطع دکتری، محققین، شاغلین در حوزه شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری از طریق روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شده و مورد مصاحبه قرار گرفتند.

نتایج بخش کیفی پژوهش که بعد از ارزیابی و تحلیل پاسخ‌های مصاحبه شوندگان حاصل گردید، نشان‌دهنده این است که ۸۱/۸ درصد از متخصصین و خبرگان (۲۷ نفر) معتقد بوده‌اند که بُعد طبیعی- محیطی می‌تواند از نماگرهایی از قبیل عناصر ساختاری جغرافیایی، عناصر ساختاری طبیعی، عناصر حوزه‌ای، عناصر حوزه‌ای و نهایتاً مقرّ و موقعیت تشکیل گردد. در این رابطه ۸۱/۸ درصد پاسخگویان (۲۶ نفر) در رابطه با نماگر عناصر ساختاری جغرافیایی و ۸۴/۸ درصد نیز در رابطه با نماگر مقرّ و موقعیت اتفاق نظر داشته‌اند. در رابطه با بُعد مصنوع- کالبدی ۸۱/۸ درصد پاسخگویان به نماگر فرم شهری، ۷۸/۷ درصد به نماگر عناصر تاریخی و میراثی و ۷۵/۷ درصد نیز به نماگر عناصر خطی- ساختاری اولویت داده‌اند. در رابطه با بُعد انسانی ۹۳/۹ درصد به نماگر تعلّق مکانی، ۹۰/۹ درصد به نماگر همگنی فرهنگی و ۸۷/۸ درصد در رابطه با نماگر تراکم جمعیت اتفاق نظر داشته‌اند. همچنین بر اساس نظر ۹۰/۹ درصد متخصصین و خبرگان در بُعد نهادی، نماگر برنامه‌های توسعه شهری مورد توجه قرار گرفته است؛ از سوی دیگر ۹۶/۹ درصد پاسخگویان نیز در رابطه با نماگر چهارچوب‌های قانونی کارآمد و اجرای آن‌ها هم عقیده بوده‌اند.

جدول ۱- نتایج مصاحبه با خبرگان و متخصصین

ابعاد	نماگرها	فراوانی (تکرار شاخص در مصاحبه‌ها)	درصد
طبیعی - محیطی	عناصر ساختاری جغرافیایی (آب و هوا، توپوگرافی، هیدروگرافی، چشم انداز و...)	۲۷	۸۱/۸
	عناصر ساختاری طبیعی (رودها، دره‌ها و...)	۲۶	۷۸/۷
	عناصر حوزه‌ای و ساختی طبیعی (تنوع خاک، پوشش گیاهی و...)	۲۶	۷۸/۷
	عناصر نقطه‌ای (چشمه، تپه و...)	۲۷	۸۱/۸
	مقرّ و موقعیت	۲۸	۸۴/۸
مصنوع - کالبدی	فرم شهری (خطی، شطرنجی، شعاعی و...)	۲۷	۸۱/۸
	عناصر خطی - ساختاری (خیابان‌های اصلی و فرعی)	۲۵	۷۵/۷
	عناصر کانونی و نقطه‌ای (میادین، پارک‌ها، دروازه‌ها، المان‌های شهری و...)	۲۶	۷۸/۷
	عناصر تاریخی - میراثی (بناهای شاخص مانند کاخ‌ها، بازارها و...)	۲۶	۷۸/۷
	فضاهای شاخص شهری (محل‌های قدیمی، مجموعه‌های ساختمانی و...)	۲۷	۸۱/۸
	کیفیت کالبدی بافت‌ها	۳۱	۹۳/۹
انسانی	همگنی فرهنگی (دینی، مذهبی، زبانی، آداب و رسوم، قومیتی و...)	۳۰	۹۰/۹
	میزان تعلّق مکانی	۳۱	۹۳/۹
	تراکم جمعیت	۲۹	۸۷/۸
	نوع کاربری‌ها و فعالیت‌ها	۳۱	۹۳/۹
	امکانات، تسهیلات و خدمات	۳۰	۹۰/۹
نهادی	سیاست‌گذاری‌های عدالت محور	۲۷	۸۱/۸
	چهارچوب‌های قانونی کارآمد و اجرای آن‌ها	۳۲	۹۶/۹
	برنامه‌های توسعه شهری و توسعه شهری بر طبق آن‌ها	۳۰	۹۰/۹
	مدیریت کارآمد در تمام سطوح	۲۸	۸۴/۸
	برنامه‌ریزی یکپارچه و جامع	۲۹	۸۷/۸
	مجموع	۳۳	۱۰۰

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

براساس نتایج به دست آمده از بررسی و ارزیابی ابعاد و نماگرهای اثرگذار بر هویت کالبدی در مرحله مصاحبه و سنجش نظرات خبرگان و متخصصین و با محور قرار دادن یافته‌های مرحله اول (بررسی مبانی نظری پژوهش) که شامل بیش از ۸۵ کتاب، مقاله و گزارش معتبر و قابل استناد بوده است و برخی از مهمترین آن‌ها در جدول زیر ارائه گردیده، در نهایت

۲۰ متغیر در قالب ابعاد چهار گانه (طبیعی - محیطی، مصنوع-کالبدی، انسانی، نهادی) به عنوان متغیرهای مؤثر بر هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز شناسایی گردید.

جدول ۲- عوامل مؤثر بر هویت کالبدی

ابعاد	نماگرها	منابع
طبیعی - محیطی	عناصر ساختاری جغرافیایی	(کمیلی، ۱۳۹۶)؛ (واعظی و علیمردانی، ۱۳۹۷)؛ (صالحی زلانی و همکاران، ۱۳۹۸).
	عناصر ساختاری طبیعی	(اکبری شاه‌رک، ۱۳۹۹)؛ (شیبانی و پورسلیمانی امیری، ۱۳۹۶)؛ (حیدری و همکاران، ۱۳۹۳).
	عناصر حوزه‌ای و ساختی طبیعی	(نصر، ۱۳۹۳)؛ (رحیمی‌پور شخانی‌نژاد، ۱۴۰۰)؛ (کاشی و بنیادی، ۱۳۹۲)؛ (جلالیان و همکاران، ۱۳۹۴)؛ (مشاور و نیکوخوی، ۱۳۹۴).
	عناصر نقطه‌ای	(سیاوش‌پور و همکاران، ۱۳۹۸)؛ (رحمانی و پورجعفر، ۱۳۹۵)؛ (یوسفی و صادقی‌نژاد، ۱۳۹۶).
	مقرّ و موقعیت	(میرمقنّدایی، ۱۳۸۳)؛ (صیامی و همکاران، ۱۳۹۴)؛ (حقّانی و همکاران، ۱۴۰۲).
مصنوع - کالبدی	فرم شهری	(آتشین‌بار، ۱۳۸۸)؛ (مقصودی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ (مصطفی و شاهچراغی، ۱۴۰۲)؛ (مثنوی، ۱۳۸۱).
	عناصر خطی-ساختاری	(لک و عزیزخانی، ۱۳۹۵)؛ (غفوری و قلندریان، ۱۴۰۲)؛ (پرویزی و همکاران، ۱۳۹۴)؛ (هاشم‌نژاد سراج‌لو، ۱۳۹۷).
	عناصر کانونی و نقطه‌ای	(محمدصالحی و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (عزلی و نصر، ۱۳۹۴)؛ (عبدالله‌زاده فرد و همکاران، ۱۳۹۸)؛ (سبحانی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ (سجادزاده، ۱۳۹۲).
	عناصر تاریخی-میراثی	(دانش‌پور و شیر، ۱۳۹۴)؛ (وارثی و همکاران، ۱۴۰۲)؛ (سجادی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ (آهوپی و همکاران، ۱۴۰۰).
	فضاهای شاخص شهری	(رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ (اذانی و همکاران، ۱۳۹۵)؛ (صیامی و همکاران، ۱۳۹۶)؛ (طاهری و شبانی، ۱۳۹۴).
	کیفیت کالبدی بافت‌ها	(کریمی‌آذر و شاه‌زیدی، ۱۴۰۱)؛ (بیرامی و موسوی، ۱۴۰۱)؛ (تیموری و اصغری زمانی، ۱۳۹۴)؛ (غفاری و صابری، ۱۳۹۶)؛ (دانش پایه و حبیب، ۱۳۹۶).
	همگنی فرهنگی	(غلامی و حیاتی، ۱۳۹۲)؛ (کرمی، ۱۴۰۰)؛ (فیروزبخت و همکاران، ۱۳۹۱)؛ (ایلاقی‌حسینی و همکاران، ۱۴۰۱).
	میزان تعلّق مکانی	(دانش پایه و همکاران، ۱۳۹۵)؛ (محمدی و رفیعی بالان، ۱۴۰۰)؛ (صفرعلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸)؛ (رهنما و رضوی، ۱۳۹۱).

ابعاد	نماگرها	منابع
انسانی	تراکم جمعیت	(عطایی و پورمحمدی، ۱۳۹۴)؛ (ولی‌پور پاشاکلایی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ (معین‌فر و بیگ بابایی، ۱۳۹۹).
	نوع کاربری‌ها و فعالیت‌ها	(بلالی اسکویی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ (صفایی‌پور و روزبه، ۱۳۹۲)؛ (بذرگر، ۱۳۹۶)؛ (رجبی‌امیرآباد و رحمانی، ۱۳۹۹).
	امکانات، تسهیلات و خدمات	(خلیلی و دهقانی، ۱۳۹۹)؛ (لطیفی و همکاران، ۱۳۹۴)؛ (صمدی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ (نجاری‌نابی و مهدی‌نژاد، ۱۳۹۹).
نهادی	سیاست‌گذاری‌های عدالت محور	(قنبرپور و قنبرپور، ۱۳۹۵)؛ (قرخلو و حسینی، ۱۳۸۵)؛ (مرادی موسوی و فنائی، ۱۳۹۷)؛ (طباطبائی لطفی، ۱۴۰۲).
	چهارچوب‌های قانونی کارآمد	(تقی‌پور اختری و علی‌پور تبریزی، ۱۴۰۲)؛ (نادی و کیان ارثی، ۱۳۹۹).
	توسعه شهری بر طبق برنامه	(مجیدی و حیدری، ۱۳۹۴)؛ (پوررمضان و همکاران، ۱۳۹۷)؛ (سرگزی و پژوهان‌فر، ۱۳۹۸).
	مدیریت کارآمد در تمام سطوح	(پزشکی و شریعت پناهی، ۱۳۹۸)؛ (ذکاوت و دهقان، ۱۳۹۳)؛ (جوادی و همکاران، ۱۳۹۴).
	برنامه‌ریزی یکپارچه و جامع	(علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۶)؛ (عسکری‌زاد و اسدی‌ملک-جهان، ۱۳۹۷)؛ (رفیعیان و معروفی، ۱۳۹۰).

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، نماگرهای عناصر ساختاری جغرافیایی، عناصر ساختاری طبیعی، عناصر حوزه‌ای و ساختی طبیعی، عناصر نقطه‌ای و مقرر و موقعیت زیر مجموعه بُعد طبیعی - محیطی قرار گرفته‌اند. از سوی دیگر به منظور ارزیابی بعد مصنوع - کالبدی، سنجش متغیرهای از قبیل فرم شهری، عناصر خطی - ساختاری، عناصر قانونی و نقطه‌ای، عناصر تاریخی - میراثی، فضاهای شاخص شهری و کیفیت کالبدی بافت‌ها ضرورت دارد. همچنین جهت سنجش بُعد انسانی، سنجش نماگرهای همگنی فرهنگی، تعلق مکانی، تراکم جمعیت، نوع کاربری‌ها و فعالیت‌ها و همچنین امکانات، تسهیلات و خدمات ضرورت دارد. در رابطه با بُعد نهادی نیز نماگرهایی از قبیل سیاست‌گذاری‌های عدالت‌محور، چهارچوب‌های قانونی کارآمد، توسعه شهری بر طبق برنامه، مدیریت کارآمد و نهایتاً برنامه‌ریزی یکپارچه و جامع بایستی مورد توجه قرار گرفته شود.

اعتبارسنجی الگوی طراحی شده

در مرحله بعد جهت اعتبارسنجی الگوی طراحی شده از رویکرد مدل‌سازی معادلات

ساختاری بر اساس کمترین مربعات جزئی^۱ استفاده شده است که برای تکوین نظریات در مطالعات اکتشافی کاربرد بهتری نسبت به رویکرد کواریانس محور^۲ دارد (هیر و همکاران^۳، ۱۴۰۱۹). با توجه به این که مدل «عوامل مؤثر بر هویت کالبدی» در پژوهش حاضر از نوع تحقیقات اکتشافی برای توسعه تئوری^۴ می‌باشد از رویکرد کمترین مربعات جزئی استفاده شده است. جهت مشخص کردن این که آیا ابعاد «طبیعی-محیطی»، «مصنوع-کالبدی»، «انسانی»، و «نهادی» می‌توانند به عنوان مؤلفه‌های اثرگذار بر هویت کالبدی مورد استفاده قرار گیرند و همچنین نماگر طراحی شده برای هر بعد از اعتبار لازم برخوردار هستند، این مدل مورد آزمون قرار گرفته است.

شناخت، تبیین و دسته‌بندی ابعاد اثرگذار بر هویت کالبدی در منطقه شش شیراز

به منظور تبیین ابعاد و دسته‌بندی نماگرهای اثرگذار بر هویت کالبدی در محدوده منطقه شش کلان‌شهر شیراز و همچنین تعیین مقدار واریانس تبیین شده از روش آماری تحلیل عاملی استفاده گردیده است. در واقع از این طریق ابعاد پنهانی که به آسانی قابل تشخیص نیستند، شناسایی می‌گردند.

آزمون KMO و بارتلت: در این پژوهش به منظور تبیین دسته‌بندی نماگرها و ابعاد اثرگذار بر اثرگذار بر هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز مقدار KMO برابر با ۰/۷۰۳ بوده است و با در نظر گرفتن این مسئله که مقدار KMO باید بیشتر از ۰/۵۰ باشد، این مقدار بیانگر مناسب بودن وضعیت داده‌ها برای تحلیل عاملی می‌باشد. همچنین مقدار بارتلت نیز برابر با ۱۱۴/۳۶۲ به دست آمده که در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار (۰/۰۰۰) است.

جدول ۳- مقدار KMO و بارتلت عوامل عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز

KMO	۰/۷۰۳
بارتلت (Bartlett Test)	۱۱۴/۳۶۲
DF	۶
Sig	۰/۰۰۰

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

^۱ Partial least squares structural equation modeling

^۲ Covariance-Based SEM

^۳ Hair et al

^۴ exploratory research for theory development

مقدار ویژه: به طور کلی مقدار ویژه نشان دهنده سهم هر عامل یا بُعد از کل واریانس متغیرها می‌باشد. در این رابطه هر چه این مقدار بزرگتر باشد، بیانگر تأثیرگذاری و اهمیت بیشتر آن عامل یا بُعد است. ارقام جدول زیر نشان دهنده این است که عامل (بُعد) اول بیشترین سهم (۵۸/۱۹۰ درصد) را در تبیین واریانس کل متغیرهای مربوط به عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی منطقه شش شهر شیراز را داشته است. همچنین ابعاد دوم تا چهارم نیز به ترتیب ۲۶/۴۱۲، ۱۳/۶۰۱ و ۱/۷۹۷ درصد از متغیر وابسته را تبیین می‌نمایند.

جدول ۴- عوامل یا ابعاد اثرگذار بر هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز

بُعد (عامل)	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
اول	۴/۵۱۲	۵۸/۱۹۰	۵۸/۱۹۰
دوم	۳/۷۲۱	۲۶/۴۱۲	۸۴/۶۰۳
سوم	۲/۳۴۳	۱۳/۶۰۱	۹۸/۲۰۳
چهارم	۱/۷۸۴	۱/۷۹۷	۱۰۰

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

تبیین عوامل و نماگرهای اثرگذار بر هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز

عامل اول: نتایج ارائه شده در جدول زیر بیانگر این است که نماگرهایی پنج گانه در زیر مجموعه عامل اول قرار دارند. در واقع این نماگرها ۵۸/۱۹۰ درصد از واریانس کل عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی منطقه شش شهر شیراز را تبیین می‌نمایند. در مجموع با در نظر گرفتن نماگرهای قرار گرفته در این مجموعه، عامل اول «عامل طبیعی- محیطی» نام‌گذاری شده است.

عامل دوم: همچنین بر اساس مقادیر جدول زیر نماگرهایی شش گانه در زیر مجموعه عامل دوم قرار دارند. در واقع این نماگرها ۲۶/۴۱۲ درصد از واریانس کل عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی منطقه شش شهر شیراز را تبیین می‌نمایند. در مجموع با در نظر گرفتن نماگرهای قرار گرفته در این مجموعه، عامل دوم «عامل مصنوع- کالبدی» نام‌گذاری شده است.

عامل سوم: بر اساس مقادیر جدول زیر نماگرهایی پنج گانه در زیر مجموعه عامل سوم قرار دارند. در واقع این نماگرها ۱۳/۶۰۱ درصد از واریانس کل عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی منطقه شش شهر شیراز را تبیین می‌نمایند. در مجموع با در نظر گرفتن نماگرهای قرار گرفته در این مجموعه، عامل سوم «عامل انسانی» نام‌گذاری شده است.

عامل چهارم: همچنین بر اساس مقادیر جدول زیر نماگرهایی پنج گانه در زیر مجموعه عامل چهارم قرار دارند. در واقع این نماگرها ۱/۷۹۷ درصد از واریانس کل عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی منطقه شش شهر شیراز را تبیین می‌نمایند. در مجموع با در نظر گرفتن نماگرهای قرار گرفته در این مجموعه، عامل چهارم «عامل نهادی» نام‌گذاری گردید.

در مجموع اولویت‌بندی عوامل بیانگر این است که بیشترین بار عاملی به منظور توسعه هویت کالبدی منطقه شش شهر شیراز مربوط به اثرگذاری عناصر ساختاری جغرافیایی (آب و هوا، توپوگرافی، هیدروگرافی، چشم‌انداز و...) با مقدار ۰/۸۹۳ بوده است. همچنین اثرگذاری عناصر کانونی و نقطه‌ای (میدان، پارک‌ها، دروازه‌ها، المان‌های شهری و...) با بار عاملی ۰/۸۰۳ و اثرگذاری عناصر تاریخی- میراثی (بناهای شاخص مانند کاخ‌ها، بازارها و...) با مقدار بار عاملی ۰/۷۷۲ در رتبه‌های بعدی اهمیت شناخته شده‌اند.

جدول ۵- اولویت‌بندی و دسته‌بندی نماگرهای اثرگذار بر هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز

عامل (بعد)	مقدار ویژه	نماگرها	بار عاملی
طبیعی - محیطی	۴/۵۱۲	عناصر ساختاری جغرافیایی (آب و هوا، توپوگرافی، هیدروگرافی، چشم‌انداز و...)	۰/۸۹۳
		عناصر ساختاری طبیعی (رودها، دره‌ها و...)	۰/۷۲۲
		عناصر حوزه‌ای و ساختی طبیعی (تنوع خاک، پوشش گیاهی و...)	۰/۶۷۹
		عناصر نقطه‌ای (چشمه، تپه و...)	۰/۶۹۸
		مقرّ و موقعیت	۰/۷۱۹
مصنوع - کالبدی	۳/۷۲۱	فرم شهری (خطی، شطرنجی، شعاعی و...)	۰/۶۳۱
		عناصر خطی - ساختاری (خیابان‌های اصلی و فرعی)	۰/۶۴۹
		عناصر کانونی و نقطه‌ای (میدان، پارک‌ها، دروازه‌ها، المان‌های شهری و...)	۰/۸۰۳
		عناصر تاریخی- میراثی (بناهای شاخص مانند کاخ‌ها، بازارها و...)	۰/۷۷۲
		فضاهای شاخص شهری (محله‌های قدیمی، مجموعه‌های ساختمانی و...)	۰/۶۳۴
		کیفیت کالبدی بافت‌ها	۰/۶۸۱
انسانی	۲/۳۴۳	همگنی فرهنگی (دینی، مذهبی، زبانی، آداب و رسوم، قومیتی و...)	۰/۶۵۵
		میزان تعلق مکانی	۰/۶۹۳
		تراکم جمعیت	۰/۶۶۱
		نوع کاربری‌ها و فعالیت‌ها	۰/۶۷۵
		امکانات، تسهیلات و خدمات	۰/۷۱۰
نهادی	۱/۷۸۴	سیاست‌گذاری‌های عدالت محور	۰/۷۰۱

۰/۶۹۹	چهارچوب‌های قانونی کارآمد و اجرای آن‌ها		
۰/۶۷۹	برنامه‌های توسعه شهری و توسعه شهری بر طبق آن‌ها		
۰/۶۵۳	مدیریت کارآمد در تمام سطوح		
۰/۶۵۸	برنامه‌ریزی یکپارچه و جامع		

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

برازش الگوی مفهومی پژوهش

در این بخش الگوی مفهومی هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز بر اساس معیارهای پایایی و روایی مورد بررسی قرار گرفته است؛ تا مشخص شود آیا ابزاری که بر اساس مبانی نظری پیشین و دیدگاه افراد متخصص در این زمینه به دست آمده، با داده‌های گردآوری شده از نمونه آماری پژوهش متناسب است یا خیر؟ بر این اساس، شاخص‌های ارزیابی برازش با استفاده از نرم‌افزار Smart-PLS3 به شرح زیر می‌باشد:

- (۱) پایایی ترکیبی ۱ و آلفای کرونباخ: جهت ارزیابی پایایی و سازگاری درونی ابزار پژوهش؛
- (۲) شاخص فورنل-لارکر ۲: جهت ارزیابی روایی افتراقی ۳؛ و
- (۳) میانگین واریانس استخراج شده ۴: جهت ارزیابی روایی همگرا ۵ استفاده شده است (هیر و همکاران، ۲۰۱۶؛ هیر و همکاران، ۲۰۱۹).

جدول ۶- شاخص‌های ارزیابی پایایی و روایی همگرا

شاخص‌ها	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	میانگین واریانس تبیین شده (AVE)
طبیعی - محیطی	۰/۸۳	۰/۹۳	۰/۸۶
مصنوع - کالبدی	۰/۸۱	۰/۸۹	۰/۸۲
انسانی	۰/۷۵	۰/۸۵	۰/۷۸
نهادی	۰/۷۲	۰/۸۴	۰/۷۳
حد قابل قبول	> ۰/۷	> ۰/۷	> ۰/۵

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

1 Composite reliability

2 Fornell-Lacker

3 Discriminant validity

4 Average Variance Extracted

5 Convergent Validity

نتایج شاخص‌های برازش که در جدول بالا ارائه شده است بیانگر این است که آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز بالاتر از $0/70$ و مورد تأیید می‌باشند؛ همچنین نتایج مرتبط با میانگین واریانس استخراج شده حاکی از آن است که کلیه شاخص‌ها بالاتر از $0/50$ هستند. بر این اساس، می‌توان این گونه بیان نمود که ابزار اندازه‌گیری شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز بر اساس پایایی و روایی همگرا از اعتبار لازم برخوردار هستند. در ادامه نتایج مربوط به روایی افتراقی ارائه شده است.

جدول ۷- روایی افتراقی بر اساس معیار فورنل- لارکر

شماره	شاخص‌ها	طبیعی- محیطی	مصنوع - کالبدی	انسانی	نهادی
۱	طبیعی- محیطی	($0/93$)			
۲	مصنوع - کالبدی	$0/59$	($0/91$)		
۳	انسانی	$0/53$	$0/57$	($0/87$)	
۴	نهادی	$0/59$	$0/55$	$0/63$	($0/85$)

توجه: ریشه دوم میانگین واریانس استخراج شده در قطر ماتریس و داخل پرانتز نشان داده شده است.

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

معیار فورنل-لارکر در جدول بالا بیانگر این است که ریشه دوم میانگین واریانس استخراج شده (AVE) شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز در قطر ماتریس، بیشتر از مقدار همبستگی بین شاخص‌ها با یکدیگر است. به عنوان مثال، میانگین واریانس استخراج شده شاخص «طبیعی- محیطی» ($0/93$) بیشتر از مقدار همبستگی آن با شاخص «مصنوع- کالبدی» ($0/59$)، «انسانی» ($0/53$) و «نهادی» ($0/59$) بوده است؛ بنابراین روایی افتراقی بر اساس معیار فورنل-لارکر تأیید می‌گردد. به طور کلی نتایج حاصل از روایی و پایایی بیانگر این است که شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز دارای برازش قابل قبولی هستند.

سنجش وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه از دیدگاه جامعه آماری (کارشناسان و شهروندان)

در پژوهش حاضر به منظور بررسی وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری (کارشناسان و شهروندان) نیز از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. ارقام جدول زیر بیانگر این است که میانگین اغلب گویه‌های شاخص‌های هویت کالبدی (به جز شاخص نهادی) در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری بالاتر از حد متوسط قرار دارد. در این رابطه مقدار خطای آلفا (Sig) یا سطح معناداری آزمون تی تقریباً برای همه شاخص‌ها برابر با ۰/۰۰۰ بوده است. بنابراین از آن جا که میزان خطای قابل قبول برای آزمون تی تک نمونه‌ای کمتر از (۰/۰۵) می‌باشد؛ می‌توان این گونه استدلال نمود که میانگین‌ها و ارقام ارائه شده در سطح اطمینان ۹۹ درصد قابل استناد هستند. نتایج کلی آزمون تی تک نمونه‌ای در رابطه با سنجش وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز بیانگر شرایط بیشتر از حد متوسط این شاخص در ابعاد طبیعی - محیطی، مصنوع - کالبدی و انسانی و همچنین شرایط کمتر از حد متوسط بعد نهادی از دیدگاه جامعه آماری (شهروندان و کارشناسان) منطقه شش شهر شیراز می‌باشد. از این رو ارزیابی اهمیت شاخص‌ها و پارامترهای آزمون از جمله حد پایین و بالا و میانگین تأیید می‌نماید که شاخص‌های ارائه شده در هویت کالبدی منطقه شش شهر شیراز تأثیرگذار بوده‌اند؛ و این تأثیرگذاری از دیدگاه شهروندان و کارشناسان (جامعه آماری) در رابطه با سه شاخص در حد متوسط به بالا و در رابطه با یک شاخص در حد پایین‌تر از متوسط ارزیابی شده است.

جدول ۸- سنجش وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری با آزمون تی تک نمونه‌ای

مبنای آزمون = ۳						شاخص
فاصله اطمینان در سطح ۹۵ درصد		میانگین	سطح معنی داری	درجه آزادی	t	
حد بالا	حد پایین					
۰/۷۳	۰/۶۳					
۰/۳۴	۰/۲۲	۳/۶۸	۰/۰۰۰	۴۴۱	۲۴/۶۱	طبیعی - محیطی
۰/۱۶	۰/۰۳	۳/۲۸	۰/۰۰۰	۴۴۱	۹/۰۱	مصنوع - کالبدی
۰/۳۴	۰/۱۹	۳/۱۰	۰/۰۰۴	۴۴۱	۲/۸۹	انسانی
۰/۳۴	۰/۱۹	۲/۷۳	۰/۰۰۰	۴۴۱	۶/۹۶	نهادی

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

سنجش وضعیت شاخص‌های توسعه پایدار در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری (کارشناسان و شهروندان)

در پژوهش حاضر جهت بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه پایدار در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. ارقام جدول زیر بیانگر این است که میانگین گویه‌های شاخص زیست محیطی، اجتماعی-فرهنگی و کالبدی شاخص توسعه پایدار در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری بالاتر از حد متوسط (۳) و میانگین گویه‌های شاخص اقتصادی، پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد. در این رابطه مقدار خطای آلفا (Sig) یا سطح معناداری آزمون تی تقریباً برای تمام شاخص‌ها برابر با ۰/۰۰۰ بوده است. بنابراین از آن جا که میزان خطای قابل قبول برای آزمون تی تک نمونه‌ای کمتر از (۰/۰۵) می‌باشد؛ می‌توان این گونه استدلال نمود که میانگین‌های ارائه شده در سطح اطمینان ۹۹ درصد قابل استناد می‌باشند. نتایج کلی آزمون تی تک نمونه‌ای در رابطه با سنجش وضعیت شاخص‌های توسعه پایدار در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری بیانگر شرایط بالاتر از حد متوسط شاخص‌های زیست محیطی، اجتماعی-فرهنگی و کالبدی و شرایط پایین‌تر از حد متوسط شاخص اقتصادی می‌باشد. به بیان دیگر ارزیابی اهمیت شاخص‌ها و پارامترهای آزمون از جمله حد پایین و بالا و میانگین تأیید می‌نماید که شاخص‌های ارائه شده در توسعه پایدار منطقه شش شهر شیراز تأثیرگذار بوده‌اند؛ و این تأثیرگذاری از دیدگاه جامعه آماری در سه مورد در حد متوسط به بالا و در یک مورد نیز در حد پایین‌تر از متوسط ارزیابی شده است؛ چرا که میانگین‌های معرف شاخص مذکور، کمتر از حد متوسط (۳) بوده است.

جدول ۹- سنجش وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری با آزمون تی تک نمونه‌ای

مبنای آزمون = ۳						شاخص
فاصله اطمینان در سطح ۹۵ درصد		میانگین	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	t	
حد بالا	حد پایین					
۰/۶۶	۰/۵۵	۳/۶۱	۰/۰۰۰	۴۴۱	۲۲/۱۳	زیست محیطی
۰/۲۳	۰/۰۹	۲/۸۴	۰/۰۰۰	۴۴۱	۴/۴۳	اقتصادی
۰/۱۷	۰/۰۳	۳/۱۰	۰/۰۰۵	۴۴۱	۲/۸۳	اجتماعی - فرهنگی
۰/۱۷	۰/۰۵	۳/۱۱	۰/۰۰۱	۴۴۱	۳/۳۶	کالبدی

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

بررسی رابطه هویت کالبدی و توسعه پایدار شهری در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری

در راستای بررسی رابطه هویت کالبدی و توسعه پایدار شهری در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری، از تحلیل همبستگی پیرسون استفاده شده است. در این رابطه تحلیل همبستگی پیرسون بیانگر وجود رابطه مستقیم و معنی‌دار در سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ (Sig ۰/۰۰۰) بین شاخص‌های طبیعی- محیطی و کالبدی با ضریب همبستگی ۰/۹۱۳ می‌باشد. این ارقام به معنای آن است که با افزایش مطلوبیت وضعیت طبیعی- محیطی، وضعیت شاخص کالبدی نیز ارتقاء می‌یابد. در واقع این دو متغیر دارای رابطه قوی هستند و تغییر در یک متغیر، متغیر دیگر را نیز متأثر می‌سازد. همچنین بین شاخص‌های مصنوع- کالبدی و اقتصادی نیز رابطه مستقیم و معنی‌دار با ضریب همبستگی ۰/۹۷۵ وجود دارد. در رتبه بعد، بیشترین همبستگی مربوط به شاخص‌های انسانی و کالبدی با ضریب ۰/۹۷۰ بوده است. در حقیقت از دیدگاه جامعه آماری، با بهبود هر چه بیشتر متغیرهای شاخص انسانی، متغیرهای شاخص کالبدی نیز افزایش می‌یابند. بنابراین مسئولان مدیریت شهری می‌توانند با ارائه خدمات بهتر در این بخش، زمینه‌های مساعدی جهت ارتقای وضعیت متغیرهای کالبدی منطقه شش شیراز را فراهم نمایند. همچنین از دیدگاه پاشخگویان بین شاخص نهادی و اقتصادی با ضریب ۰/۹۷۱ رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. این امر بدان معنی است که با بهبود وضعیت شاخص نهادی در منطقه شش شهر شیراز، وضعیت اقتصادی این منطقه شهری نیز ارتقاء خواهد یافت.

جدول ۱۰- رابطه هویت کالبدی و توسعه پایدار شهری در منطقه شش شهر شیراز از دیدگاه جامعه آماری (همبستگی پیرسون)

متغیر مستقل	متغیر وابسته	همبستگی پیرسون	سطح معناداری
طبیعی - محیطی	زیست محیطی	۰/۹۱۰	۰/۰۰۰
	اقتصادی	۰/۸۸۴	۰/۰۰۰
	اجتماعی - فرهنگی	۰/۸۶۹	۰/۰۰۰
	کالبدی	۰/۹۱۳	۰/۰۰۰
مصنوع - کالبدی	زیست محیطی	۰/۸۹۴	۰/۰۰۰
	اقتصادی	۰/۹۷۵	۰/۰۰۰
	اجتماعی - فرهنگی	۰/۹۳۱	۰/۰۰۰
	کالبدی	۰/۹۱۲	۰/۰۰۰
انسانی	زیست محیطی	۰/۸۷۱	۰/۰۰۰
	اقتصادی	۰/۹۶۸	۰/۰۰۰
	اجتماعی - فرهنگی	۰/۹۳۴	۰/۰۰۰
	کالبدی	۰/۹۷۰	۰/۰۰۰
نهادی	زیست محیطی	۰/۸۴۱	۰/۰۰۰
	اقتصادی	۰/۹۷۱	۰/۰۰۰
	اجتماعی - فرهنگی	۰/۹۵۴	۰/۰۰۰
	کالبدی	۰/۹۵۵	۰/۰۰۰

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

مدل رگرسیونی رابطه و تأثیر شاخص‌های هویت کالبدی بر توسعه پایدار شهری در منطقه شش شهر شیراز

در این پژوهش تحلیل واریانس مدل رگرسیونی نشان دهنده این است که میزان خطای آلفا (Sig)، برابر با ۰/۰۰۰ و کمتر از میزان خطای قابل قبول (۰/۰۵) می‌باشد؛ این امر بیانگر این می‌باشد که ضرایب رگرسیونی و تعیینی حاصل از تحلیل رگرسیون که در جدول تبیین تغییرات متغیر وابسته ارائه گردیده، تصادفی نبوده و معنادار می‌باشند. از این رو بین توسعه هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز و توسعه پایدار شهری در محدوده مورد مطالعه در سطح اطمینان بالای ۹۹ درصد رابطه معنادار وجود دارد. به بیان دیگر ارتقای همه جانبه

وضعیت شاخص‌های هویت کالبدی در محدوده مورد مطالعه می‌تواند در توسعه پایدار آن و به طور کلی توسعه پایدار شهر شیراز مؤثر واقع شود.

جدول ۱۱- آزمون معناداری مدل رگرسیونی رابطه و تأثیر شاخص‌های هویت کالبدی بر توسعه پایدار شهری در منطقه شش شیراز

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	۱۸۸/۶۲	۴	۴۷/۱۵	۳۴۸۷/۰۷	۰/۰۰۰
Residual	۵/۹۱	۴۳۷	۰/۰۱۴		
Total	۱۹۴/۵۳	۴۴۱	***		

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

ارقام جدول زیر بیانگر این است که توان پیش‌بینی توسعه پایدار شهری منطقه شش شهر شیراز از طریق متغیر مستقل (شاخص‌های هویت کالبدی)، برابر با ۰/۹۸۵ است. از این رو در پژوهش حاضر متغیر مستقل، قویاً توان پیش‌بینی متغیر وابسته را دارا می‌باشد. به بیان دیگر اگر میزان شاخص‌های هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز یک انحراف معیار تغییر یابد، توسعه پایدار شهری این منطقه به میزان ۰/۹۸۵ انحراف معیار تغییر خواهد یافت. از این در پژوهش حاضر متغیر مستقل، مجموعاً توان تبیین بیش از ۹۵ درصد از تغییرات (واریانس) متغیر وابسته را دارد. مقدار ضریب تعیین ۹۷ درصد (که بیانگر وضعیت نمونه آماری است)، نشان دهنده این است که واریانس متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش در منطقه شش شهر شیراز به میزان (۹۷) درصد همپوشانی دارند. به بیان دیگر واریانس متغیرهای هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز، ۹۷ درصد از واریانس توسعه پایدار شهری این محدوده را تبیین می‌کند. از سوی دیگر برآوردی از وضعیت جامعه آماری با میزان ضریب تعیین تعدیل شده ۹۶/۹ درصد، بیانگر این است که در صورتی که به جای نمونه، جامعه آماری مورد مطالعه قرار گیرد؛ به احتمال زیاد ضریب تعیین برابر با ۹۶/۹ درصد خواهد بود. از این رو احتمالاً با بررسی جامعه آماری، منبع ۹۶/۹ درصد از واریانس توسعه پایدار در منطقه شش شهر شیراز، واریانس هویت کالبدی خواهد بود.

جدول ۱۲- تبیین تغییرات متغیر وابسته (توسعه پایدار شهری) از طریق شاخص‌های هویت کالبدی

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	۰/۹۸۵	۰/۹۷۰	۰/۹۶۹	۰/۱۱۶۲۹

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

ارزیابی وضعیت نمونه آماری بیانگر این است که از میان متغیرهای مستقل مطالعه شده، اثر متغیر نهادی با مقدار بتای استاندارد (۰/۳۷۱) و مصنوع- کالبدی (۰/۳۴۴) بر توسعه پایدار شهری محدوده مورد مطالعه، بیشتر از سایر متغیرها است. با توجه به مقدار Sig کمتر از ۰/۰۵ برای دو متغیر مذکور (۰/۰۰۰)، می‌توان این‌گونه استدلال نمود که علاوه بر وضعیت نهادی، وضعیت مصنوع- کالبدی نیز بر توسعه پایدار محدوده مورد مطالعه اثر معنادار داشته و ضرایب گزارش شده، دارای تفاوت معنادار با صفر هستند. از این رو در شرایطی که نرخ دیگر متغیرهای مستقل پژوهش ثابت فرض گردد، انتظار می‌رود یک واحد انحراف معیار افزایش در متغیر نهادی، با ۰/۳۷۱ انحراف معیار افزایش در توسعه پایدار شهری منطقه شش شهر شیراز همراه باشد. علاوه بر این اثر عوامل طبیعی- محیطی (۰/۲۱۵) و انسانی (۰/۲۸۳) بر توسعه پایدار شهری محدوده مورد مطالعه، تأیید گردیده است.

جدول ۱۳- آماره‌های ضرایب مدل رگرسیونی متغیر مستقل (شاخص‌های هویت کالبدی)

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	۰/۱۴۵	۰/۰۴۴	***	۳/۳۱۹	۰/۰۰۱
طبیعی- محیطی	۰/۲۱۵	۰/۰۲۶	۰/۱۸۸	۸/۲۲۵	۰/۰۰۰
مصنوع- کالبدی	۰/۳۴۴	۰/۰۵۶	۰/۳۳۹	۶/۱۲۶	۰/۰۰۰
انسانی	۰/۲۸۳	۰/۰۵۳	۰/۰۲۹	۰/۵۲۵	۰/۰۰۶
نهادی	۰/۳۷۱	۰/۰۲۵	۰/۴۵۳	۱۴/۸۴۴	۰/۰۰۰

(مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

شهرها علاوه بر سطح فیزیکی که در آن خاطرات جمعی شکل می‌گیرد، مکان‌هایی هستند که رویدادها و تجربیات گذشته در آن رخ داده‌اند. هویت مکانی که توسط افراد به یک مکان نسبت داده می‌شود، به گونه‌ای ساخته می‌شود که یک مکان را از مکان‌های دیگر متمایز سازد. تفاوت‌های بین مکان‌ها توسط ساکنانی که در داخل یا خارج از آن مکان‌ها زندگی می‌کنند درک می‌شوند. به طور کلی، ساختارهای اجتماعی ذهنی متأثر از تنظیمات فیزیکی عینی هستند. در شرایط کنونی بسیاری از مشکلات و بحران‌های شهری از عدم توجه به مقوله‌های هویتی و به ویژه هویت کالبدی منشأ گرفته است. در واقع در شرایطی که شهروندان یک شهر یا محدوده شهری به سبب ضعف شاخص‌های هویت مکانی در محل زندگی خود، به آن مکان احساس تعلق خاصی نداشته باشند سرنوشت و آینده آنجا نیز برای ایشان چندان حائز اهمیت نخواهد بود. بنابراین آسیب به زیرساخت‌ها، افزایش جرایم، افزایش آلودگی‌های

محیطی، احساس بیگانگی شهروندان و سایر مسائل شهری بیشتر نمایان می‌گردد. بنابراین پرداختن به مقوله هویت کالبدی و اثرات آن بر توسعه پایدار شهری برای مدیران بخش‌های مختلف مرتبط با مدیریت و برنامه‌ریزی شهری، بسیار حائز اهمیت است. در واقع با توجه نیازمندی‌های شهروندان و واقعیت‌های امروزی محیط شهرها، مدیران شهری می‌بایست نسبت به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در زمینه توسعه هویت کالبدی شهرها و مناطق مختلف شهری جهت تحقق توسعه پایدار شهری اقدام نمایند.

در این پژوهش بررسی جدیدترین نظریه‌های مرتبط با هویت شهری و مکانی، پایداری و توسعه پایدار شهری و همچنین استفاده از نظرات خبرگان ما را به ابعاد چهارگانه هویت کالبدی در منطقه شش شهر شیراز رهنمون ساخت. هر یک از این ابعاد که شامل ابعاد طبیعی- محیطی، مصنوع- کالبدی، انسانی و نهادی می‌باشند، نماگرهایی را شامل می‌شوند که وضعیت آن‌ها در منطقه شش شهر شیراز در بخش‌های قبل مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آزمون‌ها نشان دهنده این است که میانگین اغلب گویه‌های شاخص‌های هویت کالبدی (به جز شاخص نهادی) در منطقه شش شهر شیراز بالاتر از حد متوسط قرار دارد. همچنین با آزمون‌های مختلف، تأثیر هویت کالبدی بر توسعه پایدار شهری و بالعکس مورد تأیید قرار گرفت. جهت بهبود وضعیت هویت کالبدی و توسعه پایدار شهری در محدوده مورد مطالعه پیشنهادهایی ارائه می‌گردد.

- تأکید بر حفظ عناصر محیط زیست شهری در راستای تقویت هویت کالبدی.
- استفاده از ظرفیت‌های رودخانه خشک در راستای تقویت هویت کالبدی.
- اعطای وام‌های کم بهره جهت تشویق افراد به ساخت و ساز طبق برنامه‌های هویت بخش.
- ایجاد شرایط مناسب اقتصادی برای فعالیت شرکت‌های متوسط و کوچک در این زمینه.
- ارتقای بهره‌مندی بانوان از فضاهای هویت بخش محدوده.
- ارتقای آگاهی شهروندان در رابطه با محدوده و ویژگی‌های محله‌ای که در آن ساکن هستند.
- ارتقای زمینه‌های به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در فضاهای هویت بخش.
- بهبود وضعیت نورپردازی مسیرهای مورد استفاده جهت تفرج شهروندان در شب.
- تدوین قوانین تسهیل‌کننده اجرای طرح‌های تقویت هویت کالبدی و اصلاح قوانین ناکارآمد.
- استفاده از نخبگان در کنار مدیران با تجربه در راستای تقویت و ایجاد فضاهای هویت بخش.

منابع و مآخذ:

- ۱- آتشین‌بار، محمد (۱۳۸۸) تداوم هویت در منظر شهری، نشریه باغ نظر، سال ۶، شماره ۱۲، ۴۵-۵۶.
- ۲- اذانی، مهری. مهدی زاده، زهره و حاج نبیان، صباح الخیر (۱۳۹۷) بررسی نقش فضاهای شهری در ایجاد هویت شهرهای جدید، نشریه سپهر، دوره ۲۲، شماره ۸۵، صص ۵۱-۵۶.
- ۳- اکبری شاه‌رک، سونیا (۱۳۹۸) شاخص‌های ارزیابی هویت کالبدی شهر، سومین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، تهران.
- ۴- آهوئی، صادق. احمدی دیسفانی، یدالله و کلانتری خلیل آباد، حسین (۱۴۰۰) بازشناسی هویت خانه‌های سنتی ایرانی با تکیه بر عناصر کالبدی، اجتماعی و فرهنگی هویت ساز، نشریه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۴۱، دوره ۱۸، صص ۷۴-۹۱.
- ۵- ایلاقی حسینی، محسن. جهان بین، نیما و قاسمی، ایرج (۱۴۰۱) بازتعریف مفهوم محله ایرانی در بافت‌های تازه توسعه یافته شهری مبتنی بر نظریه داده بنیاد، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۲۲، شماره ۶۴، صص ۹۵-۱۱۹.
- ۶- بیرامی، کریم و موسوی، میرسعید (۱۴۰۱) ارزیابی عوامل اثرگذار بر هویت کالبدی نماها در منطقه تاریخی شهر تبریز، مجله علمی گفتمان طراحی شهری، دوره ۳، شماره ۳، صص ۱۹-۳۶.
- ۷- بلالی اسکویی، آرینا. قره بگلو، مینو و حیدری ترکمانی، مینا (۱۳۹۹) بررسی عناصر شکل دهنده هویت کالبدی بر اساس نقشه‌های شناختی شهروندان، مطالعه موردی: محله دوچی تبریز، نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۳۳، صص ۲۷-۴۰.
- ۸- بذرگر، محمدرضا (۱۳۹۶) بررسی نقش المان‌های شهری در تقویت هویت کالبدی؛ مطالعه موردی: شهر شیراز، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۸، شماره ۳۰، صص ۸۳-۱۰۰.
- ۹- پرویزی، الهام. بمانیان، محمدرضا و مهدوی نژاد، محمدجواد (۱۳۹۴) شناسایی معیارهای ذهنیت اصیل در معماری جدید بافت‌های با ارزش تاریخی در جهت ارتقای هویت کالبدی بافت تاریخی (نمونه موردی بافت تاریخی عودلاجان محله امامزاده یحیی) دوفصلنامه مرمت و معماری ایران، سال ۶، شماره ۱۱، صص ۶۵-۷۵.
- ۱۰- پزشکی، مهدی و شریعت پناهی، مجید ولی (۱۳۹۸) بررسی و تحلیل رابطه مدیریت شهری و توسعه پایدار در بافت‌های تاریخی: مطالعه موردی بافت تاریخی شیراز با تأکید بر ارائه مدلی کاربردی و همساز با فرهنگ و شرایط محیطی، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، سال نهم، شماره ۲، صص ۴۷۵-۵۰۱.

- ۱۱- پوررمضان، ابراهیم. نبی بیدهندی، غلامرضا. گیوه چی، سعید و نامی، محمدحسن (۱۳۹۶) بررسی نقش مؤلفه‌های مدیریت شهری در گسترش کالبدی شهر مطالعه موردی منطقه ۵ شهر تهران، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال ۸، شماره ۴، صص ۴۳۴-۴۲۷.
- ۱۲- تقی پور اختری، ارش و علی پور تبریزی، آذین (۱۴۰۲) ارزیابی قوانین برنامه‌ریزی توسعه کالبدی- فضایی شهر تهران با مدل (PLAF)، نشریه علمی باغ نظر، دوره ۲۰، شماره ۱۱۸، ۵۰-۳۷.
- ۱۳- تیموری، اصغر و اصغری زمانی، اکبر (۱۳۹۴) ارزیابی ابعاد کالبدی- فضایی کیفیت محیط شهری در بافت میانی شهرهای میانه اندام (مطالعه موردی: شهر زنجان)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۵، شماره ۲۰، صص ۱۷۶-۱۶۳.
- ۱۴- جلالیان، سارا. حبیب، فرح و ذاکر حقیقی، کیانوش (۱۴۰۱) تبیین نقش عناصر کالبدی محیط در امنیت مجتمع‌های مسکونی (مطالعه موردی: مجتمع‌های مسکونی شهر همدان)، نشریه هویت شهر، سال ۱۶، شماره ۵۰، صص ۴۶-۳۵.
- ۱۵- جوادی، مهسا. بوداغ، مهرناز و مکانی، ویدا (۱۳۹۴) درآمدی بر مفهوم هویت محیط انسان ساخت بوسیله مؤلفه‌های مکان، فضا و کالبد، نشریه مدیریت شهری، شماره ۴۱، صص ۱۶۰-۱۳۹.
- ۱۶- حقانی، طوفان. رضایی، محمود و مرزی، روزین (۱۴۰۲) تبیین رابطه پیچیدگی بصری منظر شهری و هویت کالبدی آن (مورد پژوهی: هسته تاریخی شهر کرمانشاه)، نشریه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، سال ۵، شماره ۹، صص ۷۱-۵۴.
- ۱۷- حیدری، علی‌اکبر. مطلبی، قاسم و نگین‌تاجی، فروغ (۱۳۹۳) تحلیل بعد کالبدی حس تعلق به مکان در خانه‌های سنتی و مجتمع‌های مسکونی امروزی، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۱۹، شماره ۳، صص ۸۶-۵۷.
- ۱۸- خلیلی، احمد و دهقانی، مصطفی (۱۳۹۹) سنجش و تحلیل فضایی هویت شهری در مقیاس نواحی شهر جدید هشتگرد، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، سال ۸، شماره ۲۸، صص ۸۷-۶۹.
- ۱۹- دانش‌پایه، نسار. حبیب، فرح و طغیانی، شیرین (۱۳۹۵) تدوین شاخص‌های کالبدی مؤثر در خلق حس مکان در توسعه جدید شهری، نشریه مدیریت شهری، شماره ۴۷، صص ۱۳۰-۱۱۹.

- ۲۰- دانش‌پایه، نثار و حبیب، فرح (۱۳۹۶) معیارهای اصلی شکل‌گیری حس مکان در پهنه‌های توسعه جدید شهری مطالعه موردی: منطقه ۲۲ و ۴ شهرداری تهران، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۲۷، صص ۳۰-۱۷.
- ۲۱- دانشپور، عبدالهادی و شیر، الهام (۱۳۹۴) عناصر کالبدی- کارکردی شکل دهنده به هویت بافت‌های تاریخی شهر ایرانی اسلامی، فصلنامه علمی-پژوهشی نقش جهان، شماره ۵، صص ۲۵-۱۷.
- ۲۲- ذکاوت، کامران و سادات دهقان، یاسمن (۱۳۹۵) مدل مدیریت خلق مکان و مؤلفه‌های سازنده کیفیت در عرصه عمومی، نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، شماره ۱۷، صص ۲۲۴-۲۱۵.
- ۲۳- رجبی امیرآباد، ربابه و رحمانی، بیژن (۱۳۹۹) نقش فضاهای شهری در ارتقای کیفیت زندگی (مطالعه موردی شهر ایلام)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۲۰، شماره ۵۸، صص ۳۳۷-۳۱۹.
- ۲۴- رحمانی، جواد و پورجعفر، محمدرضا (۱۳۹۵) تحلیل و بررسی شاخص‌های مؤثر در هویت محله (نمونه موردی: محله مسگرهای شهر زنجان، نشریه معماری شهری پایدار، سال ۴، شماره ۱، صص ۳۰-۱۹.
- ۲۵- رحیمی‌پور شخانی‌نژاد، محمدعلی. محمودی چناری، حبیب. امامی، سیده فاطمه و نصیری جان آقا، فرزانه (۱۴۰۰) بررسی نقش طرح‌های هادی در توسعه روستایی از منظر کالبدی با تأکید بر هویت بخشی به فضا (مطالعه موردی: شهرستان رشت، استان گیلان)، فصلنامه پژوهش و فناوری محیط زیست، سال ۶، شماره ۹، صص ۱۲-۱.
- ۲۶- رحیمی، روح اله. انصاری، مجتبی. بمانیان، محمدرضا و مهدوی نژاد، محمدجواد (۱۳۹۹) ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های کالبدی بر حس دل‌بستگی به مکان در فضاهای جمعی مجتمع‌های مسکونی منتخب تهران، نشریه علمی باغ نظر، دوره ۱۷، شماره ۸۳، صص ۳۰-۱۵.
- ۲۷- رفیعیان، مجتبی و معروفی، سکینه (۱۳۹۰) نقش و کاربرد رویکرد برنامه‌ریزی ارتباطی در نظریه‌های نوین شهرسازی، نشریه آرمان‌شهر، شماره ۷، صص ۱۲۰-۱۱۳.
- ۲۸- رهنما، محمدرحیم و رضوی، محمد محسن (۱۳۹۱) بررسی تأثیر حس تعلق مکانی بر سرمایه اجتماعی و مشارکت در محلات شهر مشهد، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۱۷، شماره ۲، صص ۳۶-۲۹.
- ۲۹- سبحانی، نوبخت. بیرانوندزاده، مریم. شاهینی فر، مصطفی و معیری، دنیا (۱۳۹۸) اولویت‌بندی فضاهای شهری اثرگذار در هویت شهری با استفاده از مدل‌های چند معیاره

- (مطالعه موردی: شهر بروجرد)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای) سال ۹، شماره ۳، ۴۹۵-۵۰۷.
- ۳۰- سجادی، ژیلا. اردلانی، روناک و ماندگار، رضوان (۱۳۹۹) بازتعریف شاخص‌های مکانی ارتقاء دهنده پایداری اجتماعی با رویکرد راهبرد بازآفرینی شهری در بافت تاریخی شهر سنندج، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، سال ۴، شماره ۹، صص ۱۴۷-۱۷۹.
- ۳۱- سجاذزاده، حسن (۱۳۹۲) نقش دلبستگی به مکان در هویت بخشی به میدان‌های شهری (نمونه موردی: میدان ارامگاه شهر همدان)، نشریه باغ نظر، سال ۱۰، شماره ۲۵، صص ۷۹-۸۸.
- ۳۲- سرگزی، آزاده و پژوهان‌فر، مهدیه (۱۳۹۸) نقش عوامل کالبدی مجتمع‌های مسکونی بر افزایش احساس تعلق به مکان (نمونه موردی: مجتمع‌های مسکونی شاه بلوط و پردیسان گرگان)، نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، سال ۴، شماره ۳، پیاپی، ۱۵، صص ۱۴۶-۱۳۵.
- ۳۳- سیاوش پور، بهرام. آبرون، علی اصغر و اسعدی جعفرآباد، سارا (۱۳۹۸) شناسایی مؤلفه‌های هویت ساز بومی بافت‌های تاریخی فرسوده شهری، نشریه معماری شناسی، سال دوم، شماره ۱۲، صص ۱-۶.
- ۳۴- شیبانی، مهدی و پورسلیمان امیری، زهرا (۱۳۹۶) نقش محیط طبیعی در ایجاد حس مکان در مسکن شهری، نشریه منظر، شماره ۳۹، صص ۴۶-۵۹.
- ۳۵- صالحی زلانی، سعید. هاشمی، علی و میرزاد، عباس (۱۳۹۷) بررسی هویت شهری ایلام و مؤلفه‌های هویت بخش آن، فصلنامه علمی فرهنگ ایلام، دوره ۲۰، شماره ۶۳، صص ۱۱۸-۱۴۱.
- ۳۶- صفرعلی‌زاده، اسماعیل. اکبری، مجید. بوستان احمدی، وحید و موسوی، سید چمران (۱۴۰۱) بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه: کلان شهر اهواز)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۲۲، شماره ۶۶، صص ۱۰۵-۱۲۳.
- ۳۷- صفایی‌پور، مسعود و روزبه، حبیبه (۱۳۹۱) هویت و توسعه پایدار محله‌ای در شهر شیراز مورد: محله فخرآباد، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۳۱، صص ۱۰۷-۱۲۰.
- ۳۸- صمدی، علی. موسوی، سید یعقوب و ازکیا، مصطفی (۱۳۹۸) تحلیل جامعه‌شناختی- کالبدی فضاهای عمومی شهری مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۲، شماره ۴، ۱۰۱-۱۱۴.

- ۳۹- صیامی، قدیر. باقرزاده، فهیمه و سپاهی، اعظم (۱۳۹۴) محلات پایدار شهری؛ الگویی جدید در بازساخت مفهوم محله در ایران (مطالعه موردی: محله اردام در منطقه ۱۰ شهرداری مشهد)، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال ۲، شماره ۲، صص ۵۳-۳۹.
- ۴۰- صیامی، قدیر. کابلی فرشچی، سید امیر و رفعتی گنابادی، علی (۱۳۹۶) نقش آفرینی عناصر کالبدی هویت بخش در تجدید حیات بافت‌های تاریخی- فرسوده شهری (مطالعه موردی: محور تاریخی ارگ در شهر مشهد)، فصلنامه خراسان بزرگ، سال ۷، شماره ۲۳، صص ۶۲-۴۵.
- ۴۱- طاهری، شیما و شبانی، امیرحسین (۱۳۹۴) تبیین مدل مفهومی تجدید حیات فضاهای شهری در بازآفرینی شهری، اولین کنفرانس ملی معماری اسلامی، میراث شهری و توسعه پایدار، تهران.
- ۴۲- طباطبایی لطفی، زکیه السادات (۱۴۰۲) در جست و جوی فضای خویش کنکاشی درباره هویت‌مندی در معماری معاصر، فصلنامه رهپویه معماری و شهرسازی، دوره ۲، شماره ۶، صص ۴۰-۲۷.
- ۴۳- عبدالله زاده فرد، علیرضا. شکور، علی و محمدی، زهرا (۱۳۹۸) تأثیر هویت شهری در گذرهای تاریخی با رویکرد پیاده محوری نمونه موردی: گذر کوچه اتابکان، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۵۳، صص ۱۷۵-۱۵۵.
- ۴۴- عزلتی، المیرا و نصر، طاهره (۱۳۹۴) احیای مؤلفه‌های هویت شهری در باززنده سازی بافت‌های تاریخی (نمونه مطالعاتی: گذر تاریخی خانقاه احمدی شهر شیراز)، کنفرانس بین‌المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی، استانبول.
- ۴۵- عزیزی، محمد مهدی (۱۳۹۰). توسعه شهری پایدار، برداشت و تحلیلی از دیدگاه‌های جهانی. مجله صفا، شماره ۳۳.
- ۴۶- عطایی، رقیه و پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۹۴) تأثیر مؤلفه‌های هویت کالبدی و فعالیتی بافت‌های تاریخی در ایجاد تعاملات اجتماعی، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۱، صص ۲۴۵-۲۲۹.
- ۴۷- علی‌اکبری، اسماعیل. طالشی، مصطفی و عمادالدین، عذرا (۱۳۹۶) الگوی توسعه کالبدی یکپارچه شهر و پیرامون با استفاده از ظرفیت‌های گردشگری مناطق پیراشهری، نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، سال ۲، شماره ۱، پیاپی ۵، صص ۷۰-۵۵.
- ۴۸- عسکری زاد، رضا و اسدی ملک جهان، فرزانه (۱۳۹۷) برنامه‌ریزی و ساماندهی توسعه کالبدی معماری در فضاهای شهری (نمونه موردی: فلکه دفاع مقدس رشت)، نشریه معماری شناسی، سال ۱، شماره ۱، صص ۱۶-۱.

- ۴۹- غفاری، آزاده و صابری، حمید (۱۳۹۶) باهردهای بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: محله شیخ سلیمان شهر داران)، سومین همایش ملی و سومین همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران.
- ۵۰- غفوری، فواد و قلندریان، ایمان (۱۴۰۲) بازآفرینی خیابان چهارباغ هرات با هدف ارتقاء هویت مکان، نشریه علمی باغ نظر، شماره ۲۰، صص ۴۵-۵۶.
- ۵۱- غلامی، محمد و حیاتی، عقیل (۱۳۹۲) بررسی تأثیر هویت کالبدی بر انسجام اجتماعی (مطالعه موردی: محله اوین شهر تهران، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال سیزدهم، شماره ۳۰، صص ۱۵۰-۱۳۱).
- ۵۲- فیروزبخت، علی. ابراهیمی، رضا. ربیعی‌فر، ولی‌الله و حیدری، تقی (۱۳۹۱) ارزیابی ساختار اجتماعی- فرهنگی شهر با رویکرد توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر کرج)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال سوم، شماره نهم، صص ۷۶-۵۵.
- ۵۳- قرخلو، مهدی و حسینی، هادی (۱۳۸۵) شاخص‌های توسعه پایدار شهری، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال ۸، صص ۱۷۷-۱۵۷.
- ۵۴- قنبرپور، مرجام و قنبرپور، علی (۱۳۹۷) نقش هویت‌مندی مکان در توسعه پایدار شهری، نشریه مدیریت شهری، شماره ۴۷، صص ۱۱۹-۱۳۰.
- ۵۵- کاشی، حسین و بنیادی، ناصر (۱۳۹۲) تبدیل مدل هویت مکان- حس مکان و بررسی عناصر و ابعاد مختلف آن نمونه موردی: پیاده‌راه شهرری، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۱۸، شماره ۳، صص ۵۲-۴۳.
- ۵۶- کرمی، پرستو (۱۴۰۰) تأثیر نظام فضایی- اجتماعی بر هویت و توسعه شهری، نشریه مطالعات مجتمع در مدیریت شهری، سال اول، شماره پنجم، صص ۸۴-۷۸.
- ۵۷- کریمی آذر، مریم و شاه زیدی، مهری (۱۴۰۱) تأثیر عوامل کالبدی و غیرکالبدی بر هویت محله‌ای (نمونه مورد مطالعه: محله ستا، منطقه ۱۵ شهر اصفهان)، فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۲۵، صص ۱۲۹-۱۰۹.
- ۵۸- کریمی مشاور، مهرداد و نیکوخوی، مونا (۱۳۹۴) نقش عناصر کالبدی و اجتماعی بر دل‌بستگی مکانی به روش PREQ، نورد مطالعاتی، محله جولان، نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، شماره ۲۳، صص ۷۵-۸۴.
- ۵۹- کمیلی، محمد (۱۳۹۸) شناخت هویت شهری بندرعباس، نشریه صفا، سال ۸، شماره ۳۰، صص ۱۶۸-۱۸۶.

- ۶۰- لطیفی، غلامرضا. فیضی چشمه گلی، قاسم و باجلال، راحله (۱۳۹۴) تبیین و ارزیابی شاخص‌های مؤثر در هویت شهری (نمونه موردی: محله نوغان در شهر مشهد)، فصلنامه خراسان بزرگ، سال ۶، شماره ۲۰، صص ۴۲-۲۵.
- ۶۱- لک، آزاده و عزیزخانی، افتخار (۱۳۹۵) ادراک ساکنان از هم پیوندی بافت قدیم و رشد جدید سکونتگاه انسانی (نمونه موردی: روستای تاریخی قه‌ی)، نشریه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۶۰، صص ۱۸-۵.
- ۶۲- لنگ، جان (۱۳۹۴) آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه علی‌رضا عینی‌فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶۳- محمدی، مریم و رفیعی بالان، مرتضی (۱۴۰۰) شناسایی عوامل مؤثر بر حس تعلق مکانی ساکنین شهرهای جدید با تأکید بر مدل‌های مکان و ارزیابی آن در شهر جدید اندیشه، فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه توسعه اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۸، صص ۱۸۷-۲۲۹.
- ۶۴- محمدصالحی، زینب. شیخی، حجت و رحیمیون، علی اصغر (۱۳۹۳) بهسازی کالبدی- محیطی بافت مرکزی شهر با رویکرد توسعه شهری پایدار مطالعه موردی: بافت مرکزی شهر خرم‌آباد، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۷، صص ۸۷-۷۳.
- ۶۵- مثنوی، محمدرضا (۱۳۸۱) توسعه پایدار و پارادایم‌های جدید توسعه شهری: شهر فشرده و شهر گسترده، مجله محیط‌شناسی، شماره ۳۱، صص ۱۰۴-۸۹.
- ۶۶- مجیدی، سنور و حیدری، مریم (۱۳۹۴) نقش برنامه‌ریزی کالبدی شهری در تأمین نیازهای شهروندان (نمونه موردی: شهر تهران)، دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، استانبول- ترکیه.
- ۶۷- مقصودی، امین. سراجیان نامی، میترا. نظری، زهرا. توکلی، مهدی. حاج عبدالباقی، فرزانه. متمسک، فاطمه و مجتبوی، کیمیا (۱۳۹۹) سیمای شهری انعکاسی از هویت شهر ارتباط مفهوم هویت و سیمای شهری در بافت سنتی شهر گرگان، مجله هنر و تمدن شرق، سال ۸، شماره ۲۷، صص ۷۶-۶۷.
- ۶۸- مرادی موسوی، محدثه سادات و فنائی، ساناز (۱۳۹۷) راهکارهای مؤثر بر ایجاد حس تعلق به مکان و شکل‌گیری هویت مکان (نمونه موردی: محله بهجت آباد شهر تهران)، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران، تهران.
- ۶۹- مصطفی، سبا و شاهچراغی، آزاده (۱۴۰۲) بررسی تأثیر معیارهای کالبدی منظر شهری بر احساس امنیت (نمونه موردی: میادین محله نارمک)، چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی و معماری دانش بنیان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.

- ۷۰- معین‌فر، محمد و بیگ بابایی، بشیر (۱۳۹۹) نقش مؤلفه‌های توسعه پایدار در مکان‌یابی شهرهای جدید در راستای مدیریت جمعیتی کلان‌شهر ارومیه، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال ۱۰، شماره ۲، صص ۹۴۰-۹۱۷.
- ۷۱- میرمقتدایی، مهتا (۱۳۸۳) معیارهای شناخت و ارزیابی هویت کالبدی شهرها، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۹، صص ۱۷-۲۶.
- ۷۲- نادى، الهه و کیان ارثی، منصوره (۱۴۰۱) تبیین و اولویت‌بندی ابعاد تعلق به مکان در محوطه‌های دانشگاهی از منظر دانشجویان با بررسی چندمنظوره موردی، فصلنامه علمی معماری و شهرسازی، سال ۳۳، شماره ۱۰۰، صص ۸۳-۵۷.
- ۷۳- نجاری نابی، رعنا و مهدی نژاد، جمال الدین (۱۳۹۹) ارزیابی نقش عوامل کالبدی و عملکردی در اجتماع‌پذیری بازارهای سنتی ایران با استفاده از تکنیک نحو فضا، نمونه موردی: بازار تبریز، نشریه علمی باغ نظر، سال ۱۷، شماره ۸۵، صص ۸۲-۶۷.
- ۷۴- نصر، طاهره (۱۳۹۳) تبیین مؤلفه‌های هویت کالبدی شهر سنتی ایرانی، نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، شماره ۲۱، صص ۲۴۶-۲۳۱.
- ۷۵- وارثی، حمیدرضا و وزین، نرگس و عظیمی کوهنجان، مریم (۱۴۰۲) تأثیر عوامل هویت شهر بر توسعه گردشگری مطالعه موردی: شهر شیراز، مجله گردشگری شهری، دوره ۱۰، شماره ۳، ۳۱-۱۵.
- ۷۶- واعظی، مهدی و علیمردانی، مسعود (۱۳۹۷) مفهوم هویت و رویکردی فلسفی به هویت و ماهیت شهر، ماهنامه باغ نظر، سال ۱۵، شماره ۶۲، صص ۵۶-۴۷.
- ۷۷- ولی پور پاشاکلائی، کامران. رضوانی، علی اصغر و پیری، سعید (۱۴۰۰) تحلیلی راهبردی از وضعیت توسعه پایدار شهر پرنده، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۱۳، شماره ۲، صص ۶۸۲-۶۶۳.
- ۷۸- هاشم نژاد سراجیه لو، مجتبی (۱۳۹۷) تأثیر طراحی المان‌های شهری بر مبنای نشان و فرهنگ شهری در جهت توسعه پیکره شهری، مجله نخبگان فلولم و مهندسی، سال ۳، شماره ۳، صص ۹۴-۸۴.
- ۷۹- یوسفی، علی و صادقی نژاد، مهسا (۱۳۹۶) مرور انتقادی نظریه سیمای شهر لینچ: نشانه‌شناسی نقشه‌های ادراکی شهروندان و بازشناسی هویت کالبدی شهر، نشریه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال ۷، شماره ۲۲، صص ۷۲-۴۷.
- 80- Aboud, Z., & Abbas, S. S. (2023, September). The role of personalizing place mechanisms in the identity characteristics of residential neighborhoods. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2806, No. 1). AIP Publishing.

- 81- Assi, E. (2022). Layers of Meaning and Evolution of Cultural Identity: The Case of Wind Towers in Dubai. *Conservation*, 2(1), 38-50.
- 82- Aşur, F., Akpınar Kulekci, E., & Perihan, M. (2022). The role of urban landscapes in the formation of urban identity and urban memory relations: the case of Van/Turkey. *Planning Perspectives*, 37(4), 841-857.
- 83- Bao, H., Deng, S., Xu, S., & Peng, Y. (2017). Conspicuous consumption behavior of land-lost farmers: A perspective of social identity. *Cities*, 66, 81-90.
- 84- Barnett, C., & Parnell, S. (2016). Ideas, implementation and indicators: epistemologies of the post-2015 urban agenda. *Environment and Urbanization*, 28(1), 87-98.
- 85- Belanche, D., Casaló, L. V., & Rubio, M. A. (2021). Local place identity: A comparison between residents of rural and urban communities. *Journal of Rural Studies*, 82, 242-252.
- 86- Chan, A., Suryadipura, D., & Kostini, N. (2021). City image: city branding and city identity strategies. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 10, 330-341.
- 87- Chen, J., Yue, C., Ren, L., & Yan, J. (2020). Determinants of urban identity in urbanizing China: findings from a survey experiment. *Chinese sociological review*, 52(3), 295-318.
- 88- Chen, Y., Zhang, Y., & Guozhen, Z. (2015). The inequality effect and social integration in urbanization. *Social Sciences in China*, 6, 78-95.
- 89- Fu, Y., & Ma, W. (2020). Sustainable urban community development: A case study from the perspective of self-governance and public participation. *Sustainability*, 12(2), 617.
- 90- Jannah, B., Arifin, Z., & Kusumawati, A. (2014). Pengaruh city branding dan city image terhadap keputusan berkunjung wisatawan ke Banyuwangi (Vol. 17). Brawijaya University.
- 91- Lerner, A., Sweeney, S., & Eakin, H. (2014). Growing buildings in corn fields: Urban expansion and the persistence of maize in the Toluca Metropolitan Area, Mexico. *Urban Studies*, 51(10), 2185-2201.
- 92- Leal Filho, Walter, Pociovalisteanu, Diana-Mihaela, Al-Amin, Abul Quasem. (2017) *Sustainable Economic Development Green Economy and Green Growth*, Springer International Publishing Switzerland.

-
- 93- Liu, L., Huang, Y., & Zhang, W. (2018). Residential segregation and perceptions of social integration in Shanghai, China. *Urban Studies*, 55(7), 1484-1503.
- 94- Maoh, Hannah and Kanaroglou, pavlos, (2017) A Tool for Evaluating Urban Sustainability via Integrated Transportation and Land Use Simulation Models, *Environnement Urban/ Urban Environnement*, N.3, pp a.28-a.49.
- 95- Michalina, D., Mederly, P., Diefenbacher, H., & Held, B. (2021). Sustainable urban development: A review of urban sustainability indicator frameworks. *Sustainability*, 13(16), 9348.
- 96- Peng, J., Strijker, D., & Wu, Q. (2020). Place identity: How far have we come in exploring its meanings?. *Frontiers in psychology*, 11, 503569.
- 97- Rezafar, A. (2022). Urban Environmental Aesthetic and Identity: The Case of Masouleh, Iran. *Art-Sanat Dergisi*, (17), 397-418.
- 98- Riza, M., Doratli, N., & Fasli, M. (2012). City branding and identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 35, 293-300.
- 99- saleh Almansuri, D., & Alkinani, A. S. (2023). Place Identity and Urban Uniqueness: Insights from the Al-Rusafa Area, Old Baghdad, Iraq.
- 100- Skelton, T. (2013). Young people's urban im/mobilities: Relationality and identity formation. *Urban Studies*, 50(3), 467-483.

الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۳/۰۹/۱۸ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۳/۱۱/۰۸

اکبر ویس مرادی (گروه مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران)
میثم چگین* (استادیار، گروه خط‌مشی و اداره امور عمومی، دانشکده مدیریت دولتی و علوم سازمانی، دانشکده‌گان مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران)
حامد فاضلی کبریا (گروه مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران)
سمیه شاه حسینی (کارشناسی ارشد، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران)

چکیده

این پژوهش با هدف ارائه الگویی برای پیاده‌سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری، با بهره‌گیری از فناوری حلقه‌های میانی در محلات شهر بیستون انجام شده است. روش تحقیق کیفی و مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد است. مشارکت‌کنندگان شامل ۲۰ نفر از مدیران، کارکنان و ارباب‌رجوع‌های شهرداری بیستون در سال ۱۴۰۳ بودند که به‌صورت هدفمند انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته گردآوری و با روش کدگذاری تحلیل شدند. نتایج نشان داد عوامل علی مانند حمایت از نهادهای مردمی و تشکیل گروه‌های داوطلب در زیباسازی شهری، عوامل زمینه‌ای چون حمایت از مشارکت شهروندان، و عوامل مداخله‌گر نظیر واگذاری مسئولیت‌ها به مردم، در تحقق این الگو مؤثرند. راهبردهای کلیدی شامل نظرسنجی عمومی، مشارکت در بهداشت شهری و تأمین مالی مردمی، و پیامدهای آن شامل حل مسائل شهری و نهادینه‌سازی فرهنگ مشارکت شهروندی بود.

واژه‌های کلیدی: الگوی حکمرانی مردمی، خدمات شهری، فناوری حلقه‌های میانی، شهر بیستون.

مقدمه

شهرداری‌ها در کشورهای توسعه‌یافته نقش مهمی در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان دارند. با این حال، در ایران، وظایف آن‌ها میان سازمان‌ها و شرکت‌های مختلف دولتی و غیردولتی تقسیم شده است (اسلامی و فرومند، ۱۳۹۷). شهرداری به‌عنوان نهادی عمومی، نقش بسزایی در تأمین رفاه شهروندان دارد (سازمان شهرداری، ۱۳۹۳) و رضایت مردم از عملکرد آن، یکی از شاخص‌های اصلی موفقیت محسوب می‌شود (هانایشا^۱، ۲۰۱۶). مشارکت شهروندان در امور شهری از طریق افزایش رضایتمندی، کیفیت خدمات را نیز ارتقا می‌دهد (امامی و استوار سنگری، ۱۳۹۶). از این‌رو، پیاده‌سازی حکمرانی مردمی در ارائه خدمات شهری ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است (رئوفی و همکاران، ۱۴۰۱).

سازمان‌ها به‌عنوان ساختارهای انسانی، در راستای نیل به اهداف جمعی ایجاد شده‌اند (دورنر^۲، ۲۰۱۷). و در جوامع مردم‌سالار، پاسخگویی به شهروندان جزو وظایف بنیادین نهادهای عمومی است (امیرپور و همکاران، ۱۳۹۹). پاسخگویی نه‌تنها لازمه تحقق دموکراسی است (کلارک گینسبرگ^۳ و همکاران، ۲۰۲۰)، بلکه از سوءاستفاده احتمالی قدرت نیز جلوگیری می‌کند (امیری و همکاران، ۱۳۹۵، دسی و رایان^۴، ۲۰۱۷). این مفهوم، پیشینه‌ای تاریخی دارد و از زمان ارسطو تاکنون، یکی از محورهای اصلی گفتمان‌های سیاسی و خط‌مشی‌گذاری بوده است (اسلز و ویگفلد^۵، ۲۰۲۱، فورر و اسکینر^۶، ۲۰۱۸، گئوکس و همکاران^۷، ۲۰۱۶).

در چارچوب حکومت‌های قانون‌مدار، حاکمیت قانون جایگزین حاکمیت فردی می‌شود و استفاده خودسرانه از قدرت مردود شمرده می‌شود (طباطبایی موتمنی، ۱۳۹۷؛ امین رشتی و همکاران، ۱۳۹۲). قوانین باید به صورت یکسان و برای همه اجرا شوند و تصمیمات اجرایی در قالب مقررات مشخص صورت گیرد (گوی^۸ و همکاران، ۲۰۱۹؛ آندرسون و راما، ۲۰۲۳). اصل حاکمیت قانون در کنار اصول دیگر همچون تفکیک قوا و پاسخگویی، در راستای تضمین حقوق مردم عمل می‌کند (عطااللهی و شیخ موحد، ۱۳۹۹؛ چن و چانگ، ۲۰۲۲).

در این میان، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (۱۳۹۷)، به‌عنوان یک سند راهبردی بالادستی، با هدف خودسازی، جامعه‌سازی و تمدن‌سازی صادر شد (کولتز، ۲۰۲۰). این بیانیه

^۱ Hanaysha, J^۲ Dorner^۳ Clark-Ginsberg^۴ Deci E, Ryan RM^۵ Eccles, J. S., & Wigfield, A^۶ Furrer, C., Skinner, E.^۷ Geukes, van Aalst & Nauta, H^۸ Guay

در هفت محور اساسی از جمله علم، عدالت، اخلاق، استقلال، سبک زندگی و... چشم‌انداز آینده کشور را ترسیم می‌کند (موسوی، ۱۳۹۹؛ حسین و همکاران، ۱۳۹۹). عدم تحلیل علمی این بیانیه می‌تواند به برداشت‌های سطحی و سیاست‌گذاری‌های نادرست منجر شود (میرسپاسی و باقرزاده، ۱۳۹۸). در صورت نهادینه‌سازی اصول این بیانیه، سازمان‌هایی مانند شهرداری‌ها خواهند توانست در مسیر حکمرانی مردمی و خدمت‌رسانی کارآمدتر حرکت کنند.

انقلاب اسلامی ایران نقطه‌ی عطفی در تحولات فکری بشر قرن حاضر بوده و هست (کشتکار و حاتمی، ۱۳۹۴). زیرا جمهوری اسلامی نسخه‌ی جدیدی از حکومت است و در زمانی به وقوع پیوست که دو نظام فکری قدرتمند بر شرق و غرب عالم سیطره داشت و هر کدام مدعی بودند سیره و روش آنها ضامن سعادت انسان است (توکلیان و همکاران، ۱۳۹۹) و البته در یک نقطه اشتراک نظر داشتند و آن جهان‌بینی و ایدئولوژی منهای خدا بود. انقلاب اسلامی مسیر تولد و کمال خود را پیمود و در جهان حاضر برای ملت‌های جهان الهام بخش گشت. اگرچه این الهام بخشی در همه ملت‌ها یکسان نیست، اما شیرازه استکبار در جهان را به چالش کشیده است (محدزاده بنی طرفی، ۱۴۰۱). به عنوان نمونه، ایالات متحده آمریکا که بعد از فروپاشی شوروی، خود را قدرت بلامنازع می‌پنداشت، امروز توان اعمال اراده خود بر منطقه غرب آسیا را ندارد و در این منطقه، اندیشه انقلاب اسلامی را مانع حرکت خود می‌داند. (چترچی و طبری، ۱۳۹۲). بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن سال ۱۳۹۷ و به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی توسط مقام معظم رهبری صادر شد. این سند بالادستی به مثابه منشوری خطاب به همه ایرانیان و با هدف خودسازی، جامعه سازی و تمدن سازی در فصل جدید چهل ساله دوم انقلاب اسلامی است (کولتز، ۲۰۲۰).

رهبر معظم انقلاب در این بیانیه به ترسیم مسیر آینده کشور و ارائه توصیه‌هایی در هفت بعد (مقوله) علم و پژوهش، معنویت و اخلاق؛ عدالت و مبارزه با فساد؛ استقلال و آزادی؛ عزت ملی، روابط خارجی و مرزبندی با دشمن؛ و سبک زندگی پرداخته‌اند که موضوعات بسیار مهمی برای زمان حال و آینده اشاره دارد (موسوی، ۱۳۹۹). از این سند می‌توان به عنوان نقشه راهی برای تدوین سیاست‌ها و راهبردهای اجرایی بهره برد (حسین و همکاران، ۱۳۹۹).

عدم اهتمام به تحلیل علمی بیانیه گام دوم، می‌تواند به بروز انحراف در سیاست‌گذاری انقلاب اسلامی و ترسیم چشم اندازی غیر واقعی برای فعالیت آتی مسئولان منجر شود (میرسپاسی و باقرزاده، ۱۳۹۸). از طرفی سند راهبردی‌ای همانند بیانیه گام دوم انقلاب به عنوان خواست عمومی یک ملت در تمامی سطح جامعه اگر نهادینه شود با تکیه بر روح جمعی حاکم بر متن بیانیه سبب بازنمایی و بازاندیشی مفاهیم و گفتمان پیش برنده انقلاب اسلامی با

پشتوانه تجربه چهل ساله سبب می‌شود که سازمان‌هایی همچون شهرداری مسیری هموارتر از قبل برای خدمت‌رسانی به مردم داشته باشد.

طراحی الگوی مردمی در ساختار و خدمات شهرداری از آن جهت حائز اهمیت است که بر مشارکت شهروندان در فرآیند تصمیم‌گیری و اجرا تأکید دارد. این رویکرد، ارائه راه‌حل‌ها را از سطح جامعه به سمت مدیریت شهری سوق داده و نه تنها شفافیت و عدالت را در حکمرانی شهری تضمین می‌کند، بلکه موجب ارتقای مشارکت فعال شهروندان نیز می‌شود (میری و بلاغی اینالو، ۱۳۹۸). محوریت توجه به نیازها و انتظارات واقعی مردم در این الگو، منجر به بهبود کیفیت و کارایی خدمات شده و امکان کاهش نابرابری‌های اجتماعی را فراهم می‌آورد (نیکزاد و همکاران، ۱۳۹۹). فناوری نیز به عنوان یک تسهیل‌گر کلیدی، با ایجاد پلتفرم‌های ارتباط مستقیم، دسترسی به اطلاعات و بسترهایی برای ارائه بازخورد، حس تعلق و مشارکت شهروندان را تقویت کرده و به پایداری و کارایی سیستم شهرداری کمک می‌کند (گوت، وان آلاست و نیوتن^۱، ۲۰۱۶). در مجموع، این الگو با افزایش اعتماد عمومی، شفافیت و عدالت اجتماعی، امکان تأثیرگذاری شهروندان بر تصمیمات را فراهم ساخته که به بهبود شرایط زندگی و تحقق اهداف کلان اجتماعی می‌انجامد (اندرسون و راما^۲، ۲۰۲۳).

از سوی دیگر، سازمان‌های امروزی، به‌ویژه نهادهای دولتی، متعهد به مسئولیت‌های اجتماعی فراتر از مأموریت اصلی خود هستند. با گذشت چهار دهه از انقلاب اسلامی و صدور «بیانیه گام دوم» توسط رهبری، هفت رکن اصلی شامل علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، استقلال و آزادی، عزت ملی و سبک زندگی به عنوان چارچوبی راهبردی برای حرکت جامعه ترسیم شده است. این اصول می‌تواند به عنوان مبانی نظری بومی، سازمان‌ها را در طراحی الگوهای مردمی و ارتقای خدمت‌رسانی یاری رساند. با بررسی پیشینه پژوهش‌ها، خلأ مطالعاتی طراحی الگوی مردمی‌سازی مبتنی بر این بیانیه مشهود است. بنابراین، انجام این پژوهش نه تنها این خلأ را پر خواهد کرد، بلکه موجب غنای ادبیات موضوع در این حوزه خواهد شد.

روش پژوهش

روش پژوهش این مطالعه، بر اساس مدل پیاز پژوهش (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۸) از نظر فلسفه پژوهش، از نوع پژوهش‌های کیفی با رویکرد استقرایی است.

^۱ Güth, van Aalst, & Newton

^۲ Anderson & Rama

جامعه این مطالعه شامل کلیه مدیران، کارکنان و ارباب رجوع‌های اداره شهرداری شهر بیستون در سال ۱۴۰۳ بود که به روش هدفمند گلوله برفی از آنها نمونه‌گیری شده است. تعداد نمونه ۲۰ نفر بوده است.

روش نمونه‌گیری به صورت نمونه‌گیری هدفمند که از روش‌های نمونه‌گیری غیراحتمالی است استفاده می‌شود. در این پژوهش با رجوع به ادبیات تحقیق و بر اساس محتویات مصاحبه‌های اکتشافی داده‌ها به صورت گام به گام جمع‌آوری شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های این مطالعه از نرم‌افزار آمار MAXQDA 11 استفاده شد. با توجه به اینکه روش این مطالعه کیفی بوده است که بر این اساس روش تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش داده بنیاد صورت گرفت. نظریه داده بنیاد یکی از راهبردهای اجرای پژوهش‌های کیفی است که در سال ۱۹۷۶ توسط گلیزر و اشتراوس مطرح شده است.

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش با روش داده بنیاد، مصاحبه باز با نمونه ۲۰ نفره تحقیق شامل کلیه مدیران، کارکنان و ارباب رجوع‌های اداره شهرداری شهر بیستون، پیاده سازی شده و در نهایت در سه مرحله باز، محوری و انتخابی کدگذاری شدند تا به الگوی پارادایمی پژوهش دست یابیم که شامل ۶ دسته عوامل علی، زمینه‌ای، مداخله گر، محوری، راهبردها و پیامدها است که در ادامه، هریک به تفصیل تشریح خواهند شد:

عوامل علی اثرگذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، کدامند؟
در این پژوهش شرایط علی^۱ که با علائم اختصاری در جدول تعیین شده‌اند، بیانگر وقایع یا اتفاقاتی هستند که مستقیماً اثر می‌گذارد و موجب وقوع یا توسعه آن می‌شوند.

جدول ۱- کدگذاری ثانویه و محوری- خلق مفاهیم و مقوله شرایط علی (یافته‌های پژوهش حاضر)

کد	مفاهیم (مضامین پایه)	مقوله‌های فرعی	مضامین اصلی
A	حمایت نهادی	حمایت از نهادهای مردمی در خدمات شهرداری	شرایط علی
C			
J			
K	نظرات نهادهای		

¹ Causal Conditions

		مردمی	Q	فرایند حمایتی نهاد
			T	مؤسسه‌های مردمی
			E	نهادهای ساختاریافته
			B	مشارکت نهادی
			H	انجمن‌های مردمی
			G	انجمن‌های مردمی
	تشکیل گروه‌های مردمی در زیباسازی شهری	طرح‌های نهادهای	D	طرح‌های نهادی
			O	اجرا توسط نهادهای مردمی
			F	حمایت از طرح‌های نهادی
			N	استفاده از نظرات نهادی
			I	به کارگیری ایده‌های نهادی
			L	استفاده از دیدگاه نهادی
			M	گمارش نهادی
		ایجاد نهادها و گروه‌های مردمی	P	شکل دادن به نهادهای مردمی
			R	سرپرستی نهادهای مردمی
			S	ساختن نهادهای مردمی

مأخذ: نگارندگان

عوامل زمینه‌ای اثرگذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، کدامند؟

جدول ۲- کدگذاری ثانویه و محوری- خلق مفاهیم و مقوله شرایط زمینه ای (یافته‌های پژوهش حاضر)

مضمین اصلی	مقوله‌های فرعی	مفاهیم (مضمین پایه)	کد	کدباز استخراج شده از مصاحبه
عوامل زمینه ای	حمایت از مشارکت مردمی	مشارکت مردم	A	مشارکت مردم
			C	مشارکت سیاسی
			J	مشارکت مالی
		حمایت از مشارکت	K	حمایت از مشارکت
			Q	حمایت از مردم
			T	حمایت از طرح‌های مردمی
			E	توجه به نظرات مشارکتی
			B	مشارکت دادن مردم
			H	شرکت دادن مردم
			G	مداخله مردم

حمایت از طرح‌های زیباسازی شهری مردمی	طرح‌های مردمی	D	طرح سازی مردمی
		O	بیانه در خصوص استفاده از طرح‌های مردمی
		F	به کارگیری مردم در برنامه‌ریزی
		N	شرکت دادن مردم در طرح‌های جدید
		I	طرح‌های کاربردی
		L	حمایت از ایده‌ها
		M	حمایتی از طرح‌ها
	بهاء دادن به طرح‌های مردمی	P	ارزشمندی قائل شدن برای طرح مردم
		R	حمایت از طرح‌های کاربردی
		S	جایزه به طرح‌های اصولی

مأخذ: نگارندگان

عوامل مداخله‌گر اثرگذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با
بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، کدامند؟

جدول ۳- کدگذاری ثانویه و محوری- خلق مفاهیم و مقوله شرایط مداخله گر

مضمین اصلی	مقوله‌های فرعی	مفاهیم (مضمین پایه)	کد	کدباز استخراج‌شده از مصاحبه
عوامل مداخله گر	واگذاری بخشی از مسئولیت‌ها به مردم	مسئولیت مداری مردمی	A	مسئولیت مداری
			C	مسئولیت کارکنان
			J	مسئولیت مدیران
		شرکت مردم در مسئولیت‌ها	K	محول نمودن مسئولیت
			Q	مشارکت مردم در مسئولیت‌های سازمانی
			T	استفاده از مردم در مسئولیت‌های سازمانی
			E	به کارگیری مردم در مسئولیت
			B	شرکت مردم
			H	مسئولیت اجماع مردمی
			G	حمایت از مسئولیت‌پذیری مردمی
	اجرای طرح‌های مردمی	عدالت محوری مردمی	D	مردمی سازی
			O	توجه به نظرات مردمی
			F	استفاده از ایده‌های عدالت
			N	استفاده از دیدگاه‌های مردمی
			I	بهره‌مندی از نظرات مردمی
			L	توجه به نظرات مردمی

		استفاده از برابری در طرح‌ها	M	توجه به نظرات مردمی
			P	برابری در قابل نهادهای مردمی
			R	نگاه و ارزش یکسان دادن به مردم
			S	حمایت یکسان از مردم

مأخذ: نگارندگان

عوامل محوری اثرگذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با
بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، کدامند؟

جدول ۴- کدگذاری ثانویه و محوری - خلق مفاهیم و مقوله شرایط محوری

کد باز	کد	مقوله فرعی	مقوله اصلی
مشارکت ابزاری	A1	مشارکت ابزاری	شرایط محوری
مشارکت مکانی	A2		
اختیار قرار دادن محل	A3		
اختیار قرار دادن مکان	A4		
مشارکت ابزار	A5		
برنامه‌ریزی مردم محور	B1	مشارکت در توسعه	
نظارت مردم محور	B2		
مشارکت مردمی	B3		
مشروعیت مردمی	B4		
مشارکت منطقه ای	B5		
مشارکت در توسعه	C1		
مشارکت در بهره وری	C2		
مشارکت در مقبولیت	C3		
مشارکت در مشروعیت	C4		
مشارکت ابزاری	D1	مشارکت در پاکیزگی شهری	
جمع‌آوری زباله‌ها	D2		
انحلال زباله‌ها	D3		
برنامه‌هایی هدفمند	D4		
عهده دار حل مسایل پاکي شهر	D5		
عهده دار زیبایی شهر	D6		
بین بردن زباله‌ها	D7		

مأخذ: نگارندگان

راهبردهای اثر گذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، کدامند؟

جدول ۵- کدگذاری ثانویه و محوری- خلق مفاهیم و مقوله شرایط راهبردی

کد باز	کد	مقوله فرعی	مقوله اصلی
عدم ارتباط مناسب شهر	G2	نظرسنجی مردمی	شرایط راهبردی
عدم ارتباط مناسب شهروند	G3		
اعتماد شهروندی	G4		
رأی گیری شهری	H1		
پیاده سازی حکمرانی مردمی	I1	مشارکت بهداشت شهری	
مشکلات شهردار	J1		
بهداشت شهری	J2		
بهداشت آلودگی های محیطی	J3		
مشقات اجتماعی	J4		
مشارکت رفتاری	K1		
مدیریت شهری	L1		
ارتقای شرایط کار	L2		
مدیریت شهری	M1	سرمایه گذاری مردمی	
تأمین منابع مالی	N1		
حکمرانی مردمی در خدمات	O1		
حکمرانی مردمی در خدمات شهری	O2		
سرمایه گذاری مشترک	O3		
مشارکت مالی	O4		
بکارگیری فناوری	O5		
مشارکت شهروندان	P1		

مأخذ: نگارندگان

پیامدهای الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، کدامند؟

جدول ۶- کدگذاری ثانویه و محوری - خلق مفاهیم و مقوله شرایط پیامدی

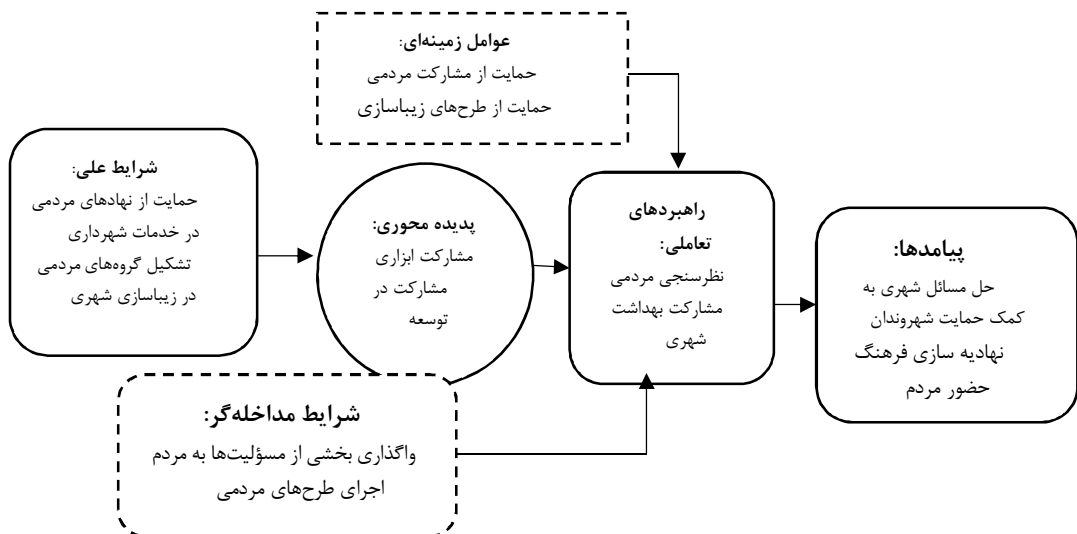
مقوله اصلی	مقوله فرعی	کد	کد باز
حل مسائل شهری به کمک حمایت شهروندان		P2	مشارکت ابزاری
		P3	تنوع مسائل شهری
		P4	پیچیدگی مسائل شهری
		P5	حل معضله‌های اجرایی
		P6	حل معضله‌های مدیریتی
		Q1	مشارکت عمومی
		R1	معضله‌های اجرایی
		R2	معضله‌های مدیریتی
		R3	مشارکت شهروندان
		R4	حل پیچیدگی مسائل شهری
		R5	تنوع مسائل شهری
نهاده سازی فرهنگ حضور مردم		S1	مشارکت مردم در مدیریت
		S2	جداسازی اجزا
		S3	افزایش سطح آگاهی
		S4	افزایش شهروندی
		S5	تقویت انگیزه مردم
		S6	انجام رفتارهای دوستانه
		S7	انتقال پسماند
		T1	نهاده سازی و فرهنگ سازی حضور مردم برای مشارکت

مأخذ: نگارندگان

در راستای تبیین جامع پدیده مورد مطالعه و در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، بر اساس تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و پس از طی مراحل کدگذاری باز، محوری و گزینشی، الگوی پارادایمی پژوهش حاضر تدوین گردید. این الگو، روابط نظام‌مند بین مؤلفه‌ها و ابعاد مختلف پدیده «حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بهره‌گیری از فناوری حلقه‌های میانی» را نشان می‌دهد.

الگوی مستخرج، متشکل از شرایط علی (عوامل محرک شکل‌گیری پدیده)، زمینه‌ها (بسترهای مساعدکننده)، عوامل مداخله‌گر (موانع یا تسهیل‌کننده‌ها)، راهبردهای کنش/تعامل و در نهایت پیامدها است. این اجزا در تعامل با یکدیگر و حول مقوله محوری پژوهش (که در کانون الگو قرار دارد)، چارچوبی جامع و سیستماتیک را برای درک و پیاده‌سازی این شکل از حکمرانی ارائه می‌نمایند.

ارائه این الگو، تصویری روشن از چگونگی تحقق حکمرانی مردمی در شهر بیستون را ترسیم کرده و مبنایی برای تبیین یافته‌ها و هم برای ارائه پیشنهادات کاربردی فراهم می‌آورد.

شکل ۱- الگوی پارادایمی پژوهش مستخرج از مصاحبه‌ها مأخذ: نگارندگان

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش با روش داده بنیاد، ابتدا با کلیه مدیران، کارکنان و ارباب رجوع‌های اداره شهرداری شهر بیستون (۲۰ نفر) مصاحبه باز و گفتگو انجام شده و کلیه مصاحبه‌ها ضبط و پیاده سازی شده و در نهایت در سه مرحله باز، محوری و انتخابی کدگذاری شدند. در مجموع پس از استخراج ۱۲۰ مفهوم (کد باز) و ۱۳ مقوله فرعی و ۶ مقوله اصلی، الگوی پارادایمی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون به دست آمد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که الگوی پیاده‌سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری شهر بیستون، با بهره‌گیری از فناوری به عنوان حلقه وصل، از ابعاد و مؤلفه‌های گوناگونی تشکیل شده است. ۶ دسته عوامل علی، زمینه ای، مداخله گر، محوری، راهبردها و پیامدها است در ادامه، به تفصیل تشریح خواهند شد:

- عوامل علی اثرگذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، شامل حمایت از نهادهای مردمی در خدمات شهرداری و تشکیل گروه‌های مردمی در زیباسازی شهری، بود.

- عوامل زمینه ای اثر گذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، شامل حمایت از مشارکت مردمی و حمایت از طرح‌های زیباسازی شهری مردمی بود.
 - عوامل مداخله گر اثرگذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، شامل واگذاری بخشی از مسئولیت‌ها به مردم و اجرای طرح‌های مردمی بود.
 - عوامل محوری اثرگذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، شامل مشارکت ابزاری و مشارکت در توسعه بود.
 - راهبردهای اثر گذار بر الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، شامل نظرسنجی مردمی، مشارکت بهداشت شهری و مشارکت مالی مردمی بود.
 - پیامدهای الگوی پیاده سازی حکمرانی مردمی در خدمات شهری با بکارگیری فناوری حلقه‌های میانی محلات شهر بیستون، شامل حل مسائل شهری به کمک حمایت شهروندان و نهادهای سازی فرهنگ حضور مردم بود.
- این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های رئوفی و همکاران (۱۴۰۱) و محمدزاده بنی طرفی (۱۴۰۱) همسو است. رئوفی و همکاران بر این باورند که دستیابی به تعالی همه‌جانبه در ابعاد مختلف بیانیه گام دوم انقلاب، مستلزم تدوین سیاست‌هایی با نگاهی گسترده به حکمرانی مطلوب است. به طور مشابه، محمدزاده بنی طرفی به نقش حیاتی حلقه‌های میانی (مانند گروه‌های جهادی) به عنوان پل ارتباطی بین جامعه و حکمرانی اشاره کرده و بر ضرورت فعالیت آگاهانه و روش‌مند این گروه‌ها تأکید می‌نماید. یافته‌های پژوهش حاضر، نقش فناوری را به عنوان یک حلقه میانی مدرن و تسهیل‌گر در تحقق همین هدف تقویت می‌کند.
- بر این اساس، پیشنهادهای عملیاتی زیر برای ارتقای این الگو ارائه می‌گردد:
- تقویت نهادهای مردمی و حمایت از طرح‌های مشارکت‌محور در زیباسازی شهری.
 - واگذاری تدریجی و هوشمندانه‌ی مسئولیت‌های اجرایی به مردم.
 - طراحی سازوکارهایی برای جلب مشارکت ابزاری، توسعه‌ای و مالی شهروندان.
 - بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی برای حل مسائل محلی و نهادهای سازی فرهنگ مشارکت.

پیشنهادهای عملیاتی:

- تقویت نهادهای مردمی: تدوین و ابلاغ سازوکارهای قانونی و حمایتی مشخص برای به رسمیت شناسی و توانمندسازی نهادهای مردمی و تشکلهای محلی.
- واگذاری تدریجی و هوشمندانهی مسئولیتها: طراحی برنامه‌ای زمان‌بندی شده برای واگذاری پروژه‌های کوچک و متوسط شهری به گروه‌های مردمی با نظارت و پشتیبانی شهرداری.
- طراحی سازوکارهای نوین مشارکت: ایجاد پلتفرم‌های دیجیتال برای تسهیل نظرسنجی‌های مردمی، مشارکت مالی خرد در پروژه‌های شهری و گزارش‌دهی شفاف از پیشرفت پروژه‌ها.
- بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی برای حل مسائل محلی: تعریف و ابلاغ «طرح‌های مشارکت محله‌محور» با محوریت حل معضلاتی چون پسماند، آلودگی بصری و نگهداری از فضاهای سبز محلی.
- نهادینه‌سازی فرهنگ مشارکت: گنجاندن مفاهیم مشارکت شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در برنامه‌های آموزشی مدارس، مساجد و رسانه‌های محلی.

پیشنهادهای پژوهشی برای پژوهش‌های آتی

- پیاده‌سازی الگو: انجام پژوهش‌های کمی (پیمایشی) به منظور سنجش میزان تأثیر هر یک از مؤلفه‌های شناسایی شده در این الگو (مانند راهبردها) بر پیامدهای مطلوب (مانند رضایت شهروندی یا کارایی خدمات).
- تطبیق و آزمون الگو: بررسی قابلیت اجرا و اثربخشی این الگو در سایر شهرهای با بافت فرهنگی-اجتماعی مشابه یا متفاوت.
- تعمیق کیفی: انجام پژوهش‌های کیفی (مطالعه موردی) بر روی یک یا چند پروژه موفق اجرا شده با این الگو برای شناسایی جزئیات بیشتر چالش‌های اجرایی و عوامل موفقیت.
- تمرکز بر فناوری: پژوهش‌هایی با محوریت بررسی نقش ویژه‌ی انواع خاص پلتفرم‌های فناورانه (مانند اپلیکیشن‌های موبایلی، GIS مشارکتی) در تقویت حلقه‌های میانی و تسهیل حکمرانی مردمی.

محدودیت پژوهش

اصلی‌ترین محدودیت این پژوهش، محدودیت در تعمیم‌پذیری یافته‌ها است، چرا که این مطالعه تنها در حوزه شهرداری شهر بیستون انجام شده و شامل سایر سازمان‌ها نمی‌شود.

منابع و مأخذ:

۱. آل سیدغفور، م و طالقانی، آ (۱۳۹۷) نقش عدالت اجتماعی و برابری فرصت‌ها در توسعه، کنفرانس ملی توسعه اجتماعی، اهواز.
۲. ابوالحسنی، ا (۱۳۹۱). حکمرانی مردم‌سالارانه. سیاست - مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۴۲ (۱): ۱۹-۱.
۳. اسلامی، ر؛ فرومند، ل (۱۳۹۷). تأثیر خصوصی سازی بر حکمرانی مطلوب. نشریه حقوق اساسی، ۱۵، ۸-۸.
۴. امامی، م؛ استوار سنگری، ح (۱۳۹۶). تاملاتی پیرامون نظارت مالی بر دستگاه‌های دولتی ایران. نشریه حقوق اساسی. ۸، ۴۹.
۵. امیریور، ع؛ فلاح زاده، ع؛ برزگر، ع؛ نجفی خواه، م (۱۳۹۹). کارکرد سه جانبه گرایی در شهرداری و نقش آن در توسعه شاخص‌های حکمرانی خوب. فصلنامه تخصصی علوم سیاسی. ۱۴ (۴۸). ۱۷۹-۱۵۷.
۶. موسوی، م (۱۳۹۹). علل وقوع انقلاب اسلامی ایران، چرایی و چگونگی. فصلنامه جامعه شناسی انقلاب اسلامی. ۱ (۱)، ۱۵-۱.
۷. میرسپاسی، ن؛ باقرزاده، م (۱۳۹۸). آسیب شناسی نظام پاسخگویی در سازمان‌های دولتی. فصلنامه پژوهشگر. ۳ (۷)، ۱۴-۱.
۸. میری، م؛ بلاغی اینالو (۱۳۹۸). نظارت قضایی بر عملکرد سازمان شهرداری. فصلنامه شهرداری. ۱۴ (۵۳)، ۱۸-۳۹.
۹. نژندی منش، ه و عبدالهی اصل، ک (۱۳۹۴). نقش سازمان‌های مردم نهاد (NGO) در ترویج حقوق شهروندی، همایش سراسری تبیین حقوق شهروندی، ارومیه.
۱۰. نیکزاد، ب؛ حاج علیان، ف؛ جهانگیرفرد، م (۱۳۹۹). طراحی الگوی سیستمی حکمرانی خوب در سازمان تامین اجتماعی. فصلنامه علمی جامعه شناسی سیاسی ایران. ۳ (۴)، ۳۴۱۴-۳۳۹۰.
۱۱. وظیفه دوست، ح و عماری، ح (۱۳۹۳). شناسایی عوامل مؤثر بر رضایت مشتریان پرداخت (مورد مطالعه: خریداران آپارتمان در شهر تبریز)، مدیریت بازاریابی، دوره ۹، شماره ۲۲، ۴۷-۲۷.
۱۲. هاشمی، ر (۱۴۰۳). بررسی رابطه بین مردمی سازی خدمات و کیفیت نهادی در اداره شهرداری شهر سمنان، اولین همایش ملی یافته‌های نوین در علوم انسانی و امنیت اجتماعی، تهران.
۱۳. هدایتی، ع (۱۴۰۰). نقش مشارکت شهروندان در توسعه‌ی شهری (مطالعه موردی: شهر تهران)، هفتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری، مدیریت شهری و محیط‌زیست، تهران.
14. Aker, b. (2020). Investigating the Role of Decentralization on Customer Satisfaction, Journal of Administrative Science Quarterly. 11(2):36-40.

15. Akhmouch, Aziza & Correia, Francisco. (2016). The 12 OECD principles on water governance –When science meets policy. *Utilities Policy*. 43(10): 121-134.
16. Aldoein, K. (2016). Investigating the relationship between supply chain management and decentralization with customer loyalty of Borjun factory, *Journal of Administrative Science Quarterly*, 5(1): 20-25.
17. Alexander ,M ,L (2011). relationship between supply chain management and decentralization, *Journal of Administrative Science Quarterly*, 5(7): 71-80.
18. Amason,F.J. (2020) Investigating the relationship between supply chain management and decentralization with customer loyalty, *Journal of Administrative Science Quarterly*, 1 (12): 30-40.
19. Francisco, J, Silva, A, L, Angeles, R, Camacho, A, Manuela,A, Florencio,B. (2015). Value co-creation and customer loyalty, *Journal of Business Research*, 3(6): 1-5.
20. Freedman, K. (2020). Investigating the relationship between organizational structure and employee performance with loyalty of telecommunication customers, *International Journal of Operations & Production Management*,6(11): 66-70.
21. Furrer, C., Skinner, E. (2018). Sense of Relatedness as a Factor in Children's Academic Engagement and Performance. *Journal of Educational Psychology*. Vol. 95, No. , 1, 148-162.
22. Gali, Y. and Schechter, C. (2020), "NGO involvement in education policy: principals' voices", *International Journal of Educational Management*, Vol. 34No. 10, pp. -1509.1525
23. Geukes, van Aalst & Nauta, H.(2016). Investigating the relationship between academic self-concept and academic achievement of mathematical performance in students, *Review of Educational Research*, 46(20): 407-441.
24. Geus, P. (2019). Are brands forever? How brand knowledge and Relationships affect current and future purchases, *Journal of Product & Beand Management*, 15 (2): 98-105.
25. Guay, F., Ratelle, C. F., Roy, A., &Litalien, D. (2019). Academic self-concept, autonomous academic motivation, and academicachievement: Mediating and additive effects. *Learning and Individual Differences*, 20, 644–653.

26. Gyan, A, K., Brahmana, R., & Bakri, A., K (2017). Diversification strategy, efficiency, and firm performance: Insight from emerging market. *Research in International Business and Finance*, 42(2): 1103-1114.
27. Hagenbacha ,K, & Koessler, M.(2016). Full disclosure in decentralized organizations, *journal homepage Economics Letters*, 139(1): 5–7.
28. Hanaysha, J. (2016). Testing the effects of employee engagement, work environment, and organizational learning on organizational commitment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 229, 289-297.
29. Harpest.L. (2019). The relationship between business strategy consistent with the strategy and performance of the car companies, *Journal of Management*, 39 (1): 123-148.
30. Hart ,L. (2020). Market Driven Strategy: Process for Creating Value”, Free Press, New York, *Journal of Operations & Production Management*, 2(3): 40-44.
31. Hayson, A. (2023). Designing a popularization model for organizational supply service *Journal of Management*, 39 (1): 123-148.
32. Hera, M. (2022). Investigating the relationship between popularization of services, institutional quality. *Journal of Operations & Production Management*, 2(3): 40-44.
33. Holbrook, M. (2016). The Role of administrative decentralization and marketing strategies on customer loyalty, *Journal of Marketing*, 65(2): 81-93.
34. Ivancevich, M. (2016). Investigating Factors Affecting Customer Loyalty in Bank, *Journal of Administrative Science Quarterly*, 2(5): 12-20.
35. Jain, J. (2019). Investigating the Relationship between Organizational Structure and Employees, Performance with Loyalty of London City Banks, *Tec novation*, 28(2): 855–863.
36. Janssen, K. A. (2019). A multi method examination of the benefits and detriments of intra group conflict, *Journal of Administrative Science Quarterly*, 40(2): 26-35.
37. Jers,L & Sigmal ,F. (2018). Investigating the relationship between organizational performance and administrative decentralization with bank loyalty, *Journal of Administrative Science Quarterly*, 12(2): 32-42.

38. Kafi ,S. (2020). THE Balanced scorecard - measures That Drive performance, Journal of Harvard business review, 40(12): 2-25.
39. Kaya, O. (2019). The Role of administrative decentralization on customer loyalty, Journal of Product & Beand Management ,20 (1): 37-47.
40. Khan, Saadmaan Jubayer & Prodhan, Shamima. (2020). Government and NGO Provided Water Interventions and Its Effectiveness on Urban Poor: A Study in Gazipur Sadar Area. 10(6):123-138

The Implementation Model of Public Governance in Urban Services by Using the Technology of Middle Circles in the Neighborhoods of Bisotun

Akbar Veys Moradi : Department of Management, Payame Noor University, Tehran, Iran

Maysam Chegin¹: Assistant Professor, Department of Policy and Public Affairs, Faculty of Public Administration and Organizational Sciences, College of Management, University of Tehran, Tehran, Iran

Hamed Fazeli Kebria: Department of Management, Payame Noor University, Tehran, Iran

Somiyeh Shahhosseini: M.A., Department of Public Administration, Payame Noor University, Tehran, Iran

Abstract

This study aimed to develop a model for implementing public governance in urban services through the use of intermediate technology circles in the neighborhoods of Bisotun City. A qualitative research design based on grounded theory was employed. The participants included 20 managers, employees, and clients of Bisotun Municipality in 2024, selected through purposive sampling. Data were collected via semi-structured interviews and analyzed using coding techniques. The findings revealed that causal factors—such as support for civil institutions and the formation of volunteer groups for urban beautification—play an important role in shaping the model. Contextual factors, including support for citizen participation, and intervening factors, such as delegating responsibilities to the public, were also influential. Key strategies identified included conducting public surveys, promoting participation in urban health initiatives, and encouraging public financing. The outcomes of implementing this model were the resolution of urban challenges and the institutionalization of a culture of civic engagement.

Keywords: model, public governance, urban services, intermediate technology Circles, Bisotun

¹ Corresponding author: chegin@ut.ac.ir

***Evaluating the Relationship Between Physical Identity Indicators and Sustainable Development in New Urban Fabrics
(A Case of District Six of Shiraz City)***

Fariborz Ghassami, Ph.D. student, Urban Engineering, Islamic Azad University, Yasuj Branch, Iran
Ali Shakur,* Professor of Islamic Azad University, Marvdasht Branch, Iran
Abdolhosein Paknezhadi, Assistant Professor of Islamic Azad University, Yasuj Branch, Yasuj, Iran

Abstract

In contemporary urban contexts, many problems and crises arise from neglecting identity dimensions, particularly physical identity. Addressing this issue and its influence on sustainable urban development is therefore of critical importance for managers and planners across various urban sectors. The present applied–developmental research aimed to examine the relationship between physical identity and sustainable urban development in District Six of Shiraz, using a descriptive–analytical method. The findings identified 20 variables grouped into four dimensions—natural–environmental, artificial–physical, human, and institutional—as key factors shaping physical identity in the study area. Factor analysis was applied to explain and categorize these indicators. A one-sample t-test was then used to assess the status of physical identity indicators, revealing favorable conditions for most dimensions, except the institutional one. Furthermore, Pearson correlation and regression analyses confirmed significant relationships between physical identity indicators and sustainable urban development. The study concludes with recommendations for strengthening sustainable urban development in District Six of Shiraz by enhancing the dimensions of physical identity.

Keywords: urban identity, physical identity, sustainable development, new urban fabric, Shiraz

* Corresponding author: fg.ghassami@gmail.com

Analysis of Khorramabad Housing Indicators and Predicting the Required Housing with Emphasis on Decent Housing

Azar Moradi Monfared, Ph.D. student, Department of Geography, Najaf Abad Branch ,Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Ahmad Khadim al-Hosseini,* Department of Geography, Najaf Abad Branch ,Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Safar Qaid Rahmati, Department of Geography, Tarbiat Modarres University, Teheran, Iran

Hamid Saberi, Geography Department, the Center of Tourism Research, Najaf Abad Branch ,Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Abstract

Housing indices are essential tools for evaluating the quality of housing policy and for planning effective housing strategies. With rapid urban growth increasing housing demand, the achievement of adequate housing conditions—particularly in rural areas—remains one of the most significant socio-economic development challenges worldwide. This study aimed to assess the housing status of Khorramabad city by analyzing socio-economic, cultural, physical, and environmental indicators. The research is applied in purpose and descriptive–analytical with a quantitative approach. A mixed method of data collection was adopted: first, relevant theoretical concepts were reviewed, followed by the collection and analysis of statistical data on Khorramabad from existing databases. Using Cochran’s formula and considering the city’s population of 390,571 at a 5% error level, 348 questionnaires were distributed and completed online in the previous year. The results reveal a housing deficit of 20,157 residential units in Khorramabad. Furthermore, due to weak economic indicators, the city’s physical characteristics indicate that adequate housing remains in a relatively unfavorable condition.

Keywords: decent housing, quantitative and qualitative indicators of housing, Khorramabad

* Corresponding author: a.khademolhoseiny@yahoo.com

Investigating and Studying the Level of Citizens' Satisfaction with City Services (A Case of Bandar-Mahshahr)

Mohsen Aghaei Juboni,* Assistant Professor, PhD in Geography, Urban Planning, Islamic Azad University, Mahshahr Branch, Mahshahr, Iran.

Mozhdeh Valizadeh, Master's graduate., Department of Geography and Urban Planning, Azad University, Bandar-Mahshahr Branch, Islamic Azad University, Bandar-Mahshahr, Iran

Abstract

The purpose of this study is to examine citizens' satisfaction with urban services in Bandar Mahshahr. The research is applied in purpose and descriptive-analytical and correlational in method. The spatial scope covers the urban area of Bandar Mahshahr. Data were collected through documentary sources and field questionnaires. Using Cochran's formula, the sample size was determined to be 380 citizens. Data analysis employed descriptive statistics, including mean, standard deviation, frequency, and percentage. Findings from the completed questionnaires reveal that citizen satisfaction with the municipality's performance in providing urban services was reported as 12.6% very low, 30.8% low, 33.7% average, 16.0% high, and 6.8% very high. Similarly, satisfaction with urban development services was reported as 12.9% very low, 29.5% low, 33.1% average, 18.1% high, and 6.3% very high. In both cases, the highest proportion of responses fell within the "average" level. The results emphasize that one of the most important factors in achieving effective urban management is improving the quality of municipal services, thereby enhancing citizen satisfaction and fostering motivation for active urban participation. This research thus highlights the necessity of prioritizing citizen-centered approaches in municipal service delivery in Bandar Mahshahr.

Keywords: citizen satisfaction, urban services, Mahshahr port, urban participation

* Corresponding author: aghaee2045@gmail.com

Locating the Temporary Waste Transfer Platforms Using GIS and AHP Model (A Case of Toysarkan)

Mohammad Hosseinpour, PhD Student in Geography and Urban Planning, Islamic Azad University of Malayer, Iran

Bijan Rahmani,* Associate Professor, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Abstract

One of the key challenges in developing cities is the comprehensive management of urban consequences while ensuring financial stability. With the rapid growth of industrialization and urbanization, solid waste production has significantly increased, intensifying environmental damage and making waste management a critical global concern. The present study aimed to identify suitable locations for temporary waste transfer platforms in Tuyserkan city using the Analytical Hierarchy Process (AHP) model. By employing Geographic Information System (GIS) tools, location studies were conducted to determine and prioritize potential sites for waste transfer platforms. The results show that the proposed locations are relatively acceptable in terms of environmental standards. Ultimately, through GIS-based analysis, a site with an area of 15 hectares near Saham Abad village was selected as the most appropriate location for the construction of a temporary waste transfer station.

Keywords: location, GIS, Tuyserkan, AHP model

* Corresponding author: bijan.rahmani11@gmail.com

Analysis of Land Division Patterns and the Factors Affecting Them in the Suburban Areas of Ardabil

Maryam Jami Odulu, Postdoctoral Researcher in Geography and Urban Planning, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

Mohammad Hassan Yazdani,* Professor of Geography and Urban Planning, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

Ata Ghaffari Gilandeh, Professor of Geography and Urban Planning, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

Abstract

Land subdivision patterns serve as key tools enabling land users, designers, and urban planners to regulate current and future land development, ensuring alignment with appropriate urban standards and criteria. The purpose of this study is to examine subdivision patterns and the components influencing them in the suburban areas of Ardabil city. The research is applied in purpose and descriptive-analytical in method. The statistical population consisted of executive experts in housing and urban development, along with staff from the Islamic Revolution Housing Foundation of Ardabil. Using purposive and snowball sampling, 50 experts were selected to complete a structured questionnaire. Data were analyzed through SPSS and Excel software, with indicator weighting conducted via the Shannon entropy method. Subsequently, the COPRAS model was employed to rank the selected areas. The results reveal that, regarding the factors influencing land subdivision patterns in suburban neighborhoods of Ardabil, the towns of Sabalan, Dadgosari, Karshensan, and Sina ranked first through fourth, respectively. The findings underscore the decisive role of influencing factors in shaping subdivision patterns. Consequently, adopting a single fixed pattern for all urban areas proves ineffective; rather, subdivision patterns must be continuously reviewed and adapted in light of context-specific factors.

Keywords: subdivision ,urban land ,urban planning, Ardabil

* Corresponding author: yazdani@uma.ac.ir

Evaluation and Ranking of Quality Indicators of Urban Environment in the Central Part of Assadabad with Emphasis on Citizens' Satisfaction

Maryam Mahmoodi, Ph.D Student, Department of Geography and Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Majid Shams,* Department of Geography and Urban Planning, Malayer Branch, Islamic Azad University, Malayer, Iran

Abstract

The rapid growth of cities and their physical expansion have generated multiple crises in urban life, including environmental challenges and a decline in overall environmental quality. This study is applied in purpose and descriptive in method. A questionnaire was developed to assess six dimensions: socio-cultural, physical-spatial, activity-functional, environmental, participation, and satisfaction. The statistical population comprised 373 residents of the central urban area of Asadabad. Reliability was confirmed using Cronbach's alpha, and data were analyzed with statistical and t-tests in SPSS software. The findings reveal that the indicators and components of environmental quality in the central urban area of Asadabad differ significantly, with each dimension ranked accordingly. These results highlight the necessity of prioritizing weaker components and reinforcing them to improve the overall quality of the urban environment.

Keywords: central urban area, Asadabad, urban space, urban environmental quality

* Corresponding author: fazelman362@yahoo.com

Assessment of the Green Belt in the Southern Heights of Mashhad in Preventing Urban Sprawl

Hirad Rezaeian, PhD Candidate, Department of Geography and Urban Planning, Shirvan Branch, Islamic Azad University, Iran.

Mehdi Vatanparast,* Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Shirvan Branch, Islamic Azad University, Iran

Mohammad Motamedi, Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Shirvan Branch, Islamic Azad University, Iran

Abstract

Population growth has accelerated urban sprawl, prompting the adoption of green belts as a potential solution for managing this expansion. This study investigates the role of the southern green belt of Mashhad's heights in controlling urban sprawl. A descriptive-analytical research method was employed, with data collected using the Delphi technique. Twenty experts relevant to the study were selected through snowball sampling. Information was obtained via semi-structured interviews, analyzed with MICMAC software, and verified at the 70% confidence level. The results indicate that Mashhad's green belt system is unstable. Five variables with high influence-dependence were identified as key drivers, particularly within the category of risk variables. Among these, the compatibility of guiding plans with green belt regulations—scoring 36 for influence and 33 for dependence—emerged as a critical factor for steering the system toward sustainability. Scenario Wizard analysis further revealed that facilitating access for villagers and promoting rural tourism play pivotal roles in achieving the preferred scenario. Proposed strategies include land allocation, investment in tree planting, and the development of green spaces for flood management. Strengthening cooperation between the municipality and local authorities, enhancing tourism activities along the green belt, and fostering rural economic growth are essential for the effective implementation of this project and for mitigating urban sprawl.

Keywords: Urban Sprawl, Urban Green Belt, Urban Growth, Southern Heights of Mashhad

* Corresponding author: m.vatan.p9@gmail.com

Spatial Analysis of Social Damages of Urban Contexts (A Case of New And Informal Contexts of Maragheh)

Ebrahim Sami,* Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Maragheh University, Maragheh, Iran

Vahid Shiri, Department of Geography and Urban Planning, Maragheh University, Maragheh, Iran

Rasool Rezaee, Faculty Member of Farhangian University, Tabriz, Iran

Omid Mobaraki, Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Maragheh University, Maragheh, Iran

Abstract

Social damage is one of the central themes in urban pathology studies, reflecting the challenges of both informal settlements and newly developed urban areas. The present research aimed to conduct a spatial analysis of social damage in urban contexts, focusing on the new and informal settlements of Maragheh city. The study employed a descriptive, causal-comparative design. The statistical population consisted of residents of Golshahr (a new urban settlement) and Mikael Abad with its surrounding informal areas. Based on the research method and expert recommendations, a sample of 200 participants (100 from each context) was selected through probability cluster sampling. Data were collected using a researcher-designed questionnaire on social harms, and analyzed through chi-square tests and multivariate analysis of variance. The results of the first hypothesis revealed significant differences in the types of social damage between the new and informal contexts of Maragheh; however, no significant difference was found across the five components (social relations, violence, family, public environment, and property). The second hypothesis test indicated that the overall level of social damage differs significantly between the two contexts, with notable variation across all five components. The findings conclude that while social harms exist in both contexts, their prevalence is considerably higher in informal settlements than in new urban areas.

Keywords: new urban contexts, Golshahr, Maragheh, Mikayil Abad, social harms

* Corresponding author: e.sami1361@gmail.com

Measuring the Performance of Pedestrian Network Support Spaces in the Central Fabric of Ahvaz (Salman Farsi Street)

Saeed Amanpour, Professor, Department of Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran.

Salman Izadnejad,* PhD student in Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran,

Abstract

The pedestrian pathway serves as the physical stage of a city's civic life, providing the setting in which every day social interactions unfold. This study evaluates the performance of the "supportive spaces" within the pedestrian network of Salman Farsi Street, located in the historic core of Ahvaz. A descriptive-analytical research design was employed, combining archival review with a structured field survey. The findings indicate that the physical dimension (58.5% of explained variance) is primarily influenced by path width, which emerges as the strongest predictor of user satisfaction given the high pedestrian volume. The social dimension (22.3%) is largely shaped by users' expressed willingness to walk along Salman Farsi Street.

Keywords: pedestrian, central city fabric, supporting space, Ahvaz

* Corresponding author: salman.izadnejad@gmail.com

Table of Contents

<i>Measuring the Performance of Pedestrian Network Support Spaces in the Central Fabric.....1 of Ahvaz (Salman Farsi Street)</i>	1
Saeed Amanpour, Salman Izadnezhad	
<i>Spatial Analysis of Social Damages of Urban Contexts (A Case of New And Informal2 Contexts of Maragheh)</i>	2
Ebrahim Sami, Vahid Shiri, Rasool Rezaee, Omid Mobaraki	
<i>Assessment of the Green Belt in the Southern Heights of Mashhad in Preventing.....3 Urban Sprawl</i>	3
Hirad Rezaeian, Mehdi Vatanparast, Mohammad Motamedi	
<i>Evaluation and Ranking of Quality Indicators of Urban Environment in the Central Part of.....4 Assadabad with Emphasis on Citizens' Satisfaction</i>	4
Maryam Mahmoodi, Majid Shams	
<i>Analysis of Land Division Patterns and the Factors Affecting Them.....5 in the Suburban Areas of Ardabil</i>	5
Maryam Jami Odulu, Mohammad Hassan Yazdani, Ata Ghaffari Gilandeh	
<i>Locating the Temporary Waste Transfer Platforms Using GIS and AHP Model.....6 (A Case of Toysarkan)</i>	6
Mohammad Hosseinpour, Bijan Rahmani	
<i>Investigating and Studying the Level of Citizens' Satisfaction with City Services.....7 (A Case of Bandar-Mahshahr)</i>	7
Mohsen Aghaei Juboni, Mozhdeh Valizadeh	
<i>Analysis of Khorramabad Housing Indicators and Predicting the Required Housing8 with Emphasis on Decent Housing</i>	8
Azar Moradi Monfared, Ahmad Khadim al-Hosseini, Safar Qaid Rahmati, Hamid Saberi	
<i>Evaluating the Relationship Between Physical Identity Indicators and Sustainable9 Development in New Urban Fabrics (A Case of District Six of Shiraz City)</i>	9
Fariborz Ghassami, Ali Shakur, Abdolhosein Paknezhadi	
<i>The Implementation Model of Public Governance in Urban Services by Using10 the Technology of Middle Circles in the Neighborhoods of Bisotun</i>	10
Akbar Veys Moradi, Maysam Chegin, Hamed Fazeli Kebria, Somiyeh Shahhosseini	

Abstracts In English

IN THE NAME OF GOD

**Quarterly Journal of
Environmental Based Territorial
Planning**

Vol. 18; No. 69; Summer 2025
Islamic Azad University ‹Malayer Branch

- **Managing Editor:** Dr. Majid Shams
- **Editor- in- Chief:** Dr. Bizhan Rahmani
- **Executive Director:** Faezeh Khoramian
-
- **Editorial Panel:**
 1. Dr. Asqar Nazaryan ‹Full Professor of Geography Dpt. ‹Tarbyat Moallem University ‹Tehran
 2. Dr. Simin Tavallee ‹Full Professor of Geography Dpt. ‹Tarbyat Moallem University ‹Tehran
 3. Dr. Bizhan Rahmani ‹Associate Professor of Geography ‹Shahid Beheshty University
 4. Dr. Shahryar Khaledi ‹Full Professor of Geography ‹Shahid Beheshty University
 5. Dr. Majid Shams ‹Full Professor of Geography ‹Islamic Azad University of Malayer
 6. Dr. Masoud Mahdavy ‹Full of Geography ‹Tehran University
 7. Dr. Abbas Malekhoseyni ‹Associate Professor of Geography ‹Islamic Azad University of Malayer
 8. Dr. Kianoosh ZakerHaghighi ‹Associate Professor of urban planning ‹Islamic Azad University of Hamedan

Address: Amayesh Geography Quarterly Office ‹Islamic Azad University ‹
Malayer Branch ‹Seyfieh Park ‹Malayer Telefax: (081) 32227836

Homepage: Ebtp.malayeriau.ac.ir **E-mail:** amayesh_azad@yahoo.com